אשכול

THESAURUS
PHILOSOPHICUS
LINGUAE HEBRAICAE
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

JAC. KLATZKIN

PARS SECUNDA

EX OFFICINA AUGUSTI PRIES / LIPSIAE 1928

יעקב קלצקין

אוצר המונחים הפלוסופיים

חלק שני

ברלין / תרפ"ח

מוסדות זכרון לאלכסנדר קאהוט

ד״ר יהודה – חנוך אלכסנדר קאהוט, רב וחוקר בלשונות הקדם (נולד בי״ב אייר תר״ב – 22 אפריל 1842 – נפטר כ׳ אייר תרנ״ד – 25 מאי 1894), קנה לו שם ע״י המלון התלמודי הגדול ״הערוך השלם״ (וינא 1878 – ניויורק 1892: שמונה כרכים וכרך נספח; מהדורה חדשה ה׳ כרכים, וילנא 1910–1913, לא נשלמה; הוצאה פוטוגרפית שלמה של המהדורה הראשונה, וינא 1925–1926). לזכרו ולשמו יסדה משפחתו, בסיוע בנו עמרם (גיאורג) אלכסנדר קאהוט, כמה מוסדות ספרותיים שתעודתם היא לעורר ולעודד עבודת המחקר השמי והמזרחי באברופה ובאמריקה.

הראשון למוסדות אלה נוסד בשנת 1915, במכללת יֵל (Yale) בניו־הבן, בשם ״קרן לפרסום ספרים לזכר אלכסנדר קאהוט״. בעזרתו פרסמה מכללת יל משנת 1915 ואילך כמה ספרים חשובים, המכילים טופסים וחקירות של חברי חבר־הפרופסורים במחלקה השמית; עומדים להופיע עוד ספרים שונים בזמנים קבועים. כמו כן נוסד בשנת 1919 ״פרס אלכסנדר קאהוט לחקירה בשפות השמיות״, הנתן ע״י מכללת יל מדי שנה בשנה; על יד מכללת יל מתקימת ג״כ ״ספריה ע״ש קאהוט״, כעין מדור מיוחד לעצמו.

בשנים האחרונות (1922 – 1925) נוסדו בצדם של בתי־מדרש לחכמת ישראל עוד ״מוסדות קאהוט״ מעין אלה, בוינה, בודפשט, ברלין, ניויורק. הם מתנהלים ע״י חבר של טובי חכמי ישראל, המשמש מעין ועד־מועצה שמכריע על הספרים הראויים להתפרסם. בסיוע של ״מוסדות־קאהוט״ אלה נתפרסמו הרבה ספרים חשובים במקצוע של ספרות ישראל, ביחוד במקצוע של מדע הלשון והדקדוק, פולקלור ודברי ימי הדת.

אף בהוצאת ספר זה של ד״ר יעקב קלצקין, ״אוצר המונחים הפלוסופיים״, השתתף יחד עם מוסדות אחרים גם ״מוסד קאהוט״, והוא ראוי לתודה.

חלק שני

ט–מ

ט

טֶבַע׳ א׳) נרדף עם **תולדה ויצירה** (Natur).

והטבע נעלם מהעצם והנפש נעלמת **מהטבע** (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ כ״ו). וכבר נאמר כי מדרגת **הטבע** מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו, כי כחות **הטבע** הם נוהגים בהנהגת העולם כפי מה שיאות לתורה (חו״ה, הבחינה ד׳). ואמר אחד מן הפילוסופים: רוב **הטבעים** עם התנועה (שם, הבחינה ה׳). אמר הכוזרי: וזהו המיוחס אל פעל **הטבע**. אמר החבר: ומה הוא **הטבע**? אמר הכוזרי: הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות, ואין אנו יודעים מה הוא, אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק. אמר החבר: אבל ידיעתם בו כידיעתנו; גָדר אותו הפילוסוף כי הוא ההתחלה והסבה אשר בה ינוח וינוע הדבר אשר הוא בו בעצם ולא במקרה וכו׳ (כוזרי א׳ ע׳–ע״ז). כי הצורה אשר בה יהיה עצם צמח מבלתי צמח וחי מבלתי חי איננה מן **הטבעים** (= מכחות הטבע), אך מאת האלהים יתברך, קוראים אותו החכמים **טבע** וכו׳ (שם ג׳ כ״ג). לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם **טבע**, והוא כח משתדל בשמירת המין וכו׳, והיה כל אשר לו הכחות האלה וכו׳ הוא אשר ינהיגהו **הטבע** על דברי הפילוסופים, ועל האמת שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתכונות, קְרָא אתה התכונה ההיא אם תחפוץ **טבע** או נפש או כח (שם ה׳ י׳). ומדרגת **הטבע** מהנפש ומדרגת ההיולי והצורה **מהטבע** (שם ה׳ י״ב). וידיעת האנושות והאלהות **והטבע** הכללי וההשגחה הראשונה (שם). **הטבע** שם לדבר אשר אינו נמצא, אך יָודע מכחותיו ופעולותיו (רמב״ע, ערוגת הבושם, ציון ב׳). והצורות הם המניעות הראשונות וכו׳, והם אשר שולח להם שם **הטבע** ראשונה, ונאמר **שהטבע** הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו, בעצם ולא במקרה, ר״ל: שהוא יניע האבן אל מקום מה ויניחה בו הנעה והנחה עצמית, לא מקרית (אמונה רמה א׳ ג׳).

לא מולד ולא טבע (אגרות רמב"ם כ"ה:). כי מן השקר שתהיה תנועתו הסבובית (של הגלגל) כתנועת האבן הישרה למטה או כתנועת האש למעלה, עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע, לא נפש (מו"נ ב' ד'). וזה הענין אשר ישבחו אריסט"ו תמיד ויאמר: הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה (שם ב' י"ד). ואין הטבע בעל שכל והנהגה (שם ג' י"ט). טבע שֵם משותף לענינים רבים, וכל שכן בלשוננו ששמתיו במקום שתי מלות ערביות שונות, חלוקות בענין, הא' טביעה (כצ"ל), והאחת בפת"ח תחת הטי"ת ושו"א תחת הבי"ת, ולא ראי זה כראי זה, וכל אחת מהם משותף לענינים רבים, ראֵה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו הענינים שבשתי המלות הערביות במלה אחת עברית, היא מלת טבע, וכבר בארו הפילוסופים שתי המלות וכו', ואולם הצריך לנו וכו' הם המינים האלו: יאמר טבע להתחלה לכל שנוי וקיום ועמידה, והרופאים יקראו טבע המזג והחום הטבעי ותכונת האברים, ויקרא טבע כל תכונה שישלם בה מין מן המינים, תהיה פועלת או מתפעלת, וכל כח נמצא בדבר תמיד לא ישנהו יקרא טבע (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). טבע הוא הדבר אשר הוא התחלת המנוחה והתנועה המיוחדים בנמצא נמצא מן הנמצאות המוחשות (ס' הגדרים). והטבע הוא סוד אלהי וכח רוחני נעלם וכו', אינו נודע מצד עצמו כלל, אלא מצד הטבעיים המשתנים המקבלים פעולותיו המשתנות (צורת העולם לר"י ן' לטיף, פי"ג). ועל כן אמרו: הטבע חכם בלא שכל (פי' משלי לר' זרחיה הלוי, ל' כ"ח). כי השם יתעלה משגיח רוצה ויכול לשנות הטבעים, שהוא אדון הטבעים לקיימם או לשנותם (שו"ת רשב"א, סי' י'). והוא יתברך יקרא טבע וכו' להיותו טובע בחותמו כל מטבעות היצורים (פי' ר"י מוסקאטו לכוזרי א' ע"ז). אבל צריך לידע ששם טבע הוא מהמצאת האחרונים מזמן ארבע מאות או חמש מאות שנה סמוך לזמננו, מאחר שאינו מצוי בדברי חכמינו הקדמונים ז"ל (שו"ת חכם צבי, סי' י"ח). *)

---

*) שֵם טבע בהוראתו הכללית והמפשטת — לא במשמעות תכונה מוטבעת במין או באיש מה — נמצא ראשונה בתרגומי ר' יהודה ן' תבון, ביחוד בהעתקת ס' הכוזרי. בתרגום חו"ה הוא משתמש לפעמים בשם תולדה: „אך החבור שחברה אותו התולדה הוא חבור מתוקן וקיים" (שער היחוד ו'). במונח תולדה או תולדות מסמן גם ראב"ע את המושג הכללי שכנוהו התבונים והבאים אחריהם בשם טבעי מצויה גם יצירה ובריאה במשמעות זו. השמוש הפרטי והמוחשי של שם טבע הוא עתיק מאד ונמצא בצורה ארמית כבר בתלמוד בהוראת מזג הארץ: טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דמא וכו' (נדה כ'). ע"ד התפתחותו של מונח זה

טבע טובע = natura naturans; **טבע טבוע** = natura naturata (עי' בבאורים למונחים שבסוף תרגומי „תורת המדות" לשפינוזה).

חכמת הטבע, עי' ערך **חכמה**.

מה שאחר הטבע (מש"ה), ספרו של אריסטו τὰ μετὰ τὰ φυσικά ובכלל חכמת האלהות (Metaphysik).

זאת היא סברת בעלי העיון האמת במה **שאחר הטבע** (אמונה רמה ב' א'). ויאמרו בעלי העיון במה **שאחר הטבע** כי אחדותו ית' הוא עצמותו (שם). ויקראו ג"כ את החכמה האלהית **מה שאחר הטבע** (מלות ההגיון י"ד). כבר התבאר זה בספר הנקרא **מה שאחר הטבע** (מו"נ א' נ"ז). קצתם בספר השמע ופירושיו, וקצתם בספר **מה שאחר הטבע** ופירושיו (שם ב', הקדמה כ"ה). והיא אחת מהשאלות אשר יחקור בהן הפילוסוף במה **שאחר הטבע** (מלחמות השם ה' ג' י"ג).

עי' ערך **חכמה**, **מה**.

ב') תכונה קבועה ועצמית, סגולה מיוחדת (Natur eines Dinges, Naturanlage, Wesen, Eigenart u. ä.).

טבע העולם (יוסיפון ד'). ב**טבעי** היצורים והכוכבים (שם ו'). **טבעי** בני אדם (רבנו חננאל, מגדל חננאל ל"ו). לא כל ה**טבעים** שוים (שם). ועל כן היה עצם הנפש מכיר לצורת האמת וכו' מפני וכו' קרבת **טבעה** מ**טבעו** ושהוא דומה לו (מקור חיים לרשב"ג, ב'). כי הכח הבשריי קצר מהשיג וה**טבע** האנושיי חסר מהשלים (חו"ה הקדמה). כמה **טבענו** עבה וכו' וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת (שם, חשבון הנפש ג'). כמו שהטביע ב**טבע** החתול צידת העכברים (שם, הבטחון ג'). **טבע** יצירת הגוף (הגיון הנפש לראב"ח, ט'). **טבע** הלב (שם מ"ב). **טבע** יצירתו (מגלת המגלה לראב"ח, ו'). במופת שמהפך בו **טבע** הדברים (כוזרי א' ח'). כי האנשים ב**טבעם** אוהבים מה שהורגלו בו (מו"נ א' ל"א). המשל הראשון בתארך האדם ב**טבע** מ**טבעיו** העיוניים או המדות וכו' (שם א' נ"ב). כשברא השי"ת זה המציאות והטביעו על אלו ה**טבעים**, שָׂם ב**טבעים** ההם שיתחדש בהם כל מה שיתחדש מהנפלאות בעת חדושה (שם ב' כ"ט). שיש יכולת

וגלגולי שמושו בספרותנו העתיקה עי' צונץ, ליטעראטורגעשיכטע עמ' תרל"ה ובמלואים עמ' ס"ו, ומאמרו של מלטר „Mediaeval Hebrew Terms for Nature", בס' היובל לכבוד הרמן כהן, עמ' רנ"ג והלאה, וביחוד הערות ל. גינצבורג שבסוף ס' „Philosophical Terms in the Moreh Nebukim" לישראל אפרת.

לו יתעלה וכו׳ להעדיר איזה טבע שירצה מטבעיו (שם). יש באדם ארבעה טבעים: שכל וסכלות ויושר ותאוה (מוסרי הפילוסופים ב׳ ב׳).

טבעים בהוראת כחות הגוף:

בחולשת טבעיו ואפיסת כחותיו (המאירי, הקדמה לפי׳ משלי). בחצי הלילה שהוא שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף (מנורת המאור ג׳ ב׳ ו׳ ו׳). ורפו טבעי ונחלשו כחותי (מכתב ר׳ הלל ע״ד ספרי הרמב״ם). יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בניני גופו (ר״י אברבנאל, ראש אמנה א׳).

טבע דבק, טבע שני: תכונה קבועה שאדם קונה ע״י הרגל.

יהיה תמיד נכנע ושפל עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו (חו״ה, הכניעה א׳). וההרגל הוא טבע שני (המעלות לרש״ט פלקירא, ב׳). יגביר שכלו על תאותו עד שתשוב יראתו לו טבע שני (המאירי למשלי ט׳).

עי׳ ערך בניה, בריאה, יצירה, מדה, מדע, מולד, מחשבה, קנין, שכל, תולדה, תכונה.

ג׳) טבע בהקבלה לנפש ולשכל: עולם הצמחים, הנפש הצומחת (Pflanzenwelt, vegetative Kräfte).

והקרום חולק בין עולם הטבע ועולם החיים, כמו שהצואר חולק בין עולם החיים ובין עולם הדבור (כוזרי ד׳ כ״ה). ההיולי והצורה ואחר כן היסודות וכו׳ ואחר כן הטבע ואחר כן הנפש ואחר כן השכל (שם ה׳ ב׳). ויהיה הטבע או הצעה או חומר או כלי המשתמש בו הנפש ופעליה (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ ג׳).

ד׳) טבע ההצע = מאמר המצב (Kategorie der Lage, situs, κεῖσθαι).

הוא פעם מקום ופעם זמן ופעם טבע ההצע (כתב הדעת לאלפראבי, תרגום ידעיה הפניני, כת״י).

עי׳ ערך הנחה, ישיבה, מְסב, נציב, תשומה.

ה׳) טבעים בהוראת יסודות או מזגי הגוף (Elemente; Temperamente).

ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם וכו׳, ואלו הן: הארץ היא הכבדה שבכולן וכו׳, המים למעלה מן הארץ, האויר וכו׳ למעלה מן המים, והאש למעלה מן האויר (במדבר רבה י״ד). שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם וכו׳ מארבע טבעים ומן איכיות ואותיות

שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (פי׳ י׳ הדברות לנסי בן נח הקראי׳ לקוטי קדמוניות ב׳ עמ׳ ג׳)׳ והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות׳ והוא דעת מורכב מצלעות רבות: אפשר ששתפוהו עם ההיולי׳ ואפשר ששתפוהו עם הארבעה טבעים וכו׳ (אמונות ודעות א׳)׳ ואומר כי האלהים ברא את רוב העולם ההולך על ארבעה טבעים׳ להיות הוית תחלתו מארבע יסודות הידועים׳ ולעומת זה ברא את האדם על ארבעה טבעים׳ שיש בו הדם לעומת האויר׳ והלחה הלבנה לעומת המים׳ והמרה האדומה לעומת האש׳ והמרה השחורה לעומת העפר (תקון מדות הנפש לרשב״ג)׳ טבעיים = יסודות (רמב״ע׳ ערוגת הבשם׳ ציון ב׳ קנ״ז; עי׳ רמש״ש תי״ג)׳ הגופים שהם מארבעה טבעים (אשכל הכפר ליהודה הדסי)׳ ד׳ טבעים (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פרק ג׳)׳ בחכמת הטבעים ואיכיותיהם (אגרת המספקת בלחיות ובמטר לאלכנדי׳ כת״י; עי׳ רמש״ש תקס״ד)׳

טָבַע׳ א) קבע טבעו של עצם מה׳

טובע טבעם ככה וקוצב קצבם כן (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה׳ תרגום משה בן יוסף׳ כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ח)׳ — בבינוני פעול: וינוחו אבריו הטבועים על התנועה (חו״ה׳ השכון הנפש ג׳)׳ — בְּפֻעַל: ועל טבע זה טובעו (עי׳ רמש״ש שם׳ הערה תקל״ט)׳ — בנפעל: מנהג שנקבע בהן וטבע שנטבע בהן (משנה תורה׳ יסודי התורה ד׳ ב׳) — בהפעיל ובהָפעל: כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה וכו׳׳ כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים (חו״ה׳ הבטחון ג׳)׳ וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה כדי ליסרה׳ עשה (שם׳ הפרישות ה׳)׳ כשברא הש״י זה המציאות והטביעו על אלו הטבעים (מו״נ ב׳ כ״ט)׳ אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד (חו״ה׳ הבחינה א׳)׳ שהוטבע אדם על הבושת מבני אדם וכו׳ ולא הוטבע על הבושת מבוראו (שם׳ הבחינה ה׳)׳ וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים׳ הוטבע עליו להיות סבה למזונו (שם׳ הבטחון ג׳)׳ — בהתפעל: שלא יתנהג ויתטבע הגוף מעצמו מבלתי דבר אחר חוץ ממנו (תגמולי הנפש ג׳)׳

עי׳ ערך מְטבע׳

ב) חקק׳ רשם׳ ציר (einprägen, eingraben, abbilden u. ä.).

בנפעל: שהדבר כשיהיה גשמי׳ נלקח מהחוש׳ נטבעה צורתו במהירות בבטן המוקדם מן המוח וכו׳ (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי׳ עמ׳ נ״ב)׳

והוא אינו רואה אותם בחושו וכו׳ אבל הוא יודע בשכלו אשר קבל צורתם ודמותם ונטבעו אצלו (אמונות ודעות א׳). הצורות הנטבעות בכלים (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״א). — בהָפעל: ונתן לצורות ההם צורות אמצעיות בין הגשמות והדבר הרוחני, בעבור שתהיינה מוטבעות בחוש המשותף במהרה, לפי שלא יוטבעו בו אלא הצורות הגשמיות והדמיוניות (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ נ״ג; ובנ״א: „יטבעו" בבנין הקל). — בהתפעל: כי הצורות המוחשות יתטבעו בכלים להדמותם בהם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״א). יתטבעו עוד בכח הדמיון בדקיקות ופשיטות יותר ממה שהוטבעו בכלים, וכמו כן יתטבעו בעצם הנפש בדקיקות ופשיטות יותר ממה שהוטבעו בכח הדמיון (שם). אך הם כשהגיעו בו והתטבעו החמרים בהם וכו׳ (אגרת חי בן מקיץ).

עי׳ ערך הטבעות, התרשמות, חקה א׳, חקוי, חקק, חקיקה.

טִבְעָה, = טבע; הנפש הצומחת (Natur; die vegetativen Kräfte).

והמקור הראשון הוא עולם הטבעה (ר׳ יהודה ן׳ קרדינאל, תרגום ס׳ הכוזרי ד׳ כ״ה; הוצ׳ קסל עמ׳ שמ״ו). וסתר המבדיל מכריע בין עולם הטבעה ועולם החיים (שם). ומודים בזו חכמי הטבעה (שם, עמ׳ ש״ן). לפיכך עשתה הטבעה כרצונה (שם, שנ״ג). לפי טבע טבעת גופו (הקדמת אורחות צדיקים).

טִבְעִי, א׳) בנגוד למלאכותי, לנפשי ורוחני, לנסי, למקרי וכו׳: מה שמתיחס על הטבע (natürlich; vegetativ).

נתחברו בו (בבעל־חיים) עם המזון והגידול והתנועה הטבעית התנועה הרצונית וכו׳ (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ ס״ח). שהדבר הבא במקרה ייוחס אל דבר טבעי (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת התשיעי). והיסוד האישי המלאכותי נשוא ביסוד האישי הטבעי (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ג׳). ואין בנו היכולת לחברם החבור הטבעי (חו״ה, היחוד ו׳). נפש טבעית = צומחת (ראב״ח, מגלת המגלה נ״ח). וכן ההקש בכל הדברים הטבעיים והמעשיים, ר״ל בטבעיים כל מה שנכלל תחת ההויה וההפסד (עולם קטן א׳ ב׳). מפני שהוא (החומר) מקדים הצורה הקדמה טבעית (שם). והיא אצל הפילוסופים האש הטבעי (= היסודי), אין לה לא מראה ולא שריפה (כוזרי ה׳ ב׳). והגשם אם טבעי ואם מלאכותי, והנפש שלמות לגשם טבעי (שם ה׳ י״ב). המושכלות הראשונות ישתתפו בהם כל בני אדם אשר על המנהג הטבעי (שם). וקיום התחלות החכמות העיוניות

מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (שם). ומציאות הצורות המלאכיות בגשמים המוחשים ומציאות הצורות הטבעיות בהיולי המושכל (אמונה רמה, זכר כלל). הפרק השלישי בתנועה ומיניה וזכרון הטבעית ממנה והנפשית (שם א׳ ג׳). אריסטו יבאר שהענינים הטבעיים כולם אינם נופלים במקרה וכו׳, אמנם הענינים הטבעיים אשר תחת גלגל הירח מהם תמידיים ומהם מאודיים (מו״נ ב׳ כ׳). למדנו שהלשונות הסכמיות, לא טבעיות (שם ב׳ ל׳). ובכלל הענינים הטבעיים כלם אם יהיו על הרוב הנה הם עצמותיים וכו׳ (מלות ההגיון י״א). והפילוסופיה העיונית נחלקת לשלשה חלקים, החלק האחד הלמודית, והטבעית והאלהית (שם י״ד). והחכמה הטבעית תעין בגשמים הנמצאים בטבע, לא ברצון האדם, כמיני המקורים ומיני הצמחים ומיני בעלי חיים וכו׳, ובכל מה שימצא בהם, ר״ל במקריהם כלם וסגולותיהם וסבותם, ובכל מה שימצאו הם בו, כזמן והמקום והתנועה (שם). עד שֶׂשָּׂם ראש הרופאים פתיחת ספרו שהנפשות שלש: טבעית וחיונית ונפשית (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). כי כבר התבאר בטבעיות שאין באש כח פועל זולתי החום (מלחמות השם ה׳ ג׳ ב׳). וכשנחבר עם זה מה שנתבאר בטבעיות, והוא שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ר״ע ספורנו, אור עמים). ״חכם בטבעיות ובאלהיות״. — ״השמע הטבעי״ לאריסטו = φυσικὴ ἀκρόασις, Physica auscultatio.

ב׳) טבעיים = חכמי הטבע (Naturforscher; Naturphilosophen). המעשיים והטבעיים (עולם קטן עמ׳ ז׳). ואנו נחשוב שזאת ההעתקה וכו׳ עשו הרופאים לבד, מבלתי הפילוספים והטבעיים (אמונה רמה א׳ג׳; עי׳ גוטמן בספרו ע״ד אבן דאוד ע׳ נ״ח והורויץ בספרו ע״ד הפסיכולוגיה של אבן דאוד, פ׳ ג׳ הערה ל״ו—בנדון הנגוד שבין רופאים וטבעיים). והדעות היותר קרובים לאמת בזה דעות הטבעיים כפי התחלפותם, ודעת אבוקראט היותר גדול מהם וכו׳ (שם א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). עד שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד (שם א׳ ח׳). שאלו היתה זאת השאלה מבוארת אצלו במופתים חותכים, לא היה צריך אריסטו שיסמכה בהיות מי שקדם מן הטבעיים מאמין כן (מו״נ ב׳ ט״ו). והיא אמונת הטבעיים הקדמונים קודם סקראט וחבריו (המעלות לרש״ט פלקירא, א׳). כי הלמודיי יחקור בגשם המוחלט, והטבעי וכו׳ יחקור בו מצד שהוא מתנועע (הקדמת מלחמות השם). כמו שיקבל המהנדס

מציאות הקו והנקודה מהטבעיי וכו׳ והטבעי מציאות העצמים והמקרים מבעלי הפילוסופיא הראשונה, ובעל הפילוסופיא הראשונה יקבל מן הטבעי מציאות מניע ראשון (עקרים א׳ י״ז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו, והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם ד׳ ב).

עי׳ ערך חכם, כת.

טִבְעָנִי, כמו טבעי (natürlich).

שיש ראיה טבענית והוראה חתוכית מבארים לנו וכו׳ (ס׳ המצרף לר׳ ברכיה הנקדן, כ״א).

טוֹב, נרדף עם אושר, הצלחה (das Gute; die Wohlfahrt).

שהרע במציאות יותר מן הטוב (מו״נ ג׳ י״ב). והיותו יתעלה הטוב הגמור בלא ספק, וכל מה שיבוא מאתו טוב גמור (שם). ועם זה ג״כ מציאותו (של האדם) הוא טוב גדול לו (שם). כי המצאתנו הוא הטוב הגדול הגמור (שם). ברוע הרע ובטוב הטוב (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק פ׳). הטוב הגמור הוא אשר לא ישתנה ולא יקבל חסרון ולא תוספת (עקרים ד׳ נ״א). ראוי לאדם שישתדל בהכרת הטוב העליון והתכלית האחרון לאדם וכו׳ (כבוד אלהים לר׳ יוסף בן שם טוב, בשם ארסטו). ואף אם יהיה הטוב המיוחד באיש האחד אחד במין עם הטוב המיוחד בכל אנשי המדינה וכו׳, הנה נאמר שהטוב המיוחד באיש האחד יהיה מציאותו באנשי המדינה יותר גדול ויותר שלם (שם). יחויב שימָצא בכאן טוב עליון, אליו יפנו שאר הטובות וכו׳, וזה הטוב הצלחת האדם והוא מסתפק בנפשו (שם). הכל מודים במציאות הטוב העליון ושהוא ההצלחה והאנשים מתחלפים במהותו וכו׳, וקצתם חשבו שהוא העיון ביצירה הכוללת המופשטת וההתדבק בטוב הכולל, אשר יחשבו שהוא נמצא, כפי מה שהיתה סברת אפלטון (שם). ואין שָם חסד מפורק מהטוב ולא טוב מפורק מהיושר וכו׳, אלא האמת והחסד והיושר והטוב עצם אחד (ס׳ העצמים החמשה, הוצ׳ דוד קויפמן, סי׳ רכ״ג).

״הביאור בטוב הגמור״ (הטוב הגמור, ספר בטוב הגמור) המיוחס לאריסטו, ונקרא ג״כ ס׳ הסבות (העלות) או פרחי אלהיות (De absoluto bono, de Causis, Flores divinitatis).

עי׳ רמש״ש רס״ב, רס״ג־רס״ו.

טוֹבָה, טוֹבוֹת, כמו טוב (ע"ש).

במקורי הטובות והרעות (אמונה רמה ב' ו' ב'). הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות (מו"נ ג' י"ב). החיים שאין מות עמהז והטובה שאין עמה רעה (משנה תורה, הלכות תשובה א'). והוא הטוב הגמור מקור הטובות (ס' העצמים החמשה, הוצ' דוד קויפמן, סי' רכ"ג).

טוֹבִי, מענין הטוב.

ולא שהיה השנוי הטוביי ההוא בבחירת המקום (רשב"ץ דוראן, מגלת ספר).

טוֹבִיּוּת, תכונת מי שהוא טוב; מדה טובה (Güte ; Tugend).

כשנאמר עליו ית' שהוא טוב, ראוי שיובן שהוא בלתי בעל תכלית בטוביות בהכרח (עקרים ב' כ"ה). ופעולותיו (של הבורא) חסד, משפט ותפארת, טוביות ואחדות ויתר התוארים (שער השמים לר"א אירירה, א' ה'). כי הפועל הנעדר והפחות מהטוביות יורה על העדר וחסרון הטוביות והיכולת (שם ב' ג'). ושטוביות האדם ושלמותו הוא להשתדל בעוה"ז כדי שישיג העוה"ב וכו' (ראשית דעת לר"מ אלבילה, ב' ז'). שכן אמרו מביני מדע, והם בעלי ברית אפלטון, שהיופי אינו אלא ריח הטוביות (נפוצות יהודה לר"י מוסקאטו, ז').

טַיָּלִים, כנוי לכת המשאים או ההולכים (Peripatetiker).

ע' ערך הלך, כת, משאים.

טָלֶה, שם אחד המזלות (Sternbild des Widders, aries).

ועל טלה ושור אצלת כחך בהתיחדם (כתר מלכות לרשב"ג). גלגל חמה עגול הוא וכו', וי"ב מזלות קבועים בו, וזה סדרן: טלה, שור, תאומים וכו' (רש"י, ר"ה י"א:). הנקודה אשר החמה נוטה ממנה לפאת צפון היא הנקראת ראש טלה, ומסמנת ראש ימי קיץ (צורת הארץ לראב"ח, א' ד'). כשהיום והלילה שוים וכו', והחמה בעת ההיא בראש טלה על גוף גלגל השוה (ס' העבור לראב"ח, ב'). טלה מזל אש וכו', והוא מן המזלות הטובים המעודנים (ראב"ע, ראשית חכמה ב'). והם המזלות ששמותם טלה, שור, תאומים וכו' (משנה תורה, יסודי התורה ג' ו'). תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש בראש מזל טלה (שם, קדוש החודש ט' ג').

טָעָה, עי׳ ערך הטעאה, מטעה, מֻטעה.

טֵעוֹן, הבאת טענה, סתירה (Widerlegung, Einwand).
ובטעון על קיום אלו ההקדמות וכיוצא בהם יכלו הימים (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳; ואולי יש לנקד: וּבְטִעוּן).

טְעִימָה, חוש הטעם (Geschmackssinn).
והטעימה והמשוש הכרחיים לכל חיוני (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא; ועי׳ הערת דוד קויפמן בספרו „החושים״, עמ׳ ק״ס).

טַעַם, א׳) מה שאדם טועם בחכו (Geschmack, Geschmackssinn).
ויתחבר אל זה החוש במעלה חוש הטעם וכו׳, והוא אשר ישיג בו תשעה טעמים: המתוק והדשן והמליח והמר והחריף, וכולם חמים, והעפיץ והקובץ*) והחמוץ והתפל, וכולם קרים (אמונה רמה א׳ ו׳, המשוש והטעם). ואמנם הטעמים השמונה אשר זכרום הם המתיקות, המרירות, החריפות, המליחות, החמיצות והעפיצות, והקביצות והדשנות (קאנון ב׳ א׳ ג׳).

ב׳) על דרך ההשאלה, בנגוד לסברא, למחשבה: הרגשה, נטית הלב (Empfindung, Gefühl, Geschmack).
בעבור שהוא לוקח בהקשו וטעמו (כוזרי ג׳ מ״ט). כבר התבאר לי ההפרש בין אלהים ויי׳ וכו׳, ושיי׳ תכספנה לו הנפשות בטעם וראִיה ואלהים יטה אליו ההקשה, והטעם ההוא יביא מי שיגיע אליו שימסור נפשו על אהבתו וכו׳ (שם ד׳ ט״ז; עי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ קכ״א, הערה ה׳, ועמ׳ רל״ד, הערה רכ״ה).

ג׳) סבה לדבר מה, טענה, (Grund, Ursache, Argument).
ואנו מבארים כל אלו הדרכים, ונותנין טעם לשבור הנשבר ולהעמיד הנכון והאמת (מאמר מחבור ר׳ דוד הבבלי אלמקמץ). אבל הקרבת היין אני נבוך בו וכו׳ ולא נראה לי בו טעם, אבל זולתי נתן לי בו טעם וכו׳ (מו״נ ג׳ מ״ו). ואתן טעם זה הכלל כראוי, ואח״כ אתן טעם מה שהתבאר לי טעמו מפרטיו (שם ג׳ מ״ז).
טעם מספיק = zureichender Grund (מצוי).
עי׳ ערך סבה, עלה.

*) das Beizende und das Herbe (תרגום ש. וייל).

ד׳) כונה׳ משמעות (Sinn, Bedeutung).

ואלו היה טעמו כן היה הבי״ת קמוץ בקמץ גדול וכו׳ והטעם: בראשית הערב או הלילה או החשך (ראב״ע לבראשית א׳ א׳, ומצוי הרבה בספרי מבארי המקרא; השוה גם הגיון הנפש לראב״ח ט׳:, חבור המשיחה והתשבורת ז׳, מגלת המגלה מ״ט).

מלות הטעם, חלקי הלשון שאינם לא שם ולא פעל (Partikeln).

דע כי התחלות הדבור כלו, עברי וערבי וזולתם מן הלשונות, שלש, והם שמות ופעלים ומלות הטעם, כמו גם, כי, רק, את, והדומה להם (הרקמה א׳). וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד (חו״ה, עבודת אלהים ד׳). שער מלות הטעם וכו׳ ודע כי מלת את ממלות הטעם וכו׳ (ראב״ע, צחות).

מלת הטעם היא חלק המאמר המגביל את השם או הפעל בדרכי הוראותיהם וכו׳ (מקנה אברם לר״א דבלמש, ו׳).

ע׳ ערך אות, מדבק, מלה.

ה׳) הנחה, הצעה, הקדמה (Lehrsatz, These, Prämisse).

טעמים מקובלים (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ל״ד; וע״ש י״א, י״ח וכ״ד; ס׳ העבור ה׳).

ו׳) טעם, טעמים, הטעמת המלות בפי הקורא לפי הכונה והמשך הענינים; הציונים המיוחדים שנקבעו לסמן בהם את הקריאה המוטעמת (Ton, Betonung, Akzentuierung; Akzente).

ויבינו במקרא — זה פסוק הטעמים (מגלה ג׳; נדרים ל״ז). והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים (שם, הבחינה ה׳). ובשארית הזאת אשר נשארה מלשוננו וכו׳ ענינים דקים ועמוקים וכו׳ והם הטעמים אשר יקראו בהם המקרא, מציירין בהם מקום ההפסק והסמוך ומפריד מקום השאלה מן התשובה וההתחלה מן ההגדה והחפזון מן המתון והצווי מן הבקשה (כוזרי ב׳ ע״ב). הנגינות קרויין טעמים (רש״י, מגלה ג׳).

טָעַן, גזר, החליט; השיב, תפס על דברי פלוני (behaupten; einwenden).

וכאשר ישובו לטעון שהם השכילוהו בשכל וכו׳ יעזבו שורש טענתם ויודו בידוע בלתי המוחש (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת העשירי). על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד לא יתקיימו דבריו אלא בראיה (חו״ה, היחוד ז׳). ואל תטעון עלי באלו שהתחילו מחצות היום (כוזרי ב׳ כ׳). וככר

טענו הנוצרים על היהודים וחשבו כי עקר תורתם אבד (שם ד׳ כ״ט). ותתבע אותם (את הפילוסופים) בעולם האש אשר יטענו ששם האש העליונה (שם ה׳ י״ד). ואם יטען טוען וכו׳ (ראב״ע לבראשית י״ג; מ״ו כ״ג).

טַעֲנָה, תשובה, תפיסה; התנצלות; החלטה; הוכחה (Einwand; Vorwand; Behauptung; Argument).

והגדולה שבטענתם שהם אין מאמינים אלא במה שיפול עליו ראותם (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת העשירי). שהם מַלאים המתוכח עמהם שלא תתקיים עליהם טענה (שם). שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו וכו׳ ושאין לנו שום טענה בהנחתו (חו״ה, הקדמה). שאם ישמע דברי המַשנים וטענותם אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (שם, היחוד ב׳). לאל ית׳ הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (שם, עבודת אלהים ח׳). שאול שאלו אותי על מה שיש אתי מן הטענות והתשובות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות וכו׳, וזכרתי מה ששמעתיו כבר מטענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר (כוזרי א׳ א׳). אמר הכוזרי: אני רואה שצריך אני לשאול ליהודים וכו׳, מפני שאני רואה שהם הטענה והראיה לכל בעל דת כי יש לבורא תורה בארץ (שם א׳ י׳). בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו (הפילוסופים) בטבע ובמה שאחר הטבע וחשבו שכל מה שאמרוהו מופת, ולמה לא תספק בטענותם ביסודות הארבעה וכו׳ (שם ה׳ י״ד). וזאת איננה טענה (שפת יתר לראב״ע, י״ד). האם אריסטו יסכל ההפרש בין הטענות והמופתים? (מו״נ ב׳ ט״ו). ולי ג״כ טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקדש (שם ג׳ ח׳). הטענה היא המניעה הראשונה מהמתנצל, מחוברת אל תערומת בעל התלונות וכו׳, והטענה תחָלק אל ג׳ חלקים: ר״ל סבריית, ראויה ומשפטית. ויש לדעת שהאנשים שהזכרנו היו מוסיפים על אלו הג׳ הטענה הגדריית, אמנם היא תחת הראויה על צד האמת (נופת צופים לר׳ יהודה בן יחיאל, א׳ י׳).

טענות רטוריקא = rhetorische Argumente (עי׳ רמש״ש ת״א).

טענה אמתית, הטעאיית, חזקה, חלושה, כוזבת, מושכלת, נצחת, סבריית, צודקת, וכיו״ב.

טִפּוּל, מאמר המצטרף (Kategorie der Relation, πρός τι).

טפול — כך נקרא מאמר המצטרף בתרגום לפי׳ ס׳ יצירה לרס״ג (עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, קמ״א, הערה ס״א, ורמש״ש ת״א ותת״ר).

עי׳ הערך הסמוך.

טָפֵל, א׳) מאמר המצטרף (Kategorie der Relation).

ט פ ל — כך נקרא מאמר המצטרף בתרגום השני של אמונות ודעות לרס״ג ובקונטרס המסורת, הוצ׳ דוקס, עמ׳ מ״ב (עי׳ תורת התארים, עמ׳ הנ״ל ורמש״ש, עמ׳ הנ״ל). לא משיגים לו איך וכמה וכו׳, מקרה וערער ושנוי וטפל (שיר היחוד ה׳).

עי׳ ערך הצטרפות, חבר, חבור, טפול, טפלה, יחד, יחס, מאמר [ביחד], מְסמך, מסמך, מערך, מצֹרף, סמיכות, צרוף.

ב׳) בנגוד לעֶצם: מקרה, משיג, תואר (Akzidens, akzessorische Bestimmung).

לממש וגודש (נ״א: ואדש) לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (שיר היחוד ה׳). כנוי טפל, דהיינו שנתחבר איזו סגולה או כח טֹפל נוסף על אמתת עצמות המכונה או המתואר (תרגום מו״נ „בלשון המשנה" למנדל לוין, א׳ נ״ב).

ג׳) אות השמוש (Hilfsbuchstabe).

ויש להם (להמלים) טפל בתחלה ובסוף נופל (דקדוקי הטעמים סי׳ ע״א). הסמוכים והטפלים (דונש).

טְפֵלָה, מאמר המצטרף (Kategorie der Relation).

תחת מין הטפילה (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, תרגום משה בן יוסף, עי׳ רמש״ש ת״א).

עי׳ למעלה ערך טפול, טפל.

טְפֵלִי, צרופי, יחוסי (relativ).

שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות טפליות נלקחות מהפעליות הברואים לו וכו׳, כי המדות מתחלקות וכו׳ לשלשה חלקים, שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות וכו׳, והטפליות וכו׳ נלקחות מרוממות המדברים לו (כוזרי ב׳ ב׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ קמ״א, הערה ס״א). וחלקי מלאכת המאמר הטפליי מצד מה שהוא מחקה שני החלקים (באור ס׳ השיר לאריסטו, ח׳).

טְפֵלִיּוּת, הצטרפות, התיחסות (Relation, Beziehung).

טֹפֶס, בהוראת תבנית וחקוי (Abbild, Abklatsch u. ä.).

שהיתה התורה מצוירת בחכמתו העליונה ודברי משה היו טופס אותו ציור אלהי (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים א׳ ב׳). שהתורה היתה טופס

המציאות ונמוסו וסדרו (שם). מפני שהצורה הגשמיית טופס הרוחנית (אילימה לר"מ קורדובירו, עין הבדולח ג' כ"א).

עי' ערך דפוס, חקוי, קצור, רשום.

טָרַד, א') (ע"ד הערבית): כָּלַל; בנפעל: נכלל (umfassen; allgemein gelten; enthalten sein).

דע שכל מי שידע גוף מן הגופים, ידע כל הגופים, שהעלה תטרד בעלוליה (עולם קטן ב' ב' ג').

ב') בהפעיל: הטריד מקום = תפס, מלא מקום (einen Raum einnehmen).

ואמנם היה נמנע קבוץ הצורות הרבות המחולפות בנושא אחד כשיטרידו מקום, אבל כשלא יטרידו מקום אינו נמנע קבוצם בנושא אחד (מקור חיים לרשב"ג, ה' כ"א). וכמאמר אחרים: העצם הפרדי אינו במקום, אבל יטריד הגבול (מו"נ א' נ"א; רש"ט פלקירא גורס בתרגום ר"ש ן' תבון: יטריד המחוז, ובס' באור נפלא גרס: יטרית המחוז; ר"י אלחריזי מתרגם: כולל המקום). שהרחקים בעלי חמר יטרידו מקום, אשר מזה הצד הוא נמנע הכנס גשם בגשם (אור ה' לר"ח קרשקש, א' ב').

עי' ערך גבול, מחוז, מלא, עסוק, עסק.

ג') בקל ובהפעיל: נרדף עם מנע, העיק, עצר (hindern, hemmen, stören).

הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים (חו"ה, הפרישות ב'). ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם (שם, הקדמה). שישתדל (היצה"ר) לספק עליך אמתותיך וכו' ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים, יטריד אותך בהם מתועלותיך (שם, יחוד המעשה ה'). והחמרים הם המונעים והמטרידים מהשיג המוחשות והמושכלות (אמונה רמה ב' ג'). כי המונעים מן השלמות רבים והמטרידים רבים (מו"נ א' ל"ד). הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (ר"י ן' לטיף, שער השמים כ"ה). כי אין בו הסבות המטרידות ההשגה (עקרים ב' כ"ד).

עי' ערך חשך, מטריד, מנע, מעיק, משטין.

טָרוּד, בהוראת מעורבב, בלתי ברור (unklar, verworren).

כי חוש הראות לא ישיג הלבן והשחור בהשגה אחת וחוש הטעם

לא ישיג המר והמתוק, ואם ישיגם תהיה השגה בלתי שלמה וטרודה ומבולבלת (מנחת קנאות לר' יחיאל מפיסא, ס').

טָרַח, עי' ערך טרד ב'.

טֹרַח, חכמת הטורח, החכמה השמושית, הלמודית (Mathematik).
והוא (הנגון) המעולה שבארבעה חכמת הטורח (פי' ס' יצירה לר' יצחק הישראלי; עי' כרם חמד ח', עמ' ס"ד, ובמאמרו של וָלפסון ע"ד חלוקת המדעים בפלוסופיה העברית של ימי הבינים Hebrew Union College Jubilee Volume) Cincinnati 1925).
עי' ערך הרגלי, חכמה, למודי, מוסרי, שמוש, שרשי.

טְרִיגוֹן, מחברת של שלשה מזלות (Trigon, τρίγωνον).
טריגון המים: סרטן עקרב ודגים; טריגון העפר: שור, בתולה וגדי; טריגון הרוח: תאומים, מאזנים ודלי; טריגון האש: טלה, אריה וקשת.
עי' מגלת המגלה לראב"ח, עמ' קי"ו; השוה: בית טריגון (נגעים י"ב א'), נזיר טריגון (נזיר ח':).

י

יָאוּת, נָאוּת, נאה, ראוי (geziemend, entsprechend)

האומה הישראלית לה משפט הבכורה וכו׳, כי לה **יאותה** הנחלה האמתית ומבחר הישוב (נוה שלום לר״א שלום, א׳ ט״ו).

ע׳ ערך אות (פעל), האותות, נאות.

יָבֵשׁ, **יָבֵשׁ**, **יְבֵשׁוּת**, אחת מארבע האיכויות הראשונות הנמצאות בארבעה היסודות (das Trockene).

ואם יקשה עלינו מקשה בענין היסודות עם האיכויות, ר״ל האיכויות: החום והקור והלחות **והיובש** וכו׳ (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״א). חם **ויבש** מתחלקים, קור **ויבש** מתחלקים, מתדמים **ביבש** וכו׳ (תקון מדות הנפש לרשב״ג, דמות הצורה ליסודות ולטבעים ולמדות). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שורש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית, כחום וכקור וכלחות **וכיובש** וכו׳ (חו״ה, היחוד ו׳). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה **והיובש** (כוזרי א׳ ע״ז). כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות **והיבשות** ושהם איכויות ראשונים וכו׳ (שם ה׳ י״ד). והאיכות ההתפעליית הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשיהם, כרשמים שיקבלו ממה שימושש מן החם והקר והלח **והיבש** וכו׳ (אמונה רמה א׳ א׳, האיכות). ובאיכויות ההם הארבע היו יסודות למה שהורכב מהם וכו׳, ויתחדש ההתחלפות בהתערבות המורכבות מהם בשיעורים מתחלפים מן החם והקר והלח **והיבש** (מו״נ ב׳ י״ט). והמשל בו כאלו אמר אומר: מן האיכיות הראשונות וכו׳, ר״ל החום והקור והלחות **והיובש**, הם המחדשים לאלו וכו׳ (שם ב׳ כ״א). שיחמם (האש) בחומו וייבש **ביובשו** (שם ב׳ כ״ב). כי החום והיובש אינם צורתו העצמית (של האש), רק הם

איכויות נמשכים אחר צורתו (רוח חן ז׳)· טבעי בניה אדם משונים במזגיהם כפי חלוף איכויותיהם בלחות ויובש וחום וקור (בינה לעתים לר״ע פיגו׳ דרוש ל״ב)·

ע׳ ערך איכות׳ טבע׳ יסוד׳ מזג·

יְגִיעָה׳ = Vergänglichkeit.

תנועה ויגיעה (רנ״ק׳ שער ט״ז)·

יָגֵעַ׳ בהשאלה: מה שהשכל נלאה לעמוד על מהותו (unfaßbar, unvorstellbar)·

כל הדברים יגעים (קהלת א׳ ח׳)· ואמר הפילוסוף: אם הדברים יגעים בענין הנפש׳ ק״ו בענין הבורא יתעלה (חו״ה׳ היחוד י׳)· *)

יָד׳ ידות׳ בחכמת השעור = Faktoren (חז״ס׳ יסודי חכמת השעור)·

יָדוּעַ׳ א׳) חכם׳ איש־מדע (Gelehrter).

כמו שחוייב עלינו בחק המונינו׳ כל שכן בחק ידועינו וחכמי תורתנו (מו״נ׳ פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: חכמינו ומקבלי תורתנו· לדעת ישראל אפרת קרוב הדבר שצריך לתקן בתרגום תבון: יודעינו; אך לוי גינצברג מַקִים גרסת ספרינו ומסתיע במשקלי שמות כאלה בלשון המשנה׳ למשל: זכור׳ טחון׳ רכוב)·

ב׳) הדבר המושג׳ מושכל׳ ידיעה; גם בנגוד למוחש (Begriff, Idee, Vorstellung, Verstandeserkenntnis; Gegenstand der Erkenntnis oder Vorstellung).

ויודו בידוע בלתי המוחש (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת העשירי)· ואביאם במטה הויכוח עד שאביאם אל ההודאה בידוע (שם)· והספרים כבר חברו הידוע אל המושכל ואל המוחש ואל הטבע (שם)· וכאשר יצא הידוע מהיותו גשם או בתוך גשם וכו׳ (שם ב׳)· בהתאחד צורת היודע וצורת הידוע בלא אמצעות (מקור חיים לרשב״ג׳ ה׳ י״ג)· ודע כי הנביאים האמתיים יגיע להם השגות עיוניות בלי ספק׳ ולא יוכל האדם בעיון לבד להשיג הסבות אשר יתחייב מהם הידוע ההוא (מו״נ ב׳ ל״ח; בתרגום חריזי: הידיעה)· ולא בהתחלף הידועים יתחלפו הידיעות בחקו יתעלה (שם ג׳ כ׳)· כי ברוב הידועים ירבו הדעות׳ כי לכל ידוע דעה מיוחדת

*) דוד קויפמן (התיאולוגיה של בחיי׳ כתבים ב׳ פ״ו) מתרגם: Wenn wir an dem Begreifen der Seele schon verzweifeln müssen, um wieviel mehr beim Wesen Gottes.

בו (שם.) הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה (משנה תורה, יסודי התורה ב׳ י׳). וידיעתו וידועו הוא הוא (כונת הפילוסופים לאלגזאלי, מ״ח). כי כל הידיעה מהידיעות וכל יודע יש ביניהם אמצעי וכו׳ וזה האמצעי נסתר ביודע ונראה בידוע (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפידוקלס, מבוא בינה עולם, הוצ׳ קירכהן, סי׳ ר״ל). ואיננו הנראה אשר בידוע יש לו פשוט נסתר ויש לו קליפות נראות (שם ר״ל״א). והיודע לא יוכל עליהם בידוע וכו׳ (שם רל״ב).

עי׳ ערך מְשכל.

ג׳) קבוע, מיוחד (bestimmt, ein gewisses...).

אמנם אשר נרחיקהו ולא יתאמת המאמר בו כלל הוא שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים ומעברים על מספרים ידועים וגדלים ידועים ושיתחדשו עצמות על תמונות ידועות ומספרים ידועים וכן גידים ועצלים במספרים ידועים ושעורים וכו׳ ידועים (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש עצם או מקרה). כמו שיכוונו לקבץ צמח ידוע בעת ידוע וכו׳ או לעשן בעשן ידוע (מו״נ ג׳ ל״ז). צורת אריה שעושין בימים ידועים ובמעלות ידועות (מנחת קנאות לר׳ אבא מארי, א׳).

יְדִיעָה, א׳) דעת, השגה, הכרה (Wissen, Erkenntnis).

ומה שצריך שיבקש אותו מהידיעה היא הידיעה בעצמו, כדי שידע בו שאר הדברים שאינם עצמו (מקור חיים לרשב״ג, א׳ א׳). ובידיעה המעשה תדבק הנפש בעולם העליון (שם א׳ ב׳). והוצאת הידיעה במציאות היסוד הגופני וכו׳ יהיה בהקש למה שקדם מהמאמר ביסודות (שם ב׳ א׳). ואתן לך בהוצאת הידיעה בצורות והיסודות סדר כללי (שם.) וכמו שהתבנית תכלית צורת הכמות והגדר המקיף בו, כמו כן הידיעה תכלית צורת השכל והגדר המקיף בו (שם.) וענין הידיעה השכלית היא התאחדות הצורה המושכלת בשכל וכן המאמר בידיעה החושית וכו׳ (שם ה׳) בידיעת האלוה ית׳ ויכלתו המקפת בכל (שם). ואחר כך נעתק מהם אל מצוות האברים שהם כוללים הידיעה והעשיה (תו״ה, היחוד, פתח השער.) ידענו ידיעה שאי־אפשר לדחותה כי הוא אחד (שם, היחוד ז׳). וידענו ידיעה ברורה (שם.) וכבר אמרו קצת החכמים שהפילוסופיא הוא ידיעת האדם את עצמו, ר״ל ידיעת מה שזכרנו מענין האדם וכו׳ (שם, הבחינה ה׳). והשיג אדם בשכלו ידיעת הכללות ובהרגשות ידיעת האישים (עו״ל קטן, א׳). ושמתי כונתי לבאר ידיעת האדם אמתת עצמו, לפי שבידיעתו לעצמו ידע הכל (שם, עמ׳ ב׳). עם הרוממות שמרוממין

אותו (את האלהים) הפילוסופים מידיעת החלקיות (כוזרי א׳ ד׳)· בעלי החושים הזכים והידיעות הנפלאות (שם ד׳ ג׳)· ושאין מזיק הסכלות בידיעת האלהים אלא כחזקת הסכלות בידיעת הארץ וכו׳ והתועלת אצלו (אצל הפילוסוף) איננה כי אם ידיעת הדברים על אמתתם (שם ד׳ י״ג)· וידיעת האנושות והאלהות והטבע הכללי וההשגחה הראשונה (שם ה׳ י״ב)· ואין ידיעת הדבר סבה להיותו ולא תכריח ידיעת האלהים בהוות וכו׳, כי אין הידיעה במה שיהיה היא הסבה בהיותו כאשר הידיעה במה שהיה איננה סבה להיותו וכו׳ (שם ה׳ כ׳)· והידיעה היא ענין מקיף וכולל הדבר· ומה שאין לו תכלית· לא יקיפהו מדע ולא יכילהו· ומהם שהידיעה בחדושים וכו׳ תחייב לו קצת שנוי· מפני שהוא התחדשות ידיעה אחר ידיעה (מו״נ ג׳ ט״ז, ע״ש)· דברו הפילוסופים על השם יתעלה בידיעתו בכל אשר זולתו סרה גדולה מאד וכו׳ ואשמיעך עוד דעת תורתנו וכו׳ בענין ידיעת השם (שם)· ענין מוסכם עליו שהוא יתעלה לא יתכן שתתחדש לו ידיעה וכו׳ ולא יתכן שיהיו לו ידיעות רבות וכו׳· נאמר אנחנו קהל אנשי התורה שבידיעה אחת ידע הדברים הרבים ולא בהתחלף הידועים יתחלפו הידיעות בחקו יתעלה (שם ג׳ כ׳)· שסבת כל מה שנכשלו בו כולם היא שומם בין ידיעתנו וידיעתו יתעלה יחס ותעיין כל כת בענינים נמנעים בידיעתנו ותחשוב שהוא מחויב בידיעתו (שם)· וממה שהתבאר לי ג״כ מפסוקי התורה שידיעתו יתעלה במציאות אפשר אחד שעתיד להיות לא תוציא האפשר ההוא מטבע האפשר כלל וכו׳· ושאין הידיעה במה שיתחדש מן האפשריים מחייבת היותם בהכרח על אחד משני האפשריים וכו׳ וכן נתינת התורות כלם והמצוה והאזהרה שבה אל זה השורש· והוא שידיעתו במה שיהיה לא יוציא הדבר האפשר ההוא מטבעו (שם, וע״ש כל הפרק)· ולא נשאר מזה הענין אלא דבר אחד שצריך לדבר בו מעט וכו׳ והוא ידיעת הש״י העתידות· שהיא הטענה אשר יטענו עלינו בה החושבים שהאדם מוכרח על המצוה ועל העבירה (ח׳ פרקים לרמב״ם, ח׳)· שהמחשבה בהשגת ידיעתו סכלות גמורה (שם)· ידיעת השכל האנושי בכל מה שתחתיו ידיעה מזגית· וידיעתו במה שעליו ידיעה שכלית (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, כ״ז)· והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (מלחמות השם ה׳ ג׳ א׳)· והנה ידיעתו ישתבח שמו אינה מתוארת לא בכוללת ולא בחלקית· לפי שאשר ידיעתו כוללת· הוא יודע בחלקיות אשר הם

נמצאים בו בכח (שם ה׳ ג׳ ג׳)· יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה וכו׳· בעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת· ואותה הידיעה הקודמת וכו׳ ג״כ מידיעה קודמת לה וכו׳· וישתלשל הענין אל בלתי תכלית· ובבלתי תכלית לא תקיף בו ידיעה (עקרים א׳ י״ו)·

עי ערך דעה ב׳· דעת· הכר· הכרה· מדע· מֻשכל·

ידיעות ראשונות = מושכלות ראשונות (Axiome, intelligibilia prima).

אחר כן יגיע בהדרגה אל הידיעות הראשונות· כידיעתו שהכל גדול מהחלק וכו׳ (אמונה רמה ג׳ ד׳ א׳)· ידיעות ראשונות (רלב״ג· באור כללי השמים והעולם· כת״י; עי׳ רמש״ש קכ״ז)·

ידיעה קודמת = הקדמה (Prämisse)·

ידיעת המרחקים = חכמת ההנדסה (י· ב· שלזינגר· בכורי העתים תקצ״ב)·

ידיעת עצמו· ידיעת עצמות (מיזס)· ידיעת העצם (פרידנטהאל· יסוד הדת ב׳) = הכרה עצמית (Selbstbewußtsein).

ידיעה בהוראת יֶדע = Bewußtsein (יהודה וואהרמאנן· מערכת ההעתקות)·

מעשי הידיעה = Die Tatsachen des Bewußtseins (שם)·

״שאלת הידיעה והבחירה״· ידיעה אמתית· ידיעה אישית· ידיעה חלקית· ידיעה כוללת או כללית· ידיעה מופתית· ידיעה מכרחת· ידיעה פרטית· ידיעה קודמת· והרבה כיו״ב·

ב׳) ידיעות = הצורות האפלטוניות (die platonischen Ideen).

שמיני היופי האמיתיים הם הדוגמות השכליות או הידיעות וכו׳ העומדות בשכל העליון (וכוח על האהבה לדון יהודה אברבנאל· עמ׳ פ״ג)·

עי׳ ערך דֻגמה· המשל (במלואים)· יעדות· מחשבה· מין· מֻשכל· צורה· ציור·

יְדִיעִי מענין הידיעה·

שיציירהו (הרופא) במהות לבד ציור ידיעי (קאנון א׳ א׳ ב׳)· שלרופא לדעת היסודות האם הם וכמה הם ציור ידיעיי (פי׳ לקאנון· כת״י מינכן; עי׳ רמש״ש תתר״ז)·

יֶדַעִי = Bewußtsein; יֶדע עצמי = Selbstbewußtsein, conscientia sui (חדשתי; עי׳ בבאורים למונחים שבתרגומי „תורת המדות" של שפינוזה)·

עי׳ ערך ידיעה; וע״ע ערך הודעות (במונחים המחודשים על ידי)·

יָדַע, בבינוני: א׳) משכיל, משיג (der Erkennende).

נמצאת אתה אומר: הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה, הכל אחד (משנה תורה, יסודי התורה ב׳ ו׳). חי, יכול יודע (שלשת תארי האלהים העצמיים).

ב׳) יודעים או ידענים = Gnostiker.

יַדְעוּת, = Gnostizismus.

יְדְעָנִים (יודגנים), שם כתה דתית הנקראת ע״ש מיסדה יודגאן או יהודה מהמדאן (Judghaniten).

עי׳ אב״ג, בקורת לתולדות הקראים, וגרץ־שפ״ר, דברי ימי ישראל, כרך ג׳, במאמרו של הרכבי „לקורות הכתות בישראל״, עמ׳ תק״ג.

יְהוּדָאִים, יְהוּדִים, = יודענים (עי׳ הערך הקודם).

אנשים ממי שנקראים יהודים (אמונות ודעות ו׳ ז׳ וח׳ ג׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, פ״ד, הערה קמ״ד, וגוטמן, הפלוסופיה הדתית של סעדיה, עמ׳ רי״ד, הערה א׳).

יוֹמִי, הגלגל היומי = המקיף בכל, העליון (die oberste Himmelssphäre).

הגלגל המקיף בכל והוא אשר יתנועע התנועה היומית (מו״נ א׳ ע״ב). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים וכו׳, חכמי התכונה קראוהו גלגל היומי (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳ ג׳). שגלגל היומי בכחו הגדול וכו׳ הוא מושך ומכריע את השמונה הגלגלים עמו (נחמד ונעים לר״ד גנז, א׳ ט״ו).

עי׳ ערך גלגל, ישר, מקיף.

וכוכב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים ג׳). המסיבה היומית (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ י״ז). שיש ללבנה שתי תנועות, ר״ל תנועה שנתית ותנועה יומית (מעשה טוביה, העולם ב׳).

יַחַד, א׳) בנגוד לקודם: יחד בזמן, יחד במקום, יחד במדרגה, יחד בטבע.

ואנחנו נאמר בשני דברים שהם יחד בזמן, כשיהיו נמצאים בעת אחת, ונאמר שהם יחד במקום, כאשר יהיו נמצאים במקום אחד, וכן

כל שני דברים שיהיה מרחקם יחד מהתחלה אחת מרחק אחד, הנה נאמר שהם יחד במדרגה, וכל שני דברים המסתפקים בחיוב המציאות ולא יהיה אחד מהם סבה לאחר, הנה נאמר בהם שהם יחד בטבע, ככפל והחצי, וכן נאמר על הסמוכים שהם יחד מצד הסמיכות (מלות ההגיון י״ב).

ב׳) המאמר ביחד = מאמר המצטרף (Kategorie der Relation, πρός τι).

עי׳ ערך הצטרפות, חבר, חבור, טפול, טפל, טפלה, יחס, מסמך, מְסמך, סמיכות, צרוף.

יִחֵד, א׳) השלים, קבע ביחוד (jemandem etwas ausschließlich weihen, besonders bestimmen).

יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פ״ו י״א). ליחד המעשים לאלהים לבדו (חו״ה, הכניעה א׳). לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון א׳). כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם (שם, עבודת אלהים ה׳ ג׳). בני יחד יחידתך לצורך וכו׳ (שם, עשרת הבתים שבסוף הספר).

ב׳) האמין והודה ביחוד האל (die Einheit Gottes bekennen).

וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבוא לידי שתוף (חו״ה, היחוד ב׳). יחד יחידתך לצורך ביחדך לאל אחד יַצָּרֵך (שם, עשרת הבתים שבסוף הספר). שניחדהו יחוד גמור בלי הרהור רע (מלמד התלמידים, ואתחנן). איחד אלהי השמים והארץ (שיר היחוד ד׳). כל פה תיחדך (ראב״ע, שיר צמאה נפשי).

עי׳ ערך לְבַד.

בהתפעל: על כן התיחד אחי בעבודתו כאשר התיחד בבריאתך והנהגתך (חו״ה, חשבון הנפש ג׳). כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם (שם, עבודת אלהים ג׳). כל אחד מהם שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו (שם, הבחינה ד׳). והתיחד בזה הצמח, ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם, וכו׳, ובדין הענין השכלי התיחד המדבר (כוזרי א׳ ל״א—ל״ה). כי אי אפשר למתחדש בלי עת שיתייחד בו וכו׳, והתיחדו בעתו מבלעדי מה שלפניו ומה שלאחריו מצריך אל מיחד (שם ה׳ י״ח). א״כ התייחדו בתכונה אחת או בשיעור או במקום או במקרה מן המקרים ובזמן מיוחד וכו׳ היא ראיה על מיחד וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ד). התנפלות אדון

הנביאים לפני האל הוא התיחדו עם האל התיחדות היותר חזקה (ר"י הפניני לתהלים נ'). כי אמנם צורת הנפסד היא אשר בהתיחדה עם הנושא המיוחד לה יתהוה בעצם איזה מורכב נמצא בפעל (אור עמים לר"ע ספורנו, מ"ב).

עי' ערך התיחד, מיחד, מתיחד.

יְזִימָה, בספרות הקראים: מחשבה, כונה (Absicht).

אם יאמר כי יזימת מחשבת האותיות על האופן אשר נפל עליו בעליית דעתו מזולת דעת וכו' (ישועה בן יהודה, הקדמה לס' העריות, הוצ' שריינר, עמ' IV).

עי' ערך מגמה, צדיה.

יַחְדָּנִיּוּת = Gleichzeitigkeit, simultaneitas (יצחק אפשטין, החנוך).

יִחוּד, א') אחדות האל והאמונה וההודאה בה (Einheit Gottes; Einheits- bekenntnis).

יחוד השם (פסיקתא זוטרתא שמות ג' ט"ו וסוף נצבים). כדי שיאמינו ביחודו של עולם (ר"י ברצלוני, פי' ס' יצירה ק'). שער היחוד (חו"ה). וביחוד יפרד המאמין מן הכופר והוא ראש אמתת הדת (שם, היחוד, פתח השער). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא ית' וכו' (שם, היחוד א'). מפני שפשטה מלת יחוד בדברי אנשי היחוד, הרגילו בה הרבה בלשונם ובמלותם תמיד וכו' (שם, היחוד ב') *). יחודו האחד הפשוט אשר ראוי לעבדו לבדו (עולם קטן עמ' א'). ואלו היו הפילוסופים מביאים מופת על היחוד ועל האלהות וכו' (כוזרי א' צ"ז). אלוה זה אחד הוא וכו', שאין כיחודו אחד מן האחדים וכו', אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם (משנה תורה, יסודי התורה א' ז'). כי אין יחוד כי אם בהסרת הגשמות (מו"נ א' ל"ה). ותהיה אז מי שיצייר יחוד השם (שם א' נ'). אמנם זה המעט מזער שתמצאהו מדברי ענין היחוד וכו' לקצת גאונים ואצל הקראים הם ענינים לקחום מן המדברים מן הישמעאלים (שם א' ע"א). אני אבאר לך ג"כ בזה הפרק מופתי היחוד לפי דעת המדברים (שם א' ע"ה). והננו על יחודך יומם ולילה עדיך (שיר היחוד ב'). להויותך אין חסרון וליחודך אין יתרון (שם ג'). אחד ואין יחיד כיחודו (שיר יגדל).

---

*) מלת יחוד = שם האלהים; עי' קויפמן, התיאולוגיה של בחיי, כתבים ב' כ"ח.

חכמת היחוד (פי׳ ס׳ היצירה המיוחס ליעקב בן נסים; אגרות הרמב"ם ל"א; ע׳ רמש"ש קנ"ז ושע"ה). ס׳ היחוד — כך קרא רס"ג לפרק ב׳ של ס׳ האמונות והדעות (עי׳ קויפמן, תורת התארים פ"ז, הערה קמ"ו).

ב׳) התיחדות, קביעות או הגבלה מיוחדת, תאור פרטי (ausschließliche Bestimmung, genaue Beschreibung, Besonderheit u. ä.).

יחוד המעשה לאלהים היא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים לשמו, להגיע אל רצונו בלבד מבלתי רצון הברואים (חו"ה, יחוד המעשה, א׳). שני יחודי הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות (שם, אהבת ה׳ ג׳). אם ראית איש מרחוק ותשאל ותאמר: מה זה הנראה, ויאמר לך: בעל חי, זה יהיה תואר וכו׳, ואעפ"י שלא ייחדהו מכל מה שזולתו, אלא הגיע בו קצת יחוד (מו"נ א׳ נ"ה). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט (מלות ההגיון ב׳).

עי׳ ערך יָחֵד, לְבַד.

יִחוּל, יעוד טוב (Verheißung).

כאשר התחייב ליחל אותם יחול שאין גדול ממנו, כן התחייב להפחידם הפחד שאין גדול ממנו (אמונות ודעות ט׳). כי זה דרך היחול וההפחדה שיהיה כראוי לזמן ולמקום (חו"ה, הבטחון ד׳). כניעת רהות ויחול (חו"ה, עבודת האלהים ג׳). היחול בגמול והרהות בעונש (שם). ועל־כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות (שם). ויעודיה כולם כולל אותם שורש אחד, והוא יחול קורבת האלהים ומלאכיו (כוזרי א׳ ק"ט). ויחלו נפשותם במצפון יחול חלוש, אך בנראה יחול חזק ונאמן (שם). היחול הטוב (מלמד התלמידים, זכור).

עי׳ ערך יעד, יעוד.

יִחוּס, יחס, ערך (Verhältnis, Beziehung).

יחוס בין נשיאות כל אחת למה שישאהו מהצורות ובין נשיאות האחר למה שישאהו (מקור חיים לרשב"ג, ה׳ כ"א). ולא ישתנה יחוסו לזולתו, כי אין יחס בינו ובין זולתו שישתנה בו היחס ההוא (מו"נ א׳ י"א). והחלק הרביעי מן התארים הוא שיתואר הדבר ביחוסו לזולתו (שם א׳ נ"ב) מאמר המתי הוא בתארך הגוף בייחוסו לזמן אחר וכו׳; מאמר האנה הוא בתארך הגוף בייחוסו למקומו (רוח חן ג׳). כיחוס הנמלה אל הפיל כן יחוס ידיעתי אל ידיעת אדוני (חזוק אמונה, הקדמת תלמיד המחבר).

יְחִידוּת, תכונת היחיד; אחדות, פשיטות; בדידות (Einzigkeit; Einheit; Einfachheit; Einsamkeit, Vereinzelung).

והענין אשר אנחנו צריכין להעלות על דעתנו מן האחדות הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין (חו"ה, היחוד ז'). וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירת היחידות (שם, חשבון הנפש ג'). שיסוד השותפות היחידות ויסוד החילוק רבוי (עולם קטן עמ' מ"ח).

יִחֵל, יעד והבטיח גמול טוב (verheißen).

זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני (תהלים קי"ט מ"ט). ומיחל אותם ומיראם בגמול ועונש (חו"ה, הבטחון ד'). אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו וכו' היא סותרת הדת מעיקרה וכו' ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה (מו"נ ב' כ"ב). ואמת המאמר שאמר גאלינ"ו וכו': לא תיחל נפשך בשקר שיהיה אפשר להיות מדם הנדות ושכבת הזרע בעל חיים שלא ימות ולא יכאב או תדיר התנועה או בהיר כשמש (שם ג' י"ב).

עי' ערך יחול, יעד.

יַחַס, א') ערך וצרוף שבין שני דברים (Verhältnis, Beziehung, relatio, proportio).

ויחס בורא אל ברוא נדון כיחס העבד אל האדון (בקשה לרס"ג). ואז היה יחס הצורות המוחשות לנפש יחס הספר הכתוב לקורא (מקור חיים לרשב"ג, ב' י"א). וכשתשוטט בציור העצם הרוחני תדע כי יחסו אל העצם הגשמי כיחס האור אל האויר (שם ה' ל"ט). כי יחס העצם הגשמי אל העצם הרוחני, אבל יחסם יחדיו אצל הרצון, יחס הארץ אל השמים (שם). ההצטרפות והוא יחס בין שני דברים בם בעצמם, יאמר כל אחד מהם בהיקש אל חברו, כאב והבן, והאדון והעבד, והחצי והכפל (אמונה רמה א' א'). המצב, והוא יחס חלקי הגשם אל חלקי המקום וכו', ומהם מי שיראה שהמצב הוא יחס חלקי הגשם קצתם לקצת וכו', מתי, והוא יחס הדבר אל הזמן וכו', אנה, והוא יחס הדבר אל המקום וכו', לו, והוא יחס בין הגשם וגשם אחר שוה אליו (שם). כי אין יחס בינו ובין זולתו שישתנה בו היחס ההוא (מו"נ א' י"א). וכן כשיוחס ה' יתעלה היחס ההוא וכו', (שם). אמנם שהשם יתעלה אין יחס בינו ובין הזמן והמקום, זה מבואר

(שם מ׳ נ״ב). אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו, זה מבואר בתחלת עיון וכו׳ אמנם שיהיה ביניהם קצת יחס הוא דבר שיחשב בו שאפשר, ואינו כן, שאי אפשר שיצוייר יחס בין השכל והמראה וכו׳, כי היחס אמנם ימצא לעולם בין שני דברים שתחת מין אחד וכו׳, אמנם כשיהיו תחת סוג אחד, אין יחס ביניהם וכו׳ אמנם כשיהיו שני הדברים תחת שני סוגים עליונים, אין ספק שאין יחס ביניהם בשום פנים וכו׳ (שם; ע״ד החלוק בין מושג ההצטרפות או החבור ובין היחס או הערך עי׳ קויפמן, תורת התארים שפ״ח, הערה מ״ה ומ״ו). המספרי יעיין ביחס הכפל והמוסיף חלק מאשר הוא יחס מספרי, ובעל חכמת המוסיקה יעיין בהם מאשר הם יחסי קולות וכו׳ (כל מלאכת הגיון, מופת). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי וכו׳, שהיחס הוא המספר הצרופיי (חכמת המספר לר״א מזרחי, ב׳ ג׳ ב׳). כי כל יחס הוא מחובר משני שעורים וכו׳ (שם).

מאמר היחס = מאמר המצטרף (Kategorie der Relation).

עי׳ ערך הצטרפות, חבר, חבור, טִפול, טפלה, יחד, מסמך, מְסמך, צרוף.

יחס מתדבק = proportio continua; יחס מתפרד = proportio discreta. יחס ההסכמה, יחס הנגוד וכיו״ב.

יחס נגיעה = Berührungspunkt.

אין בין ההעדר ובין הנמצא יחס נגיעה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ט״ו).

עי׳ ערך היקש, חבור, יחוס, מדרגה, מעלה, סמיכות, ערך, צרוף.

ב׳) בהוראת דקי, חלק שאינו מתחלק (Atom).

ההויות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים, לא תשיגם המחשבה לדקותם, אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א׳ צ״ט).

עי׳ ערך דקי, חלקי, חתיכה, עצם פרדי, פרדי.

ג׳) בחכמת הדקדוק: מלות היחס = Verhältniswörter, Präpositionen; שם היחס = nomen gentilicium.

יחס השם	casus
״ ההצטרפות, הקנין	Genitiv
״ הגבול או מה שאליו	Dativ

יחס הפעול	Akkusativ
〃 שממנו	Ablativ
משקלי היחס	Deklinationen
יחס נפרד או מָכרת	status absolutus
〃 סמוך, נסמך או דבוק	,, constructus

יחס שמושי הנטיה, יחס הספק, יחס השאלה והתימה, יחס החיוב והשלילה, יחס הרמז, יחס השווי, יחס הערך, יחס המקום והזמן, יחס האמצע והתכלית, העלה והעלול, יחס ההפך, יחס העטוף וכו׳ (עי׳ אור לנתיבה לרמבמ״ן).

עי׳ ערך גבול.

יִחֵס, יחס תכונה או תואר וכיו״ב לפלוני: השאיל לו, סמך אליו (zuschreiben, beilegen).

ואם אפשר לך יַחֵס העצם הרוחני הנברא וכו׳ אל המקור אשר ממנו בא השפע, כלומר הרצון, אז תראה העצם הגופני יותר קטן (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ל״ט). ומיחסים אליו ענין האחדות (חו״ה, היחוד ט׳). ולא ייחס אליו צורה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה (שם, חשבון הנפש ג׳). האתה מיחס זאת החכמה וכו׳ אל גלגל או אל כוכב או לזולתו, מבלתי הבורא היכול המשער (כוזרי א׳ ס״ט). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים וכו׳, מבלי שניחס להם חכמה, רק עבודה (שם א׳ ע״ז). ויִחֵס (אונקלס) הכסא ליקריה, כלומר לשכינה (מו״נ א׳ כ״ח). ויִחסו (גרסת אברבנאל: וייחסוהו) לַשֵׁם להיותו ראש בריאותיו וכו׳ (שם). על כן היה נאות ליחסם לשֵׁם בדמיון ההמון (שם א׳ מ״ז). וע״כ יחסו להם זאת התנועה (שם א׳ מ״ט). וא״א לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום (עקרים ב׳ י״ז). שהקדמונים היו מיחסים כחות כל הנמצאות לז׳ כוכבי לכת וכו׳ (מנורת המאור ג׳ א׳ ד׳ ה׳). — בפֻּעַל: שהדבר הבא במקרה ייוחס אל דבר טבעי (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת התשיעי). אמר הכוזרי: וזהו המיוחס אל פעל הטבע (כוזרי א׳ ע׳). הפעולות המיוחסות לו יתעלה (מו״נ א׳ כ״א). כל לשון יציאה שבאה מיוחסת לו יתעלה (שם א׳ כ״ג). שהוא הראוי שבתארים וכו׳, מפני שלא יחייב רבוי הקדמון ולא יחייב שנוי בעצמו יתעלה בהשתנות המיוחסים וכו׳. וזה המין מן התארים רחוק מעצם המיוחס (שם א׳ נ״ב). — בהתפעל: חכמה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסים

לה (פי׳ רלב״ג למשלי א׳ ב׳). אין ראוי להשתדל בהשגתו השתדלות חזק׳ אבל השתדלות מתייחס אל הדבר המושג (עקרים, הקדמה). שכל כח מוציא תולדה המתיחסת לו (רמח״ל, חוקר ומקובל י״ז).

עי׳ ערך התיחסות, מְיֻחס, מתיחס.

יַחֲסִי, מענין היחס (relativ, bezüglich).

והמאורע הלז, אף כי קרה בימי השופטים, לא היה ענין יחסיי (ר׳ יוסף דון יחייא, הקדמת רות). ולא כאחד המניני ולא כאחד היחסי (שבט מוסר ז׳). אהבה היחסית (עקרים ג׳ ל״ז; ר׳ רפאל מנורצי, מרפא לנפש).

עי׳ ערך טפלי, צרופי.

יָכֹל, א׳) בעל יכולת, גבור, שליט; ביחוד: אחד מתארי אל (mächtig, allmächtig).

כי לא יעשה כי אם יכול, ולא יכול כי אם חי (אמונות ודעות ב׳). הקב״ה שהוא חי לעולם והוא יכול (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). הבורא היכול המשער (כוזרי א׳ ס״ט). והוא יתברך וכו׳ יכול ביכלתו וחפץ בחפצו וכו׳ ולא יאמר עליו יכול ביכולת סתם (שם ה׳ י״ח). מה שהכל מסכימים עליו ויחשבו שהוא מושכל וכו׳ והם ארבעה תארים: חי, יכול, חכם, רוצה (מו״נ ס׳ נ״ג). וספור נפש הקדמון יִגּוֹשׂ היותו יכול, ולכן לא יתחדשו אלה הד׳ ספורים בו, יע׳ (יעני = כלומר) יכול, יודע, חי, מצוא (יוסף הרואה, מחכימת פתי). התארים שהם הכרחיים מצד השכל וכו׳ והם יכול ויודע וחי ורוצה ונמצא (עץ חיים לאהרן בן אליהו, עמ׳ פ״א). הכל יכול וכוללם יחד (פיוט „וכל מאמינים״). — ובצרוף על (ע״ד הערבית): כי זה לא יוכל עליו אלא מי שברא הדברים מאין (כוזרי א׳ ח׳). ואין חסרון בפועל בהיותו בלתי יכול על הנמנע (מו״נ א׳ ע״ה). והיאך אפשר שמי שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית לא יהיה יכול על מה שהאדם יכול עליו (עקרים ב׳ ג׳).

עי׳ ערך כהל.

ב׳) בעל בחירה חפשית, שליט במעשיו (willensfrei).

ויהיה תנועת האדם הכרחי כמו תנועת דפקו, ובזה מה שתכחישהו הראִייה, כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה וכו׳ (כוזרי ה׳ ב׳). זו היא אמתת הפנה והאמונה הזאת שהאדם בחיריי ויכול על מעשיו (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג׳).

ג׳) **אפשר** (möglich).

ויכול היה מושב מלכם בסוף העיר (הגיון הנפש לראב״ח, כ״ו ע״ב; וע״ע חבור המשיחה והתשבורת צ״א׳ ס׳ העבור ס״ג). **אפשר מלה תלמודית, ענינה ידוע כענין יכול** (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

יכול... יכול = או... או (entweder . . . oder).

ונחלק לשני חלקים: יכול עשה אותה בשגגה ויכול עשה אותה בזדון (הגיון הנפש לראב״ח, כ׳:). **והשב מן העבירה לפני מעשה הוא נחלק בראשון לשני חלקים: יכול יהיה שב אחרי ההרהור בעבירה וכו׳, ויכול יִקרא שב מן העבירה, ואם לא הרהר לעשותה** (שם).

יְכֹלֶת, א׳) שלטון, כח, וביחוד: כח האל המוחלט (Macht; Allmacht).

וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים וכו׳ יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם (חו״ה, הבחינה ה׳). **האלהים יתברך חי, כי כבר נתקיימה לו החכמה והיכולת** (כוזרי ה׳ י״ח). **ואי אפשר שלא יהיה חֵפץ ישיב היכולת אל אחד מהם מבלתי האחר וכו׳, כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ** (שם). **והוא יתברך וכו׳ יכול ביכלתו ולא יאמר עליו יכול ביכולת סתם** (שם). **כי ענין החכמה בלתי ענין היכולת בנו וענין היכולת בלתי ענין הרצון** (מו״נ א׳ נ״ג). **וכן בלא ספק היכולת והרצון אין כל אחד מהם נמצא לבורא בבחינת עצמו** (שם). **שהלאות העדר היכולת והסכלות העדר החכמה** (שם א׳ ע״ג, הקדמה ז׳). **ובצרוף על: נמנעות קיימות בעצמם, שלא יתואר השם ביכולת על חלופן וכו׳, כי לא יתואר השם ביכולת על שיהיה החלק שוה אל הכל** (עקרים א׳ כ״ב). **כי אם היו בוראים רבים במספר, לא ימלט אם שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים** (אור עמים לר״ע ספורנו, ל:). – **בספרות הקראים נמצא המקור עם כנוי גם בצורת יָכלוֹ = יכלתו** (ר׳ משה הרופא הקראי).

ב׳) הבחירה החפשית, שלטון האדם במעשיו (Willensfreiheit).

שהם (האשעריה) חשבו שהאדם, כשירצה דבר ויעשהו במחשבתו, כבר נברא לו הרצון ונברא לו היכולת לעשות מה שירצה וכו׳, ואמנם המעתזלה אמרו שהוא יעשה ביכולת הנבראת בו וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ז׳, ע״ש). **והתחייב להם (לכת האשעריה) לפי זה הדעת שיהיו תנועות בעלי חיים ומנוחותיו נגזרות ושהאדם אין יכלת בידו כלל לעשות דבר או להניח לעשותו וכו׳; הדעת הד׳ מי שחשב שלאדם יכולת**

וכו׳ והמעתזלה גם כן הם על זה הדעת׳ ואעפ״י שיכולת האדם אינה אצלם גמורה וכו׳ ואודיעך גם כן מה שאאמינהו אני בו׳ ואומר: פנת תורת משה רבנו ע״ה וכל מי שנמשך אחריה היא שהאדם בעל יכולת גמורה׳ ר״ל שהוא בטבעו ובבחירתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו (שם ג׳ י״ז)׳ וכן הישמעאלים יניחו הגזרה והיכולת הנקרא בערבי אלקצׄא ואלקדר תחת ההשגחה (עקרים א׳ כ״ו)׳

עי׳ ערך בחירה׳ צדק׳ רצון׳ רשות׳

ג׳) מציאות בכח׳ אפשרות (Potentialität).

כל דבר שיש בו יכולת לעשות דבר אחד יאמר עליו בשעה שאינו עושהו שהוא פועל הדבר ההוא בכח וכו׳ כאדם היודע לכתוב בשעה שאינו כותב וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)׳

עי׳ ערך אפשרות׳ כח׳ כחניות׳

יָלַד׳ בפעל: הוציא תולדה הגיונית מהקדמות ההקש (folgern, einen Schluß ziehen).

וכאשר תקרא אחי את ספרי זה ותעמוד על ענייניו קחהו אליך לזכרון וכו׳ והפך בו ויַלְדהו וכו׳ (חו״ה׳ הקדמה)׳ וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מבני אדם (שם׳ חשבון הנפש ג׳)׳ — בפֻעל: כי כפי בֵרור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם בבירורה וחשיבות מעלתה (שם׳ חשבון הנפש ד׳)׳ — בהפעיל: ואשר הם הקשים באמת יולידו באלו החבורים׳ והם י״ד חבורים וכו׳ (מלות ההגיון ז׳)׳ והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתתו (שם)׳ אלא שמכח זה המשער יעבור השכל על ההקדמות ההם כלם ויוליד מהם בזמן מועט (מו״נ ב׳ ל״ח)׳ ויש ממיני הסברא שיוליד׳ מהן מה שלא יוליד׳ וכ״א מינין הן שאינן מולידין כלל בצורה מן הצורות (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה׳ כת״י)׳ כל גשם לו מקום ואין מקום לבורא׳ ותוליד: הגשם אינו הבורא׳ עוד יתהפך זה ויוליד: הבורא אינו גשם (כל מלאכת הגיון׳ הקש)׳ ומהם (מן ההקדמות) יבנה מופת מוליד׳ ר״ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומנטו (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל)׳ — בנפעל: וכשתלקח כל גזרה מהם ותחובר אליה הקדמה צודקת ויוָלד מהם מה שיתחייב׳ וכן יעשה בכל תולדה׳ תחובר אליה הקדמה צודקת ויוָלד מה שיתחייב וכו׳ (מו״נ׳ פתיחה)׳ — בהתפעל: א׳)

ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה (חו״ה, חשבון הנפש ד׳). אלו הארבעה הקדמות נתילדו על ארבעה הקשים (כל מלאכת הגיון, הקש). — ב׳) בהוראת נתהוה, נולד: המים הנוזלים בעין או הצפורן וכו׳ המתילד עליו (אמונה רמה ב׳ ג׳). המים בהיותם על האויר או בהתילדם שם מן העבים ישובו דרך ישרה לארץ ולימים (רוח חן ז׳). הקשת כי יתילד באד (רש״ט שפרוט, פרדס רמונים, סדר מועד). — ג׳) הסתעף לתולדות רבות: ואמרתי שמא המין הזה מן המצוות אינו מתילד למצוות רבות (חו״ה, הקדמה). וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם מצאתים לרוב מאד בהתילדם (שם).

עי׳ ערך הוֹה, הסתעפות, התהוות, התחדשות, התילדות, מסתעף, מתהוה, מתילד, נהוה, נולד.

*יָנַח, בהפעיל: זה הקש תנאי מתדבק, הנחנו בו שהמניע הראשון גשם (אמונה רמה ב׳ א׳). כי התיכוני יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא (עקרים ד׳ ב׳). — בהָפעל: שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (אמונה רמה א׳ א׳). ולא ראינו לזכור טענת אריסטו במקום הזה, לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ כ״ו) שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהם תסוב החכמה ההיא (עקרים א׳ י״א).

יָנַק, יונקות, בהשאלה: תולדות, סעיפים (Zweig, Abart).

מראש ינקותיו יחזקאל י״ז כ״ב; וע״ע הושע י״ד ז׳; תהלים פ׳ י״ב; איוב ח׳ ט״ז, י״ד ז׳, ט״ו ל׳). ומיונקות כח המדמה הזוכר והשומר, ומיונקות המדבר ומשרתיו החושב (מורה המורה לרש״ט פלקירא, כ״ד).

יָסַד, קבע והניח (festsetzen, begründen, aufstellen).

וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר יסד אותם אדם (כוזרי ב׳ כ׳). שההקדמות אשר יסדום ויישבום השרשיים, ר״ל המדברים, לקיים חדוש העולם יש בהם מהפוך העולם ומשנוי סדרי בראשית וכו׳ (מו״נ א׳ ע״א). ויסדו לו חשבונות מדוייקים וערכו לו לוחות מתוקנים (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳ י׳). — בפֻעל: אלה דברים מקובלים חזקים ומיוסדים (כוזרי א׳ נ״ב). — בהתפעל: כבר נתיסד דעת

הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו והתחלתו הראשונה ית׳ וית׳ הוא אחד (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳).

עי׳ ערך ישׁב.

יְסוֹד, א׳) נרדף עם שורש, מקור, כלל, התחלה, עקר (Urgrund, Ursprung, Grundlehre, Regel, Prinzip u. ä.).

אין העדר יסוד לשום דבר (ס׳ היסודות לר׳ יצחק הישראלי, עמ׳ ע׳). סימן החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו (חו״ה, הבחינה ד׳). יסוד השותפות היחידות; יסוד החילוק רבוי (עולם קטן; השוֶה: ועיקר השתוף האחדות; ועיקר המחלוקת הרב, חו״ה, היחוד ט׳; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רפ״ה, הערה צ״ו). והוא שרש ויסוד ומרובע ומעוקב (ס׳ האחד לראב״ע). יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שָם מצוי ראשון (משנה תורה, יסודי התורה א׳ א׳). יסודות התורה — שם למצות שהם עקרי התורה והמכוון ממנה, היא ידיעת מציאות השם ושאינו גוף ושהוא אחד וקדמון וכו׳, אלו וכיוצא בהם הם עקרי התורה, והשאר כסעיפים מועילים ליסודות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית (עקרים א׳ י״א). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳ י׳). יסודות שרשים = Maximen (מיזס).

ב׳) יסודות = ארבעה הטבעים (Elemente, στοιχεῖοι).

הפילוסוף שָם גבול ליסודות ברבים מספריו ואמר שהוא הדבר אשר יתהווה ממנו הדבר הויה ראשונה והוא נמצא בהווה ממנו בכח, לא בפעל (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ה׳). אנא הבורא עולמו ביסודות ארבעה (פיוט לרס״ג). והיסודות האלה ארבעתם להם יסוד אחד ומוצאם אחד (כתר מלכות לרשב״ג). האלהים ברא את העולם הגדול ההולך על ארבעה טבעים, להיות הויית תחילתו מארבע היסודות הידועים (תקון מדות הנפש לרשב״ג). וכאשר נחקור על עילות אישי מיני עשרת הסוגים האלה נמצאם חמש: התנועה והיסודות הארבעה, שהם האש והרוח והמים והעפר (חו״ה, היחוד ז׳). ואלו הארבעה נקראו יסודות וכו׳, והיסודות הם גשמים פשוטים והם חלקים ראשונים לגוף האדם וזולתו (ראב״ח, אשפירא א׳; וע״ע הגיון הנפש ב:). אבל אקרב לך ראשי דברים יעזרוך בציור ההיולי והצורה, ואחר כן היסודות הנקראים בערבי אסתק״סאת וכו׳ (כוזרי ה׳ ב׳). ואלה הארבע יסודות מהמזגם תהיינה ההויות (שם). ולמה לא

תספק בטענותם ביסודות הארבעה וכו׳ (שם ה׳ י״ד). ואנחנו נמצא אלה הארבעה, אשר כבר קוים ונתאמת היותם יסודות למתכות ולצמחים ולבעלי חיים וזולת זה, ישתנו קצתם אל קצת (אמונה רמה א׳ ב׳). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (משנה תורה, יסודי התורה ד׳ א׳). וכל המחובר מארבעה יסודות אלו הוא נפרד בסוף וכו׳ (שם, יסודי התורה ד׳ ג׳). כי התבאר במופת שאלו הד׳ היסודות ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם (מלות ההגיון ט׳). כן זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה (מו״נ א׳ ע״ב).

ג׳) חומר (ὕλη, Materie, Urstoff).

והצורה תבא ממעלה והיסוד מקבל אותה מלמטה (מקור חיים לרשב״ג, הקדמה). כי אם העולם עצם גשמי וכו׳, יתחייב מזה שיהא הגוף יסוד לצורות הנשואות בו (שם ב׳ א׳). יסוד מוחש, יסוד בלתי מוחש (שם). וכל הצורות נשואות ביסוד הראשון (שם ב׳ י׳). וזה הדבר פעם יקרא עצם ופעם יקרא יסוד. וההפרש בין שם העצם והיסוד, כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (שם ב׳ ט״ו). וכבר הטיב מי שקרא היסוד הראשון אפשרות על זה ההקש (שם ה׳ ל״א). והרצון הפועל במעלת הכותב, ותהיה הצורה הפעולה במעלת הכתב והיסוד המונח להם במעלת הלוח והדף (שם ה׳ ס״ב). אבל הוציא מן האפס הגמור יסוד דק מאד אין בו ממש וכו׳, והוא החומר הראשון נקרא ליונים היולי (רמב״ן, בראשית א׳ א׳). היסודות העליונים (רוח חן ה׳) = הגרמים או הגשמים העליונים (עי׳ רמש״ש תכ״ח).

עי׳ ערך אב, אבן, אם, גֹלם, היולי, חֹמר, טבע, ממש, משך.

ד׳) חוק, כלל, משפט (Prinzip, Satz).

יסוד האחדות = principium identitatis (באראש, אוצר החכמה). יסוד הסתירה = principium contradictionis (שם). יסוד הדחק השלישית = principum exclusi tertii (שם).

עי׳ ערך חֹק, מאמר.

יְסוֹדִי, מתיחס על היסוד; עקרי; שרשי (elementar; grundlegend; wurzelhaft).

והמלאך יש שהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים (כוזרי ד׳ ג׳). ומתי השגנו אנחנו אש יסודי? (שם ה׳ י״ד). וראו תחלה לעין

ששה מיני גשמים: גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצבי וגשם חיוני בלתי מדבר, וגשם חיוני לאותו החי שכל (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳). וחשך הוא האש היסודי וכו׳ אמנם נקרא האש היסודי בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספיריית וכו׳ (מו״נ ב׳ ל׳). מה יאמרו הפילוסופים במים היסודיים שאינם מקיפים כל הארץ (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים א׳). שהאש היסודית היא חשכה (רמב״ן לבראשית א׳ א׳). ונחלקו החכמים אם האש היסודי שורף או אינו שורף (שער השמים א׳). אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודית וראשית לבעלי ידיעה זו (ארי נוהם לרי״א מודינא, י״א). אות יסודית = שרשית (מצוי בספרי המדקדקים). מספר יסודי = Grundzahl.

יָעַד, הבטיח, נדר; יעד את פלוני ב... הבטיחו בשכר טוב, נדר לו גמול טוב (verheißen, geloben).

ויעד אותם (את בני לוי) בגמול הגדול לעולם הבא (חו״ה, עבודת האלהים ו׳). וכבר יעדנו בפירוש המשנה שאנחנו נבאר ענינים זרים בספר הנבואה (מו״נ, פתיחה). השתכל איך ספר על ההשגחה בפרטי עניני האבות וכו׳ ומה שיעדם השם (שם ג׳ י״ח). והוא יזכנו וכל ישראל חברים למה שיעד לנו (שם ג׳ נ״ד, בסוף הספר). שמלך המשיח אשר יעדו הנביאים עליו בוא יבוא בלי ספק (ר״י אברבנאל, ראש אמנה ח׳). — בבינוני פעול: כי הגמול הטוב והג״ע היעוד לצדיקים איננו גשמי ולא חמרי, אך הוא צוריי לבד (תגמולי הנפש כ:). — בפִעל: וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה וכו׳ וייעד אותנו על קבלתה מהגמול בעולם הזה ובבא (חו״ה, עבודת האלהים ג׳). ואחרי כן כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה ועונש הקשה לממרה אותה (כוזרי א׳ י״א). לא קרא משה לתורתו זולתי עמו ואנשי לשונו וייעד אותם הבורא להזהיר על תורתו כל הימים על ידי הנביאים (שם א׳ ק״א). יָעַד הקל, יִעַד הכבד, ואם לא נמצא כבד בלשוננו, והקל קרוב להיות ענינו ענין נדר: ואם לבנו ייעדנה — כלומר נדר וגזר אומר לתתה לו, ונמצא בערבי זאת המלה בעצמה בחלוף היו״ד בוא״ו לבד בדגשות הדל״ת ורוצים בענין הזה כלומר נדר לעשות, ואולם הוא אצלם על נדר עשיית הטוב לבד, אך יש אצלם ממנו בנין אחר, כמדומה לי שהוא כבד אצלם *) שמוהו מיוחד לנודר לעשות רע וכו׳, ויבנו מכל אחד מהם

*) כונת ר״ש ן׳ תבון על הבנין החמישי, בבנין ערבי זה מורה פעל ועד על האיום והגזום (drohen).

בנינים כפי הראוי לשרשו. ואני לא מצאתי בלשוננו זה היחוד במלת יעד והוצרכתי לחבר מלת טוב אל יעד, כשהרצון בו נדר לעשות טוב אומר: יעד טוב, וכשארצה בו נדר לעשות רע אחבר אליו מלת רע. גם כשאבנה פעולה מנדר הרע אבנה מן הכבד ואחבר אליו מלת רע, אומר: ייעד רע ומיעד רע על משקל מפחד, להבדיל בין הטוב ובין הרע (ר"ש ן' תבון' פי' המלות הזרות). ובשביל ענין זה היה מיעד מרע"ה לעמו היעודים הגופיים (מלמד התלמידים, ואתחנן). בנתפעל: ואם כבר נתיעד יעוד טוב וכו', ואם כבר נתיעד בהגעת דבר מה (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' ד' ב').

עי' ערך יחל.

יַעַד, יעוד, הבטחה (Verheißung, Zusage).

ולא ביעדיהם הטובים והרעים (רמב"ן, הקדמת פי' איוב). את כל היעדים הטובים אשר בתורה (שם). והוא אמרו ביעדי הגאולה וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח').

עי' ערך יחול, יעוד.

יְעָדוֹת, הצורות האפלטוניות (die platonischen Ideen).

יעדות או אידיעות בל' יון (חכמת אלהות, כת"י; עי' רמש"ש ק"ם).

עי' ערך דְגמה, המשל (במלואים), ידיעה, מחשבה, מין, מֻשכל, צורה, ציור.

יִעוּד, הבטחה טובה (Verheißung).

אמר הכוזרי: אני רואה שיעודי זולתכם שמנים ודשנים מיעודיכם (כוזרי א' ק"ד). והמספר הצודק המקובל כבר אמת אצלנו היעודים, הניחם יהיו רוחניים או גשמיים (שם ה' י"ד). ואנה הייעודים הנכבדים והתקוות הנכבדות אשר הבטחתני בהם (אמונה רמה ג', בסוף הספר). אמר ביעודי ירושלים וכו': וראמה וישבה תחתיה (מו"נ א' י"א). השבת נותן ידיעה אמתית על מציאות השם ועל היעודים שבתורה (מלמד התלמידים, יתרו). שכל אלה היעודים וכו' לנפשות הצדיקים אחר המות (תגמולי הנפש כ'). היעודים האלהיים (הקדמת ר"י אברבנאל לנביאים ראשונים).

עי' ערך יעד, יחול.

***יָעַל**, בהפעיל: א') ע"ד הערבית: הקנה, למד (zuteil werden lassen; lehren).

ומפני זה היתה הנפש כשתרצה לדעת מהות הדבר תדבק בשכל ותתאחד בו, כדי שיועילה ההויה הפשוטה (מקור חיים לרשב"ג, ג' כ"ו). כי

הסגולות משולחות ובאות מיסוד הראשון הכללי הכולל לכל העצמים והמקיף עליהם והמועיל אותם שמו וגדרו (שם ד׳ ט״ו). כי האמרה כח משולח בעצמים הרוחניים, מועיל אותם הידיעה והחיים, והתנועה כח משולח בעצמים הגשמיים, מועיל אותם הפעל וההפעלות (שם ה׳ נ״ז). כי היתה (השכינה) בישראל כמעלת הרוח בגוף האדם, ומועילה אותם החיות האלהית וכו׳ (כוזרי ב׳ ס״ב). הועילהו הדעת אמת, או זולתה, במקום הקנהו או למדהו, כי שניהם תועלת, ול׳ ערבי בו מלה מורה על תועלת (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, אות י׳). הועילהו ענין, הועילהו דעת, במקום הקנהו ענין או למדהו ענין וכו׳ (שם, אות ע׳). והמאמרות המופתיות הן המאמרות אשר דרכן להועיל בהן האדם הידיעה האמתית בכל דבר שיבקש לדעתו (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה עמ׳ ל״ה).

עי׳ ערך מועיל.

ב׳) הורה על ענין מה (bedeuten).

כי כאשר אמרנו: יעשה, איננו מועיל תוספת בעצמו, אך מועיל שיש הֵנה עשוי (אמונות ודעות ב׳ ד׳). כי זה השם (שם גוף) יועיל החבור, והחבור לא יהיה אלא מן הדקים (יוסף הרואה, מחכימת פתי; ומצוי הרבה בספרות הקראים).

עי׳ ערך הועלה (במלואים), מועיל.

יִפּוּי, נועם מליצי (poetische Ausdrucksform).

המשלש הוא מאמר כולל ג׳ יפויים יחדיו מבלי אמצעי וכו׳, ואלה הג׳ יפויים המשל והחלוף וההמשכות (נופת צופים לר׳ יהודה בן יחיאל, ד׳ י״ד). וזה היפוי מועיל מאד בקיום ובהתרה ובכל סוגי הדבורים (שם). הנה נועם הלשון תלוי הוא בב׳ דברים: ההִשָּמר מן הדברים המשחיתים את היופי וכו׳, והב׳ הוא ההנהגה ביפויים (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳, עמ׳ כ׳).

יֹפִי, במובן האפלטוני (Idee des Schönen).

ולכן הוא מגנה ומבזה את מיני היופי הגשמי וכו׳, שאינם אלא להראות ולהביא להכרת היופי האמתי הרוחני של הדוגמות (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל). שכן אמרו מביני מדע והם בעלי ברית אפלטון שהיופי אינו זולת ריח הטוביות (נפוצות יהודה לר״י מוסקאטו, ז׳). ארבעה פני היופי (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק פ״א). תנאי היופי (שם פ׳ ק״ג).

יָצָא, א׳) לפעמים בהוראת התגשם, יצא אל הפעל (realisiert werden, in die Aktualität übergehen).

ויצא מה שבכח בהוצאה (מו״נ ב׳ ל״ח). יוצאים אל המעשה (הגיון הנפש לראב״ח, ו׳). והיו וכו׳ ההיולי והצורה גנוזים לפני המקום וכו׳ עד העת אשר היה ראוי לפניו להוציאם (שם ב׳).

ב׳) בבינוני פועל: ״היוצא מזה״, ״היוצא מדברינו״ (folgen, hervorgehen).

עי׳ ערך דיוק, מוליד, רדיפה, תולדה.

ג׳) יוצא = יוצא חוץ למרכז, יוצא מרכז (exzentrisch).

מרכז גלגלו היוצא וכו׳; מרכז צדק היוצא וכו׳; אלה הנקודות אשר הם מרכזי הגלגלים היוצאים (מו״נ ב׳ כ״ד).

עי׳ ערך מרכז.

ד׳) יוצא חוץ לעצמו = ענין נפרד ונבדל מעצם המתואר (äußerliche, vom Wesen gesonderte Bestimmung).

ושאין רצונו וחפצו או חכמתו דברים יוצאים חוץ לעצמו, ר״ל שיהיו זולת עצמו (מו״נ א׳ ס״ס; עי׳ רנ״ק, שער ט״ז).

ה׳) יוצא חוץ להקש = דבר זר שאינו מתאים לחקי השכל וההגיון (vernunftwidrig, unlogisch u. ä.).

והנה מעירך על היות כל אחד משני השרשים יוצא חוץ להיקש (מו״נ ב׳ כ״ד). ואולם מה שזכרו הקודמים מאלו הכוכבים הנבוכים וכו׳ הוא מאמר יוצא מן ההקש (מלחמות השם ה׳ ט׳). כי היא (מצות המילה) היתה ודאי יוצאת מההקש השכלי (ר״י עראמה, חזות קשה ב׳).

עי׳ הקש ב׳, הקשה.

ו׳) הוציא שורש, בחכמת החשבון = die Wurzel aus e. Zahl ziehen.

נשוב להוציא זה השרש מכ׳ אלף (ראב״ע, ס׳ המספר).

יְצוּרִי, הכח היצורי = הכח המַצִיר (die vorstellende oder abbildende Kraft).

וצריך לקבוע כח יצורי לשמור צורות המורגשות, והיא ההרגשה המשתתפת וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב; ועי״ש בהערת קסל). וזה בעבור שעמנו כח משותף לחושים החמשה, וזה הכח הוא היצורי ופועל בהקיץ ובתנומה (שם). ויש שיהיה (היצרי) שקר, אבל היצורי אמת לעולם (שם). ואין ביצורי

ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד (שם; וע"ע תורת התארים לדוד קויפמן, עמ' ר"ו, הערה קפ"ג; התיאולוגיה של בחיי, כתבי קויפמן ב', עמ' י'). כמו שתספר על אדם שיש לו קנין מקניני העיון או היצוריות או התכוניות (ר"י אלחריזי, מו"נ א' נ"א; ר"ש ן' תבון מתרגם: בתארך האדם בטבע מטבעיו העיוניים או המדות וכו', י' אפרת משער שצ"ל בתרגום חריזי: היציריות). הכח הטבעי והיצורי (תולדות אלכסנדר, הוצ' לוי, עמ' מ'; עי' רמש"ש תתק"ג, שלפי השערתו צ"ל: והיצירי).

עי' ערך דמיון, הצטירות, יצירי, יצרי, מדמה, וביחוד בהערה לערך יצרי.

יְצִיאָה, א') בהוראת תולדה, מסקנה (Schlußfolgerung, Konklusion).

שאם יהיה העיקר צדק ושמו המוקדמות המושכלות בעצמם על תנאי המבטא, יצאה משתיהם בהכרח יציאה תדמה אל המוקדמות בצדק ובאמת (עולם קטן א').

עי' ערך ילד, יצא, מוליד, מסקנה, רדיפה, תולדה.

ב') בחכמת ההלצה: נטיה אל ענין אחר (Abschweifung, digressio).

הענף הל"ב וכו' יציאה, גדרו אשר נצא מן הענין אשר אנחנו בו אל ענין אחר (רמח"ל, לשון למודים, למוד ו').

יַצִּיב, קַיָּם, נכון (feststehend, richtig).

קרב אתה ושמע את אשר אחשבהו יציב ונכון בדרוש זה (ערוגת הבשם לר"ש ארקוולטי, כ"ז).

עי' ערך ברור, ודי.

יְצִירָה, א') יציר, בריה (Geschöpf).

אשר ברא כל הנמצאות לאות על אחדותו ויצר יצירות לעד על גבורתו (חו"ה, הקדמה). שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך (שם, חשבון הנפש ג'). וראויה (הנשמה) אחר הוצרה להפרד מן היצירה (ראב"ח, הגיון הנפש ה').

ב') נרדף עם טבע ותולדה (Natur).

חכמת הטבעים ויצירת העולם (אמונות ודעות י', בסוף הספר). חכמת היצירה (שם, הדעת הי"א). והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים: החלק הראשון

חכמת היצירות שקורין לה בלשון ערב אלעלם אלטבעי, והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן (הו"ה, הקדמה). יצירה שנוצר עליה האדם וטבע שהוטבע בו (עולם קטן עמ' ע'). שרשי יצירתו (הגיון הנפש, לראב"ח, א':). עיקר הדבר ושרש יצירתו (שם ג'). תקון יצירתו (שם). טבע יצירת הגוף (שם ס'). שלמות הכח המדמה בעקר היצירה (מו"נ ב' ל"ו). האבר שמזגו רע בשרש היצירה (שם). שלמות הכח הדברי בלמוד ושלמות הכח המדמה ביצירה (שם; ר"י אלחריזי מתרגם: בטבע הבריאה), ביצירה האנושית (ה' פרקים לרמב"ם, ח'; בכת"י יש נוסחא: בטבע האנושי). נדיבות טבע ומעלת יצירה (מורה המורה עמ' נ"ד). מי שנוצר על זו היצירה (ס' המעלות לרש"ט פלקירא, י"ז). והיצירה ענין לנפש מצרכת לאדם שיפעל פעולות הנפש בלא הסתכלות ולא בחירה (אגרת החלום לרש"ט פלקירא, הוצ' מלטר, ברבעון JQR לשנת 1910, עמ' תע"ח).

ע' ערך בניה, בריאה, טבע, מולד, תולדה; וע"ע במאמרו של מלטר "Mediaeval Hebrew Terms for Nature" בס' היובל לכבוד הרמן כהן, עמ' רנ"ג.

ג') נרדף עם מדה (sittliche Beschaffenheit, Charakter, Tugend). השלם ביצירותיו ובמדותיו (כוזרי א' צ"ה). כבר חשבו קצת אנשים הנוטים אל הבטול שהמדות הם כמו היצירה ולא יקבלו שנוי וכו' חשבו שהמדות והיצירות הם שוים ובמדרגה אחת, וחלילה, שאין הדבר כמו שדמו (מאזני צדק לאלגזאלי, עמ' ע"ד.*) ויתנכרו יצירותיו ומדותיו (המבקש לרש"ט פלקירא, עמ' כ"ג).

ע' ערך יצירי, מדה, מעלה, קנין.

ד') בספרות המקובלים: המדרגה השלישית בהשתלשלות העולמות. הא למדת שהבריאה היא קודמת ליצירה, אבל לא בזמן, והעשיה היא מתאחרת לשתיהן (יסוד עולם לר"י ישראלי, א' ב'). האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם ג"כ רשימה, חקיקה, חציבה, עשיה (פלח הרמון ט"ז א'). הנה נתברר אצלנו כי ד' עולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשייה, כלולים בהויה (רח"ו, עץ חיים, היכל אבי"ע י"א).

ע' ערך אצילות, בריאה, עשיה.

---

*) יצירה מתאמת לשם הערבי כֻלק, שפירושו: אופי פנימי, תכונה מוטבעת; לעומת זה מדה היא תרגום המונח הערבי כַלק, וענינו: תכונה חיצונית או סגולה קנויה ע"י הרגל.

יְצִירִי נרדף עם מדותי; לפעמים גם בהוראת טבעי (sittlich, ethisch; natürlich).

החלק הראשון במעלות היציריות (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, א'). והקונה בתחלה יראת ה' שהיא המעלות היציריות, ואחר כך קונה החכמה שהיא המעלות השכליות (שם). יתבאר לו מהשכליות טעם היציריות ויבין כי הם הצעה אל השכליות (שם, וע"ש כל הפרק). ואמר אריסטו: השלמות על שני פנים, יש ממנו שכלי ויש ממנו יצירי, והחכמה והשכל והבינה שלמות שכלי והענוה והנדיבות שלמות יצירי וכו', והשלמות היצירי יהיה בהרגל, ומזה יתבאר שלא יהיה דבר מהשלמויות היציריים בנו בטבע (ס' המעלות לרש"ט פלקירא, ב'; ומצוי הרבה מאד בספר רש"ט פלקירא). חכמה יצירית = טבעית (צורת הארץ לראב"ח, כ"ג).

עי' ערך יצירה, מדותי, מעלותי.

יָצַע*, בהפעיל: הקדים, הרצה, הניח וכיו"ב (vorausschicken; darlegen; setzen, annehmen).

ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה (כוזרי ד' ג'). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר (יסוד עולם לר"י ישראלי, א' א'). נציע שמרכז העגולה הזאת הוא נעלם ממנו ונרצה להכירו (שם א' ב'). וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופת צופים ב' י').

עי' ערך הנחה, הצעה, הקדמה.

יֵצֶר, טבע, אופי (Natur, Naturtrieb).

אמתת מלת יֵצר היא לקוחה מן יָצַר, כלומר יצירה שנוצר עליה האדם וטבע שהוטבע בו (עולם קטן עמ' ע').

עי' ערך יצירה.

יִצְרִי, א') הכח המדמה (Einbildung, φαντασία).

וצריך לקבוע כח יצורי לשמור צורות המורגשות, והיא ההרגשה המשתתפת וכו', והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון, והכח המחשבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו היצרי וכו' (כוזרי ה' י"ב). ואחר זה כח מרכיב מה שמתקבץ בהרגשה המשתתפת ויבדיל ביניהם ויפיל המחלוקת ביניהם מבלי שיסיר מהצורות ההרגשה המשתתפת,

(וכן) [וזה] הוא היצרי, ויש שיהיה אמת ויש שיהיה שקר, אבל היצורי אמת לעולם, ואחריו הכח המחשבי, והוא כח השופט וכו׳ ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד וכו׳ והכח היצרי בהשתמש בו המחשבי (?) יקרא יצרי, וכשהשתמש בו המדבר יקרא מחשבי. ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעיתו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו ורובו במקום היצרי (שם).*)

עי׳ ערך דמיון, הצטירות, יצורי, מדמה, מחשבי, רעיוני.

ב׳) מתיחס על יצר לב האדם (sinnlich, auf den Trieb bezüglich). בטל רצונך היצרי והתאוני מפני רצונו וקיום תורתו (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב׳).

יְקִיצָה, הָקִיץ, מצב הֵעֹר (das Wachen, Wachsein).

שהיקיצה היא ענין לגשם תהיה הנפש בה משתמשת בחושים הנראים ובכחות הפנימיות יחד (אמונה רמה ב׳ ה׳ א׳). שקצת אנשי זאת הכת השלישית יתחדשו להם דמיונות נפלאות וחלומות וטרופים בעת היקיצה בדמות מראה נבואה (מו״נ ב׳ ל״ז). השינה דומה מאד למנוחה והיקיצה דומה מאד לתנועה (קאנון א׳ ב׳ ב׳ י״ג). ובעבור שהיו אלו הכחות שני מינים: מין ייוחס לגוף בעלי חיים וכו׳ ומין ייוחס לנפש מצד הגוף, ואלו הם סוגים, מהם השינה והיקיצה וכו׳ (החוש והמוחש, קצור ן׳ רשד, תרגום ר״מ ן׳ תבון, כת״י). כי השינה מנוחת כל החושים והיקיצה היא תנועותיהם (שם). שאותו העולם הוא עולם היקיצה הטובה וכו׳ (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ט׳).

״השינה והיקיצה״ חלק ממאמר השני של ס׳ החוש והמוחש לאריסטו = περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως.

יָקַץ, בל״ר: יְקָצִים, עֵר (בספרות המחקר המאוחרה).

---

*) קסל מתרגם יצורי = die wahrnehmende Kraft; יצרי = die vorstellende Kraft; מחשבי = die Urteilskraft. — לדעת קויפמן במאמרו התיאולוגיה של בחיי וכו׳ (כתבים ב׳ עמ׳ י׳): הכח היצורי = die abbildende Kraft; הכח היצרי = die sinnliche Urteilskraft; הכח המחשבי = die Phantasie. — אמנם כשנתבונן בחלוקת כחות־הנפש לר׳ אברהם ן׳ דאוד הלוי בספרו האמונה הרמה א׳ ו׳ יתברר לנו כדעתנו כי מה שקרא לו ר׳ יהודה ן׳ תבון בתרגום ס׳ הכוזרי יצורי הוא הכח המצייר, ומה שכנהו יצרי הוא הכח המדמה (בבעל חיים) והמחשב (באדם), והמחשבי הוא הכח הרעיוני או השופט.

יְקָר, מעלה וכבוד (hoher Rang, hoher Wert).

היוקר והחשיבות הזה (עקרים ב׳ ט״ו). שאי אפשר לי להשיגן (הדעות והמחשבות) מצד יוקר מעלתם (שם ב׳ כ״ה).

עי׳ ערך עֶצֶם.

יְקָרָה, כמו יוקר.

ויורנו על חזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר חזק לעצמם (חו״ה, הבחינה ה׳). אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש וכו׳ וגבהותה מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה ויקרת נפשו (שם, הכניעה ב׳). ולעוצם הענין ויקרתו וכו׳ הגיד לנו הענינים העמוקים ההם (מו״נ, פתיחה).

יָרָה, בהפעיל: הורה על ענין מה, רמז עליו, נתכַּוֵּן (hinweisen, bedeuten).

גדולת זה השם (השם המפורש) וכו׳ להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו״נ א׳ ס״א). כי כן היא הוראת כל שם נגזר, כי הוא מורה על ענין ועל נושא (שם א׳ ס״ב). שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך הענין ההוא אשר רצהו המדבר (שם ב׳ כ״ט).

עי׳ ערך הוראה, יעל (הועיל), מובן, מועיל, מענה.

יְרֵחִי, **יַרְחִי**, מתיחס על הַיָּרֵחַ (auf den Mond bezüglich).

שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (כל מלאכת הגיון, מופת). מה שתחת הגלגל הירחי (עקרים ב׳ י״ב). ואין להם (להנוצרים) חדש ירחי וכו׳, והישמעאלים חדשיהם הם ירחיים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק שוסינו ג׳). קוראים לאיזה מזג מזג ירחיי, רצונם לומר שטבע הירח הוא קר ולח, וכל אדם או בע״ח שנמצא בהם הרבה רטיבות וקרירות מתיחסים אל הירח (מעשה טוביה, העולם ח׳). החולאים הירחיים, הדמיונות הירחיים (שם). החודש הירחי, הלקויות הירחיים, הסבובים הירחיים, וכיו״ב.

יְרֻקָּה, מרה ירוקה („gelbe Galle“, cholerisches Temperament).

והוא מורה על רוב המרה הירוקה וכחה בגוף (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י׳). המרה הירוקה וכו׳ שהיא יותר קלה שבליחות ויותר דקה שבהם ויותר ממהרת בתנועתה לשוויה לטבע האש (שם י״ט). מעוט הצטערות ורוב התענוג מוליד ירוקה וכו׳, ובתענית תגבר הירוקה

וכו׳ וכל טעם מר חם ויבש מוסיף בירוקה וכו׳ ושמועות רעות וקול עצב יעוררו הירוקה (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז צ״ז:). *)

עי׳ ערך אֲדָמָה, בלגם, חלט, טבע, לבנה, לחה, מרה, שחורה.

יְרָקִי, בעל מרה ירוקה (Choleriker).

וכל הגולה ונודד ממקומו, אפילו אינו נודד ללחם, הוא ירוקיי שחוריי בערך השקט על שמריו (ר״י עמדין, מגדל עוז צ״ז).

עי׳ ערך אֲדָמִי, בלגמי, לבני, שחורי.

יֵשׁ, א׳) עצם נמצא, הויה (Ding, Wesen, ens).

למשוד משך היש מן האין (כתר מלכות לרשב״ג). ויצא מאין ליש (שם). והוא נכסף לשומו יש כמו יש (רשב״ג באחד משיריו; עי׳ אמונה רמה עמ׳ ס״א וקויפמן, חקירות ע״ד רשב״ג, פרק ד׳). העולם הבא שהוא חיים בלא מות והוא יש בלא אפס (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח; עי׳ גם מגלת המגלה לראב״ח, ה׳). שהבריאה להוציא יש מאין (ראב״ע לבראשית א׳ א׳). כל יש על שני דרכים: האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק וכו׳, ויש יש שאינו גוף, והם מלאכי השם הקדושים וכו׳, ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו, והיא הצורה (ראב״ע לשמות כ״ה מ׳). כי הוא היש באמת וכל זולתו הוא יש בעבורו (ס׳ השם לראב״ע, ח׳). ההפרש העיוני שבין יש למצוי יש בו עיון דק (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, מ״ד). ואולם מי שהניח העולם הווה יש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב״ג, מלחמות השם ו׳ א׳ ג׳). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה וכו׳ לא היו יצירה יש מאין אלא יש מיש (עקרים א׳ י״ב). ובל״ר ישים: כי כל הישים יחסרו ויחזרו לאין וכו׳ (רד״ק, ס׳ השרשים שרש ישה). יולד מזה שאותם הצורות אינימו יישים בעצמם באמת, אך יאמר שאליהם יבוא שום יש (תגמולי הנפש י״ז:). ״יש עומד בעצמו״.

---

*) הלחות היסודיות שבגוף האדם הן לדעת הרופאים הערביים הקדמונים הדם, המרה הירוקה (מרה֞ צפרא), המרה השחורה והלחה הלבנה (בלגם). בחו״ה, הבחינה ה׳, ובכוזרי ה׳ י׳ תרגם ר״י ן׳ תבון את המונח הערבי מרה֞ צפרא: מרה אדומה; אך ר׳ אברהם הלוי חסדאי, מתרגם ס׳ היסודות, מעתיק: המרה הירוקה, וכך נמצא בספרי בעלי המחקר האחרונים.

עי׳ ערך דבר, הויה, היות, היותות, כלום, מצוי, נמצא, ענין, תושיה.

ב׳) מאמר העצם (οὐσία, substantia).

מאמר היש (מחברת התיגאן י״ב).

עי׳ ערך יסוד, מהות, ממש, נצב, עיון, עצם, עִקָּר.

ג׳) מאמר היש = לו, קנין (Haben, ἔχειν, habere).

שער היש (רמב״ע, ערוגת הבושם, ציון ב׳ קי״ט; עי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, ס״ה, הערה קנ״א).

עי׳ ערך לו, קנין.

יָשַׁב, יושב = מאמר המצב (Lage, κεῖσθαι, situm esse).

עי׳ רמש״ש, אלפראבי ז׳; ועי׳ ערך הנחה, ישיבה, מְסָב, נציב, תשומה.

בפִעל: חִזק, קִים, קבע, ברר (befestigen, einprägen, darlegen). ואחר שיישבנו הדעות, אתחיל בבאור ראיות מופתי אריסטו (מו״נ ב׳ י״ג). כי ההזהרה מעבוד זולתו אמנם הוא לישב היחוד (שם ב׳ ל״א). כי כונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד (שם ג׳ מ״ו). — בהתפעל: שתחשוב עם נפשך ותתבעה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו (חו״ה, חשבון הנפש ג׳). ומה שיתברר אצלך תזכרנו ותתישב בו, ומה שתסתפק בבירור תחקור עליו מחכמי דורך (שם). הכניעה היא וכו׳ מדה ממדות הנפש, וכאשר תתישב בהּ יֵרָאו אותותיה על האברים (שם, הכניעה, פתח השער). כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו עם התישב אהבת העולם בנו וכו׳ (שם, אהבת ה׳, פתח השער). התיישב והסתכל כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחלת המחשבה (מו״נ א׳ ב׳). אמתת התנועה ועצמותה שלא תתיישב על ענין ואפילו כהרף עין (שם ב׳ י״ג). אחר אשר התישב מה שהתישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון (שם ב׳ מ״ה, ד״ה המדרגה הי״א). לפי מה שהונח ונתיישב (שם ב׳ מ״ח). תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתכלית החוזק (עקרים א׳ כ׳).

עי׳ ערך יסד, מְיֻשׁב.

יִשּׁוּב, א׳) חזוק הדעת והנחתו, השגה ברורה; הצעה, הנחה; מתינות (Befestigung einer Ansicht, klare Erkenntnis; Besonnenheit, Bedächtigkeit; Voraussetzung).

אם יטה עם המרה האדומה עמו המהירות והקלות, ואם יטה עם המרה השחורה עמו המתון והיישוב (כוזרי ה׳ י׳). ואי אפשר היות דבריות אמתיות, ר״ל המושכלות שלמות, אלא לאיש מלומד המדות בעל נחת וישוב (מו״נ א׳ ל״ד). ויהיה להם הנחת והישוב (שם). וזה השעור יספיק לקטנים ולהמון בישוב דעותיהם (שם א׳ ל״ה). עם היות המדבר מלאך לא יחס לו ההשגה המורה על ישוב הענין, להיותו עול (שם א׳ מ״ח). ואחבר אל מה שקדם מן ההקדמות הקדמה אחת תחייב הַקדמות וכו׳ ונִתְּנָה לו על דרך ההנחה והישוב (שם ב׳, הקדמה כ״ה; ר״י אלחריזי מתרגם: ואנחנו נסכים בה עמו על דרך הודאה).

ב׳) במיתודולוגיה התלמודית: תרוץ, תשובה, (Lösung einer Frage, eines Widerspruchs usw.).

הישוב כשתתרץ הפירכא או הרומיא בישוב נכון ואמתי שיאמין בו המתרץ היות זה אמתת הדבר (דרך תבונות לרמח״ל, ט׳, עמ׳ כ״ח:).

ג׳) נרדף עם תקון, הנהגה, תרבות; חלקי הארץ המיושבים (staatliche oder gesellschaftliche Ordnung, Zivilisation; bewohnte Gebiete).

ישוב העולם, ישוב הבית, ישוב השדות (אמונות ודעות י׳). והענינים שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם (חו״ה, חשבון הנפש ג׳). ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות, כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם וכו׳ (שם, הפרישות א׳). ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות וכו׳, כאשר יתנהג בם האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה (שם, עבודת ה׳ ב׳). היישוב והקבוץ המדיני (עקרים ג׳ כ״ט). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב׳ ב׳). השבעה אקלימים שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמידים, יתרו).

יִשּׁוּר, הישרה, הדרכה (Anleitung).

וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים (חו״ה, בסוף הספר). ואשוב לכוונת הפרק

התורנית הנעלמת, שהוא הישור והקרוב להבנת היחוד השלם המוחלט (צורת העולם לר"י ן' לטיף, פרק ח'). כי ההקשים המדעיים הם הצעות הניחו אותם בעלי הדעת השלימה סבורים וישורים ותקונים לבעלי הדעת החסירה (מאזני העיונים לאגזאלי; עי' אוצר נחמד ב' קצ"ח ותורת התארים לדוד קויפמן, ר"ד).

עי' ערך אט, הדרגה, הדרכה, הישרה, לאוט, נהול, נהילה.

יֵשׁוּת, בל"ר ישויות, יֵשִׁיוּת, ענין היש, ממשות; היות, מציאות (Da-sein, Realität; „Quodditât", ὅτι).

ואולם המתהווה על דרך היצירה הוא הויית הישויות מאין (ס' היסודות לר"י הישראלי, ח'). שהאחד המספרי וכו' מפני שאינו נופל תחת גדר הישות וכו' לכן אין אחדותו אמתית (דונש בן תמים, פי' ס' יצירה). וב' חקירות האלה מעידים על ישותו ועל המצאו (שם). קצר השכל מהשיג ישות הראשונה (רמב"ע, ערוגת הבושם, ציון ב'). שהשי"ת כבר בא המופת שהוא מחויב המציאה וכו', ולא נשיג אלא ישותו לבד, לא מהותו (מו"נ א' נ"ח). ישות — שם דבר נגזר ממלת יש שענינו ענין נמצא וכו', וכן ישות הדבר — מציאות הדבר (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). כי מחויב שיהיה לדברים ההוים ישות קודמת יחויב מאותם הישיות יציאתם בלי ספק אל הפועל (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). לפיכך נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם (רד"ק למיכה ו' ט'). אשר יתאר כל דבר בסגולותיו וכפי ישותו (באור ס' השירים לאריסטו). תהו מורה על דבר שאין ניכר בו לא ממש ולא צורה, ובהו מורה על יישות, אף כי שניהם רוחניים (ריקנאטי לבראשית א'). עצם כולל כל מיני ישיות (גבעת המורה). יש ישות אחת (ר' שלמה שרביט הזהב). תושיה הוא הישות והמציאות האמתית (קב ונקי למשלי ח'). "ישות עצמית"; "ישות מינית"; "ישות בכח".

עי' ערך יש והנרדפים עמו.

יֵשִׁי, ממשי (real, positiv).

הקף ישי של מושג, בנגוד להקף העדרי (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון). משפט ישי או החלטי = assertorisches Urteil (שם). מושג ישי (שם).

יְשִׁיבָה, כך נקרא מאמר המצב בערוגת הבושם לרמב"ע, ציון ב' קי"ט.

עי' ערך ישב.

יְשִׁישׁוּת, זקנה מופלגת (Greisenalter).

ימי האדם ו׳: ימי הַטַּפּוּת, נערות, בחרות, זקנה, שיבה, ישישות (נוה שלום לר״א שלום, י׳ ח׳). שלרוב הישישות וחולשת הכח תתבטל פעולתם (רלב״ג לקהלת י״ב). והסתיו הוא כנגד הישישות וחולשת הכח ואפיסתו (ר״י אברבנאל, זבח פסח, בסוף הספר).

יָשָׁן, קדמון, בלתי מחודש (ewig, unerschaffen).

והביאו ראיות שהעולם ישן (אגרת הרמב״ם אל ר׳ חסדאי הלוי; עי׳ רמש״ש תתקל״א).

עי׳ ערך עתיק, קדמון.

יֶשְׁנוּת, ישות, מציאות, עצם.

ההויה האמתית והישנות האמתית (עולם קטן עמ׳ נ״ו). שני ישנֻיות (דונש בן תמים, פי׳ ס׳ יצירה; עי׳ שירי שלמה הוצ׳ דוקס, פתיחה, עמ׳ IV). והצל והאויר אינם ישניות יכולין לעשות מעשה, אך הם מקרים יוצאים מכח גלגלם (שם).

יָשַׁר, בפִּעֵל: ומזרז העושה ומעורר המתעלם ומישר המקדים ומרגיל המתאחר ומאשר המתחילים ומראה הדרך לנבוכים (חו״ה, הקדמה). והם (האבות) היו מיישרים בני אדם על דרך עיון ולמוד (מו״נ א׳ ס״ג). ולמה יִשר השם משפטיו באדם ולא ישרם בזולתו (שם ג׳ י״ז). — בהפעיל: הדריך בדרך ישרה (leiten, anleiten). כי כאשר הביא הצורך להישירם כולם למציאותו יתעלה וכו׳ (מו״נ א׳ מ״ו). שאתה לא תמצא הענין ההוא מן הנבואה לקרוא לבני אדם או להישיר זולתם וכו׳ (שם א׳ ס״ג). להישיר האדם אל ההצלחה האנושית (אור ה׳ לר״ח קרשקש). שהנביאים כולם יתכוונו להישיר כלל האנשים לעבודת ה׳ ולאהבתו (עקרים ב׳ י״ד). — בהָפעל: הוישרו דעות בני אדם שהוא נמצא בדמיון הגשמות ושהוא חי בדמיון התנועה וכו׳, וכאשר הוישרו דעותינו ג״כ אל היותו יתעלה משיג ושיגיעו ענינים ממנו לנביאים להגיעם אלינו, תארוהו לנו שהוא ישמע ויראה וכו׳ (מו״נ א׳ מ״ו). — בהתפעל ובנתפעל: והנשארים (מן י׳ הדברות) הנהגות מדיניות בהם תקון עולם וכו׳, כאשר יעשה בשלמות כבר נתישר סדור העולם (אמונה רמה ג׳). כשנתישרה הנפש האנושית למשוך אליה מברכותיו

הושפעו עליה (שם ב׳ ד׳ ב׳)· וע״כ צריך שנבאר התכלית הזה מה הוא׳ כדי שיתישר האדם להשיגו (עקרים ג׳ ג׳)·

עי׳ ערך הישרה׳ מישיר׳ מיֻשר·

יָשָׁר׳ בתשבורת: קו ישר׳ שטח ישר׳ זוית ישרה וכיו״ב· — בהגיון: מולידים ישרים = direkte Schlüsse (בנגוד למולידים מעוותים)· בדקדוק ובהגיון: שם ישר = casus rectus, Nominativ (בנגוד לשם נוטה)·

ששה ישרים (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ עמ׳ ס״א) = קוים ישרים· אופן ישר (צורת הארץ לראב״ח׳ עמ׳ ט׳) = Äquatorialhorizont. הגלגל הישר (אמונה רמה עמ׳ ס״ד וס״ה) = הגלגל העליון׳ המקיף בכל· וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר (מו״נ א׳ ע״ג׳ ד״ה הערה)· אופק ישר׳ בנגוד לאופק נוטה ולאופק מעוות (עי׳ נחמד ונעים לר״ד גנז׳ ב׳ ל״ה)· והשם ממנו מה שנקראהו שם ישר׳ וממנו אשר נקראהו שם נוטה (מלות ההגיון י״ג)·

עי׳ ערך אופן׳ אופק׳ גלגל׳ זוית׳ מוליד·

יֹשֶׁר׳ מצב ישר; צדק; אופן נאות וראוי; (gerade Richtung; Redlichkeit, Gerechtigkeit; Angemessenheit, Gehörigkeit).

והשנית סימנים נעלמים מן הברואים אשר לא ידע קשרם כי אם המשכיל המבין יושרם (חו״ה׳ הבחינה ג׳)· ואפני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין (שם׳ הבטחון ד׳)· ביושר (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ עמ׳ כ׳) = בקו ישר· אם ילך הדבר על קו היושר (אמונה רמה ג׳)· וכל הנהגה אמנם היא יושר ותת לכל ראוי לדבר מה שראוי לו בלתי תוספת ובלא חסרון· והיושר אם כן הוא ראש המעלות כלם בשלוח וכו׳׳ וזה כי הכח המדבר וכו׳ אם לא ישער לתת הראוי לשאר הכחות על יושר נראה מהם אם הרבוי או המעוט וכו׳· כי מן היושר להשיב (כצ״ל) גמול על המטיב בכמו הטבתו וכו׳· וגם אומר כי ביושר עומדים השמים והארץ וכו׳׳ וזה כי היושר יגזור שישפיע על כל בעל מזג צורה הראויה לחמרו ומזגו (שם)· אבל החלק הזן והמדמה לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות׳ אך יאמר שהוא זן על יושר או על בלתי יושר וכו׳׳ או נפסד דמיונו או הוא מדמה על יושר׳ אין בזו לא מעלה ולא פחיתות (ח׳ פרקים לרמב״ם׳ ב׳)· יושר התנועה (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פ״ג)·

יְשָׁרָה, יושר (ע"ש).

ישרת ההנהגה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פ"ח ופ"ט; ועי' הערת רמש"ש, עמ' רס"ג: ישרת במקום ישרות).

יִשְׁרוֹן, יושר.

ואח"כ תדמה שני אנשים עומדים על שתי קצוות הקוטר, עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר (מו"נ א' ע"ג, הערה). ולרוב תנועתם (של כדורי הכוכבים) והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם וכו' (שם ב' י'). ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרונם (שם ג' י"ח). והאחד משני עניינים] האלה אפשר שיֵרָאה לעין האדם, והוא ישרון המעשים (ר"ש ן' תבון, יקוו המים י"ד).

יְשָׁרִי, ישר, בלתי עקום.

התנועה הפשוטה היא שני מינים לבד: הסבובי והישרי, והסבה בזה שהגשמים הפשוטים הם שני מינים: הישרי והסבובי, ולפי מספר הגשמים יהיה מספר התנועות (שער השמים לר' גרשון בן שלמה).

יַשְׁרָן, מתנהג ביושר, צדיק (der Redliche, Gerechte).

זולת שאם יונחו האנשים ישרנים, אין רע ביניהם, כמעט לא היו צריכים לחכמת הדינין (אמונה רמה ב', זכרון ההקדמה).

יַשְׁרוּת, **יַשְׁרָנוּת**, יושר (Redlichkeit, Gerechtigkeit).

שנתחיל מהמדה והמעלה הנקראת ישרנות וצדקנות (ר' יוסף ש"ט, כבוד אלהים ט'). חסידותו וישרותו (ר"י אברבנאל למלכים א' ג').

יָתֵד, אחת מארבע הנקודות הראשיות של האופק (einer der vier Haupt-punkte des Horizonts).

הנה יתחלק הגלגל לארבעה חלקים, שנים בכל חלק בקצה האלכסון) ואלה הם נקראים יתדות כאשר אפרש (ראב"ע, ס' הטעמים ג'). וקראו הד' נקודות (של הגלגל) יתדות וכו' והיתד הראשון שהיא המעלה הצומחת וכו' (ראב"ע, ראשית חכמה ב'). הבית הראשון והד' והז' והי'

ארבעתם יקראו יתדות (שם ג׳). שתדע מולד האדם ותדע יתדות מזלו (המבחרים לראב״ע, כת״י). ונאמר שתנועת כל כוכב מן המזרח לצד אמצע השמים, ואחד מאמצע השמים לצד המערב, ואחד מן המערב לצד יתד הארץ, ואחד מיתד הארץ לצד המזרח (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳, עמ׳ ס״ב). באמרם: ילקח כך וכך עלה מן הצמח הפלוני, ויקחהו בהיות הירח במעלה הפלונית, בעת שהוא ביתד מזרח או זולתו מן היתדות (מו״נ ג׳ ל״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: יתד הנשיאות). יתד מזרח = מקום צאת השמש.

יֶתֶר, א׳) בתשבורת: הקו שבין שני קצות הקשת (Sehne des Kreisbogens).
הנה הרשעים ידרכון קשת, כוננו חצם על יתר (תהלים י״א ב׳). עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מד׳ אלפים אמה מודדין לה מן היתר, ואם לאו מודדין לה מן הקשת (ערובין נ״ה). בקשת וביתר ובחץ ובגג וכו׳, היתר זה המחזיק בפי הקשת והחץ הוא המשוך מאמצע הקשת לאמצע היתר (משנת המדות א׳). דע כי יש בעגול דברים רבים: האחד קו העגול, והשני האלכסון, והשלישי הכפל, והרביעי היתר, והחמישי החץ, והששי השברים (ראב״ע, ס׳ המספר ז׳). וכל הקוים הישרים הנמשכים בעגולה משפה אל שפה כל אחד מהם נקרא יתר (יסוד עולם לר״י ישראלי, ז׳).

עי׳ ערך מיתר ב׳.

ב׳) מין ממיני הגידים (Sehne; Muskel).
שהוא סבת התנועה החפצית וכו׳ באברי הבשר והתלכדות ונטיית יתרותיו ומקום דבוקם ולפיפת קשורם (אגרת תימן לרמב״ם). כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו יתרי העין ותקום העין ותכנס למעלה (רד״ק, שרש קום). העצבים והיתרים (פי׳ משלי לר״ז הלוי, ל׳ כ״ח)

עי׳ ערך מיתר א׳.

יִתְרוֹן, א׳) מעלה יתרה (Vorzug).
וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם וכו׳ יגדל שבחם (חו״ה, הבחינה, פתח השער). ואתה יחיד בדורך וכו׳ וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאוס אותם (שם, יחוד המעשה ה׳). והרויחו שני העולמים וקבצו שתי הטובות והשלימו שני היתרונים (שם, אהבת ה׳ ז׳). שביאר המשורר אלו הששה יתרונות שיש לדת האלהית על הנימוסית (עקרים א׳ ח׳).

ב׳) בחכמת החשבון: עודף (Überschuß).

ויש לך להשמר לדעת היתרונים, ואומר לך כלל שתוכל לדעת ממנו כמה מספר היתרונים (ראב"ע, ס׳ המספר ס"ט). גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב, אז ימצא קשת היתרון (אגרת השבת לראב"ע).

ג׳) יתרונות, צרכים יתרים על ההכרח (Überfluß, Luxus).

ולתת לו חקו בלבד, לא היתרונות (מלמד התלמידים, ויצא). ברוב מאכל וברוב משתה ורוב שחוק ושאר יתרונות (שם, בלק). ולכן ראוי לאדם לשמוח בחלקו בימי הבלו ולא יבקש יתרונות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה׳ ט׳).

עי׳ ערך מותר ב׳.

ד׳) כפל לשון (Pleonasmus, Tautologie).

ודמיון המותר וההזיה אָמְרֵנו: ראובן אדם וראובן חי, הנה ראובן אדם חי, וזה יתרון, שהחיות כלול באנושות על צד מה שיוכלל החלק בכל (כל מלאכת הגיון, הטעאה, ג"ג).

עי׳ ערך מותר ג׳.

כ

כְּאִלּוּ, עי׳ ערך אִלּוּ.

כָּאן, כַּאן, ע״ד הערבית (הנא, האהנא, תּם): **ישׁ, נמצא** (es gibt).

ואו״כ יש בכאן דבר אמצעי בין הפועל הראשון ובין העצם הנושא למאמרות (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ ז׳). הנה בכאן עצמים פשוטים יחסם אל גשמי השמים יחס הנפש האנושית אל הגשם האנושי וכו׳, ובכאן עצמים פשוטים, מדרגתם מן העצמים אשר הם לשמים כמו מדרגת השכל הפועל אל הנפש האנושית (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳, עמ׳ ס״ב). וזה לא יהיה בכאן אלא בשכל (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הֵנה). ממה שיֵרָאה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל, הוא המהווה אלו ההווים (רלב״ג, מלחמות השם ה׳ ג׳ ג׳). שיהיה בכאן נמצא מה יודע אלו הסדורים וכו׳ (שם ה׳ ב׳ ח׳). אנחנו נראה שיש בכאן ענינים יהיו בכח ויצאו אל הפועל (עקרים ב׳ ד׳). וכבר ביאר אריסטו וכו׳ כי בכאן עלות בלתי מהוות ולא מפסידות (ר״מ נרבוני, המאמר בבחירה). שהדברים כלם אפשריים ושאין דבר בכאן נמנע (כל מלאכת הגיון, הלצה).

עי׳ ערך הֵנּה (במלואים), שָׁם.

כָּבֵד, א׳) בהוראת קשה (להשיג, לצַיֵר, וכיו״ב).

כי השגת הנקי מן החומר, הערום מן הגשמות לגמרי, כבדה מאד על האדם, אלא אחר למוד רב (מו״נ א׳ מ״ט).

ב׳) אחת מעשר האיכויות.

והאיכות ההתפעליית הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשיהם, כרשמים שיקבלו ממה שימושש מן החם והקר והלח והיבש והקשה והרך והכבד והקל (אמונה רמה א׳ א׳). והיה לזה (חוש המשוש) משיג

הפכיים רבים, רצוני החום והקור וכו׳ והשָׂעִיר והחלק והכבד והקל (שם א׳ ו׳, כחות הנפש). ובחכמת הטבע: העיון בדברים הכבדים אשר יתנועעו או יניעו בהם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ ב׳ ו׳, עמ׳ מ״ז). כל הגשמים הם כבדים מצד חמרם (ברוך לינדא, ראשית למודים ב׳ ד׳ נ״ט).

עי׳ ערך איכות, חכמה (חכמת הכבדים), כֹּבֶד.]

ג׳) בדקדוק: פֹּעַל כבד, הבנין הכבד = כל בניני הפעלים חוץ מן הבנין הקל, וביחוד: בנין פִּעֵל; הבנין הכבד הנוסף = בנין הפעיל.

וחלקתי הפעלים לשני מחלקים: פועל קל ופועל כבד וכו׳, ושֵׁם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי, כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים (אותיות הנוח לר״י חיוג, י״ב). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם (הקדמת ס׳ השרשים לר׳ יונה ן׳ גנאח).

כָּבֵד, (פעל) = schwer sein.

ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז, כָּבְדָה ועָבְתָה בעבור רחקה מן מקום התנועה (כוזרי ה׳ ב׳). בהפעיל: וכאשר יהיה (היסוד) בתכלית העבות, הכביד וחזר ארץ (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ס״ג).

כֹּבֶד, בל״ר: כְּבָדִים, תכונת הדבר הכבד, כבדות; קושי (Schwere, Schwerkraft, Gravitation, im Plural: Lasten; Schwierigkeit).

כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיוותו (ראב״ח, הגיון הנפש ג׳). ולכובד זה ג״כ הביאו ספרי הנבואה דברים שיראה מפשוטיהם גשמות המלאכים ותנועותיהם וכו׳ (מו״נ א׳ מ״ט). וכבָדים הוא קבוץ כבד האבן, וחכמת הכבדים כולל שני דברים, האחת כוללת העיון בכבָדים מצד שישוערו או ישוער בהם, והוא חקירת שרשי המאמר במשקלות, והשנית וכו׳ והוא חקירת שרשי הכלים אשר ישאו בהם הכבָדים ויעתיקו אותם ממקום למקום (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ב׳ ו׳ ו׳, עמ׳ מ״ז). מבואר שכל כובד שיותן בקו העובר על מרכזם שהוא אינו שוקל כלום (יש״ר מקנדיה, אילם, גבורת ה׳ ל״ה). ויתבאר מכאן שהכח יוכפל לאין תכלית לעולם, עד שלא ינתן כובד בעולם שאין לאל ידי המיכאניקה למושכו אליה (שם ל״ו). נטית ונפילת הגשם על הארץ יקרא הכובד, דהיינו שנאמר: כל הגשמים הם כבדים מצד חמרם, ואותו הכובד הוא סבת השתדלות הגשמים לרדת מטה (ברוך לינדא, ראשית למודים ב׳ ד׳ נ״ט).

מרכז הכובד = Schwerpunkt.

מרכז הכובד נקרא אצל בעלי המיכאניקה הנקודה שכשיתלה איזה גשם בה לא יתנועע לשום צד (יש״ר מקנדיה, אילם, גבורות ה׳ ל״ה). וראוי שתדע שמרכז הכובד על שני מינים: או טבעי או הכרחי (שם, מעין חתום ל׳). ולכולם (לכל חלקי הגוף) יש נקודה אחת כללית אשר הוא מרכז הכובד מכל הגוף השלם, ונוכל לצייר כאלו כובד כל הגוף ואף אם הוא גדול מאד וכו׳ יהיה מצומצם תוך אותו המרכז (ברוך לינדא, ראשית למודים ב׳ ד׳ פ״ו).

כְּבֵדוּת, תכונת הדבר הכבד (Schwere).

אחר כן יוציא המרה השחורה לעביה וכבדותה, לשוויה לטבע הארץ (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ י״ט). שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה (מלמד התלמידים, בראשית). הכבדות והקלות (שֵׁם ספר המיוחס לאבקלידס; עי׳ עקרים ב׳ י״ז ורמש״ש תק״ג, הערה כ׳). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם כמו הכבדות והקלות השעירות והספוגיות והמקשיות (ר״י אברבנאל, צורות היסודות). לכבדותם ועובי חמרם (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳).

עי׳ ערך איכות, עֹבִי, קֹשִׁי.

כָּבוֹד, א׳) בתכונה ובאצטגנינות: מדת גוף הכוכבים וגודל אורם (Größe eines Gestirns).

כל כוכב שאורו גדול יקראוהו מהכבוד הראשון ומה שהוא פחות ממנו מהכבוד השני (ראב״ע, ראשית חכמה, כת״י). כי תלמי המלך חלק כל כוכבי שבת על ששה חלקים על מדת גופם, והיותר גדולים הם ט״ו שערכם שוה והם מכבוד הראשון, והאחרים שערכם שוה הם מכבוד השני וכו׳, ואחריהם מכבוד החמישי ואחריהם מכבוד הששי (כלי נחשת לראב״ע, א׳). כוכב גדול קיים מן הכוכבים אשר הם מן הכבוד הראשון או השני אשר סביביו כוכבים רבים קטנים (אוהב משפט לרשב״ץ דוראן, איוב ל״ח ל״ב).

ב׳) בל״ר: כמו כִּבּוּדִים (Ehren, Ehrenbezeugungen).

מהשמות והמנויים והממשלות והכבודות הדמיוניות וחמדת אסיפת הקנינים (פי׳ ר״י אברבנאל לתורה, פ׳ נֹח).

כְּבוֹדִי, נכבד, חשוב (vorzüglich, ehrenwert).

עוד יזכור (אפלאטון) אחר זה מה שייחד מדינה מדינה מהם, רצוני מה שייחד הקיבוץ המעולה והכבודיי וזולת זה מן הקיבוצים (ן׳ רשד בסוף באורו לס׳ המדות של אריסטו; עי׳ רמש״ש ר״כ, הערה תתי״ד).

עי׳ ערך כהני, מדינה.

כָּבוּשׁ, שנה כבושה = מעוברת, בעלת י״ג חדשים; שלמה, בעלת שס״ו ימים (עי׳ ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ל״ט, מ׳, צ״ז, קי״ג).

כִּבּוּשׁ, א׳) עבור שנה = Interkalation (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ע״ח).

ב׳) הכנעת התאוות (Bezähmung der Begierden).

וכאשר יכבוש וכו׳ מדותיו הבהמיות וכו׳ יִמָּשֵׁךְ לו כוסף בזה, ואותו הכוסף יביאהו אל תוספת הכבוש ותוספת הכבוש תוסיף בכוסף (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳).

עי׳ הערך הסמוך.

כְּבִישָׁה, שלטון בתאוותיו, הכנעת היצר (Unterdrückung der Triebe, Selbstbeherrschung, Enthaltsamkeit).

הכבישה והרדיה, והוא ההכרח והממשלה, נתונה לאדם במעשיו (מלמד התלמידים, וישב). הכבישה הוא להיות כל איש שורר בעצמו למשול בתאוותיו (רי״א מודינא, צמח צדיק ל״ב).

עי׳ ערך חסימה, פרישות.

כְּבִישׁוּת, כבישה (Enthaltsamkeit).

הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף, כמו הענוה והנחת והספק והכבישות והנדיבות ודומיהם, שכל אלה כחות ומומים נמשכים אחרי מזג הגוף (תגמולי הנפש מ״א:). והבלתי כבישות היא קנין נפשיי נצוח מן התענוגים הנלחמים בו (שם מ״ב:). שאנחנו רואים אנשים חמי הטבע עד מאד והם בעלי כבישות ופרישות וכו׳ (שם מ״ה:).

עי׳ ערך חסימה, כבוש, כבישה, פרישות.

כְּבָר (בערבית: קד), מלת הטעם המשמשת בהוראת הִנֵּה, באמת, וכיו״ב, ומקומה ביחוד לפני פֹּעל הבא בזמן העתיד (מצויה לרוב בכל ספרות המחקר).

כַּדּוּר, כְּדוּר, כִּידוֹר, גוף עגֹל, עָגול, וביחוד: העגולים השמימיים (Kugel; Sphäre, Globus).

ובלבד שיהיה דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (משנת המדות פרק ב׳). מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים, חציו יבשה וחציו מים (כתר מלכות לרשב״ג). צורות ידועות בחכמת השיעורים ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (חו״ה, חשבון הנפש ד׳). וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח (שם, הכניעה ה׳). וזה הוא ענין כל העומד באמצעית העגולה או באמצעית הכדור (הגיון הנפש לראב״ח, כ״ד). העליון בכולם כידור שבתאי ואשר למטה מכולם כידור הלבנה וכו׳ ותחתיו כידור מאדים, ג׳ הכידורים האלה הם נתונים למעלה מכידור החמה (צורת הארץ לראב״ח, ט׳). כידורי לכת (שם י״א). וקול אעיר וארים בכידורים ועיגולים (הקדמת אשפירא לראב״ח). גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז (כוזרי ה׳ ב׳). דמיון אחר: השמש נראה אותו עגול פשוט כשעור הצנה ובתארה וכו׳ והשכל גוזר כי הוא כדור גדול מכדור הארץ כמאה וששים ושש פעמים (שם ד׳ ג׳). עליותיו הם העבים והם בכדור הסגריר (ראב״ע לתהלים ק״ד ג׳; ועי׳ גם פרושו לתהלים קמ״ח ב׳). ולא תרחיק היותם מונים הרקיעים שבע, ואם הם יותר, כי פעמים ימנה הכדור אחד, ואע״פ שבו גלגלים הרבה (מו״נ א׳ ע׳). כי כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק וכו׳ והשתנות עצמיו, ר״ל עצמי זה הכדור בכל מה שבו, כהשתנות עצמי איש ואיש (שם א׳ ע״ב). אמנם מאמר האחרונים מן הפילוסופים שהשכלים הנפרדים עשרה, מפני שהם מנו הכדורים שיש בהם כוכבים והמקיף, ואע״פ שבקצת הכדורים ההם גלגלים רבים; והכדורים במספרם תשעה: המקיף בכל וגלגל הכוכבים העומדים וגלגלי השבעה כוכבים והשכל העשירי (שם ב׳ ד׳). ושהמונים הגלגלים בזמננו תשעה אמנם מנו הכדור האחד הכולל גלגלים רבים וחשבוהו לאחד וכו׳ ולזה לא תרחיק עוד מאמר קצת החכמים: שני רקיעים הם וכו׳ כי אומר זה המאמר מנה כדור הכוכבים כולם אחד וכו׳ ומנה כדור הגלגל המקיף אשר אין בו כוכבים כדור שני (שם ב׳ ט׳). והיה דעת הראשונים כלם שכדורי נגה וכוכב למעלה מן השמש (שם). כדור — שם לגוף עגול, והוא לשון מקרא לדעת המפרשים, צנפה כדור, הכ״ף שרשית, ואמנם בלשון המשנה הוא נמצא הרבה: הכדור והאימום וכו׳ וגדר הנרצה בו אצל הפילוסופים שהוא

גשם שבתוכו נקודה, כל הקוים הישרים היוצאים מן הנקודה ההיא ונמתחים עד איזה חלק שיהיה משטח הגוף ההוא שוים; ויגזור ממנו כדורי, כדוריים, תארים (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה וכו' על כדור העליון ומה שבתוכו משאר הגלגלים והשמש והירח והכוכבים והארץ וכל אשר עליהם (יסוד עולם לר"י ישראלי, ב' א'). שהגלגלים וכו' הם כדורים חלליים וכל א' מהשמש והירח והכוכבים יאמרו החכמים כי הוא כמו כדור אטום (שם).

"ס' תאודוסיוס בכדור". "בכדור ובאצטוונא" לארכימידיס, תרגום קלונימוס בן קלונימוס, כת"י (עי' רמש"ש תק"ב ותקמ"ב). "ס' הכידור" לאלכסנדר פיקולומיני, תרגום יוסף ברוך בן ידידיה זכריה (עי' רמש"ש תקל"ט).

עי' ערך אופן, גלגל.

כדור מצויר, גלגל שבו צורות, ר"ל: כוכבים (gestirnte Sphäre). ויהיה מספר הכדורים המצויירים, ר"ל כדורי הצורות אשר בהם כוכבים — כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות וכו' — יהיה מספרם ארבעה כדורים (מו"נ ב' י').

עי' ערך מְצִיר, צורה.

כַּדּוּרוּת, תכונת הכדור, כדוריות (Kugelgestalt, Sphärizität). לקיחת מקומות שונות לכל חלק מחלקי הגלגל על מבטים נכחיים בכדורותו (תגמולי הנפש ל"ט:).

עי' ערך כדוריות.

כַּדּוּרִי, כִּידּוּרִי, בתמונת כדור, מתיחס על הכדור (kugelförmig; sphärisch). שהאויר כדור מקיף את הארץ והגלגל כידורי מקיף את האויר (פי' ס' יצירה לדונש בן תמים). כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ראב"ח, אספירא א'). גוף כדורי אשר חומרו חומר אחד וכו' ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית (ראב"ע, ס' העצמים). המגונה והנאה הוא במפורסמות, לא במושכלות, כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה (מו"נ א' ב'). ואחר כן התבאר לאחר שאינה בעלת צורה שטוחה וכו', ואחר כן התבאר לאחר שאינה כדורית (שם א' ס'). ויותר נפלא מזה אלו הכוכבים הרבים אשר בשמיני, כולם כדוריים, קצתם קטנים וקצתם גדולים וכו' (שם ב' י"ט). הגשם

הכדורי הוא אשר יקיף בו שטח אחד בתוכו נקודה וכל הקוים היוצאים אל שטחו שוים (כל מלאכת הגיון, הקש). שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (שם, מופת). שתהיה (הארץ) כדורית (רמב"ן לבראשית א' ט'). כי העולם חי מתנועע תנועה כדורית (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב' א'). כמו שידמה הגלגל מרובע או משולש, והארץ ג"כ, והם בלי ספק כדוריים (רוח חן ה'). במשולשים הכדוריים נצבי הזויות (אילם ליש"ר מקנדיה, ס' יסוד היסוד). זוית כדורית = sphärischer Winkel.

כַּדּוּרִיּוּת, כַּדּוּרִית, כַּדְרִיּוּת, צורת הגוף הכדורי ותכונתו (Kugelgestalt, Sphärizität)

תתקרב אל הכדוריות (ראב"ח, אשפירא א'). כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ (מו"נ א' ל"א). שאין סכלות מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה או סכל כדוריות השמש כסכלות מי שסכל אם השם נמצא (שם א' ל"ו). צורת הגלגל, ר"ל כדוריתו (שם ב' י'). כמו שתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בכדריותה (כל מלאכת הגיון, מופת). שלפי טבע הארץ והמים לא היה להם לצאת מכדוריותם הטבעי (ר"ש ן' תבון, יקוו המים כ'). הסבה אשר בעבורה יצא כדור העפר מכדוריתו (שם). בעבור שחלקיו משתנים במעגלה בחלקי כדוריתו המיוחדים לו (תגמולי הנפש ל"ד). מי שיחלוק על כדוריות השמים (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב' ז'). התמונה היותר נכבדת שבתמונות והיא הכדריות (פ' קרשקש למו"נ ב' ד'). גופים שלמים בכדריותם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א'). חלקי כדריות הגלגל (ר"מ אלשיך לאיוב ט' ו').

כָּהָה, כהה בפלוני = גער בו (tadeln, zurechtweisen).

ולא כהה בם (שמואל א' ג' י"ג). והתחיל (אליהוא) לכָהות ולגעור באיוב (מו"נ ג' כ"ג). שאחד מבני הרבנים כהה בי וכו', ויהי כי הציק בי המְכָהה בדבריו וכו' (מלמד התלמידים, הקדמה).

כִּהוּי, נרדף עם גערה (Tadel, Zurechtweisung, Verweis).

כי הוא (אליהוא) לא יצא מענין הכהוי והגערה (שם). כיהוי — שם וכו', ענינו גערה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

כִּהוּן, נרדף עם קסם (Wahrsagerei, Mantik).

כהון — שֵׁם חדשתיו, שאלתיו מן הערבי שקורין כְּהָאנָה לכח הנמצא באדם יגיד בו העתידות, לא מדרך נבואה, ובעליו קוראים כאהן. ואחר כן נודע מאגרת שכתב הרב ז״ל לתימן, והבנתי מדבריו שמלת קסם בלשוננו הוא שֵׁם לכח ההוא, ושם בעליו קוסם וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון פי׳ המלות הזרות). הרמב״ם כתב כי ענין הקסם והכיהון הוא שפע שופע (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳).

כָּהֵל, בספרות הקראים: יכול (vermögend, mächtig, allmächtig).

האיתך כהל להודעותני חלמא די חזית ופשרה (דניאל ב׳ כ״ו; וע״ש ד׳ ט״ו, ה׳ ח׳ וט״ו). כי לא יעבור שיהיה כהל לנפשו = אי־אפשר שיהיה כל יכול בעצמותו (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י, ע״ב:). ולא נשאר אלא היותו כהל לעלה (שם). וכן יתחייב מחילות נפילתם מזה הכהל אם היה גוף וכו׳ (שם; עי׳ במאמר „חקירות ע״ד ישועה בן יהודה" לדר. מ. שריינר, עמ׳ מ״ב ומ״ג).

עי׳ ערך יכול.

כֹּהֲנִי, מדינה כהנית = Priesterstaat.

שאר המדינות, והן הכהניית והממוניית והקהליית והנצוחיית (הנהגת המתבודד לאבו בכר, א׳; עי׳ רמש״ש, אלפראבי ס״ו). רָאשות הטובים, והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד, וזאת תקרא הכהניית, ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים (נופת צופים ב׳ י״ז).

עי׳ ערך כבודי, מדינה.

כִּוּוּן, כונה, יחוד; דיוק (Absicht, Intention, Bestimmung, Orientierung; Genauigkeit).

והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע, עם כוון החכם ית׳ לכל חי וחי לצורך כל העולם (כוזרי ה׳ י׳). שלא אמרו ז״ל על הכוון הגמור כ״א בקֵרוב (ס׳ החנוך, קדושים, רנ״ח).

כוון השעה, המקום, הרוחות, וכיו״ב.

כּוֹכָב, א׳) כוכב או כוכב חמה: שם אחד משבעה כוכבי הלכת (Merkur).

יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש, כגון כוכב חמה (בראשית רבה י׳, וע״ע ברייתא דמזלות, הוצ׳ וֶרטהיימר, ב׳; ברייתא דשמואל פרק ו׳ וז׳). חמה, נוגה,

כוכב, לבנה, שבתאי, צדק, מאדים (ס׳ יצירה ד׳ ד׳). כל״ש צמח״ן כוכב, לבנה, שבתאי וכו׳ (פדר״א ו׳). מי יספר צדקותיך בהקיפך על רקיע הירח גלגל שני וכו׳ ובו כוכב והוא הנקרא כוכב (כתר מלכות לרשב״ג). נסב מנוגה אל כוכב חמה וכו׳, ויהיה כוכב חמה (ראב״ח, ס׳ העבור כ״ט; וע״ע צורת הארץ ל׳, ל״ח ומ״א, מגלת המגלה כ״ג). והנה דבור התשיעי וכו׳ כנגד גלגל כוכב חמה (ראב״ע לשמות כ׳ י״ד). למטה מגבנונית גלגל כוכב חמה (מו״נ ב׳ כ״ד; מונק מוחק מלת חמה, ולא דק, ע״ י הערות ל. גינצברג שבסוף ספרו של אפרת „המונחים הפילוסופיים במו״נ“, ערך חמה וכוכב). חוץ לחלל גלגל כוכב וכו׳, בין גלגל כוכב ונוגה (שם). הגלגל השני שבו הוא קבוע הכוכב הנקרא בלשוננו בפרט כוכב (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ א׳).

ע׳ ערך חמה, כַּתָּב.

ב׳) המאורות השמימיים בכלל (Sterne).

והשם הנאמר בכלל וביחוד, הוא שיקרא מין מן המינים בשם סוגו, כאמרנו כוכב, הנאמר בכלל על כל כוכב מכוכבי הלכת, וביחוד הוא שם לאחד (מלות ההגיון י״ג).

כוכבי לכת, נבוכה, כוכבים מסובבים, משרתים, נבוכים, רועים	Planeten, Wandelsterne
כוכבי שבת, כוכבים מיושבים, נחים, עומדים, קימים	Fixsterne
כוכבי זנב, כוכבים בעלי הזנב, זנובים, זנביים, כוכבי שָׁבִים, שֵׁבֶט, שרביט, כוכב שבטי, בעל השרשרת, כוכבים תלתליים	Kometen
כוכב מדלג, נופל, רץ	Sternschnuppe
„ הפסד	verheerender Stern, nämlich Mars
כוכבים עליונים (שלמעלה מהשמש)	Saturn, Jupiter und Mars
„ ענונים, מאפילים	Nebelsterne
כוכב שליט, מושל	„Herrscher“, ein ein bestimmtes Tierkreiszeichen regierender Planet
כוכבים תחתונים (שלמטה מהשמש)	Venus, Merkur und Mond

ויראה מתוך דברינו כי כל כוכבי לכת וכוכבי שבת החונים מהם על אופן המזלות והנוסים מהם הן לצפון הן לדרום וכו׳ (חשבון המהלכות לראב״ח, ו׳). ומספר הכוכבים כוכבי שבת שחקקו הקדמונים

מקומותיהם בספרים הם אלף כוכב וכ״ב כוכבים (שם י״ז). כוכבי לכת הנבוכים (מגלת המגלה לראב״ח, קי״ג). כוכבים מסובבים (צורת הארץ לראב״ח, ב׳). כוכבים נבוכים, כוכבי נבוכה, כוכב נבוכי (מגלת המגלה י״ג; חשבון המהלכות ח׳; צורת הארץ י״ב, ל׳ ומ״א). כוכבי שבת (צורת הארץ ד׳ וי׳). כוכבים מיושבים (ס׳ העבור לראב״ח, ע״ו; מגלת המגלה י״א וקכ״א; צורת הארץ ל״ה). והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ״ם חנכ״ל (ראב״ע, צחות ב׳). עד שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד וכו׳, ואמרו אנשים שכל אחד מהם בעל חיים לבדו (אמונה רמה א׳ ח׳; וע״ע שם עמ׳ ס״ה וס״ז). וכדור החמשה הכוכבים הנבוכים וכדור הכוכבים העומדים (מו״נ ב׳ ט׳). מהם מי שיקיף ה׳ הקפות לה׳ הכוכבים המשרתים מלבד שני המאורים, ומהם מי שיקיף ז׳ הקפות לז׳ המשרתים אשר שני המאורים בכללם (שם ג׳ ל״ז). לכוכבים הנבוכים הנקראים כוכבי לכת (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים ג׳). כוכבי הנבוכה נקראו ה׳ כוכבי לכת, לפי שלהם בקצת הזמן העתקה לפנים, ר״ל מן המזרח אל המערב, וקצת העתים העתקה לאחור, ר״ל מן המערב אל המזרח (ס׳ הגדרים). ואולם מה שזכרו הקודמים מאלו הכוכבים הנבוכים שבאשר הם נזורים אין כח להם, הוא מאמר יוצא מן ההקש (מלחמות השם ה׳ ט׳). כוכבי הרקיע השמיני הזה נקרא בפי התוכניים כוכבי שבת או כוכבים נחים (נחמד ונעים לר״ד גנז, א׳ י׳). ״מאמר בתנועת הכוכבים הקיימים״ לאבי אצחאק בן אלזרקאלה (Zarkali). ז׳ כוכבים הם שרועים: השמש הירח כוכב [נֹגה] שבתי וצדק ומאדים, וז׳ כוכבים שאינם רועים, זה ז׳ כוכבים של כימה (מדרש תדשא ו׳, הוצ׳ אפשטין). — ולא מנו בתוכן כוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי (ראב״ח, צורת הארץ מ׳). כוכבים זנובים (מגלת המגלה לראב״ח, קי״ג וקמ״ט). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א׳ ב׳). שהאנשים מהפילוסופים כמו אנכסגוריש ודמקראטיש אמרו שהכוכב בעל הזנב הוא כוכבים רבים מקובצים מתנועעים וכו׳ (באור אמצעי לס׳ אותות השמים, כת״י; עי׳ רמש״ש תתקצ״ד). הכוכב בעל הזנב או בעל השרשרת (עקרים ד׳ ג׳). כוכבי הזנבות (נחמד ונעים לר״ד גנז, קי״ג). הכוכב הזנביי (מעשה טוביה, העולם י״א). כוכב השרביט (שם). כוכבי שביט (מוסדות תבל לר״ד פריזנהויזן, מ״א). כוכב השבטי האללי (כוכבא דשביט לר׳ חיים זעליג סלונימסקי, הקדמה). — הכוכב המדלג (ר״מ ן׳ תבון, תרגום אותות השמים).

כוכבים מדלגים (רצים) הידועים בלהב (שם, עי' רמש"ש קל"ו). הכוכב המדלג הנקרא כוכב נופל (נוה שלום לר"א שלום, א' ז'). כוכבים רצים (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, א' ד'). — כוכבים מאפילים, כוכבים ענונים (צורת הארץ לראב"ח, ל"ט). כוכבי הפסד (מגלת המגלה קכ"ב). כוכב שליט, כוכב מושל (שם ק"כ). כוכבים תחתונים (צורת הארץ, ל"ז). כוכבים עליונים (שם ל"ח).

כּוֹכָבִי מתיחס על הכוכבים; בעל כוכבים (astral; gestirnt).

בעתים ידועים ומבטים כוכביים (כוזרי ג' נ"ג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הנגוניים והשעורים המראיים (שם ה' י"ב). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (תגמולי הנפש מ"ו). הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל הכוכבי הגרם הראשון, אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי כוכבי (מלחמות השם ה' ב' ד'). הגדה הבלתי נבואית היא לעולם אם קסמית אם כוכביית (אגרת התנצלות לר' ידעיה הבדרשי, שו"ת רשב"א סי' תי"ח).

כֵּוָן ישר (direkt, unmittelbar).

אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון (תמיד ג' ו'). אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסחים ל"ז). "הולך כיון".

כַּוָּנָה, א') מחשבת העושה במעשהו (בנגוד למקרה, גם בנגוד למושג החיוב הטבעי); שימת לב; התכלית המכֻון; הוראה, משמעות (Absicht; Planmäßigkeit, Aufmerksamkeit, Intention; Ziel, Zweck; Sinn, Bedeutung).

אלה האנשים חשבו כי שכלם הורה אותם שהשמים והארץ היו מקרה בלא כוונת מכוין ולא פועל ולא בוחר ולא דומם (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת התשיעי). שהוא (האדם) ענין הכוונה בבריאת כל הגופות וההויות (תקון מדות הנפש לרשב"ג, ח'). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולתי האלהים (חו"ה, יחוד המעשה ד'). כונתך רצויה ומעשיך אינם רצויים (כוזרי א' א'). ואמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא רצון ולא שנאה, כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות, כי הכונה מורה על חסרון המכוין וכי השלמת כונתו שלמות לו (שם). ושים מגמתך וכונתך זך נפשך (שם). ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה

הוא ישראל אמתי (שם ג׳ י״ז). אבל מה שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה, לא בכונה ללמד החכמה ההיא וכו׳ (שם ד׳ כ״ט). ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה (שם ד׳ ל׳). ולא יהיו א״כ (לדעת אריסט״ו ובעלי הקדמות) אלו הדברים כלם בכונת מכוין בחר ורצה שיהיו כך, שאם היו בכוונת מכוין כבר היו בלתי נמצאים כן קודם שיכוונו. ואמנם לפי דעתנו אנחנו הענין מבואר שהם בכוונה, לא ע״צ החיוב וכו׳, שמציאותנו זאת תורנו על שהיא בכוונת מכוין בהכרח (מו״נ ב׳ י״ט).

כונה ראשונה וכונה שניה: ותשאלני בלבך ותאמר לי: איך יבאו מצות ופעולות עצומות וכו׳ והם כלם בלתי מכוונים לעצמם, אבל הם מפני דבר אחר, כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כונתו הראשונה, ואיזה מונע היה אצלו לצוות לנו כונתו הראשונה ויתן בנו יכולת לקבלה ולא היה צריך לאלו אשר חשבת שהם על צד הכוונה השניה (מו״נ ג׳ ל״ב; ע״ש כל הפרק).

כונת המלה, כונת הכתוב, כונה גלויה, כונה נסתרת, וכיו״ב.

ב׳) (בערבית: קבלה) הסבת פנים לצד מקום ידוע (Wendung nach einem bestimmten Ort hin).

והיא (ירושלם) לכל מקום כונה וחג (כוזרי ב׳ כ״ג, ע״ש).

כּוֹנַן, בנתפעל: נתברר, נתבאר (erwiesen, festgestellt).

וכיון שנשברו כל הדרכים הנאמרים על השם שהוא חי בחיים, נתברר ונתכונן שהוא חי בלא חיים וכו׳ (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ).

כּוֹנָנוּת, בל״ר: כוננִיות, סדר, תקון (Ordnung, Norm, guter Zustand).

סדרי הבריאה וכוננִיותיה (דרך ה׳ לרמח״ל, ד׳ ד׳). סדרי המציאות וכוננִיותיהם (שם ג׳ ב׳). כוננות ותקון כלי של היסוד דנוקבא (עמק המלך, קרית ארבע פ״ה). שתרופת השרר הוא עיקר כוננִיות המעים (ר״מ אלשיך למשלי ג׳ ח׳).

כָּזָב, שקר, וביחוד בבחינת המדבר, כשאין פיו ולבו שוים (Lüge; Trug, Falschheit).

ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). כזב ושקר — שמות באים זה אחר זה על דבר אחד (ר״ש ן׳

תבון, פי׳ המלות הזרות). שהחוץ והתוך אמנם יחלקו הצדק והכזב וכו׳ לפי מה שדרך ההפכים שיחלקו הצדק והכזב (כל מלאכת הגיון נ״ג). והכלל כי כזב יקרא מצד האומר בלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחד ושקר יקרא מצד הענין בעצמו (עקרים ב׳ כ״ז). הכזב הפך הנאמנות וכו׳ (צמח צדיק לר׳ יהודה אריה מודינא, כ״ג).

לפעמים משמש כזב גם בהוראת בטל, הבל, שוא (undenkbar, widersinnig, absurd).

וזה כי הרבה מבעלי חיים יִמָּצאו בעלי נפש מדמה, והמאמר בהיותם בעלי שכל אנושי הוא מבואר הכזב (מלחמות השם א׳ ה׳).

עי׳ ערך אליל, בדות, בטל, בטול, גנות, דבה, הרחקה, זר, מגֻנה, מחל, מֻרחק, משחת, סר, רחק, שוא, שנוא.

כזב אפשרי = שקר שאינו בטל, כלומר: דבר שקר שאמתתו אינה נמנעת מצד עצמו (unwahre, aber nicht undenkbare Behauptung).

ואם הונח ראובן יושב באופן שיהיה זה אפשר בו, והוא עם הסתלקות העמידה ממנו, הוא מבואר שלא יקרה ממנו בטול, כי זה הכזב הוא כזב אפשרי (מלחמות השם ו׳ א׳ כ״ז).

עי׳ פי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון, ערך בטל.

כֹּזֵב, (בנגוד לצודק), בלתי נכון, מוטעה, משובש (falsch, irrig, unrichtig).

אם לא יצדק אמרֵנו וכו׳ קצת מה שאינו חי הוא אדם, אבל הוא כוזב, הנה סותרו אם כן צודק בהכרח (כל מלאכת הגיון נ״ב:). אחדות כוזב (אמונה רמה ב׳ ב׳ א׳). הרכבות והבדלים כוזבים, צורות כוזבות, דבור כוזב (שם ב׳ ה׳ א׳). דעת כוזב (עקרים א׳ א׳). מחשבה כוזבת (ר״י אברבנאל לשמואל א׳ ח׳). אמונה כוזבת, הקדמה כוזבת, והרבה כיו״ב

כָּזַב, היה כוזב, שקר (unwahr sein).

ואם לא יעמוד הצדק, אבל יכזב, נקרא זה הפך המשפט או משפט הפוך (מלות ההגיון ה׳). שהגזרה הכוללת תבוטל מפני כזבה באיש אחד כל שכן אם כזבה בכל אחד מהאישים (מלחמות השם א׳ י׳).

כְּזָבִי, כָּזְבִי, מענין הכזב (falsch, irrig, lügenhaft)

בטעיותיהן ואמונותיהן הכזביות (ר׳ ידעיה הפניני לתהלים ב׳). דעתו המשובשת והכזבית (הקדמת תעודה בישראל). כי האמת יסוד בנין וכזבי בת נשיא מדין (חיד״א, צפורן שמיר י״א).

כַּזְבָנִי, כוזב, כזבי.
והקשות המחוברות, האמתיות והכזבניות (כוזרי ה׳ י״ב).

כֹּחַ, א׳) בנגוד לפועל, הכנה ואפשרות בחומר מה לקבל צורה ידועה (Potentialität, δύναμις).

כי החומר הוא עצם בכח, מפני שקודם שילבש צורתו היה חומר והיה מציאותו בכח, ואחר שלבש הצורה נעשה עצם ונעשה אז מצוי בפועל (עולם קטן א׳ ב׳). אם תהיה העלה בכח, העלול בכח, ואם תהיה בפעל, העלול בפעל (כוזרי ד׳ י״ג). זה בכח, אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (שם ה׳ א׳). והנפש שלמות לגשם טבעי כליי בעל חיות בכח, רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכח ומוכן להם (שם ה׳ י״ב). וכבר הסכימו העם לקרא שֵׂכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח ולקרא אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (אמונה רמה א׳ ז׳). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכח ובלתי בפעל, כצמחים בזרע והעופות בביצים (שם ב׳ א׳). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח, אחַר תהיה משכלת בפועל, וההליכה מן הכח אל הפועל היא תנועה (שם ב׳ ד׳ א׳). וכאשר יתואר הדבר בתאר בלתי נמצא בו עתה, אבל הוא מוכן ומזומן שיגיע לו התאר ההוא, הנה אנחנו נאמר כי התאר ההוא בכח. המשל: אמרנו בחתיכת הברזל וכו׳ הנה הוא סַיִף בכח וכו׳, וכן אמרנו בילד אשר נולד: זה כותב, ענינו שהוא כותב בכח רחוק, ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכח, הנה הכח הזה יותר קרוב משלפניו, ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח, הנה זה ג״כ יותר קרוב מן הראשונים, ואמרנו במי שהוא ער ולפניו הקלמוס והדיו והקלף שהוא כותב בכח, אבל הוא כח קרוב מאד, ולא נקראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב (מלות ההגיון י״א). וכן ראוי בהכרח שירוחק ממנו (מהבורא) כל העדר וכו׳, שאם הונח זה היה שלם בכח, וכל כח יחובר אליו העדר בהכרח, וכל מה שיצא מן הכח אל הפועל אי אפשר לו מבלתי מוציא זולתו נמצא בפועל שיוציאהו, ולזה יתחייב שיהיו שלמיותיו כלם נמצאים בפעל ולא יהיה לו דבר בכח בשום צד (מו״נ א׳ נ״ה). ולא יבין ענין מה שבכח ומה שבפעל, ולא ידע התחייב ההעדר לכל מה שבכח, ושאשר בכח יותר חסר מן המתנועע ליציאת הכח ההוא לפעל (שם). דע כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח (שם א׳ ס״ח). אמנם כשהונח (השכל) בכח הוא שני

דברים בהכרח, השכל בכח והדבר המושכל בכח וכו', וכל מה שהוא בכח אי אפשר לו מבלתי נושא סבל הכח ההוא, כאדם על דרך משל, ויהיו הֵנה שלשה דברים: האדם, הנושא הכח ההוא, והוא המשכיל בכח, והכח ההוא, והוא השכל בכח, והדבר המזומן שיושכל, והוא המושכל בכח (שם). שכל תנועה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל (שם ב' הקדמה ה'; וע"ש הקדמה כ"ג וכ"ד). כל דבר שיש בו יכולת לעשות דבר אחד יאמר עליו בשעה שאינו עושהו שהוא פועל הדבר ההוא בכח, ושהוא בכח הדבר ההוא וכו', כאדם היודע לכתוב בשעה שאינו כותב יקרא כותב בכח, כלומר שהוא בכחו לכתוב (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). כל כח היא אפשרות (תגמולי הנפש ו'). ואמר בן אלצאיג בתחלת ספרו כי האפשר ומה שבכח אחד במונח ושנים במאמר, ע"כ. ואמר בן סינא: והענין המפורסם מהכח שהוא יכולת או חוזק, והפלוסופים העתיקו שם הכח אל האפשרות (רש"ט פלקירא, מורה המורה עמ' ע"ב). שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (עקרים א' ט"ז).

ע' ערך אפשרות, הזמנה, הכנה, זמון, יכֹלת, כחניות, עתוד.

ב') תכונה מוטבעת בעצם מה, סגולה טבעית; כח הטבע (natürliches Vermögen; Naturkraft).

כחות אנושיות (אמונה רמה א' ו')	Verstandeskräfte
כח בהמי	animalische Kraft
כחות גלגליות	Einwirkungen der Sphären
״ גשמי, גופני	körperliche Kraft
״ דברי	rationales Vermögen
״ דוחה (המותרות)	absondernde Kraft, Ausscheidungsvermögen, vis expulsiva
״ הדמיון, דמיוני	Einbildungskraft
״ ההבחנה (לויי הנפש)	Reflexionsvermögen
״ ההכרה והשכל (ראב"ע לבראשית ב' ג')	Erkenntnisvermögen
״ ההזדכרות	Besinnung, reminiscentia, ἀνάμνησις
״ ההכנה	Naturanlage, Disposition
״ ההסכמה	Entschlußkraft
״ ההרגש	Empfindung, Wahrnehmungsvermögen

Begriffsvermögen	כחות ההשגה
Gedächtnisvermögen, memoria, μνήμη	〃 הזוכר, הזכרון, הזכרני
Ernährungsvermögen	〃 הזן
animalische Kraft, Lebenskraft, vis vitalis	〃 חיוני
Willenskraft	〃 חפצי
Naturkräfte	〃 הטבע
vegetative Kräfte	〃 טבעיים
vorstellende Kraft	כח יצורי
Einbildungskraft	〃 יצרי
Begehrungsvermögen	〃 הכוסף
Zornvermögen, Affekte	〃 כעסי, הכעס, כעסני
vereinheitlichende Kraft, Lebensprinzip	〃 מאחד, מנהיג
sondernde, trennende Kraft	〃 מבדיל
Unterscheidungsvermögen	〃 מברר
verdauende Kraft, vis absorbens	〃 מבשל
Wachstum	〃 מגדל
rationales Vermögen, Intellekt	〃 מדבר
	〃 מדחה, עי׳ כח דוחה.
	〃 מדמה עי׳ כח הדמיון.
produktive Einbildungskraft	〃 〃 הממציא*)
reproduktive „	〃 〃 המשיב*)
Erkenntnisvermögen	〃 המדע, מדעי
Fortpflanzungsvermögen	〃 המוליד (בדומה, לדומה)
retentive Kraft	〃 המחזיק
Urteilskraft	〃 המחשב, המחשבי
	〃 המנהיג, עי׳ כח מאחד
bewegende Kräfte	כחות מניעים
Begehrungsvermögen	כח מעורר, מתעורר
verdauende Kraft, vis absorbens	〃 מעכל
verborgene Kräfte	כחות מופלאים
bildende Kraft; Vorstellungskraft; Einbildungskraft	כח מצַיֵּר

*) מערכת ההעתקות.

vis contractilis	כח מצמצם*)
rezeptive Kraft	" מקבל
Lokalisierungsvermögen	" מקומם
Schlußvermögen	" המקיש**)
	" המרגיש, עי' כח ההרגשה.
	" המשיג " " ההשגה.
attraktive Kraft	" " מושך
assimilierende Kraft	" משַׁנה
Divinationsvermögen, Intuition	כח משער
Begehrungsvermögen	" מתאוה
Gegenwirkung	" מתנגד
	" מתעורר, עי' כח מעורר.
integrale Kraft	" מתפשט
leidende Kräfte, Affekte	כחות מתפעלים
rezeptive Kraft	כח נפעל
Seelenvermögen, seelische Kräfte	כחות הנפש, כחות נפשיות
Porosität	כח ספוגי
theoretische Vernunft	" עיוני
höhere Kraft, Kräfte	" עליוני, כחות עליונים
tätige, wirkende Kräfte	כחות פועלים
praktische Vernunft	כח פועל
spontane Kraft	" פועל בחרות
vis expansiva	" הפִשוט*)
vegetative Kräfte	" צומח, כחות צמחיות
positive Kraft	" של קְיָמָה***)
potentia proxima	" קרוב
geistige Kräfte	כחות רוחניים
potentia remota	כח רחוק
Instinkt, Trieb	" רעיוני
	" שואב(ת) = כח מושך
bewahrende Kraft	" שומר, כח שמירה

*) באראש, אוצר החכמה. — **) לוי, הנפש. — ***) יעבץ, ס' השנה תרס"א.

כח שופט, כח שפיטה — Urteilskraft
〃 השכל, עי' כח ההכרה והשכל
〃 התאוה, תאוי, תאוני — Begehrungsvermögen
כחות תחתונים — irdische Kräfte

הוא (הטבע) כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא (כוזרי א' ע"ב). קרא אתה התכונה ההיא אם תחפוץ טבע או נפש או כח (שם ה' י'). לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם טבע, והוא כח משתדל בשמירת המין (שם). ושניהם כח בגשם (מו"נ ב', הקדמה י'). כי הכחות כלם מלאכים (שם ב' ו'). כן יש בעולם בכללו כח אחד הקושר כל חלקי המציאות וכחותיו (עקרים ב' ל"א).

הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך (מו"נ ב' ו'). סוג הכחות הצמחיות וכו' וסוג הכחות האנושיות (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). הכחות הבהמיים (כוזרי ה' י"ב). כח בורר הוא אשר יברור מן המזו מותרותיו ויבדיל מיני המזון כדי שיעביר אל כל אבר מה שהוא דומה לו (ס' הגדרים). וכחותיו הנפשיים והגופיים (כוזרי ג' ה'). כי ענין הכחות הגופיות כלם בזה הענין ענין אחד (מו"נ א' ל"ב). והדמיון בעבור שהוא כח גופני וכו' (ח' פרקים לרמב"ם, ה'). זה הכח המדבר הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו (שם א' ע"ב). מאשר היא (הנפש) כח גשמי (שם ג' י"ב, המין הג'). כי ראש סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות האור והחשך (מו"נ ב' ל'). ומה שנתיחד בו האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה' י"ב). וכבר יצליח הכח הדברי בקצת האנשים וכו' (שם). דע כי אמתת הנבואה הוא שפע שופע מאת השם ית' באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה וכו' (שם ב' ל"ו). התבונן אחי בכחות הארבעה שהם בגוף וכו', והכח הדוחה, הוא הדוחה הפסולת הנותרת וכו' מן המזון (חו"ה, הבחינה ה'; וע"ש עבודת אלהים ט'). וכח הזן מוצרך לארבע כחות אחרים: כח המושך, כח המחזיק, כח המעכל, כח הדוחה (עולם קטן ב' ב'). מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (כוזרי ג' י"א). והיו לכח הזה ארבעה כחות יעבדוהו והם: המושך והמחזיק והמעכל והדוחה (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). וזה הכח בכחות הנפשיות אצלי כדמות הכח הדוחה בכחות הטבעיות (מו"נ ב' ל"ח). כח הדמיון וכו', הכח אשר תשאר בו צורת הדברים המורגשים אחרי העלמם (מאזני צדק לאלגזאלי). כח הדמיון או חוש משותף (שם). הכח הדמיוני (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ד' ב'). שזאת

(הנשמה) ההוה בעת התהוותו היא כח ההכנה בלבד (מו"נ א' ע'). כח ההכרה (אמונות ודעות ו'). ובנשמות כח ההכרה והשכל (ראב"ע לבראשית ב' ג'). ויש מהם (מהאנשים) שיחסר מהם טוב הסברא ויש להם כח ההסכמה (ס' הגדרים, ערך בני חורין, ע"ש). הכחות הרגשיים (כוזרי ה' י"ב). והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות (כוזרי ה' י"ב). אחר כן הבורא ית' וית' התחסד עם הבעל חיים וסמכו בכח פנימי חמישי, יקרא הזוכר, ישמור לו הענינים אשר כבר נפסקה הבנתו אליהם (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ג' פעולות הם בכח הזוכר, והם: הזֵכר והזכרון והשִמור, ואולם הזֵכר הוא בדברים המושגים בזמן העובר, והזכרון הוא דרישת זה הענין ברצון, והשמור הוא זֵכר רצוף וכו' (שבילי אמונה לר"מ אלדבי, ד' א'). כח זוכר — שומר הענינים (מאזני צדק לאלגזאלי). כי הם שלשה כחות, ואלו הם: כח השמירה וכו', וכח הזכרני, והוא שיזכור מה ששמר, וכח שלישי שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ג' ט'). כח הזכרון (שם ג' א'). וזה הזן מוצרך לארבע כחות אחרים וכו' (עולם קטן ב' ב'). תחלת הכחות הכח הזן (כוזרי ה' י"ב). והפועל הממונה על זולת הפעולה יקרא כח הזן והוא נעבד מארבע כחות וכו' (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ומפני זה אומר שחלקי הנפש הם חמשה: הזן והוא נקרא צומח, והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח' פרקים לרמב"ם, א'). כח המזון (שם). הכח הצומח וכו', וזה הכח יפרד לשבעה כחות, והם: המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והזן והמצייר והמגדל (המעלות לרש"ט פלקירא, ב'). והנפש הזאת (הצומחת) יש לה שלשה כחות: כח המגדל וכח הזן וכח המוליד לדומה (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ג' א'). ומה שישתתף בו האדם עם שאר החיים, והוא הכח החיוני (כוזרי ה' י"ב). סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). והכח החיוני וכו' נקרא כעסוני (שם ג', עמ' צ"ח). לכח החיונית אשר מבועה הלב (מו"נ ג' מ"ו; ר"י אלחריזי מתרגם: כח נפש החיה). ואולם הנפש האנושית וכו' יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק לאלגזאלי). ואחר כן הכח החפצי המשתמש בכל אלה (כוזרי ג' ה'). ומצוה הכח החפצי שיהיה מקבל ושומע לאשר יבא מאצלו צווי (שם). ואחר זאת ההצעה ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחריצות ושמחה (שם). כאשר דק המזג יותר וכו' היה ראוי לתוספת צורה זולתי הכחות הטבעיים (כוזרי ה' י'). והמשל השני

בתארך הדבר בכח טבעי בו או לא־כח טבעי, כאמרך: הרך והקשה (מו"נ א' נ"ב). הכחות האישיות הטבעיות והנפשיות (שם ב' ו'). וצריך לקבוע כח יצורי לשמור צורות המורגשות, והיא ההרגשה (כוזרי ה' י"ב). והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון (שם). והכח היצרי בהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי (שם). כח הכעס, כח כועס (אמונות ודעות ו'). וחסם הכחות הכעסנים המבקשים לנצוח (כוזרי ג' ה'). ויגער בכעסני ובתאוני מהטות החפצי (שם). ואיננו נותן לכח הכעס רצונו (שם ה' י'). והכח החיוני וכו' נקרא כעסני (אמונה רמה ג'). והעביר הכח הכעסני ושלח רסנו (מו"נ ב' כ"ג). וכמו שיש לשלשת הכחות הללו אשר בגוף בע"ח כח אחד מאחד ונקרא הכח המנהיג הגוף וכו' (עקרים ב' ל"א). כח המבדיל – המבדיל הלחות זו מזו (ס' הגדרים). החלק הזן ממנו הכח המושך והמחזיק וכו' והמבדיל הלחות עד שיפריש מה שצריך להזון בו ומה שצריך לדחותו (ח' פרקים לרמב"ם, א'). והכח המבשל, הוא המבשל אותו (את המאכל), מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות (חו"ה, הבחינה ה'). זה הכח המגדל יעבדהו הכח הזן (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). הכח המושך והמחזיק וכו' והמגדל והמוליד בדומה (ח' פרקים לרמב"ם, א'). וזה הכח (הצומח) יפרד לשבעה כחות, והם המחזיק והמעכל וכו' והמצייר והמגדל (המעלות לרש"ט פלקירא, ב'). תחלת הכחות הכח הזן וכו' והמוליד בתכלית והמגדל באמצע (כוזרי ה' י"ב). והנפש הזאת (הצומחת) יש לה שלשה כחות: כח המגדל וכח הזן וכח המוליד לדומה (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ג' א'). שכח המרגיש לא יפעל בעצמו כמו שיפעל המדבר (כוזרי ה' י"ב). הכח המדבר והשכל (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ואני אמשול לך בכח המדבר הנמצא באדם (מו"נ א' נ"ג). כח מדבר, כח דברי — שמות נרדפים לכח אשר באדם אשר בה ישכיל ובה ידע הכללים שאינם מושגים בחושים, וקראנו אותה כח שכלי או כח שכלי, והוא יותר ראוי בעיני (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). עוד היה מחסד האל ית' ששם בבעל חיים כח פנימי שלישי, הוא מדמה ומחשבי, כי הוא בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ואחר כך ישפע על כח המדמה (מו"נ ב' ל"ו; ר"י אלחריזי מתרגם: הכח המחשבית). כח מדמה — שם לכח נמצא בבעלי חיים או בקצתם, ובאדם הוא כבר ידוע, שבו ידמה בלבו כל דבר נמצא או שאינו נמצא וכו', או שירכיב דברים נמצאים נפרדים ויחברם בדמיונו וכו', וזה הכח פעולתו בהקיץ או בשינה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). והכח המדמה

הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחרי אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם (ס' המעלות לרש"ט פלקירא, ב'). האדם, כיון שגופו מוגבל, מתחייב שיהיה לכל כח שבו גבול, וכח המדע אחד מהם (אמונות ודעות ב'). כח מדעי (שם ו'). תחלת הכחות הכח הזן וכו', והמוליד בתכלית וכו', ולמוליד ראשית וקדימה וכו', והמוליד נעבד והזן עובד (כוזרי ה' י"ב). ובכל זה הזמן וכו' יהיה הכח המוליד וכו' נסתר, בלתי מתנועע (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). וזה המוליד הוא תכלית הנפש הצומחת ושלמותה (שם). הכח המושך והמחזיק וכו' והמגדל והמוליד בדומה (ח' פרקים לרמב"ם, א'). כח המוליד לדומה הוא כח אשר בטפת הזרע להוליד גוף דומה לו (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ג' א'). והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה הטבע מעשהו (חו"ה, הבחינה ה'; וע"ע שם, עבודת אלהים ט'). כח המושך, כך המחזיק, כח המעכל, כח הדוחה (עולם קטן ב' ב'). מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (כוזרי ג' י"א). הכח המחשבי, והוא כח השופט, דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו (כוזרי ה' י"ב). כח פנימי שלישי, הוא מדמה ומחשב, כי הוא בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (אמונה רמה א' ו'). כח המחשבי, ובו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ג' ט'). הכח המנהיג גוף החי והרבה פעמים יקראוהו טבע (מו"נ א' ע"ב). הכח המנהיג הגוף, והוא מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת, נקרא אצל הרופאים טבע (עקרים ב' ל"א). וכל כחות בע"ח אם משיגים ואם מניעים, והמניעים אם מניע להביא מועיל וכו', ואם מניע לדחות מזיק (כוזרי ה' י"ב). עוד יש בו כח יקרא מניע, תנועת ההנתק ישולח ממוחו ויבא אל העצב ויכווצה ויתכויץ, או יתפשט העצל אשר אותו העצב נאחז בו (אמונה רמה א' ו'). ואשר לבעלי החיים המדברים הם הכח המדבר והכח המתעורר והכח המדמה והכח המרגיש וכו', והמעוררת היא אשר בה יהיה ההתעוררות האנושית כשיבקש] הדבר או שיברח ממנו או שיתאוהו או שימאסהו וכו' (ס' התחלות הנמצאים לאלפראבי). הכח המושך וכו' והכח המעכל והכח הדוחה (חו"ה, עבודת אלהים ט'). עד שישלים בו הכח המעכל פעולתו (עולם קטן א' ה'). והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה, ידמה הנמשך לגשם הנמשך עליו (אמונה רמה א' ו'). החלק הזן ממנו הכח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות (ח' פרקים לרמב"ם, א'). כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים

(כוזרי א׳ ה׳). והנה התבאר שיש לנפש הגָדול ג׳ כחות: כח המצייר׳ כח הגדול וכח הזן (עולם קטן ב׳ ב׳). כח פנימי שני וכו׳ והוא יקרא המצייר׳ בו נשיג צורת מי שנסתר מעינינו (אמונה רמה א׳ ו׳). שהשי״ת שם בזרע כח מצייר׳ יעשה תכונת אלו האברים ויתארם (מו״נ ב׳ ו׳). הכח הצומח וכו׳ וזה הכח יפרד לשבעה כחות׳ והם המושך והמחזיק והמעכל והזן והמצייר והמגדל (המעלות לרש״ט פלקירא׳ ב׳). כח מצַיֵּר = vis repraesentativa (לוי׳ הנפש). והכח המקבל הוא זולת כח השומר׳ וזה הכח השומר יקראהו מדמה (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא). הנה תמצא לפעמים זאת ההודעה בהקיץ לאחת משלש סבות: מפני שלמות כח המקבל וכו׳ (מלחמות השם ב׳ ו׳). כח המקומם — הקובע מקום לכל ליחה וכו׳ (ס׳ הגדרים). והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים (המעלות לרש״ט פלקירא׳ ב׳). הכח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא (חו״ה׳ הבחינה ה׳). כח המושך׳ כח המחזיק׳ כח המעכל׳ כח הדוחה (עולם קטן ב׳ ב׳). והיו לכח הזה (הזן) ארבעה כחות יעבדוהו׳ והם: המושך והמחזיק והמעכל והדוחה (אמונה רמה א׳ ו׳). החלק הזן ממנו הכח המושך וכו׳ (ח׳ פרקים לרמב״ם׳ א׳). וזה הכח יפרד לשבעה כחות׳ והם: המושך והמחזיק וכו׳ (המעלות לרש״ט פלקירא׳ ב׳). ויצטרך (הכח הזן) לכח משנה׳ והוא המדמה הזן אל הניזון (עולם קטן א׳ ה׳). כי יש בכל אבר ואבר ארבע כחות׳ אחת שואבת המזון וכו׳ והשלישית משנה והופכת (ר״י אלחריזי׳ אגרת לשון הזהב). וכן כח המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב (מו״נ ב׳ ל״ח) ואי־אפשר מבלתי היות שתי הכחות האלו בנביאים חזקות מאד׳ ר״ל כח הגבורה וכח המשער (שם). כח מתאוה (אמונות ודעות ו׳). שני כחות והם בשלוח השגה והנעה׳ ושניהם יעבדו כח בו יברח מן המזיק ויקרב אל הערב׳ והוא יקרא כח מתעורר (אמונה רמה א׳ ו׳). שחלקי הנפש הם חמשה: הזן וכו׳ והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח׳ פרקים לרמב״ם׳ א׳). אבל מעלות המדות ימצאו לחלק המתעורר לבדו (שם ב׳). כח מתעורר – הכח אשר ישתוקק בו בע״ח להתנועע כשיגיע בדמיו צורת דבר ראוי לבקשו או ראוי לברחו (ס׳ הגדרים). והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו או יאהבנו או ישנאנו (המעלות לרש״ט פלקירא׳ ב׳). ואשר לבעלי חיים המדברים הם הכח המדבר והכח המתעורר והכח המדמה והכח המרגיש (ס׳ התחלות הנמצאים לאלפראבי). הסבה בזה היא שהכחות המתפעלות אינן נשמעות אל

הכחות הפועלות (מלחמות השם ד' ג'). כמראים ושאר הכחות המתפשטות בכל הגוף (מו"נ ב', הקדמה י"א). כי כל כח שימצא מתפשט בגוף הוא בעל תכלית (שם, הקדמה י"ב). ואם היה מניעו בו, ר"ל מניע הגלגל, לא ימלט מהיות מניעו כח מתפשט בכל גופו ומתחלק בהתחלקו, כחום האש (שם ב' א'). ואח"כ חשוב בכחות הנפש וכו' (חו"ה, הבחינה ה'). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים (כוזרי ה' י"ב). ואחר שכבר התבאר זה נזכור אחריו כחות הנפש (אמונה רמה א' ו'). והנפשיות או החיוניות וכו' (שם). בעניני כחות הנפש (ח' פרקים לרמב"ם, ב'). הכחות האישיות הטבעיות והנפשיות (מו"נ ב' ו'). וכן הכח אשר מבועה המוח, והיא הנפשיית (שם ג' מ"ו). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני (אמונה רמה א' ו'). כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני (חו"ה, חשבון הנפש ג', ד"ה והאחד ועשרים). ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו (שם, חשבון הנפש ד'). וכשיורד הטל והגשם מן השמים באים מן הכחות העליונים ברכות לתחתונים (ריקנאטי, לפרשת בראשית). כח פנימי (אמונה רמה א' ו'). שהכחות המתפעלות אינן נשמעות אל הכחות הפועלות (מלחמות השם ד' ג'). ואולם הנפש האנושית וכו' יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק לאלגזאלי). והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד (ראב"ע, יסוד מורא ז'). הכח הצומח המצוי באדם ובצמח, וזה הכח יפרד לשבעה כחות (המעלות לרש"ט פלקירא, ב'). סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (אמונה רמה א' ו'). ואמנם הוא אז משיג בכח קרוב, והוא דומה בעת ההיא לסופר המהיר בשעה שאינו כותב (מו"נ ג' נ"א). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (חו"ה, הבחינה ה'). אמרנו בילד אשר נולד: זה כותב, ענינו שהוא כותב בכח רחוק וכו' (מלות ההגיון י"א). הכח הרעיוני — במה שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשים, כמו משפט השה בשזה הזאב אויב ראוי לברוח ממנו, ושזה הרועה אוהב ראוי לסור אליו (אמונה רמה א' ו'). והשלישי הוא כח רעיוני נמצא בטבע, לא בהקדמת למוד וכו', ישיג מאליו ענינים שאינם מורגשים מההרגשות הפרטיות, כגון הכח הנמצא בשה שהזאב ראוי לברוח ממנו והבן ראוי לרחם עליו (מאזני צדק לאלגזאלי, ד'). כי בכל אבר ואבר יש ארבע כחות, אחת שואבת המזון ומושכת (ר"י אלחריזי, אגרת לשון הזהב). לחדד בהם השכל ולהרגיל כח השכלי בדרכי המופת (ח' פרקים לרמב"ם,

ה׳). וקראנו אותה כח שכלי או כח השכל (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך כח מדבר). כח שומר או מצייר — כמו השעוה השומרת את הרושם (ס׳ הגדרים). והרביעי הוא הכח השומר לאלה הענינים שאינם מורגשים, כמו שהשני הוא שומר הצורות (מאזני צדק לאלגזאלי). הכח המחשבי והוא כח שופט, דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו (כוזרי ה׳ י״ב). כח השמירה, והוא שישמור האדם מה שישמע או מה שיראה (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ג׳ ט׳). כח התאוה (אמונות ודעות ו׳). ואיננו נותן וכו׳ לכח התאוה רצונו (כוזרי ה׳ י׳). לכח התאוה אשר מבועה הכבד (מו״נ ג׳ מ״ו). וחסם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי (כוזרי ג׳ ה׳). ויגער בכעסני ובתאוני מהטות החפצי (שם).

ג׳) משמעות, כונה, תולדה, וכיו״ב (Bedeutung, Sinn, Geltung, Ergebnis u. ä.).

כי לא היינו יודעים זה מכח הלשון (ראב״ע, צחות ד׳). וכח דבריהם שהוא אצלם מושכל ראשון (מו״נ ב׳, הקדמה כ״ו; ר״י אלחריזי מתרגם: ומכח דבריהם יצא). ודינו (של המשפט הסתמי) אצלנו כדין החלקי תמיד וכו׳, כי אמרנו: האדם כותב, כחו אצלנו כח קצת האדם (מלות ההגיון ב׳). ולא יכלו להוציא מכח המחקר וכו׳ (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ע״ג).

כִּחֵד, הכחיש (leugnen).

ואם יאמר המכחד לנפש וכו׳ (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי).

עי׳ ערך מכחד.

כִּחוּד, בספרות הקראים: חדלון, אפיסה, העדר (Aufhören, Vergehen, Nichtsein).

אכן המקרה אשר לא ישרת שני זמנים לא הוכרחו להאמין העדרם שהוא בכחוש, אלא כחוד הקיום הוא העדר, כאמרם שאין הסכלות כחוש הידיעה, אלא הסכלות הוא העדר הידיעה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳).

עי׳ הערך הסמוך.

כִּחוּשׁ, בספרות הקראים, בנגוד לכחוד: מקרה שלילי נמצא בפועל (קנין) שהוא נגוד למקרה חיובי (negative Eigenschaft von realer Existenz als Gegensatz zu einer positiven Eigenschaft).

ומפני זה האמינו להעדרי הקנינים שהם קנינים, אכן המקרה אשר לא ישרת שני זמנים לא הכרחו להאמין העדרם שהוא בכחוש, אלא

כחוד הקיום הוא העדר, כאמרם שאין הסכלות כחוש הידיעה, אלא הסכלות הוא העדר הידיעה וכו׳, אלא הפרוד כחוש החבור והשכינה כחוש הנענוע, והם מקרים נמצאים (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). למה לא יתם בשחור להאָפס בלא כיחוש (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י). וידוע בבירור כיחושו (שם, שאלה בחדוש העולם).

עי׳ ערך כחישות, מכחיש.

כֹּחִי, כֹּחָנִי, בעל כח ויכלת; מה שהוא בכח ולא בפועל (fähig, imstande; potentiell, virtuell).

כל מה שיהיה הכוכב קרוב אל הישוב יראה לו יותר כחיי (ראב״ע, ס׳ העצמים ז׳). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליי (ר׳ הלל בן שמואל, תגמולי הנפש י״ד). כל דבר שהוא כוחי לפעול שום פעולה כחיית וכו׳ (שם י״ז:). שמה שיהיה כחיי על דבר יחויב שלא יהיה דבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו, כי הכח והפועל הם סותרים (מלחמות השם א׳ ב׳). הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות, אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט (שם). שהמספר איננו וכו׳ כחיי על שיהיה ממנו מה שאינו מספר, אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול (שם ו׳ א׳ י״א). שהוא מבואר היות כל המושכלות אצל השי״ת בפעל והאדם כחיי על הרבה מהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב׳ ב׳). שהאדם כחיי על השגת המושכלות (שם ב׳ ו׳ א׳). היות הדבר בדבר הוא על שני פנים: האחד היות שם בפועל ומוקף בדרך המקום, [והשני] שיהיה שם על דרך היכולת הכחיי ונקרא בלשונם וירטואל (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג׳ א׳). שכל היולאני וכחיי ומוכן (שם ב׳ א׳). המציאות הכחיי, לא הפעליי (נוה שלום לר׳ אברהם שלום, א׳ י׳). ואם כן כשיאמר כל מה שימָצא כחני לדבר אפשר שימָצא אותו הדבר אינו צודק (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳, הקדמה כ״ג). שהקב״ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני קודם צאתם למעשה פעליי (ר״י אברבנאל לבראשית א׳ א׳). כי אין לו (להחומר הראשון) מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי וכחניי על מציאות הצורות (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, ב׳ ד׳). שכל מצוייר יפסד לעתיד וכו׳ מפני שקודם ציורו היה כחני עליו ואחר ציורו נשאר כחני על העדרו בהכרח (שם ט׳ ט׳).

כֹּחִיוּת, כֹּחָנִיּוּת, תכונת דבר כחי (Potentialität).

אין בו (באלהים) כחניות כלל, לפי שאם היה בו כחניות היה בו האפשרות ומה שיש בו אפשרות אפשר שימצא ואפשר שלא

ימצא (עקרים ב׳ ד׳). וכל מה שלא יצא מן הכח אל הפועל הנה מציאותו בכחניות ההוא לבטלה, כאלו לא היה (שם ג׳ ג׳). דרך האמונה לבדה אשר בה יצא השכל מן החסרון אל השלמות ומן הכֹחיות אל הפעולה (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ב׳ ה׳). עצמים נבדלים מהגשמיות והכחיות (כבוד אלהים לר׳ יוסף בן שם טוב, ט׳): כי הסבה הראשונה בלבד היא אשר אין בה שום דבר מכחייות והרכבה (מנחת קנאות לר״י מפיסא, כ״ט). כי הכחניות נאמר על דבר שאפשר לצייר השכל שום אפשרות אפילו שלא יהיה כן במציאות (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳, הקדמה כ״ג). שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה, כי הוא מתעצם בכחניותו וכו׳, כי הנה עצם ההיולי הוא כחניותו אל חלוף הצורות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב׳ ד׳). הגרמים שהם קדמונים מאחר שאין בהם כחייות על ההפסד אם כן אין להם חומר (ר״ע ספורנו, אור עמים, תנועת ההויה).

עי׳ ערך אפשרות, יכֹלת.

כְּחִישׁוּת, בספרות הקראים: כחוש, הפך ונגוד הנמצא בפועל (Gegensatz).

שאלה: היתם להכנס ב׳ חתיכות מן השחור בתנייה אחת? — נ״ל: הן, מפני כי אין שם אשר ימנע ממנו מן כחישות וכיוצא בו (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י).*)

עי׳ ערך כחוש, מכחיש.

כִּילָאוּת, כִּילוּת, כִּילָיוּת, מדת הכילי (Geiz).

שני דברים לא יתחברו: הנפש הטוב והכילות (מבחר הפנינים לרש״ן גבירול). כי אין חשיבות עם הכילות ולא אמונה עם הבצע (הוא, תקון מדות הנפש מ״ה). וכן הנדיבות ממוצע בין הכילות והפזור (ח׳ פרקים לרמב״ם, ד׳). כי אדם קרוב אצל עצמו וטבעו לעולם לנטות אל הכילות ולחוס על ממונו (מו״נ ג׳ מ״ו). ואמר (החכם): הכילות חולי אין לו רפואה, ואמר: הכילות ראש התלאה (רש״ט פלקירא, המבקש). הפחיתות והכילאות והעזות

---

*) עי׳ במאמרו של שריינר „Studien über Jeschua b. Jehuda“ (ברלין 1900), שהוא מפרש (עמ׳ מ״ח): „. . . . wird von ihm (Jeschua) die Frage aufgeworfen, ob zwei Farbenatome an einem Substrat existieren können. Er hält dies für möglich, da ein Entgegengesetztes oder etwas ähnliches, wodurch dies verhindert werden könnte, nicht vorhanden ist.“

(נופת צופים לר׳ יהודה בן יחיאל, א׳ ט׳). **בעלי כילאות** (שם ג׳ ט״ז). כי כל עוד שיתעשר הכילי ירבה **כיליותו** (רי״א מודינא, צמח צדיק ט״ו).

ובהשאלה לענינים רוחניים: ואין **כילות** אצל הענין האלהי (כוזרי ה׳ י׳). שאין **כילות** לפניו יתברך (שם). שזה הדבר אשר נקראהו נותן הצורות לא יתכן עליו דבר מן התוארים המגונים כלל, כמו **הכילות** או העול או מה שדומה לזה, ולא יהיה הוא המשפיע על גשם מה נפש הנביא והפילוסוף ועל גשם אחר [נפש] הנמלה או התולעת **בכילות** על זה ובותרנות על אלה (אמונה רמה א׳ ז׳).

עי׳ ערך **עצרנות, ציקנות, קמצנות**.

כִּילַי, קמצן, רע עין (Geiziger).

ואין סלסול **לכילי** ולא חברה לכעסן! (מבחר הפנינים לר״ש ן׳ גבירול, שער המוסר). כי זאת מדת הנבלים והרשעים **והכיליים** (רש״ט פלקירא, צרי היגון ט״ז). **הכילי** הוא המחזיק אצלו מה שראוי להוציא והפזרן מוציא מה שראוי להחזיק (רי״א מודינא, צמח צדיק ט״ו).

כֵּיצַד, כך נקרא מאמר האיכות במחברת התיגאן י״ב.

עי׳ ערך **איך, איכה, איכות, תאר, תכונה**.

כָּךְ, בהוראת שֵׁם מפשט: מציאות בתכונה מיוחדת (das So).

ענין ההוא וענין **הכך** (רנ״ק).

כָּכוּת, על דרך איכות, למות, וכיו״ב (das So).

עי׳ במונחים המחודשים על ידי.

כֹּל, בהוראת הדבר השלם (das Ganze).

הידיעות הראשונות, כידיעתו **שהכל** גדול מהחלק (אמונה רמה ב׳ ד׳ א׳). והמושכלות הראשונות, כידיעתנו **שהכל** יותר גדול מן החלק וכו׳ (מלות ההגיון ח׳). **שהכל** גדול מן החלק ותנועת החלק **בכל** (רוח חן ג׳). לפי **שהכל** הוא קבוץ כל החלקים יחד (מפעלות אלהים לר״י אברבנאל, ד׳ ג׳). שההקש אמנם הוא הולך **מכל** אל חלקי, והחלק נכלל **בכל** בכח (כל מלאכת הגיון, המאמר בדברים). **והכל** והשלם הוא מה שיהיה לו התחלה ואמצע וסוף (באור ס׳ השיר לאבן רשד). **כל** הוא מה שמחובר מחלקים שמהם נבנה (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ו׳).

בכל ומכל: בשלמות, בהחלט (völlig).
שהזרעון הנופל בארץ ישתנה מטבעו ליסודות ארבעה, אבל לא ישתנה ליסודות שנוי שלם בכל ומכל (עולם קטן ב׳ ב׳).
כל וחלק, עי׳ ערך חלק.

כֶּלֶב, שם צורה מצורות הכוכבים (Sternbild des Großen und des Kleinen Hunds).
הכלב הגדול, הכלב הקטן, הכלב הגבור*), הכלב הנובח (ראב״ע, ראשית חכמה א׳). כת אחת מהם עבדו הכלב הגבור, והוא הנקרא בלשון ערבי אלשערי אלעבור (משכית האורות לאלגזאלי, הוצ׳ דוקס, שירי שלמה עמ׳ XI). וכשם הכלב הנאמר על הכוכב ועל ב״ח, ר״ל על הכלב המדברי והכלב הימי והכלב השמימי (מלות ההגיון י״ג; כך היא הנוסחה הנכונה, עי׳ בס׳ היובל לכבוד יעקב גוטמן, עמ׳ ס״ו).
כת הכלבים = Zyniker.
עי׳ ערך כת.

כַּלְבִּי, א׳) כמו בהמי (hündisch, viehisch).
ולהשביע תאותם הכלביית (נוה שלום לר״א שלום, ב׳ ה׳).
ב׳) כוכב הכַּלבי, עי׳ ערך כלבי.

כָּלֶה, חולף, עובר (vergänglich, vorübergehend).
ההנאות הכלות והתאוות האובדות (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה, כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (שם, יחוד המעשה ו׳). בעולם הזה העולם הבלוי והכלה (הגיון הנפש לראב״ח, ו׳).

כְּלוּם, ביחוד בספרות הקראים: יש, דבר (Ding, Wesen, ens).
שידיעת היוצר בכל ממש ובכל כלום הוא סבת כוונו (המצרף לברכיה הנקדן, פסקא כ״ו). שמנהג הטבע וכו׳ שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתָּוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם (שם). ואין הכלום כלום לנפשו, ועל זה כאשר נתקיים לנו כי יש

---

*) הכלב הגבור הוא הכוכב הנקרא בל׳ רומי Sirius. עי׳ רמש״ש שמ״ז.

לעולם בורא וידענו אותו וכו׳ קראנו אותו וכו׳ כלום, ולא יביא אותנו זה שנאמר כי יש לו מין וכו׳, כשלא הכריחה אותנו קריאתנו לשחרות כלום שנאמר שהוא ממין הגופות, ואם היה הגוף כלום וכו׳. כי יש פרק (= הבדל) בין אמירתנו לו ישתבח כלום ובין אמירתנו לו גוף, בעבור כי גוף בעקר הלשון וכו׳ נעשה לכל מה שיש לו אורך ורחב ועמק, וכלום נעשה לכל מה שהוא ידוע (הקדמת ישועה בן יהודה לס׳ העריות). על הכלום הא׳ אשר לא יעסק מקום (מחכימת פתי ליוסף הרואה, פרק כ״ג).

עי׳ ערך יש, ממש.

כְּלוּת, כללות, שלמות (Totalität, das Ganze).

עי׳ עולם קטן, הוצ׳ הורויץ, עמ׳ ד׳.

כְּלוֹת, כלות הנפש, הרוח, הלב: השתוקקות עצומה (Sehnsucht).

נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד ג׳). כלתה לתשועתך נפשי (שם קי״ט פ״א). כי כוונתנו בתפלה איננה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והתשיעי). בעת אהבתו ונטות נפשו וכלות רוחו אל כל מי ששוער ממנו שהוא אוהבו (שם, ד״ה והארבע עשר). היגון חלי הלב והדאגה היא כלות הלב (פי׳ ר׳ יונה למס׳ אבות, ב׳ ז׳).

עי׳ ערך כֹּסף, תשוקה.

כְּלִי, א׳) מכשיר, אמצעי; אבר בעל תפקיד מיוחד (Werkzeug, Instrument; Organ).

שגוף האדם מתהווה ממוח ולב וכבד וממה שדומה לזה ממה שהוא תשמיש וכלי לטבע, יעשה בכל אחד מהם מה שהוא לו בטבע (ר״י הישראלי, ס׳ היסודות עמ׳ ו׳). הלשון הוא כלי לדבור (דונש בן תמים, פי׳ ס׳ יצירה ו׳). וישובו כליו, ר״ל איברי האיש ההוא, לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים וכו׳, וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל (כוזרי א׳ א׳). ושָׂם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף, ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך (שם ג׳ י״א). וכליה הראשונים (של הנפש) הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מהרוח הנפשי (שם ה׳ י״ב). תהיה נפש הצומחת משמשת בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמונה רמה א׳ ו׳). וכן הוא יתברך לא ישיג בכלי (מו״נ א׳ ד׳). ואולם

מלאכת ההגיון הנה אינה אצלם מכלל החכמות· אבל היא כלי לחכמה, אמרו שלא יכשר ללמוד או ללמד על הסדר כי אם במלאכת ההגיון· כי היא הכלי לכל דבר ולא מן הדבר (מלות ההגיון י״ד)· שהרגל כלי ההליכה (מלמד התלמידים· שמות)· והוא (הלשון) כלי חוש הטעם (ר״מ אלדבי· שבילי אמונה ד׳ א׳)· שהוא (הרעש) כלי מכלי ההשגחה להפיכת הארצות (ר״י אברבנאל למלכים א׳ י״ט)·

עי׳ ערך אברי

ב׳) בדקדוק: תאר הפעל (Adverbium).

ופנים גם כן הוא כלי מקום· שענינו לפניך או בין ידיך (מו״נ א׳ ל״ז)· והוא (שם אחור) ג״כ כלי הזמן בענין אחר (שם א׳ ל״ח)·

ג׳) בספרות הקבלה: אורות וכלים: התגשמות פנימית וחיצונית של הספירות·

כי תחלה נאצלו י׳ ספירות בבחינת עיגולים· והם י׳ כלים וכו׳ ובתוך הי׳ כלים אלו נתלבשו י׳ ספירות עצמות האורות (עץ חיים לרח״ו, היכל אדם קדמון א׳ ג׳)· והנה מה שבתוך כלי הכתר נקרא אור פנימי (קבלת מהר״י סרוג)· עתה נאמר איך נתהוו הכלים אשר בהם נתלבשו וכו׳ כל אחד מהה׳ אורות המתאצלות מאדם קדמון (שער השמים לר״א אירירה, ח׳ א׳)·

עי׳ ערך אורות·

כְּלִי, כללי, כולל (universell). **הַכְּלִיּוֹת** = universalia.

הנפש הכולית (עולם קטן עמ׳ ל״ט)· ובגלל החכמה ידעו הדברים הכוליים הנצחיים והוא לדעת המציאות הכולי וכ״ש ידיעת העצם הראשון (שם עמ׳ ס״ד)· להשיג האדם בשכלו ידיעת הכליות (שם עמ׳ ה׳)· ס׳ הכוליות (= הַכְּלִיּוֹת) או הכוליית (ס׳ הכולל ברפואה) לאבן רשד· כת״י (עי׳ רמש״ש ת״ס, תרע״ג ותרצ״ג)·

עי׳ ערך כללי·

כִּלָּיוֹן, אבדון, הפסד (Vergehen, corruptio).

והם שכלים מופשטים מחמרים וכו׳ ואינם יראים הכליון לעולם· ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר אחד ולא יחוש לכליון גופו ואיבריו מפני שהוא ואותו דבר אחד (כוזרי א׳ א׳)·

כְּלִיִי מענין הכלי, מתיחס על כלי (organisch; instrumental). אברים כליים = Organe.

דמיון זה שתחשוב בלבך גוף האדם וכו׳ ותמצאהו מורכב מאיבריו הכליים שהוא מחובר מהם וכו׳ אחרי כן תחשוב באיברים הכליים הנזכרים ותמצאם מתהוים מאיברים פשוטים מתדמים החלקים כמו הבשר והגידים והעורקים והעצמות (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ ו׳). כי כל כח מכחות אלה האברים הכליים חולקים קצתן על קצתן (פי׳ ס׳ יצירה לדונש בן תמים). והגשם הטבעי אם כליי ואם בלתי כליי, כלומר שישלמו פעולותיו בכלים או בלעדי כלים (כוזרי ה׳ י״ב). שהוא (הנפש) שלמות לגשם טבעי כליי (אמונה רמה א׳ ו׳). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליי (ר׳ הלל בן שמואל, תגמולי הנפש י״ד:). מבואר שלא יצטרך הגשם השמימיי להיות כליי (מלחמות השם ג׳ ה׳). ונקראים אברים כליים כי הם כלים לנפש בשלמות הפעולות והתנועות (קאנון א׳ א׳ ה׳). לפי שהחוש הוא כח כליי והשכל אינו כח כליי (מנחת קנאות לר״י מפיסא, כ״ב).

עי׳ ערך אברי.

סבה כליית = Instrumentalursache (חכמת השרשים להירץ אולמאן).

כְּלִילָה, כלליות (Universialität, umfassende Art).

ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כלילת מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה וכו׳ (חו״ה, הבחינה ה׳). ולא ישיג את זה בעבור כלילתם ורובם והתמדתם ומשיכתם (שם, עבודת אלהים ה׳).

כָּלַל, בבינוני: כולל = כללי; פשוט (allgemein, umfassend, universalis; gewöhnlich, communis).

וזה שרש כולל ומתפשט בכל (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ כ״ב). החדוש הכולל את כל העולם (חו״ה, היחוד ז׳). כסוג האחד אשר הוא כולל מינים רבים וכמין האחד הכולל אישים רבים (שם, היחוד ח׳). כפי הכרתו בטובות הבורא הכוללות והמיוחדות (שם, חשבון הנפש א׳). ושאר תועלותיו הכוללות והמתבודדות (שם, הבחינה ו׳). אחרי כן מצאו המראה יותר כולל מן הלובן וכו׳ אחרי כן מצאו האיכות יותר כולל מן המראה וכו׳ (אמונה רמה א׳ א׳). מקום – זה השם עיקר הנחתו למקום המיוחד והכולל (מו״נ א׳ ח׳). הנפש החיה הכוללת לכל מרגיש (שם א׳ מ״א). דברים לא יוכל האדם בסברא ובמשער הכולל לבד שיגידם (שם ב׳

ל"ח; ר"י אלחריזי מתרגם: הפשוט). הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים והוא מעמיד עצמות כל אחד מהם נקראהו מין וכו׳, והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו סוג (מלות ההגיון י׳). וכאשר אמרנו הגשם במחלט הנה הוא יכלול הכל ואין שָׁם סוג יותר כולל ממנו, ואנחנו נקראהו העצם (שם). הגשם הוא הכולל שאין יותר כולל ממנו (כל מלאכת הגיון). "בענין הכולל", שם ספר לתומס אקוינו = De Universalibus (עי׳ רמש"ש תפ"ב). "הטוב הכולל" = שם ספר לאַלבֶּרט הגדול = De summo bono (עי׳ רמש"ש קפ"ג). העיון ביצירה הכוללת המופשטת וההתדבק בטוב הכולל (כבוד אלהים לר׳ יוסף בן שם טוב). הטבע הכולל (שו"ת חכם צבי סי׳ י"ח; עי׳ ערך טבע). הפלוסופיה הכוללת = transzedentale Philosophie (גבעת המורה).

בהפעיל: אבל אנחנו נלאים מלהכליל השמות הללו במלה אחת כאשר הכליל אותם השכל (מלחמת ה׳ ליעקב בן ראובן REJ 1889,50). החכם ר׳ שמואל הכליל את השם עם החלק (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ס"ג). בהָפעל: הואיל והנוע מוכלל במין כמו שהאיש מוכלל בנוע (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). דברות שבהם יוכללו מציאותו ואחדותו (מנחת קנאות לר"י מפיסא, כ"ו).

כְּלָל, מושג כולל הרבה פרטים; חוק כללי; קבוץ, מין, וכיו"ב (allgemeiner Begriff; Regel; Gesamtheit, Gattung u. ä.).

ואני אתן לך כלל קצר, תסמוך עליו בציור זה (מקור חיים לרשב"ג, ה׳ מ׳). כלל מספיק (שם ה׳ ל׳). ואלו היה לעולם יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם ומשתנית בכלליו ובחלקיו (חו"ה, היחוד ז׳). שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם, והוא הכמות (שם). הרבוי והכלל והקבוץ (שם, היחוד ח׳). גדר המנין כלל מורכב מן האחדים (שם). ואני מזכיר לך כלל שאתה צריך אליו בחשבון הזה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, ב׳ קי"ד). והאות על זה הוא משני כללים (שם קכ"ב). אחרי אשר תבין כללי החכמות על אמתתם (כוזרי א׳ א׳). זה כלל שצריך לפרוט אותו (שם א׳ ל"ב). אלה כללי החכמה שצריכים לפרוט (שם ב׳ ט"ו). זכר כלל = הקדמה (אמונה רמה עמ׳ א׳). ושָׂם אותו (את הספר) כלל אחד ושלשה מאמרים (שם). וכלל הדבור המורכב מהספור ומהמסופר ממנו וכו׳, ר"ל הנושא והנשוא יחד, יקרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א׳). הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ארבעה (שם). כי כלל

המאמר אינו רק לדקדק עליהם ראייתם (מו״נ א׳ ה׳). שֶׁכָּל כלל שלא ישְׁלַם פעל אחד אלא בכלו, אין אחד ממנו פועל בבחינת עצמו וכו׳ אבל הסבה הראשונה התחבר הכלל וכו׳ ועוד שהתקבץ הכלל פעולה אחת והיא צריכה סבה אחרת והיא מקבצת הכלל וכו׳ ואם היה המקבץ לכלל ההוא ג״כ כלל אחר התחייב לכלל השני כמו שהתחייב לכלל הראשון (שם ב׳ א׳; ר״י אלחריזי מתרגום: קבּוּץ). אני רואה לחלוק התרי״ג מצות לכללים רבים ויהיה כל כלל כולל מצות רבות וכו׳ ואגיד לך סבת כל כלל מהם (שם ג׳ כ״ו).

כלל גבוה: כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים, והנה נקרא הכלל השפל הקרוב אל כלל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל. והנה הכלל הגבוה, כמו גוף, כולל האבנים והכוכבים והמתכות והצמחים והחיים, והנה החי מין גבוה וכו׳ והאדם מין שפל, כולל ראובן ושמעון (ראב״ע, יסוד מורא ב׳). ויש שהוא כלל גבוה, כמו חי, כי כל הנמצאים תחת שלשה כללים גבוהים: חי, צומח ודומם, ותחתיהם כללים שפלים מהם ותחתיהם פרטים (רד״ק, מכלול).

עי׳ ערך מין.

כללו של דבר: וכללו של דבר בקש זך הלב באיזה אופן שתתכן לך (כוזרי א׳ א׳). וכללו של דבר כי המדות מתחלקות וכו׳ לשלשה חלקים (שם ב׳ ב׳).

כלל העולה = Summa, Summarium. ״כלל העולה מכל שמנה ספרי השמע הטבעי״ לרוברט לינקולן, תרגום אליהו בן יוסף, כת״י (עי׳ רמש״ש תע״ו). — בבטוי כלל העולה השתמש גם רלב״ג בפרושו לקהלת ועוד.

״כלל קצר מכל הרשום בכתב״ ליהודה ן׳ בולאט; ״כללי ההגיון״ לדוד ן׳ ביליא, כת״י; ״כללי השמים והעולם״, ״כללי ס׳ הנפש״, ״כללי ס׳ השמע״ לאבן רשד, כת״י, והרבה שמות ספרים כיו״ב.

כְּלָלוּת, תכונת הכלל; קבוץ (Allgemeinheit, Totalität; Gesamtheit).

וכללות הצורה מתפשט בכללות עצם היסוד (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ כ״א). כי כְּללות זה המשפט וכו׳ לא יגיע לנו בחפוש (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט (מלות ההגיון ב׳). אמנם שאר שמותיו וכו׳ כלם הם מבוארי הכללות והגזרה (מו״נ א׳ ס״א). ואם יִקָּרא בקצת העתים נביא הוא

לקצת כללות, להזותו קרוב לנביאים מאד (ב׳ מ״ה). אע״פ שדבָרנו בהם הוא בכללות, קל הוא לדעת פרטיו (שם ב׳ מ״ז). הגלגל בכללותו (כל מלאכת הגיון, הקש). חלקיות וכללות (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י). בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה (מלחמות השם ה׳ י״א). והרמב״ם ז״ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן (ר״י ן׳ לטיף, שער השמים א׳ כ״ה). כללות העם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג׳). כללות האומה (פי׳ קול יהודה לכוזרי א׳ ק״ט). ובן סינא יחשוב שהוא (השכל הפועל) שכל למטה מגלגל הירח הממונה על כללות העולם היסודי וכו׳, ואבונצר וב״ר יחשבו שהוא שכל נבדל תחת גלגל הירח, אבל אין ממשלתו בכללות העולם היסודי, כי על כללות המין האנושי (נובלות חכמה לישׁ״ר, י״ז:).

כְּלָלִי, א׳) מתיחס על הכלל, כולל (allgemein).

ואתן לך בהוצאת הידיעה בצורות והיסודות סדר כללי (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ א׳). והיסוד האישי הטבעי נשוא ביסוד הכללי הטבעי וכו׳ (שם ב׳ ג׳). היסוד הכללי והצורה הכללית (שם ה׳). והוא דבור כללי במדות וההנהגות והנמוסים וכו׳ (אמונה רמה ג׳ כ״ט). הנפש הכללית הסוגיית (כוזרי ה׳ י״ב). השכל הכללי (שם). ובשכל יבדל הענין הכללי מן הענין האישי, ולא יתאמת מופת מן המופתים אלא בכללי (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳, הערה). ופעמים יהיה שהמשפט המחיב יחיב הנשוא לכל הנושא וכו׳, וזה נקראהו מחיב כללי, ונקרא כל ההקף הכללי המחיב (מלות ההגיון ב׳). המושכלות הכלליות (ס׳ הנפש לר׳ ש״ט פלקירא, ו׳). הכללי הוא לבלתי תכלית (מלחמות השם א׳ ט׳). לפי הכמות יהיו בו (במאמר) ג׳ מינים: כללי, חלקי ואישיי (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פי״ז).

ב׳) כְּלָלִיּוֹת (בערבית: כליאת), מושגים כלליים (universalia).

כבר נודע שאין חוץ לשכל מין נמצא, אבל המין ושאר הכלליות דברים שכליים וכו׳, וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים (מו״נ ג׳ י״ח; השוֵה מו״נ א׳ נ״א: הענינים הכלליים).

עי׳ ערך כְּלִי, ענין.

כַּמָּה, כַּמֶּה, אחד הסוגים העליונים של אריסטו (Kategorie der Quantität, Quantum, ποσόν).

וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). כי כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה

סוגים, אחד מהם העצם וכו׳, ותשעה מקרים, והם הכמה והאיכות והמצב וכו׳ (אמונה רמה א׳ א׳). והכמה הוא ענין יִמָּצֵא בכל דבר שאפשר שישוער כלו בחלק ממנו (שם). הסוגים העליונים לכל הנמצאים וכו׳ י׳ מינים: הסוג הראשון העצם, הסוג השני הכמה וכו׳ (מלות ההגיון י׳). שהשינוי יִמָּצֵא בארבעה מאמרות וכו׳, וימצא במאמר הכמה, והוא הצמיחה וההתוך (מו״נ ב׳, הקדמה ד׳). הכמה חקקוהו שהוא כל דבר שאפשר שישוער כלו בחלק ממנו, כמספר והקו והשטח והגוף המקשה והזמן והמקום והמאמרים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ולא משיגים לו איך וכַמֶּה (שיר היחוד ה׳). ובל״ר: כַּמָּיוֹת: לפי שהכמיות שבעה מינים, חמשה מהם משותפים, והם: הכתב והגג והגולם והמקום והזמן, ושנים מהם זולתי משותפים, והם: הספור והמנין (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה). *) ושבע כמיות וששת נדות (שיר היחוד ה׳). *).

מיני הכמה: והכמה שני מינים: מתדבק ומתחלק, והמתדבק הוא אשר אפשר שהונח בו חלק יחלקהו ויהיה משותף לשני המתחלקים, רצוני: סוף האחד מהם והתחלת האחר, והכמה המתחלק אי אפשר זה בו, וזה כי הכמה יִמָּצֵא בקו וכו׳ וימצא בשטח וכו׳ ובגשם וכו׳ וימצא בזמן ג״כ וכו׳ וימצא במספר, והוא לבדו הכמה המתחלק וכו׳, ואלה החמשה הם מיני נושאי הכמה, ומי ששׂם אותם יותר טעה (אמונה רמה א׳ א׳). וכל אלה נחלקים לשני מינין: כמה מתדבק, כמה מתפרד, וחקקו הכמה המתדבק שהוא כל מה שאפשר שיונח באמצעיתו גבול תכלית יתקבצו אליו שני חלקיו אשר מצדי (שני) גבול המונח; וחקקו הכמה המתפרד שהוא מה שאי אפשר שימצא באמצעות דבר ממנו גבול שיושם תכלית משותפת לשני חלקיו אשר סביב התכלית ההוא (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכת הגיון). שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק (מלחמות השם ג׳ ב׳). מיני הכמות הן ארבעה, והן: כמה נפרדת וכמה נמשכת וכמה מושכלת, סובלת שני

*) בשיר היחוד נקוד כַּמָּיוֹת, ואולי כך יש לקרוא גם בפי׳ רס״ג, ויהיה הרבוי מן כַּמָּה, על דרך מָנָיוֹת (נחמיה י״ב מ״ז וי״ג י׳) מן מנה או מנת. אך אפשר שצריך לנקד כַּמִּיּוֹת, והוא הרבוי מן כַּמִּיָּה, או כַּמְּיוֹת, ל״ר מן כַּמּוּת. — הכתב בפי׳ רס״ג פרושו: הקו (בערבית אלכ̇ט = קו וגם כתב); הגג (בערבית אלסטח) ענינו: השטח; הספור מתאים להמאמרים בפי׳ המלות הזרות של תבון. גם אבן רשד מונה שבעה מיני כמות הללו עפ״י דברי אריסטו בס׳ המאמרות, פרק ו׳; עי׳ בהערת רוו״ה לשיר היחוד ה׳, וע״ע מקור חיים לרשב״ג, ג׳ כ״א.

ענינים מובדלים זה מזה, וכמה זמנית, מצואה בדבור הספוריי בלבד (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, סי׳ ע״ט). **כמה הקפית** (משפט כללי, חלקי, אישי), **כמה תוכית** (כמות המושג עפ״י התארים שבתוכו; עי׳ מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון). — **כמה דבקי**, מתדבקי, נמשך = stetige, kontinuierliche Größe; **כמה מתחלקי**, מתפרדי, מתפרקי, נפרדי, נבדל = diskontinuierliche, diskrete Größe.

עי׳ ערך כמות, כמיה, מאמר, ספירה.

כִּמָּה, בספרות הקראים: קבע כמות ענין מה (das Maß eines Dinges bestimmen).

ולא זכר גבול הפאה בשעורים וכמוהו כמה דברים וכו׳ וגזר להוציאם בלי שעורים וגבולים, או יכמה אותם, מענהו (=כונתו) כמה יהיה שיעורם ובכמה נכללים (ר״י הדסי, אשכל הכֹפר שמ״ד).

כַּמּוּת, מאמר הכמה (ע״ש).

והכמות בכללו נשוא בעצם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ט׳). צורת הכמות נושאה לכל צורות הגוף ומקריו והם בה נמצאים (שם ב׳ י״ג). כי המושכל, אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו, לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם (כוזרי א׳ ע״ט). ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות (שם ה׳ ב׳). שכמות מה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה והגשם עומד בעצמו (אמונה רמה א׳ א׳). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מעניני הכללות והיחוד כמות המשפט וכו׳, דמיון זה אמרנו: כל אדם חי, נאמר זה המשפט כמותו כללי וכו׳, וכאשר אמרנו: קצת האדם בלתי כותב, נאמר זה המשפט כמותו חלקי וכו׳ (מלות ההגיון ב׳). והמשל הרביעי בתארך הדבר במה שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ב). שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות (שם). שהם (המדברים) יאמרו שאלו העצמים הפרדים וכו׳ כל עצם פרדי מהם בעל מקרים וכו׳, אלא הכמות, כי כל עצם מהם אינו בעל כמות, כי הכמות אצלם לא יקראוהו מקרה ולא ישכילו ענין המקרה בו (שם א׳ ע״ג, הקדמה ה׳). כי אלו כלם מקרים מסוג הכמות המתפרק (שם א׳ נ״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: הכמות הנבדל). והצורה המינית האחת ימצא לחומר שלה רחב גדול בכמותה ובאיכותה (שם ב׳ י״ט). כמות המתדבק, כמות המתפרק (רוח חן י׳). אי אפשר לה (להנפש) להתנועע באחת משׁשה התנועות הבאות, ר״ל העצם,

הכמות, האיכות והאנה וכו׳ (תגמולי הנפש ג׳:). וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמִיות (מלחמות השם א׳ ז׳). כמו שהכמות סוג לכל הכמויות (שם ה׳ י״ב). אם בכמִיות הדברים ואם באיכיותיהן (ר״י אברבנאל, ראש אמנה י״א). וישארו איכויותיהם וכמויותיהם שמורים (כל מלאכת הגיון, הקש). כמות דבק = quantitas concreta; כמות נפרד = quantitas discreta (ס׳ ההגיון לרמח״ל, פ״ג). כמויות עיוניות (יריעות שלמה א׳). הכמות המספרי (שם). כמות חלקית = intensive Größe; כמות הקפית = extensive Größe (לוי, הנפש).

כמות מתדבקת = kontinuierliche Größe, כמות מתפרקת = diskontinuierliche Größe, כמות פנימית = intensive Größe. כמות המנין, כמות המדות, וכיו״ב.

כַּמוּתִי, מענין הכמות (quantitativ).

התנועה הכמותיית, והיא הצמיחה והחסרון (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ב׳). אין לו (להבורא) דמות וכו׳, לא דמות כמותיי, גשמיי וגופיי (רמ״ק, אילימה, עין כל א׳ ט׳). שהמשָׁער הוא ממין כמות המשוער במה ששניהם כמותיים (מעין גנים ליש״ר מקנדיה).

כַּמִּיָּה, כמות (ע״ש).

כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה וכו׳, האחד להורות דרך מציאת כבודו, השני השאלה על כמיתו, ואם הוא נכון לשאול עליו כמה הוא (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ב).

כִּנָּה, קרא לדבר בשם מושאל (eine figürliche Bezeichnung beilegen).

כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה (כוזרי ב׳ כ״ד). וכינה (הכתוב) בהעדר הצורה והחבור בחשך ותהו ובהו (שם ה׳ ב׳; ע״ש בהערת קסל ע״ד השמוש בב׳ כפולה לסמן את הדבר המכונה ואת הכנוי). — בדקדוק: שֵׁם מכונה = שנוסף עליו כנוי (Nomen mit Suffix). כי שמות העצם לא יבאו עם הכנוי, וכל שאר השמות אפשר שיכונו (מקנה אברם לר״א דבלמש, בשם העצם).

כִּנּוּי, א׳) שם מושאל; תאר (uneigentliche Bezeichnung, Metonymie; Prädikat, Attribut).

וזו הצורה, אעפ״י שנקראת צורה, הוא על צד הרמז אליה והכנוי לה, אבל על האמתה אינה צורה (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ ל״ב). חשבו קצת כי

המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת (כוזרי ה׳ ב׳). וכל אמירה ודבור שבאה מיוחסת לשם הם וכו׳ אם כנוי על הרצון והחפץ או כנוי על הענין המובן מאת השם (מו״נ א׳ ס״ה). לא ירבה בכנוים של שם וכו׳ (רמב״ם, משנה תורה, תפלה ט׳ ז׳). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא וכו׳ הנקראים בלשון רז״ל מדות, והם כל הכנויים כמו רחום וחנון ודומיהם (מנחת קנאות לר״י מפיסא, כ״ב). כל כלל התוארים והכינויים שיכולים לחול על איזה דבר מתואר נחלקים לחמשה מינים: א׳) כינוי העצמות וכו׳, ב׳) כינויי חלקי העצמות וכו׳, ג׳) כינוי טפל וכו׳ (תרגום מגדל לוין למו״נ א׳ נ״ב).

ע׳ ערך מדה, ספור, תאר.

ב׳) בהגיון: גבול ההקש (terminus).

כנוי אמצעי = גבול אמצעי; כנויים קיצוניים = קצוות (באראש, אוצר החכמה).

ע׳ ערך גבול, גדר.

ג׳) בדקדוק: כנויים = Fürwörter, pronomina.

כנויי הגוף	persönliche Fürwörter, pronomina personalia
〃 הקנין	besitzanzeigende Fürwörter, pronomina possessiva
〃 השאלה	fragende Fürwörter, pronomina interrogativa
כנויים רומזים	hinweisende Fürwörter, pronomina demonstrativa
〃 מצטרפים	bezügliche Fürwörter, pronomina relativa
〃 חוזרים	rückbezügliche Fürwörter, pronomina reciproca
〃 בלתי מיוחדים, סתמיים	unbestimmte Fürwörter, pronomina indefinita

גם סימני יחס הגוף הנוספים על השמות, על הפעלים ועל המלות נקראים כנויים (Suffixe).

ויהיה הכנוי בפניו שב לו יתעלה (מו״נ א׳ כ״א).

ד׳) כנוי השבר = מורה (Nenner).

והנה בדמיון הראשון נתיר כנוי השבר אל מרובע וכו׳ ובדמיון השני נתיר כנוי של שבר המספר הפשוט (אילם ליס״ר מקנדיה).

ע׳ ערך מורה.

כִּנּוּס, בחכמת החשבון: חבור, קבוץ (Addition).

ע׳ ערך אסיפה, חבור ח׳ קבוץ.

כְּנִיעָה, נרדף עם שפלות (Demut).

שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלבבות (חו״ה, הקדמה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה (שם, הכניעה א׳). והכניעה נחלקת לשני חלקים: האחד כניעת רהות ויחול בהכרח ובחזקה, והשני כניעת חובה ודין וכו׳, ושתי הכניעות משובחות (שם, עבודת אלהים ג׳). כן הוא אלו היה כניעתכם ברצון, אבל היא בהכרח (כוזרי א׳ קי״ד). באלו הפעולות תתמיד היראה ויגיע ההתפעלות המביא לכניעה המכוונת (מו״נ ג׳ מ״ז).

כָּנַס, בחכמת החשבון: חִבֵּר, קִבֵּץ (addieren).

ואם נרצה לדעת תשבורת הקטומה הזאת תכנס ראשה עם תושבתה (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת ב׳ ע״ח).

ע׳ ערך אסף, קבץ.

בהפעיל: א׳) בהוראת התחיל בדבר (beginnen).

ואשוב להשלים מה שנכנסנו לבארו (מו״נ א׳ ח׳). ואחר הקדימי זאת ההקדמה אשוב להשלים מה שנכנסנו בו (שם ב׳ ב׳; אלחריזי מתרגם: מה שהחלותי בו. השוה: משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן).

ב׳) נכנס עם פלוני = התוכח עמו (mit jemandem disputieren).

ואח״כ אשוב להכנס עם הפילוסופים במה שאמרוהו מקדמות העולם (מו״נ א׳ ע״ו, בסוף הפרק).

ג׳) הִכָּנֵס גשם בגשם = Durchdringlichkeit.

וכן יאמרו שהֵהָפֵך העצם מקרה או הֵהָפֵך המקרה עצם לא יתכן, ולא הִכָּנֵס גשם בגשם יתכן (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳). להמנע הכנס גשם בגשם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). שהִמָּנַע גשם בגשם הִכָּנְסוֹ הוא מצד מרחקיו הג׳ בלבד (שם).

ע׳ ערך הכנסות.

כִּסּוּף, תשוקה, כוסף (Sehnsucht).

אותה התשוקה והכסוף שכספתי בעולם (מדרש נעלם, פרשת חיי שרה) הנאה וכסוף (שם). תאותם וכסופם (שם, תולדות).

ע׳ ערך כָּסַף.

כְּסוּת, בהשאלה לענינים רוחניים ומוסריים (Hülle, Schutzhülle).

כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבושת מעליו (חו"ה, הבחינה ה׳; השוה: לבוש הבושת, מעיל הבושת, מבחר הפנינים, שער החכמה).

כְּסִילוּת, כסילות קדושה = sancta simplicitas.

כי מבין ובלתי מבין שוה לשמוע בספר הזהר וכו׳, וזו נקרא ליודעים כסילות קדושה (רי"א מודינא, ארי נוהם כ"ו).

כָּסַף, השתוקק (sich sehnen).

שנאמין כי יש לעולם בורא וכו׳ ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו (הקדמת חו"ה). ותכסוף לו וכו׳ ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה וכו׳, תטה במזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה ותעבירהו ברעיונה ומתאוה אליו וכוספת לו, וזאת תכלית האהבה הזכה (שם אהבת ה׳ א׳) אפילו אם יהיה פילוסוף חכם עושה טוב כל ימיו, כוסף אל המעלות ההם (כוזרי א׳ ק"י). והמניעים אם מניע להביא מועיל, והוא הכוסף, ואם מניע לדחות מזיק, והוא הכועס (כוזרי ה׳ י"ב). והאדם ההוא בלי ספר לבו ריק מן התאוות המופלגות וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו (שם ה׳ י׳). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח (עקרים ג׳ ב׳). — בנפעל: ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות (חו"ה, עבודת האלהים ה׳). והוא נכסף לשומו יש כמו יש כמו חושק אשר נכסף לדודו (שיר לרשב"ג, הובא באמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳; השיר כולו נדפס מכ"י ע"י דוד קויפמן בספרו חקירות ע"ד רשב"ג, עמ׳ ק"ח). הדבר הנכסף או המבוקש (עקרים ב׳ ט"ו). כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב׳ ב׳). המציאות וכו׳ שהוא נכסף אצל כל אדם (נופת צופים ס"ז). נוראות בעלילותם ומופלאות בעצמותם, מכל המצויים נכספות (ר"א אירירה, שער השמים ד׳ י׳). — בהָפעל: הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו, וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ג׳, עמ׳ נ"ה).

עי׳ ערך חשוק, חשק, מְאוה.

כֹּסֶף, תשוקה (Sehnsucht).

ואפשר שתהיה המחשבה במצוה והכוסף לעשותה וכו׳ שוקלת מצוות רבות (הקדמת חו"ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה

מהמלאכות וכו׳ (שם, הבטחון ג׳). **בכוסף ובלבב שלם** (שם, עבודת האלהים ד׳). אמרה הנפש: **כוספי** חזק וכו׳ לפרוע מה שתשיג ידי (שם ה׳). **כוספך** אמת וחפצך נחוץ (שם). וכאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וכו׳ ימשך לו **כוסף** בזה, ואותו **הכוסף** יביאהו אל תוספת הכבוש, ותוספת הכבוש תוסיף **בכוסף** (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳). ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם **כוסף** טבעי, אלא שהוא ירצה להניח **הכוסף** הזה וכו׳ בדבור אחד (מו״נ א׳ ל״ד). שלא יכסוף תכלית **הכוסף** (ר׳ ידעיה הפניני, פי׳ תהלים ל״ג). וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה **הכוסף** כשישיגנו וכו׳, אבל כשיהיה הדבר **הנכסף** או המבוקש בב״ת אי אפשר שיכלה **הכוסף** (עקרים ב׳ ט״ו).

עי׳ ערך **אחליות, חשק, תשוקה.**

כַּעְסִי, כַּעֲסָנִי, מענין הכעס, כח הכעס.

כשתחזק הנפש **הכעסנית** על האדם (תקון מדות הנפש לרשב״ג, ל״ה). ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים **והכעסיים** והתאויים (כוזרי ג׳ ה׳). וחסם הכחות **הכעסנים** המבקשים לנצוח (שם). ויגער **בכעסני** ובתאוני מהטות החפצי וכו׳ (שם). רמז בו אל הכח **הכעסני** וכו׳, שמדרגת הכח **הכעסני** יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (ראב״ע, אגרת חי בן מקיץ). וזאת הרוח מתגברת והיא **הכעסנית**, והנשמה היא העליונה (הוא, יסוד מורא ז׳). לפי שהאדם וכו׳ הנה יהיה הטוב יוצא מכחו הדברי, והרע אם מכחו **הכעסני** או המתאוה או זולת זה (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳). והכח החיוני וכו׳ נקרא **כעסני** (שם, מאמר ג׳). והעביר הכח **הכעסני** ושלח רסנו (מו״נ ב׳ כ״ג). ובפרט בכח התאויי **והכעסיי** כמו האהבה והשנאה והכעס והשחוק ודומיהן (תגמולי הנפש מ״ה). והנפש האחרת וכו׳ **הכעסנית** אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (ס׳ המעלות לרש״ט פלקירא, ב׳).

עי׳ ערך **כח.**

כָּפָה, א׳) סבב, הקיף מכל צד (umgeben, umrahmen).

לפי שכל מה שהוא במקום שטחי מקומו **כופין** עליו, ולא יתכן בבלתי בעל תכלית שיהיה דבר אחר כלל **כופה** עליו, כי מה שהוא **כופה** לדבר הוא יותר גדול ממנו, מצד שהוא מקיף בו וכו׳ (אמונה רמה א׳ ד׳).

עי׳ ערך **חפף** א׳, **מְקֻפָּל.**

ב׳) בתשבורת: כסה, חפף (decken).

וכן כל הזויות הניצבות שבעולם הן שוות זו לזו, הואיל וכולן הן נכפות במחשבה זו ע״ג זו ואין שום אחת עודפת על הברתה ולא חוסרת ממנה כלום (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ב׳).

עי׳ ערך חפף ב׳.

כִּפּוּל, הכפלה (Verdoppelung).

האחד אינו מנין, אבל הוא מלת המנין ומכיפולו נהיו השנים (פי׳ ס׳ יצירה לר׳ נסים).

עי׳ ערך כפילה, כֶּפֶל.

כְּפוֹרִי, הלֵחה הכפורית שבעין = Glaskörper.

הראות, והוא השגת הכח וכו׳ הבא בלחות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוג עצבי המוח, למה שישקע׳ בלחות הכפוריי מצבעי הגשמים הנראים וכו׳ (אמונה רמה א׳ ו׳, ע״ש). ויש מי שהעתיק (את השם הערבי אלג׳ליד) כפוריי וכו׳, כי הוא לחות לבן׳ זך ספיריי עגול (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳). כאשר יהיה הליחה הביצית רבה והיה הכפורית עמוקה וכו׳, ותבא מפני הליחה הכפורית בעבור אחת מג׳ סבות (פי׳ אבן רשד על חרוזי אבן סינא).

עי׳ ערך לֵחות.

כְּפִילָה, א׳) השָנות, הכפלה (Verdoppelung).

כפילת אדמדם שהוא מן אדום וירקרק שהוא מן ירוק וכו׳ (תשובת דונש על רס״ג, ל״ה). מצאנו שהשגיח הבורא ביצירתם (של אברי בעלי החיים) השגחה נפלאה וכו׳, כמו כפילת החושים הנמצא בבעל חי (עקרים א׳ ו׳).

ב׳) בחכמת החשבון: כֶּפֶל (Multiplikation).

משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר ז׳ ז׳ וישמור הנשאר (ראב״ח, ס׳ העבור ב׳ ו׳). כפילת המעלות והשברים, אם אתה כופל מספר המעלות במספר מהם וכו׳ (חשבון המהלכות לראב״ח, כת״י). המין הג׳ בכפילה, הנה הכונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קצור המספר לר״י בן בירגה, כת״י).

עי׳ ערך הכאה, כֶּפֶל, מנה.

כְּפִירָה, הכחשה בדת ובאמונה, מינות (Unglaube, Ketzerei).
שהם ההפרש וההבדל שבין הכפירה והאמונה (אמונה רמה ג', בסוף הספר). זאת כפירה בלי ספק (מו"נ א' ט'). וכיון (הרשע) בזה המאמר שני דברים ושתי כפירות וכו', בנים משחיתים בכפירות שונות (ר"י אברבנאל, זבח פסח). ונראה בעיני כל אלו הדברים ככפירה ח"ו וכו' (רמח"ל, חוקר ומקובל א').
ע' ערך כפרנות.

כָּפַל, בחכמת החשבון: הכה מספר במספר (multiplizieren).
ואם אתה כופל מדת החודש י"ב פעמים וכו' יעלה בידך מדת שנה פשוטה (ראב"ח, ס' העבור ב' ו'). ואם תכפול תשעה על שמונה יהיה המחובר ע"ב (ראב"ע, הקדמת ס' המספר). דרך אחר לכפול שלמים ושברים על שלמים ושברים (רלב"ג, מעשה חושב ב' ה'). וכאשר נכפול ג' וחצי על י"א יעלה ל"ח וחצי (ר"ד גנז, נחמד ונעים א' כ"ט). — בנפעל: והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת א' כ"ב). אם היו המספרים הנכפלים אלה על אלה רבים אתה צריך לכפול אותם במכתב ט' אותיות שהראיתיך (ראב"ע, ס' המספר א'). — בפֻעל: ואחר כך הוא משליך את המספר המכופל שבעה שבעה (ראב"ח, ס' העבור ב' ו').
ע' ערך הכה, מנה.

כֶּפֶל, א') בחכמת החשבון: הכאת מספר במספר (Multiplikation).
השער הא' שער הכפל, לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים (ראב"ע, הקדמת ס' המספר). ואחר שהתבאר אופן כפל השברים בכל מיניהם הנה נבאר לך וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ב' ה').
ע' ערך הכאה, כפילה.
ב') כפל המאמר, כפל לשון, כפל הענין (Wiederholung; Tautologie, Pleonasmus).
ואם היה התאר ההוא עצם המתואר יהיה התאר כפל במאמר לבד (מו"נ א' נ"א). כפל ענין במלות שונות (רד"ק לישעי' ה' ט'; ומצוי הרבה).
ע' ערך יתרון, מותר.

ג׳) בחכמת ההלצה: אחד מסדרי המלות (repetitio)

דע כי מצאנו הִכָּלֵל כל סדרי המלות האלה תחת ג׳ סוגים, והם: הכפל, הדמיון, התוספת או מיעוט. הכפל הוא אשר נכפול איזה מלה במאמרנו, תהיה באיזה מקום שתהיה וכו׳ (רמח״ל, לשון למודים, למוד ז׳, מ׳).

כפל ראשית	repetitio
〃 אחרית	conversio
〃 כולל	complectio
〃 הקצוות	conduplicatio
〃 קושר	reduplicatio
〃 סמוך	subiunctio
〃 מתהפך	traductio

המין הא׳ וכו׳ נקראהו כפל ראשית, גדרו אשר נכפול מלה בראשית מאמרנו וכו׳. המין הב׳ וכו׳ נקראהו כפל אחרית, גדרו הכפל בסוף המאמרים וכו׳. המין הג׳ וכו׳ נקראהו כפל כולל, והוא אשר יכלול ב׳ המינים אשר זכרנו, כי יהיה הכפל בראשית ובאחרית וכו׳. המין הד׳ וכו׳ נקראהו כפל הקצוות, גדרו שיהיו ב׳ קצוות המאמר אחד, פי׳: שהמלה אשר בה החלנו המאמר בה נגמור אותו וכו׳. המין הה׳ וכו׳ נקראהו כפל קושר, גדרו אשר נכפול מלה החותמת מאמר הקודם בראש המאמר הבא אחריו, ונמצא קושר שני המאמרים זה עם זה וכו׳. המין הו׳ וכו׳ נקראהו כפל סמוך, גדרו היות במאמרנו מלה נכפלת סמוך מיד לאמירתה וכו׳. המין הח׳ וכו׳ נקראהו כפל מתהפך, גדרו אשר יוכפל שם א׳ במאמרנו בהתהפכו במקרים שונים וכו׳ (רמח״ל, לשון למודים מ׳ — מ״א).

כַּפְרָן, כופר בדת ובאמונה (Ungläubiger, Ketzer).

ומזה היו הכפרנים בעיקר יודעים זה (ישועה בן יהודה, בראשית רבה).

אבל כבר ידענו קיומו, בלבד הכפרנים המכחשים לבורא העולם (הוא, ס׳ העריות; ומצוי הרבה בספרות הקראים).

כַּפְרָנוּת, כפירה בדת (Unglaube, Ketzerei).

והאומר שהחיים שלו (של השם) אינה הוא בא לידי כפרנות, שהוא נותן אחר עם הקב״ה, וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב״ה שהוא חי בחיים שהיא רוח הקדש וחכם בחכמה שהוא המאמר, והיא

שקורין לה בן, וזהו כפרנות ממש וכו׳ והאומר כי השם חי בחיים היא מקצתו או יוצאת ממנו מביא הקב״ה לידי ריכוב ומחליף עליו החילוף וכופר כפרנות גדול, שהוא משים הבורא מרוכב (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ב). כפרנות דת זדים הנוצרים וכו׳ (ר״י הדסי, אשכל הכפר תל״ב). ככל אשר הורה עליו השכל ובאה בו גם מצות התורה, כמו הכפרנות והרציחה (אהרן בן אליהו, גן עדן, חג המצות ה׳). כי העובד כוכבים אין ענינו נסתר מבני אדם והם נשמרים ממנו מפני פרסום כפרנותו באלהים, אבל החנף אין כפרנותו נראה (חו״ה, יחוד המעשה ד׳). זאת היא כפרנות בבורא (עולם קטן עמ׳ ס״ו).

עי׳ ערך כפירה.

כְּרִיתוּת, מלאכת היד (Chirurgie).

״ספר כריתות״ לברונו די לונגובורגו, תרגום ר׳ הלל בן שמואל (עי׳ רמש״ש תשפ״ח).

כֶּרֶס, אחד מחלקי כלי הנחושת (Bestandteil des Astrolabs).

טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו (ראב״ע, ס׳ כלי הנחשת; עי׳ רמש״ש תקפ״ג, הערה של״ח).

כִּשָּׁלוֹן, בהשאלה לענינים רוחניים: שבוש, טעות, דעה בטלה (Irrtum, Irrlehre).

דברו הפלוסופים על השם יתעלה בידיעתו בכל אשר זולתו סרה גדולה מאד וכשלו כשלון אין תקומה להם ממנו (מו״נ ג׳ ט״ז).

כֹּשֶׁר, לפעמים בהוראת מדה טובה, כשרון המעשה (Tugend).

מאחז שביל יושר והולך נתיב כושר (ר׳ האי גאון באחד ממכתביו). חֲדַל ישר מעט כּשר (ר׳ יהודה הלוי, פיוט ישראל בחירי).

עי׳ ערך מדה, מעלה.

כָּשֵׁר, (פעל), היה הגון, נאות, צודק, ישר (angemessen, zutreffend, zulässig, gehörig sein).

ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם וכו׳, ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה (הרקמה, שער ו׳). ואולם הנהגת הבית היא שידע איך יעזרו קצתם את קצתם ובמה יסתפקו עד שיכשר תקון

ענינם לפי היכלת וכו׳ (מלות ההגיון י״ד). ואם היה חוב שיעמדו (החתיכות, העצמים הפרדים) על מה שהיו עליו, חוב מזה שלא תכשר עֲלולם, והוא אליל*) (בראשית רבה לישועה בן יהודה הקראי).

ע׳ ערך צדק, תם.

כִּשְׁרוֹן, כשרון המעשה, כושר (ע״ש).

כַּת, כַּתְּ**), א׳) סיעה מסיעות החוקרים או בעלי הדת וכיו״ב (Schule, Sekte, Gemeinschaft, Orden u. ä.).

ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). ואם נמצא כת אחת מסכמת על דעת אחת הנה אין זה לחקירה ותולדה שעמדה עליהם דעתם, אבל שהם סיעה אחת מהמדברים וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ד). ושתי הכתות, ר״ל בין חכמי הקראים ובין חכמי הרבנים, מודים בזה (אהרן בן אליהו, גן עדן, חג השבועות ה׳).

כת אלגהמיה = המחזיקים בתורת גַהְם בן סַפְוָאן	
〃 אלמיניאה, אלמאניאה (בעלי החשך והאור)	Manichäer
〃 אפוקרט	Schule des Hippokrates
〃 אפיטאגורס, פיטאגורס, פיתאגוריש, (פיטאגוריצי, ועדת המתועדים)	Pythagoräer
〃 אפיקורס	Epikuräer
〃 אפלטון	Platoniker
〃 אריסטו, ארסטו, ארסטוטליס וכו׳	Aristoteliker
〃 אשעריה, אשערייה, אשעריאה (על שם אלאשערי מבצרה, מיסד הכת; אלחריזי מכנה כתה זו בטעות בשם הכת המרגשת)	Ascharija
〃 בן דקליס, אבד נקליס, אבנדקלוס, אנדקלוס, אנפידוקלוס, אבומאקליס	Schule des Empedokles
〃 הדהריים = אנשי הקדמות	Daharijja
〃 דיצניה (בני אלדיצניים: המחזיקים בתורת בר־דיצן הסורי)	Bardesanäer

*) Wenn sie (die Atome) im selben Zustande bleiben müßten, so könnten sie nie die Einwirkung einer Ursache empfangen, was unmöglich ist. (תרגום מ. שריינר במאמרו „חקירות ע״ד ישועה בן יהודה״, ברלין 1900, ע״מ ל״ו).

**) ע״ד דגשות התי״ו ע׳ במלונו התלמודי של י. לוי.

כת הדרשנים*)	Orden der Prädikanten
〃 החובלים (מל׳ חבל)	cordeliers, Franziskaner
〃 היודגנים׳ יודענים׳ יהודים	Judghaniten
〃 הכלבים	Zyniker
〃 הלשכה (לשכת העמודים)	Stoiker
〃 המגברים׳ מגבריים׳ מגברה׳ מגברא (אלגבריה)	Muğebbire
〃 הצופיה׳ הצופים	Ṣufi
〃 המדברים (מתכלמון׳ בעלי חכמת הדברים׳ בעלי הדבור׳ שרשיים׳ חכמי שרשי האמונה׳ בעלי העקרים׳ חכמי המחקר וכו׳)	Mutakallimûn
〃 המעתזלה׳ הכת הנבדלת (הנבדלים׳ בעלי הצדק והיחוד)	Mutaziliten
〃 המשאיים׳ ההולכים׳ הטַיָּלים׳ הטילנים	Peripatetiker
〃 המתחכמים׳ המוחכמים (חכמי ההטעאה׳ ההתעיה׳ בעלי העקשות׳ המתעקשים׳ בעלי חכמת השלי)	Sophisten
〃 הספקנים׳ המסתפקים	Skeptiker
〃 העכבריים	Ukbariten
〃 הקטנים׳ הצעירים**)	Orden der Minoriten

והרבה צרופים כיו״ב — עי׳ גם ערך אנשים׳ בעלי׳ חכם (חכמי . . .)׳ סיעה׳

ב׳) בהשאלה לענינים מפשטים: סוגי׳ מין (Kategorie, Klasse).

כי קצת אנשי העיון אומרים שזה מכת הנמנע וכו׳ ויאמרו אחרים שהוא מכת האפשר (מו״נ ג׳ ט״ו)׳ אמנם אשים כונת חקירה זו׳ אם היא מכת האפשר לשום לעולם זמן קצוב וכו׳ (הקדמת שער השמים לר״י לטיף). מה שהוא מכת הגימטראות או מצירוף אותיות ולא מכת השמות והצורות והקמיעות (אגרת ר׳ זרחיה הלוי אל ר׳ הלל מפירראי אוצר נחמד ב׳ קל״ג)׳ לפי שהמקובלות הם מכת המפורסמות׳ לא מהאמתיות המופתיות (ר״י אברבנאל׳ מפעלות אלהים ב׳ ד׳)׳

עי׳ ערך מין׳ שער׳

ג׳) עשר הכתות = המאמרות׳ הסוגים העליונים (רמב״ע׳ ערוגת הבשם; עי׳ רמש״ש תי״ב)׳

---

*) רמש״ש תפ״ט׳

**) רמש״ש תצ״ה ותשמ״א׳

כַּתָּב, כֹּתֵב, כנוי לכוכב חמה (Merkur).

וכן נקרא אחד מהם (משבעה כוכבי לכת) עד היום כותב (ר"ש ן' תבון, יקוו המים י'). ויש מי שקורא אותו (לכוכב) כותב (המפרש להלכות יסודי התורה ג' א'). ומפרש מיימוני מהלכות יסודי התורה כתב שיש מי שקורא אותו כותב, וכן מצאתי אותו אני הכותב בספרים ישנים וכו' (נחמד ונעים לר"ד גנז, א' ח'). יש מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב, לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה (ר"א בחור, התשבי, ערך כתב; עי' מס שבת קנ"ו. ששם נקרא כוכב בשם ספרא דחמה).

עי' ערך חמה, כוכב.

כְּתוּם, בספרות הקראים: רושם, פעולה, השפעה (Einwirkung).

ואין כתום היכולת על הפועַל, שהיא מתחדשת ואינה נשארת (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד'; וע"ע אשכול הכופר לר"י הדסי, א"ב ק"ב וקל"ד).

עי' הערך הסמוך.

כְּתִימָה, כתום, רושם, פעולה.

לפי שמן החוב שהיה כתימתו קדמונה ובזה יהיה העולם קדמון (ישועה בן יהודה, בראשית רבה).

***כָּתַם**, בהפעיל (בספרות הקראים): עשה רושם ופעולה בדבר (einwirken).

כי העושה לא יכתים בנשאר, והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבה אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה, ואין עלה לזה אלא כי אליל מן העושה שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה, בראשית רבה). העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשייה (אהרן בן אליהו, עץ חיים ד'). שהפועל אחר שימציא הפעל לא יכתים בנותר (שם).

עי' ערך מכתים.

כֶּתֶר, בספרות הקבלה: הספירה הראשונה.

ואלו הן (עשר הספירות): הראשון נקרא כתר שמתחלק לתר"ך נתיבות (ברייתא מסכת אצילות). ואחר כך האציל ממנו נקודה אחת אצילות אחת והיא הכתר הנקרא אין לרוב דקות נקודתו וכו' (פלח הרמון ה' א'). כי בחינה ראשונה היינו כתר עליון הוא כמו מקור המיורות שאין שם השגה כלל והכל שם במציאות נעלמה מאד (רמח"ל, חוקר ומקובל י"א).

ל

לְ..., ע״ד הערבית: מפני, בשביל (wegen).

וזה לשני פנים = מפני שני טעמים (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, עמ׳ נ״א). שהדבר כשיהיה גשמי וכו׳ נטבעה צורתו במהירות בבטן המוקדם מן המוח, לקרבת הבטן ההוא מהחוש הגשמי (שם). לקרבת החוש המשותף מהחוש הגשמי (שם). כי הכמות תעצור אותו מהתנועה ותמנעהו מההליכה, להשתוותה עליו ושהוא שקוע בתוכה (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ד). ואז נראה רשום העצמים הרוחניים בגוף למבטם בו ושהם קורעים אותו (שם). נקרא רחום כשהוא מתקן ענין מי שהיו בני אדם מרחמים עליו לרוע ענינו (כוזרי ב׳ ב׳). ושמעת בקולו הוא מן הלשון השלישית, לאשר הוא לשון בינה וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח, מ״א). גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה (מו״נ, פתיחה). והנחתיך להתלמד בהם לדעתי מה אחריתך (שם). וכבר התבאר שאינו נופל תחת הזמן ג״כ להמנע התנועה בחקו (שם ב׳ א׳). עד שיגיע לסבה הראשונה, ממנה התחייב הכל, להמנע ההשתלשלות אל לא תכלית (שם, ב׳ כ׳). ושיעקב אבינו לא באתהו נבואה כל ימי אבלו, להתעסק כחו המדמה בהפקד יוסף (שם ב׳ ל״ו). והנה עסוק הדק קראוהו אשור, שאינו עוסק לעלה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). ואינו רוגש לעלה = מפני איזו סבה (שם). שהם חשבו שאם לא יהיה הרקות נמצא לא תהיה תנועת ההעתק אפשרית, להמָנע הכָּנס גשם בגשם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). ועלה מזה בידו דעת כוזב, להיותו חושב שזהו דעת התורה (עקרים א׳ ב׳). פתאום יאמר בדברים אשר יחודשו בזמן קצר בלתי מוחש לקצורו (ס׳ הגדרים).

לזה = על כן, לפיכך (darum, daher).

ולזה שָׂם פתיחת ספרו יתברך במעשה בראשית אשר הוא חכמת הטבע (מו״נ, פתיחה). ולזה הוא מפורסם אצל כל אחד מן המעיינים המדברים וכו׳ כי השם לא יגָּדר (שם א׳ נ״ב). ולזה יתישב שראוי שיסכים היושר האלהי בגמול והעונש עם החיוב וכו׳, ולזה היה ראוי שימשך ממנו וכו׳ כהמשך המסובב מן הסבה (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳).

לְמַה ש... = מאחר ש..., מפני ש... (wegen, weil, da).

גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה ולמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים העיוניים (מו״נ, פתיחה). ואם תורה שבע״פ נפלה בו הקפדה מהשאירו לעד בחיבור מפורסם לבני אדם כולם, למה שיגיע בזה מן ההפסד, כל שכן שיחובר דבר מאלו סתרי התורה וכו׳ (שם א׳ ע״א). ואסרה (התורה) חוקותיהם כולם וכו׳, למה שנמשך עליהם מע״ז (שם ג׳ ל״ז). ולמה שראה מתחלפי המהויות ינשא עליהם המציאות וכו׳, ידע ידיעה אין ספק בה שהמציאות בלתי המהות ובלתי חלק המהות (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין במחויב המציאות). אבל למה שהרחיק מציאותו בנה עליו המופת הזה (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). כי למה שהתנועה תחייב זמן לעצמותה, יתחייב שבהסתלק המקבל ישאר זמן שרשי לתנועה ידועה אצל הטבע (שם). למה שהוא מחויב שיכלה אל גשם או אל פנאי (שם).

עי׳ ערך מה.

לא, **לא דבר** = אין, אפס (das Nichts). — **לא מציאה** = Nichtvorhanden-sein. **לא חומר** = Nichtstoffliches.

וא״א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר (מו״נ ב׳ י״ג, הדעת הב׳). כי אין ליאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר (שם). ובעלי זאת הדעת מאמינים כי השמים גם כן הווים נפסדים, אלא שאינם הווים מלא דבר ולא נפסדים אל לא דבר (שם).*) יציאתו מלא מציאה

---

*) במקום הבטוי מלא דבר נמצא גם צֵרוף לא מדבר: „דבר לא מדבר ולא בדבר" (אמונות ודעות א׳); „כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר" (מו״נ ב׳ י״ג, הדעת הב׳). סברת לוי גינצבורג, שר״ש ן׳ תבון לא רצה להשתמש בבטוי „מלא דבר" משום שלא דבר הוא שם מקום (שמואל ב׳ י״ז, כ״ז), וגם בשביל שלא יטעו לקרות מְלֹא דבר — היא מופרכת ממקומה, שהרי באמת לא חש ר״ש להשתמש שתי פעמים בבטוי זה באותה פסקה גופה.

אל מציאה (חו"ה, חשבון הנפש ג'). שלא ימָצא בעל חומר מלא חומר כלל (מו"נ ב' י"ג, הדעת הג'; השוֶה במקרא: השמחים ללא דבר, עמוס ו' י"ג; הם קנאוני בלא אל וכו' ואני אקניאם בלא עם, דברים ל"ב כ"א).

עי' ערך דברי.

לָאָה, בהוראת בלתי יכול (ohnmächtig, unvermögend sein).

כי יקצרו השכלים וילאו הנפשות והלשונות בקצת הענין הזה (מאמר היחוד ז'). — בהפעיל: שבבני אדם מי שיחשוב שהם מַלאים המתוכח עמהם שלא תתקיים עליהם טענה (אמונות ודעות א', הדעת הי').

עי' ערך יגע, קצר; וע"ע פרוש רשב"ם לבראשית י"ט י"א ולשמות ז' י"ח.

לֹאֶה, בלתי יכול, חלש, בלתי שלם (unvermögend, ohnmächtig, unvollkommen).

לא כל מי שלא יפעל מה שאין בעצמו שיפעלהו יקרא לואה (מו"נ א' ע"ה). כמו שלא נאמר שהאל יתעלה לואה על היותו בלתי יכול להמציא גשם אלא בברוא עצמים פרדיים (שם; ר"י אלחריזי מתרגם: נלאה). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם (עקרים, פתיחה). שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית, כלומר שאינו לואה מלהשפיע (שם ב' כ"ד). ויהיה א"כ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא (שם ב' כ"ה). אך בני אדם כלם לואים מהשגתו (כונות הפלוסופים לאלגזאלי, הובא בפי' קרשקש למו"נ א' נ"ט).

עי' ערך חלש, מקצר, נלאה; וע"ע תורת התארים לדוד קויפמן, כ"ב, הערה מ"ד, ותמ"ה, הערה קכ"ז.

לֵאוּט, בספרות הקראים: הדרכה והנהגה לאט לאט, הישרה, הכנה, הרגל (Anleitung, göttliche Leitung, Vorbereitung u. ä.).

נהול ואטות ולאוט (ר"י הדסי, אשכל הכפר ק"ב ח'). הואיל והצום הוא מדרכי לאוטי התשובה אין ראוי להמנע מלצום (אהרן בן אליהו, גן עדן, יוה"כ ה'). וכל זה (הרמת הקול בשעת התפלה) על צד הליאוט, שתהיה מחשבתו ודבורו כאחד (שם, תפלה). על צד נהול וליאוט (שם ו'). והתורה וכו' בארה במצות התוריות באיזה צד הם לאוטים לנו למצות השכליות (שם, טומאה וטהרה).

עי' ערך אט, דריכה, הדרגה, הדרכה, הישרה, הנהגה, נהול, נהילה.

לְאוּת, אי־יכלת, חולשה, חסרון (Unvermögen, Ohnmacht, Schwäche, Unvollkommenheit).

עד שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (אמונה רמה א׳ ז׳). ואין רבוי בו ולא לאות להמציא מה שזולתו (מו״נ א׳ נ״ח). וכשישתדלו הלשונות להגדילו בתארים ישוב כל הפלגת דברים לאות וקצור (שם). ואם לא ישלם זה המציאות ולא יסודר אלא בשנים יחד, יחובר לכל אחד מהם ליאות, להצטרכו לאחר (שם א׳ ע״ה, הדרך החמישי). ולא ניחס לאל יתעלה ליאות להיותו בלתי יכול להגשים עצמו או לברוא כמותו או לברוא מרובע צלעו שוה לאלכסונו (שם). ולא נקרא זה צורך ולא ליאות, שחלוף זה נמנע וכו׳, ואין זה ליאות בחק אחד מהם, שמציאותם המחויב שיהיו שניהם (שם). שהם אומרים: כמו שאין ליאות בחקו להיותו בלתי ממציא הנמנעות וכו׳, כן אין ליאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר (מו״נ ב׳ י״ג, הדעת השני). ובטלמיוס כבר גילה הלאות בזה כמו שראית (שם ב׳ כ״ד). אם כן (הבורא) משולל מב׳ הסותרים או ההפכים יחד, ר״ל משולל מידיעה וסכלות ויכלת ולאות, וכל זה בתכלית הבטול והגנות (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ג׳ ג׳). לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (עקרים א׳ ט״ו). ולזה אמר האוהב הגדול: הלאות מהשגת ההשגה השגה (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, הובא בפי׳ קרשקש למו״נ א׳ נ״ט). וחכמי הערב המיחדים אומרים וכו׳ שהלאות מההשגה היא היא השגה (ר״א גבישון, עומר השכחה ק״י).

עי׳ ערך חֻלשה, חלישות, מקצר, קצור.

לֵב, ע״ד הערבית: גרעין, תוך, פנימיות (Kern, Inneres, Mark).

והיה (שת) דומה לאדם והיה סגולה ולב וזולתו כקליפה (כוזרי א׳ צ״ה). והיאך חל הענין האלהי באיש שהיה לב האחים וסגולת האב וכו׳ וזולתו כקליפה וכו׳, עד שבאו בני יעקב, כלם סגולה ולב (שם א׳ ק״ג). ואין עמידה למדבר, אף על פי שיחד לעצמו לב הכחות האלה (שם ה׳ י״ב). אבל הנפש המדברת כבר ציירה אותם הצורות ולקחה לבותיהם (שם). והן גרגרי לב מעטין, עליהם קליפות רבות, עד שיתעסקו בני אדם כלם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים (מו״נ א׳ ע״א).

***לָבַב**, עי׳ ערך נלבב.

***לָבַד**, עי׳ ערך מתלבד.

לְבַד׳ ובלבד = וביחוד׳ ובפרט׳ וכל שכן (insbesondere).

אמנם מה שאינו גשם ולא כח בגשם אינו דבר נמצא בשום פנים בתחלת ציור האדם׳ ובלבד אצל הדמיון (מו״נ א׳ מ״ו)׳ ואמנם המקרים אשר נושאיהם מקרים אחרים וכו׳ יעלם ענינם מאד׳ ובלבד כשיחובר אל זה שיהיה המקרה הנושא בלתי עומד על ענין אחד (שם ב׳ י״ג׳ הדעת הא׳)׳ שכל צרכי החומר אצלם חרפה וגנות וחסרון וכו׳ ובלבד חוש המשוש אשר הוא חרפה עלינו (שם ג׳ ח׳)׳

לְבֵד׳ יחד׳ הכריז על יחוד הבורא׳

בלהקם ילבדוך (פיוט „כי אדוקי״ ליוה״כ)׳ שגבוך לבדוך (פיוט לשבת א׳ של חנוכה)׳

לְבוּב׳ ע״ד הערבית: שכל ובינה (Geist, Verständnis, Intelligenz).

לבוב הנה הוא מעלת השכל אשר בו יהיה נעימות ההשתכלות והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התבונה (ס׳ הגדרים)׳ וטוב זה הרגש (חוש המשוש) הוא סימן לבוב וזכות הנפש׳ וחולשתו הוא סימן סכלות (ר״מ אלדבי׳ שבילי אמונה ו׳)׳ והלבוב היא מעלת השכל (נופת צופים ב׳ ב׳)׳

לְבוּן׳ ברור וצרוף (Läuterung, Klärung).

אבל שאר העם אשר אינם משכילים לא יהיה להם כח להגיע אל הבירור׳ כל שכן אל הלבון הזה (ראב״ח׳ הגיון הנפש)׳ ולהעמידם (את השמעתות) על מתכונת לבונם וצרופם (מנחת קנאות לר׳ יחיאל מפיסא׳ ב׳)׳

לְבִי׳ מתיחס על הלב׳ על המחשבה׳

שאחר חקירתו הלביית והשכלית (ראשית דעת לר״מ אלבילא׳ ר״י)׳ הסכמה לביית (רי״א מודינא׳ קול סכל)׳ ציור לבי׳ לא ציור דמיוני (פי׳ ר״י אבן כספי לפי׳ הראב״ע׳ כת״י)׳ כי תאמר בלבך אקיים כל המצוות המעשיות וגם אלו הארבע מצוות הלביות והעיוניות וכו׳ (ס׳ המוסר לר״י אבן כספי׳ טעם זקנים ב:)׳

לְבִישָׁה׳ לבישת צורה = קבול צורה (Annahme einer Form).

חול צורה בבעל צורה יקרא לבישת צורה׳ וסורה ממנו והפסדה יקרא הפשט צורה כנגד לבישה (פי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון)׳

עי׳ ערך לבש׳

לְבָנָה, שם אחת מארבע הלחות: הלחה הלבנה, בלגם (Phlegma, Blutschleim).

ששתי המררות והלבנה נשואות בדם ונמצאות בו (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, י׳). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו׳ אותו החום הוא מהלבנה (פרקי משה י׳).

ע׳ ערך בלגם, חלט, לחה, מרה.

לְבָנִי, בעל לחה לבנה, בלגמי (Phlegmatiker).

ומי שהוא לבני רחוק הוא שישיג חכמה וכו׳, כמו הנשים שהן לבניות והן שכחניות (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ה׳ י״ג). והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל, כבד הפעולות וכו׳ (ר״י אברבנאל, פ׳ וישב). שיש ארבעה מיני המזגות: דמיי, אדומי, לבניי, שחוריי (תולדות יצחק לר״י קארו, פ׳ תזריע).

ע׳ ערך אדֻמי, בלגמי, דמי, ירקי, שחורי.

הלחה הלבנית שבעין: כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (אמונה רמה א׳ ו׳).

לְבָנִיוּת, לובן; טבע לבני (Weiße; Phlegma).

ושזה הנייר עצם ולבניותו מקרה (אמונה רמה א׳ ז׳). והמימיות (של הדם) והלבניות וכו׳ (קאנון ג׳ י״ד ה׳).

לָבַשׁ, בהשאלה לענינים רוחניים: קנה או קבל ענין מה (erwerben, annehmen u. ä.).

כי היסוד לובש והצורה לבושה (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ ל״ב). וכן ימצא מקצת היסוד הגשמי פושט למקצת הצורות ולובש למקצתם (שם ה׳ ל״ז). ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (מו״נ ב׳ י״ז). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו וישוב עצם אחר (רוח חן י׳). — בפֻּעל: ומה שלא יתנועע ולא ינוח לא ילובש בזמן כלל (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ח). — בהתפעל, בהוראת התגשם, התעצם: הוא צריך לכפר עון הבשר ולכן נתלבש בבשר (שבט יהודה ס״ד). האור הבהיר שהיא (הנפש) מתלבשת בו (עבודת הקדש לר״מ גבאי, הקדמה). והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק (שם, סתרי התורה כ״ח).

ע׳ ערך התגשמות, התלבשות, התעבות.

*לָהַב, בהתפעל: התחמם; התלקח, נִצת (sich erwärmen; in Flammen ausbrechen, sich entfachen, entzünden).

שהארץ כשתתלהב לתנועת השמש עלה יעלו ממנו מינים מן האידים (אותות השמים לאריסטו, תרגום ר"ש ן' תבון, כת"י). וכשיהיה לחלק ההוא מן האיד המתלהב וכו' אורך ורוחב, יֵרָאה כעמוד אש מפני שיתלהב כאש המתלהב בעצים (שם). כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (שם). הנה זה אות כי המורסא חמה מתלהבת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד'). אלו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים האויר כלו בלילה מתלהב אש (עמנואל הרומי, פי' התורה).

לַהֲבִי, מתיחס על הלהב.

שהאור הלהבי נראה בפגישת הגופים (ר"י ן' לטיף, רב פעלים ס"ט).

לָהוּט, שטוף ואדוק בתאוות (עי' ערך להיטה).

לַהַט, ברק, זוהר (Blitzen, Glanz).

ואמנם המקרים אשר נושאיהם מקרים אחרים, כלהט במראה והנטיה וההקף בקו, יעלם ענינם מאד (מו"נ ב' י"ג). ויש מקרה שאי אפשר חולו בעצם עד שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר, כלהט והמרוק בגופות הלוהטים הממורקים, שאינו חל בהם עד חול המראה בהם, שאין להט ולא מירוק בגופות הבהירים שאין מראה להם, הנה הלהט הוא מקרה חל על מקרה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך מקרה נשוא על מקרה).

עי' ערך מרוק.

לָהַט, בהתפעל = התלהב (ע"ש).

הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן גחלת (רמח"ל, הקדמת קל"ח פתחי חכמה). ומתלהטים כברק (עמק המלך, שעשועי המלך ג').

לְהִיטָה, פריצות ושטיפה בתאוות (Gier, Schwelgerei, Unersättlichkeit).

איש בער ופתי וכו' ולא יראה הנאה נאה ולא המגונה מגונה והוא להוט אחר תאוותיו להיטת היענים (אמונה רמה ב' ו' ב'). שבבטול התורה ולהיטת היצר יבוא מהמותר לאסור (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א').

עי' ערך זוללות, מלוי, פריצות, שטיפה.

לְהִיטוּת, לַהֲטוּת, להט (Glanz, Funkeln u. ä.).
להטותו והתלהבותו (השמים והעולם לאבן סינא, י"ג). בהירותה ולהיטותה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד').

לוֹ, אחד מעשרת הסוגים העליונים (Kategorie des Habens, Habere, ἔχειν).
והסוג השביעי הוא לו, והוא יחס בין הגשם וגשם אחר שוה אליו, נעתק בהעתקתו, כמו היות לובש בגד או צנוף במצנפת או מונעל (אמונה רמה א' א'). הסוג השביעי המצב, הסוג השמיני לו (מלות ההגיון י'). מאמר לו, ויקרא מאמר הקנין, חקקוהו שהוא יחס הגוף אל גוף מונח על שטחו או על חלק ממנו כשנעתק המונח בהעתק המוקף בו, כלבישה והנעילה ולבישת כלי זיין וכו' (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).
עי' ערך יש, קנין.

לָוָה, בפעל ובהפעיל: חבר, סמך (verbinden, verknüpfen).
והשלישית שהוא אומר במלחים: וייראו את ה', הלוה היראה הגדולה והתשובה אל ה' הגדול והנורא וכו', ובאנשי נינוה נאמר: ויאמינו באלהים, אמונתם ליוה אל השם הקדוש הנאמר עליו בשבתו על כסא הדין והמשפט (הגיון הנפש לראב"ח, כ"ו:).

לָווּי, כנוי, שם לווי (Beiname).
והרוח הוא הלווי אל הנשמה וכו', והזכיר בשני הלב הלווי אל הגוף (הגיון הנפש לראב"ח, י':).

לוּחַ, הלוח השמור: נפש האדם קודם שתשיג המושכלות, הנפש ההיולי (der aristotelische νοῦς παθητικός, die „unbeschriebene Tafel").
הנפש בתחלת הלידה כלוח מוכן לכתיבה וכו' (עי' רמש"ש שי"ט ושל"ט).
והרצון הפועל במעלת הכותב, ותהיה הצורה הפעולה במעלת הכתב והיסוד המונח להם במעלת הלוח והדף (מקור חיים לרשב"ג, ה' ס"ב).
לוחות מגבילים = Logarithmentafeln (חז"ס, יסודי חכמת השעור).

לְוָיָה, הצטרפות, יחס, ערך (Beziehung, Relation).
כי הרם נִשא הוא והנִשא רם, וההפרש ביניהם שהאחד אתה מבין אותו בלא לויה, והוא הרם וכו', כי הרוממיות הוא לא לבדו וכו' (הגיון הנפש לראב"ח, ט').

לוֹלָבִי = Schraube, Spirale, Schneckenlinie.
הדפין והלולבין והעדשין (תוספתא ע"ז ח' ג'). על תמונת סבוב הלולב החלזוני, הוא ביט בלעז (מאמר בתכונה לאלבטרוגי, כת"י; עי' רמש"ש תקנ"ב, הערה פ"ב).

לוֹלָבִי, מעוקם, בצורת לולב (schneckenförmig, gewunden).
ולזה היה האוזן לולביית, כלומר ששבילי האוזן הם מעוקמים כמו נקבי המכבש (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד').
עי' ערך חלזוני.

לוֹלָבִיּוּת, צורת הלולב (schraubenartige Windung).
וזה מפני הלולביות אשר בנקב האוזן (ר"מ ן' תבון, הנפש; עי' קויפמן, החושים קכ"ה, הערה).

***לוּץ**, בהפעיל: בטא (ausdrücken).
ואלו היינו יכולין להליץ על ענינו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת וכו', היינו מליצים בה עליו (חו"ה, היחוד י').

לָזֶה, עי' ערך ל...

לַח, לַחוּת, אחת מארבע האיכיות הראשונות הנמצאות בארבעה היסודות (das Flüssige).
האיכויות: החום והקור והלחות והיובש (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' י"א). האויר והדם חמים ולחים, המים והליחה קרים ולחים (פי' דונש בן תמים לס' היצירה). קור ולח מתחלקים, חם ולח מתחלקים (תקון מדות הנפש לרשב"ג, דמות הצורה ליסודות ולטבעים ולמדות). כחום וכקור וכלחות וכיובש (חו"ה, היחוד ו'). כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג' כ"ג). כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות וכו' (שם ה' י"ד). והחלק הנִתק אל דמות המים איננו מים, אבל הוא סחיטה או לחות ארסיי או מזוניי (שם). ממה שימושש מן החם והקר והלח והיבש (אמונה רמה א' א'). בשיעורים מתחלפים מן החם והקר והלח והיבש (מו"נ ב' י"ט). מן האיכיות הראשונות וכו', ר"ל החום והקור

והלחות והיובש (שם ב׳ כ״א). טבעי בני האדם משונים במזגיהם כפי חלוף איכויותיהם בלחות ויובש וחום וקור (בינה לעתים לר״ע פיגו, דרוש ל״ב).

עי׳ ערך איכות, טבע, יבש, יסוד, מזג, קר, רטיבות.

לֵחָה, ל״ר: לֵחות, א׳) ארבעה החלטים שבגוף בעלי החיים, וביחוד: הלחה הלבנה (Körpersäfte; insbesondere der Blutschleim, Phlegma).

כן ברא את האדם גם מארבע היסודות: מרוח וממים אש ועפר, והם דם וליחה ומרירה אדומה ומרירה שחורה וכו׳ והליחה כנגד המים וכו׳ (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני א׳). לחה לבדה היא הלבנה, וליחות הם הארבעה וכו׳ (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, ז׳, הערת המתרגם). האש והאויר והמים והעפר, וכנגדם בגופי בעלי חיים ד׳ טבעים, והם מרה אדומה ודם ומרה שחורה ולחה (פי׳ דונש בן תמים לס׳ היצירה). כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה (ראב״ע, במדבר י״ט ב׳). ברא את האדם על ארבעה טבעים, שיש בו הדם לעומת האויר, והליחה הלבנה לעומת המים וכו׳ (תקון מדות הנפש לרשב״ג). ומשכנותם הם שתי מרירות, השחורה והאדומה, והליחה הלבנה והדם (חו״ה, עבודת האלהים ט׳). וכמו שבבני אדם גשמים אישיהם עומדים, כאברים השרשיים, וגשמים עומדים במין, לא באיש, כליחות הארבעה וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ב). נברא הגוף מארבע לחות, הלחה הלבנה ראשונה, והשנית הדם במעלה תיכונה, והשלישית המרה הירוקה, והרביעית המרה השחורה החזקה (ר״י אלחריזי, אגרת לשון הזהב).

עי׳ ערך בלגם, חלט, טבע, לבנה, מזג.

ב׳) לֵחות העין: התראה שבמקרה היה התחדש ליחה אחת זכה ותחתיה ליחה אחרת וכו׳, סוף דבר ליחות העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהן מן התקון מה שנודע (מו״נ ג׳ י״ט). העין נברא משבע לחות, קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות (ר״י אלחריזי, אגרת לשון הזהב). ויש בהן (בעינים) עשרה דברים משלימין אותו וכו׳ ואלו הן: שלשת לחות ושבע כתנות, והן מחיצות אל הלחות (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ט׳).

עי׳ ערך לֵחות.

לֵחוּת, לַחות; לֵחָה (das Flüssige; Flüssigkeit, Saft).

ונמשכו אחריה שתי איכיות: החום והליחות (רוח חן ז׳). למה שישקע בלחות הכפוריי מצבעי הגשמים הנראים (אמונה רמה א׳ ו׳, הראות).

כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפורי וכו׳ ולא יראה דבר עם שלמות לחות הכפוריי (שם)· ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות (מו״נ ג׳ ע״ב)· והושמה (בעין) לחות דקיקה והיא הבציית שטוחה על הלחות הקרחיית (פרקי משה א׳)· ויקרה מזה פגעים: אחד מהם שהכתונת הענביית נופלת על הליחות הגלדיית (שם ג׳)· שלחויות הגוף יש מהם ראשונים ויש מהם שניים וכו׳ (קאנון א׳ א׳ ה׳ א׳)· כח הראות וכו׳ יוצא אל העין מדרך שני העצבים החלולים וכו׳ ויתרחב התרחבות מקיף בלחויות אשר באישון׳ אשר האמצעיית שבהן היא הקרחיית׳ והיא לחות זכה כברד וכו׳ והושם אחריה לחות אחרת וכו׳ והלחות הזאת דומה לזכוכית וכו׳ ובמוקדמה יש לחות אחרת דומה לחלבון ביצה ונקראת החלבניית (שם ג׳ ג׳ א׳ א׳)·

לֵחִי׳ מענין הליחה·

סבות עניני גוף האדם וכו׳ כשהם ענינים גופיים׳ ר״ל לחיים או מזגיים או הרכביים (קאנון א׳ ב׳ א׳)·

לַחְלוּחִית׳ לחלוחית לבנה = הלחה הלבנה·

ואחר שיבדל הדם משתי המרות ומהלחלוחית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב ומוצץ הלב ממנו (ס׳ מוסר לר״י עקנין׳ ב׳ י״ג)·

לְחִיצָה׳ דוחק (Schwierigeit; gezwungene, unwahrscheinliche Erklärung).

ולהודיע חולשת טענות החולקים וכו׳ ושהם סובלים לחיצות יותר גדולות ויותר עצומות (הקדמת המאירי לפי׳ משלי)·

עי׳ ערך דחק׳ לחץ·

לַחַן׳ בל״ר: לְחָנִים (מלה ערבית)׳ נעימה׳ נגון (Melodie).

אבל יש יתרון לזולתה עליה (על הלשון העברית) בשירים המחוברים הנבנים על הלחנים*) (כוזרי ב׳ ס״ט)· כבר התבאר כי הלחנים*) אינם צריכים אל המשקל בדבור (שם ב׳ ע׳)· זה בלחנים*) בעלי המעשים וכו׳ (שם)· וכשירחק יותר ישיג בחוש השמע סוג אחר יותר דק ובמרחק יותר גדול מחוש הריח׳ וזה בקולות והלחנים והבדליהם (עקרים ג׳ י׳)· הטעמים והם מיני הלחנים׳ והנה נשאר לנו

---

*) כך היא הנוסחה הנכונה שבכ״י; עי׳ צונץ Synag. Poesie עמ׳ קט״ז׳ והערת קַסל לכוזרי ב׳ ס״ט׳ בסוף הפרק·

במיני הלחנים ג׳ וכו׳ ושאר הלחנים כגון הנוטים לשיר והנוטים לתמרור שהם מיני הפיוטים כלם (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳). אבל בחרתי בלחן הישמעאלים שראיתים לחן לב נשבר ונדכה (ר׳ מנחם מלונזאנו, שתי ידות). והלחנים והמשקלים הוא הסבה במציאות המלאכות השיריות (אבן רשד, באור ס׳ השיר לאריסטו). ״חכמת חבור הלחנים הלמודית״ (רמש״ש).

עי׳ ערך חבור, נגון, נעימה, נֹעם.

לַחֲנִי, מענין הלחן.

הנה נבא עתה להודיע דרכי השירים הלחניים (ר״ד בן ביליה, דרך לעשות חרוזים, כת״י).

לַחַץ, דוחק; קושי (gezwungene Erklärung; Schwierigkeit).

אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (מלחמות השם ג׳ ג׳).

אך על הלחץ אשר נלחץ רבינו יוסף הקרקסאני נ״ע וכו׳ (אהרן בן אליהו, גן עדן, חג המצות ב׳).

עי׳ ערך דֹחק, לחיצה.

לָחַץ, עי׳ הערך הקודם. — בִּפְעֵל: הוכרח. — לעשות מלאכתך לא לוחצת (שיר היחוד ה׳).

לְטִישָׁה, לְטִישׁוּת, בהירות, זכות (Klarheit, Glanz, Heiterkeit).

ובהיות האויר רטוב במטר רטיבות עם לטישה וכו׳ אז תהיה השמש נראית באויר וכו׳ ותולד ממנו הקשת (רש״ט פלקירא, המבקש צ״ה.). ויש לו זוהר ולטישות כמו הענן הלבן המקבל לטישות מאור השמש (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳). מפני שהיא בתכלית הזכות והבהירות והלטישות (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ט׳).

לָטַשׁ, בהשאלה לענינים רוחניים: חדד (den Verstand, Sinn usw. schärfen).

לוטשי העיון ההקשי (ר״י ן׳ לטיף, צורת העולם). וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת עניני יחוד הבורא (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א׳). — בפִעל: והוא שיהיה ברור ג״כ כמו האויר המלוטש והזך (אמונה רמה א׳ ו׳, הראות).

לְכַדִי, עי׳ ערך מתלכדי.

לְמַהִי, עי׳ ערך ל...

לָמָּה, שאלת הלמה (quaritas).

אתה נמצא וכו׳ ולא ישלוט בך איך ולמה ואין (כתר מלכות לרשב״ג). כי כל דבר שמבקשים לדעת אותו וכו׳ צריך לשאול עליו תחלה אם הוא נמצא אם לא, וכשתתברר אמתת מציאותו צריך לחקור עליו מהו ואיך הוא ולמה הוא (חו״ה, היחוד ד׳). ואלו הם אמהות הדרושים: דרוש אם וכו׳, דרוש מה, דרוש איזה וכו׳, דרוש למה (ס׳ הגדרים). בזה השלמתי השלשה מן המבוקשות, שהם אם ואיך ומה, ונשאר עתה לבאר ציון הרביעי וכו׳, ובו אכלול הלָמה, כלומר המבוקש הרביעי (תגמולי הנפש ז׳). וכלם נחקרים בד׳ חקירות והם אם ואיך ומה ולמה (ר׳ שלמה אלמולי, שער ה׳ החדש ב׳:) ידיעת הענינים בכלל ועל אמתתם יושגו בחמשה ענינים: הראשון אם הוא, והשני מה הוא, והשלישי איזה הוא, והרביעי איך הוא, והחמישי למה הוא (מאמר במהות הנפש לאלפראבי, חמדה גנוזה א׳ דף מ״ה:).

עי׳ ערך למות; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, צ״ז, הערה ג׳.

לִמּוּד, א׳) בהקבלה ללמידה: הוראת החכמה לאחרים (das Lehren).

ושלמות האדם יושג בשתי המדות הנזכרות: הלמידה והלמוד (מלמד התלמידים, לך לך). שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד (רלב״ג למשלי א׳). שהמושכלות הראשונות נמצאות באדם זולת למידה ולמוד (עקרים ב׳ כ״א).

עי׳ ערך התלמדות, למידה.

ב׳) למודים, חכמת הלמודים = חכמת השעור, וביחוד: חכמת התכונה (Mathematik, insbesondere: Astronomie).

כי היו הלמודים בזמנו (בזמן אריסטו) מעטים ולא היו שלמים (מו״נ ב׳ ד׳). דע כי גלגל נגה וכוכב יש מחלוקת בהם בין הראשונים מאנשי הלמודים אם הם למעלה מן השמש או תחת השמש (שם ב׳ ט׳). ואח״כ באו אנשים אחרים באנדלוס, חכמו בלמודים מאד (שם). למודים — שם נרדף למלת שמושים ולמלת הרגלים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הלמודים אשר בכלל ד׳ חכמות, שהם חכמת החשבון, הגמטריא שהוא בערבי אלהנדסה, המוציקא, בלשוננו ניגון, וחכמת הכוכבים (ר׳ זרחיה

בן שאלתיאל חן; עי' השחר ב', עמ' רכ"ו). תשבורת, מספר, תכונה, נגון, תחת הלמודים סדורות הן (ר"מ ריאטי, מקדש מעט א' ג').

עי' ערך הרגלי, טרח, מוסר, שמוש.

ג') למוד = doctrina.

פן, למוד, כלל, מאמר, פרק (חלוקת ס' הקאנון לאבן סינא; עי' רמש"ש תרע"ח).

לִמּוּדִי, א') בנגוד לטבעי: מה שנקנה ע"י למוד (angelernt, erworben).

המדע נחלק לשנים: חלק טבעי וחלק למודי, והטבעי הוא מה שאצל הבורא עלינו, והלמודי מה שנקח אנחנו בנפשנו (רמב"ע, ערוגת הבשם, ציון ב' קל"ד). וזה אם כח טבעי ואם כח למודי, כי היה מחלוקת בין המדיניים מי הוא הראוי יותר להלחם בשלימות, אם בעלי החוזק והכח בטבעם ומולדתם בלי למוד ואם בעלי למוד ותחבולות המלחמה, ואמר דוד שהתחברו בו שני הענינים יחד, הטבעי והלמודי (ר"י אברבנאל לשמואל ב' כ"ב).

ב') בנגוד למעשי: מתיחס על הלמוד העיוני (theoretisch).

המלאכה הלמודית = החכמה העיונית (כל מלאכת הגיון, מופת, מ"ז:).

עי' ערך עיוני, רעיוני, שכלי.

ג') החכמה הלמודית = חכמת השעור (Mathematik).

מי שנעשה מהיר בכללי הפילוסופיא וכו', אשר ראשיתם חכמת הלמודית ומיניה ואחר זה חכמת הטבע (הקדמת פי' ס' יצירה לדונש בן תמים). עד שיגיעו לו החכמות הלימודיות והטבעיות והאלהיות (אמונה רמה ב' ד' א'). והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים, החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית. אמנם החכמה הלמודית וכו' תעין בענינים משוללים מחמריהם וכו', וחלקי החכמה וכו' ארבעה הם, והם: חכמת המספר וחכמת השעורים וחכמת הכוכבים וחכמת חבור הנגונים והוא המוסיקא, ויקראו כל אלו החלקים החכמה השמושית (מלות ההגיון י"ד). וכאשר קראת עמי מה שקראת מחכמת התכונה ומה שקדם לך וכו' מן החכמות הלמודיות וכו', וראיתי תשוקתך לחכמות הלמודיות עצומה וכו' (מו"נ, פתיחה). כמו שיכחיש מי שאינו מהנדס דברים למודיים בא עליהם המופת (שם א' ע"ב). ושמע מה שהועילונו החכמות הלמודיות (שם א' ע"ג, הקדמה י', הערה). ודע שהחכמות המופתיות שלשה מינין: טבעיות

ולמודיות ואלהיות וכו׳ ולמוׂדיות ושמושיות והרגליות שמות נרדפים על זה המין, מפני שהיא כמרגלת ומלמדת לשני המינים האחרים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). בחכמת הלמודיות וחלקיה, וזו החכמה נחלקת לשבעה פרקים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ מ״א). כי החכמות כלם הם שלשה, והם הלמודיות והטבעיות והאלהיות וכו׳ ואולם החלק הראשון מזה המאמר הוא פרי החכמה הלמודית ותכליתה, כי תכלית החכמה הלמודית היא ידיעת חכמת הכוכבים (מלחמות השם ה׳ ג׳ י״ד).

גשם למודי = geometrischer Körper.

שהתבאר לו מקיום הידיעה בדברים הלמודיים וכו׳ שהם עצמים, ר״ל המספר והאחד והקו והשטח והגשם הלמודי (מלחמות השם א׳ ו׳).

חכמת הכוכבים הלמודית (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ עמ׳ מ״ה) = mathematische Astronomie.

למודי = בעל חכמת הלמודים (Mathematiker).

דע כי עניני התכונה האלו הנזכרים, כשיקראם ויבינם איש למודי לבד, יחשוב שהם מופת חותך וכו׳ (מו״נ ב׳ י״א). כי הלמודי יחקור בגשם מוחלט והטבעי יחקור גם כן בגשם מוחלט, אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (מלחמות השם, הקדמה). שלא נחוש לדברי הטבעי המניח שא״א לנקודה שתהיה נחה אלא בגשם נח, והלמודי יניח בגשם כדורי המתנועע תנועה סבובית שתי נקודות נחות בלתי מתנועעים, יקראו קוטבים (עקרים ד׳ ב׳).

עי׳ ערך הרגלי, מוסרי, שמושי, שרשי.

לָמּוּת, ענין הלמה (quaritas, διότι, οὗ ἕνεκα).

וכשידע האדם מהות זה העצם, ידע עם זה למותו, כי הלמות נמצא אצל המהות והמאמר בלמות הנמצאים הוא מידיעת הרצון, והלמות יחייב העלה אשר בעבורה יצא כל אחד מהסוגים והמינים והאישים מהכח אל הפועל והתכלית אשר עמד אצלה כל אחד מהם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ז). אין לעצמים הפשוטים למות חוץ לעצמם, אלא שיש להם למות היא ועצמם דבר אחד (שם ה׳ ל׳). כי הנמצא מסודר מהקצה העליון אל הקצה התחתון על ארבע מדרגות, והם המציאות וכו׳ והמהות והאיכות והלמות, והעליון מציאות לא מהות לו ולא איכות ולא למות, כאחד האמת ית׳ וית׳, ולמטה ממנו מהות אין איכות לו ולא למות, כשכל וכו׳, ולמטה ממנו מהות בעל איכות ולמות, כטבע

והמתהוים (שם). והלמות מסודרת במעלת הארבעה, כי היא מצורפת אל האיכות והמהות והמציאות שהם שלשה (שם). וכן אין שואלין עליו למה נהיה, שהלמות הוא מענין העלה המתממת (עולם קטן ג׳, עמ׳ נ״ג). האחת ההלות וכו׳, השנית המהות וכו׳, השלישית האיכות וכו׳, והרביעית הלמות, כאמרו למה היה זה או זה (ס׳ הגבולים והרשמים לר׳ יצחק הישראלי, תרגום נסים בן שלמה; עי׳ רמש״ש ש״פ וש״צ).

עי׳ ערך אמות, הלות, ישות; וע״ע בתורת התארים לדוד קויפמן, רע״ט, הערה פ׳; בספרו התיאולוגיה של בחיי, ל״ו, הערה א׳, ובמכתבו של רמש״ש אל שזח״ה שבפתיחת ס׳ תגמולי הנפש, עמ׳ י״א.

לְמִידָה, עי׳ ערך למודי.

לְנַפְשׁוֹ, בספרות הקראים: על פי עצמותו וטבעו (seinem Wesen nach). כי הגוף פעם יהיה מחובר ופעם יהיה מופרד וכו׳, וחכמי המחקר חלקוהו בחלוק הכרחי לאי צד יהיה מחובר: אם לנפשו, אם למציאותו או לאפיסתו, אם למציאת דבר, אם לאפיסת דבר, אם בעושה. ובטלו שיהיה מחובר לנפשו, כי נפשו עמו והוא יפרד וכו׳ (עץ חיים לאהרן ב אליהו, פרק ד׳). שהדק דק לנפשו ולא יחָלק בהכרח (שם). וחוב שיהיה אליל היותו בפאה לנפשו, ולא יעבור שיהיה בה לאפיסת דבר, לפי שאין ביניהם תליאה וכו׳, ולא יעבור שיהיה בפאה לעושה, כי העושה לא יכתים בנשאר*) (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, שאלה בחדוש העולם). דברים שהם עומדים מעצמם ואינם צריכים דבר אחר להעמידם הוא יקרא לנפשו, שמנפשם הם. (ס׳ הגדרים). אשור לנפשו = Wesensattribut

עי׳ ערך נפש.

---

*) מ. שריינר במאמרו „חקירות ע״ד ישועה בן יהודה" מתרגם: „Und darum ist es auch unmöglich anzunehmen, daß es (das Atom) seinem Wesen zufolge in irgend einer Richtung sei. Es ist aber auch nicht möglich, daß es wegen der Nichtexistenz eines Dinges dort sei, da es zwischen ihnen (dem Nichtexistierenden, dem Raume und dem Atom) keinen Zusammenhang gibt . . . Ferner ist es unmöglich, daß es wegen irgend eines Wirkenden (Agens) in einer bestimmten Richtung sich befinde, da das Wirkende auf das Dauernde keine Einwirkung ausüben kann."

לְעַצְמוֹ, לכשעצמו (an und für sich, per se).
אבל יש לנו לעבדו לפי שראוי מדרך השכל וחייב מדרך האמת לעצמו (עולם קטן עמ׳ ס״ז).
מכוון לעצמו, מבוקש לעצמו = תכלית לכשעצמו (Selbstzweck).
והמביא לכל זה היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה ((מו״נ ג׳ ל״ג). והם כלם בלתי מכוונים לעצמם, אבל הם מפני דבר אחר (שם ג׳ ל״ב).
עי׳ ערך מְכֻוָּן.

לֵץ, בהוראת בעל חכמת ההלצה (Rhetoriker).
לצים שם לבעלי חכמת ההגדה, המשתמשים בה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).
עי׳ ערך הלצי.

לִקּוּי, לקוי החמה, לקוי הלבנה = קדרותם (Sonnen-, Mondfinsternis).
כשיהיה הירח בתוך עמוד החשך אזי נמנע אורו ממנו ולא נראהו, וזהו ענין הלקוי (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳). והנה אבאר לקוי השמש וכו׳, אמנם נמצא דבר בלקוי השמש שאינו בלקוי הירח וכו׳ (שם). מלקוי וקדרות הירח (נחמד ונעים לר״ד גנז).
עי׳ הערך הסמוך.

לָקוּת, **לֶקוּת**, ברבוי: לקויות, לקוי החמה והלבנה.
שם לקות וליקות שגור ביחוד בספרי ראב״ח (עי׳ צורת הארץ עמ׳ כ״ב, כ״ד וכ״ה; ס׳ העבור ט״ו; מגלת המגלה נ״ז). וכמו הלקות אם יהיה בזה החודש אם לא (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳, עמ׳ צ״ו). שהארץ תעמוד בינה ובין אור השמש ויתחייב מזה לקות הלבנה בכל חדש ויהיה לקותה כל הלילה וכו׳ (המבקש לרש״ט פלקירא). וזה מורגש בלקות החמה ובלקות הירח (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, א׳). ממולדות ונגודים ולקויות ומבטים ודבוקים, חזרות, נסיגות ויתר התנועות (דרך אמונה לר״א ביבאגו, א׳ ב׳). בפרק הזה אודיעך מעניני לקיות שני המאורות (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳ ט״ז). קו הלקות (נחמד ונעים לר״ד גנז, קכ״ד).

לְקוּתִי, מתיחס על הלקות.

והקו אשר יחתוך אזור המזלות לשני חצאין וכו׳ יקרא הקו הלקותיי (אשפירא לראב"ח, ב׳). חשך הלקותי (אותות השמים, משפט הכוכבים ב׳).

לָקַח, א׳) ע״ד הערבית: השתמש במלה בהוראה מיוחדת; השיג, הסתכל (ein Wort in einem bestimmten Sinne nehmen; auffassen, betrachten).

וכאשר לקחנו מה שבמקרה מקום מה שבעצמות יחָשב במה שהוא אפשרי שהוא נמנע (כל מלאכת הגיון, המאמר בדבורים, הענינים המטעים). ואמנם טעה בכאן, לפי שהוא לקח הפך סותר אינו צודק באמת (שם). אולם הקשורים הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או במקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט (שם). ואולם השלוחים הנה הם דברים יוקחו מוחלטים, וידומה שהם יצדקו מקושרים (שם). או יוקח מה שאינו מקביל על שהוא מקביל (שם, עזיבת המקבילים). ויוקח מה שאיננו בו כח מוליד על שהוא בו כח מוליד (שם). ולזה יטרח אדם אחד שנים רבות בהבנת חכמה אחת ואַמִת הקדמותיה עד שיקחה אמת (מו"נ א׳ נ"ט). ולא תמצא לעולם השכל דבר אחד והמושכל דבר אחר אלא כשילָקחו בכח (שם א׳ ס"ח). שאתה כשתקח העלה גם כן בכח, תהיה היא קודמת לעלולה בזמן וכו׳ וכן כשתקח הפועל פועל בפֹעַל, יהיה מתחייב מציאות פעלו בהכרח (שם א׳ ס"ט).

ב׳) לקח עצמו ב.... התאמץ בדבר, הזדרז (beflissen sein).

וזה הענין וכו׳ צריך לבארו לאשר לקחו עצמם בשלמות האנושי (מו"נ א׳ כ"ו; ר"י אלחריזי מתרגם: המזרזים נפשותם בשלמות).

לְקִיחָה, השתמשות בבטוי מה בהוראה מיוחדת (Gebrauch eines Ausdrucks in einem bestimmten Sinne).

ומהם לקיחת מה שאינו סבה על שהוא סבה (כל מלאכת הגיון, בענינים המטעים) לקיחת השאלות הרבות על שהם אחד (שם).

לָשׁוֹן, א׳) הוראה, משמעות (Sinn, Bedeutung).

אין נא אלא לשון בקשה (ברכות ט׳). כי משמש בארבע לשונות (ר"ה ג׳.; והרבה כיוצא באלו בספרות התלמוד והמדרשים). כי השביתה נאמרת בלשון הקדש על לשונות רבות (הגיון הנפש לראב"ח, י"ח.). כי פעולת שב

והמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקדש על שבעה פנים, הראשון מהם לשון חזרה מן הדרך אל דרך אחרת (שם י"ט:). לשון מיודע, לשון מנוכר = שֵׁם בה"א הידיעה (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' צ'). לשון משותף = שם משותף (Homonym). — ויהיה מים לשון משותף, נאמר על הצורה ועל המים ממש (הגיון הנפש לראב"ח, ג':).

ב') לשון הענין, הרמז וההוראה שבענין מה, המכונה בלשון דבור, בנגוד לדבור ממש (Rede in figürlicher Bedeutung).

אבל הם (הגלגלים) כמו שאמרו הפילוסופים בעלי חיים עובדים את אדוניהם, ישבחוהו ויהללוהו שבח גדול וכו', אמר: השמים מספרים כבוד אל וגו', ומה רחוק מציור האמת מי שיחשוב שזה לשון הענין וכו' (מו"נ ב' ה'; עי' פינסקר, לקוטי קדמוניות א' צ"ב ובספרו של י. אפרת ע"ד המונחים הפילוסופיים שבמו"נ).

לְשׁוֹנִי, מענין הלשון (sprachlich).

חכמה לשונית (דרך אמונה לר"א ביבאגו, מ"ז). ההנחות הלשוניות (מעשה אפוד ח'). בטוי לשוני (ר"י פרובינצלו, שו"ת בדבר למוד החכמות). מדרגה לשונית (שם). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה הלשונית (עבודת הקדש לר"מ גבאי, היחוד ב').

מ

מְאֹדִי, בנגוד לתמידי ולמעטי, מה שמצוי ברוב המקרים והעתים, מה שחוזר ונשנה לעתים קרובות, וכדומה (häufig, ἐπὶ πολύ).

שהענינים המקריים אינם תמידיים ולא מאדיים *) וכו׳, אמנם הענינים הטבעיים אשר תחת גלגל הירח מהם תמידיים ומהם מאודיים, והתמידיים כחמום האש ורדת האבן למטה, והמאודיים כצורות אישי כל מין ופעולותיו (מו״נ ב׳ כ׳). והתמידיי הוא הדבר הטבעי שלא ישתנה, אבל ילך מהלכו הטבעי על תכונה אחת בלי שום חלוף ושנוי; והמאודיי הוא הדבר שיש לו ג״כ מהלך טבעי, אבל בחלוף ושנוי מה, ולפעמים יוצא מגדרו ומהלכו (ר״ש ן׳ תבון, פירוש המלות הזרות). וזה דבר בלתי אפשר בזאת ההויה המאדית (מלחמות השם א׳ ו׳). ומהצד שהוא מוגבל ומסודר (הקרי וההזדמן) הוא מאדיי וכו׳, ומן הצד אשר הוא בלתי מוגבל הנה הוא מעטיי (שם ב׳ ב׳; ומצוי גם שם מאדיות בספרות המאוחרה).

מְאֻוֶּה, השתמשו בו במשמעות „begehrenswert“ (בספרות החדשה).

מְאֻזָּן א) ממוזג במזג השוה (ausgeglichen, proportioniert, ebenmäßig gemischt).

יש מי שחושב הנפש היא המזג והוא הערך המאוזן מעירוב האיכיות וכו׳ (ר׳ ידעי׳ בדרשי בתשובות רשב״א תי״ח).

ב) שקול בשיר, נחרז (metrisch geformt, gereimt etc.).

השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן (ר׳ עמנואל הרומי, מחברת כ״ג).

עי׳ ערך אזן, משער, נערך, ערוך.

מְאֻזָּר, בהנדסה: קוים מאוזרים = rationale Linien.

---

*) ר״י אלחריזי מתרגם: מצואים ברוב, ורש״ט פלקירא מציע לתרגם: רַבִּי.

כחות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים והיות הקוים מאוזרים ובלתי מאוזרים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ג; ר״ש ן׳ תבון מתרגם — לפי הנוסח הנכון —: קוים מדברים ובלתי מדברים).

ע׳ ערך מדבר.

מְאֻחָר, א׳) המאמר בקודם ובמאוחר (רמש״ש ס״ב). מהקודם אל המאוחר = a priori; מהמאוחר אל הקודם = a posteriori (ערוגת הבושם ט׳; בספרות החדשה: מיזס ועוד). גם בנגוד לממהר: מה שנמשך זמן רב (langsam).

שזאת התנועה אשר נקראה מאוחרת וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳; ר״י אלחריזי מתרגם: מבוששת).

ב׳) מאוחרים או מתאחרים, כמו מסובבים או עלולים (Wirkungen) בנגוד לקודמים או סבות קודמות.

והסבות בזה רבות מעניינים דבקים רבים מוקדמים ומאוחרים ונמצאים (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ל״ט; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: קודמים ומתאחרים והווים). אמר החכם: חלקי הגדר קודמים על המוגדר או מאוחרים ממנו וכו׳, ואם יש דבר מן הנמצאים שא״א שימצא דבר קודם לו, אי־אפשר לגדרו אלא בדברים המאוחרים ממנו, והדברים המאוחרים הם כמו תנועת הגלגל המורה על מציאותו, או שאר פעולותיו המורים עליו (קרשקש למו״נ א׳ נ״ב). ומציאות השם ג״כ במופת, ראיה התבאר, ר״ל מן המתאחרים, לא מן הקודמים (נרבוני שם).

ע׳ ערך סבה (סבות קודמות), מופת (מופת ראיה), קודם.

ג׳) אחורי מקום מה (hinten, der hintere Teil).

ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעיתו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו (כוזרי ה׳ י״ב).

מְאֻיָּךְ, מתואר בתארים, באיכיות (qualifiziert).

כי הנמנע מציאת איכות אלא במאויך, מפני שהאיכות מקרה והמאויך עצם (ס׳ היסודות לר״י ישראלי).

ע׳ ערך אֵיךְ, אִיוּךְ.

מְאֻיָּן, בהוראת שלילי (negativ).

ולא מאוינת הראשונה וכו׳ (מקרא כפשוטו לדברים כ״ב א׳) אעפ״י שזה מקוים וזה מאוין (שם לישעי׳ ל׳ י״ח).

ע׳ ערך איון, אַיִן, בעור, מבֹער.

מַאֲמִין, מ א מ י נ י השלילות: סיעה פילוסופית של הערבים השוללת מציאות תארים עצמיים מהאלהים (Muattila); מ א מ י נ י תארים עצמיים: כתה המתנגדת לדעות הסיעה הנזכרת (Sifâtija). — מ א מ י נ י ההגשמה, ההגדלה (Anthropomorphisten); מ א מ י נ י ההכרח (Fatalisten); מ א מ י נ י הגלגול, ההשנות, ההעתקה; מ א מ י נ י הקדמות, החדוש; מ א מ י נ י הריוח; מ א מ י נ י השניות (Dualisten), מ א מ י נ י השלוש (הנוצרים), וכיו״ב.

עי׳ ערך א י ש (אנשי), ב ע ל, (בעלי), כ ת.

מַאֲמָר, א׳) דבור, ספור דברים, החלטה, וכיו״ב (Darlegung, Erörterung Behauptung, Ausspruch u. ä.).

מאמר מאריך = דברים ארוכים, מ א מ ר נָאוֹת = דברים הגונים, מ א מ ר גושמני = ענינים חמריים (עי׳ לויאס, אוצר חכמת הלשון, א׳ ע״ח), מ א מ ר אמתי, מ א מ ר מדויק, מ א מ ר כוזב, מ א מ ר בתכלית הנפילה, מ א מ ר בדוי וכו׳.

ב׳) מלה, תבה (Wort).

מ א מ ר ו ת עברות, מ א מ ר ו ת עתידות; מ א מ ר משולש = תבה בת שלש אותיות שרשיות (דונש).

ג׳) אפוריזמה (עי׳ רמש״ש תצ״ט).

ד׳) משפט, גזרה (Satz, These, propositio).

וכלל הדבור המרכב מהספור והמסופר ממנו וכו׳, ר״ל הנושא והנשוא יחד, יקרא משפט או גזרה, ויקרא ג״כ ה מ א מ ר הפוסק (מלות ההגיון א׳). ה מ א מ ר החותך והמגיד הנקרא משפט (רמש״ש). ומבואר שזה (ההיקש) לא יהיה מלה נפרדת, אבל מ א מ ר חותך יכניס בו הצדק או הכזב (כל מלאכת הגיון י״ד).

מ א מ ר ארוך	Periode — — — — — —
„ גוזר	kategorischer oder Aussagesatz —
מ א מ ר י ם דומים	sinnverwandte Sätze — —
„ הפכיים	einander widersprechende Sätze
„ חלופיים, מתחלפים	nicht übereinstimmende Sätze
מ א מ ר הגדי, ספורי	rhetorischer Satz — — —

מאמר כולל	allgemeiner Satz
„ מבדיל	Adversativsatz, Einräumungsatz
„ מבטל	entkräftender Satz
„ מוגבל, מגביל	bedingter Satz
„ מופתי	apodiktischer, demonstrativer Satz
„ מוציא	exzeptiver Satz
„ מחלק, נבדל	disjunktiver „
„ מכריע	principium exclusi tertii
„ ממעט	exklusiver Satz
„ מוסגר	Parenthese
„ מפרט	Paraphrase
„ מקטין	Verkleinerungssatz
„ מורכב, מחובר	zusammegesetzter Satz
„ המתאוה	Optativ
„ המוחל בו	Anfangssatz
„ מתהפך	propositio commutabilis
„ מתנגד	„ repugnans
„ נגדי	Antithese
„ נפלא	Paradoxon
„ נצוחי	dialektischer Satz
מאמרים נרדפים	synonyme Sätze
מאמר סתמי	unbestimmter Satz
„ פרטי	singulärer „
„ קצתי	partikulärer „
„ תלוי	konditioneller „

כוללים הם המאמרים שנושאיהם כולל, דהיינו שיכלול פרטים רבים. ד"מ: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". פרטיים הם שנושאיהם פרט א' לבד, ד"מ: "ירושלים אינה מטמאה בנגעים", קצתיים — שיזכרו בנושא קצת מכלל א', ד"מ: "יש מותרות לבעליהן". ואמנם יש המאמר הסתמי, שלא נזכר בנושאו מלת כל, ואעפ"י כן כחו ככח המאמר הכולל, ד"מ: "נשים חייבות בקדוש היום". (דרך תבונות לרמח"ל, ו:). מאמר ממעט הוא המאמר שיאמר נשוא בנושא ויושלל מכל זולתו,

ד"מ מאמר הכתוב: "הוא לבדו יעשה לכם". מאמר מוציא — שיוציא הנשוא מקצת ממה שנכלל בנושא המאמר ההוא, ד"מ: "הכל שוחטין חוץ מחרש שוטה וקטן". מאמר מוגבל — שיאמר נשוא בנושא, אך לא בהחלט, אלא בבחינה אחת או עם תנאי אחד, ד"מ: "כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר, ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון". מאמר תלוי — שיתלה מציאות ענין א' במציאות ענין אחר, ד"מ: "אם עני או כהן למודים לאכול אצלו, יבואו ויאכלו" (שם, ז:). מאמר מדמה — שיאמר בו ענין בדמיון עם ענין אחר. ד"מ: "כשם שחולקין בחולין, כך חולקין בתרומה" (שם ח'). דומים הם ב' מאמרים שיאמרו נשוא אחד בנושא אחד עצמו, אלא שבאופן האמירה וסדר הדבור יהיה מתחלף. מאמרים מתחלפים — ד"מ: "ר' טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה, רע"א מחצה חולין מחצה תרומה". מאמרים הפכיים — שיאמרו על נשוא אחד בנושא אחד אחד הן ואחד לאו. מאמרים מתנגדים — בהפכיים עצמם יש הפכיים ממש, שהם מן הקצה אל הקצה, ויש שאינם הפוכים כ"כ, אך על כל פנים מכחישים זה את זה, ונקראים מתנגדים. ד"מ: "ומצטרפין זה עם זה חוץ מקלפיהן" עם מאמר "רי"א חוץ מקליפי עדשים". (שם י':). מאמרים מתהפכים—הם אותם שנשואיהם ונושאיהם שניהם הפכיים, ונמצא ענינם אחד, ד"מ: "כל האוכל מאכיל — כל שאינו אוכל אינו מאכיל". מאמרים נבדלים — המאמרים שאין להם יחס משותף כלל, פי' שאין נושאיהם ולא נשואיהם א' וגם לא דומים כלל. (שם י"א:). עוד מטבע ההתבוננות, שנשואים שונים שמוכרחת המצא אחד מהם לבדו בנושא, כשיתברר לנו מציאות הא' יוכרח העדר כל האחרים, וכשיתברר לנו העדר כלם חוץ מא' יוכרח מציאות הא' הנשאר וכו', וכן כשאמרו: "ה"ד — אי דלא עשה בעדים, מנא ידעינן? אלא דעשה בעדים וכו'", והנה דין זה נקרא היקש מהלק, לפי שהקדמתו מאמר מחלק: או נשוא זה או נשוא זה יש בנושא זה, או להפך (שם י"ח:). ומה שצריך שתתבונן עוד, הוא להכיר השמות הנרדפים שנתבארו אצל המדקדקים, וכן המאמרים הנרדפים, דהיינו שמלותיהם שונות וענינם אחד; כי הנה יקרה לפעמים שיהיו ב' מאמרים סותרים זה את זה או מוכיחים זה על זה, ולא ירגיש בהם השכל, מפני היות נושאיהם או עניניהם מוזכרים במלות שונות. ד"מ אם יאמר א': "קדשי מזבח

אין להם פדיון״, ויאמר אחר: ״הקרבנות יש להם פדיון״ — הנה ב׳ מאמרים הפכיים ודאי (שם ל״ג). מאמר מתנגד — גדרו אשר יבאו במאמרנו שני מתנגדים וכו׳, מצאנוהו בדברי הנביא ישעיה: ״ורחב ופחד לבבך״ (לשון למודים לרמח״ל, ל׳). מאמר מתהפך — גדרו מאמר נסבב בו ענין אחד ע״י הפכים. מצאנוהו בדברי הנביא: ״השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל״ (שם ל״ה). מאמר נגדיי — גדרו אשר נקביל במאמרנו ענינים נגדיים גם את זה לעומת זה, מצאנוהו בדברי החכם: ״עת ללדת ועת למות, עת לטעת ועת לעקור נטוע״. (שם ל״ו:). המאמר המורכב יתחלק לחמשה מינים: תנאיי, מחובר, המחלק, המבדיל, המיחס. המחלק — קשרו מלת או. ד״מ: עתה הוא יום או לילה; המבדיל — ד״מ: אעפ״י שאנו בגלות ארוך כזה, מחזיקים בתורתנו. לא עבדות היא התורה, אלא חרות; המיחס — ד״מ: כמו המלך, כן העם. מקום הזהב, שם הכבוד (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ט). מאמר הגדי וכו׳ ובזה המין מן המאמרים ··· דורשים על בני אדם לזרוז לעשות דבר או להרחיק מעשות דבר וכו׳, והמאמר שהוא מזה המין יקרא מאמר ההגדי או הספוריי, כמו שנקרא מאמר המין הראשון מאמר מופתי ומאמרו השני מאמר נצוחי וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פרוש המלות הזרות).

ה׳) אחד מעשרת הסוגים העליונים של אריסטו, ובל״ר מאמרות, גם מאמרים (Kategorie).

בספר הנקרא קאטאגאריש בלשון יון והמאמרות בעברי (האמונה הרמה, זכר כלל). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו יו״ד מינים וכו׳ ואלו י׳ הסוגים העליונים אשר יקראום מאמרות (מלות ההגיון י׳). ואם היה אמנם הפרד הנפש בציור העשרה מאמרים וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ד). *

---

*) שמות המאמרות של אריסטו בעברית: א׳) העצם (ונקרא ג״כ יש, ממש, נצב, עקר, מהות עיון, יסוד) = substantia (quidditas), οὐσία. — ב׳) הכמה, (כמות, כַּמָּיות, ספירה) = quantum, ποσόν. — ג׳) האיך (איכה, איכות, תואר, כיצד) = quale, ποιόν. — ד׳) המצטרף (חָבֵר, חבור, טָפל, טפול, [המאמר] ביחד, טפלה, יחס, מסמך, מוסמך, סמיכות, צרוף, הצטרפות) = relatio, πρός τι. — ה׳) האנה (אין, מקום) = ubi, ποῦ. — ו׳) המתי (זמן, עת) quando, πότε. — ז׳) המצב (ישיבה, יושב, מְסָב, תשומה, נְצִיב) situm esse, κεῖσθαι. — ח׳) לוֹ (קנין, יש) = habere, ἔχειν. — ט׳) שיפעל (פועל, עושה, מִפְעָל) = facere, ποιεῖν. — י׳) שיתפעל (פעול, נעשה, נפעל, מָפְעָל) = pati, πάσχειν.

מאמרות הנדסיות = mathematische Kategorien (מיזס); מאמרות כחיות = dynamische Kategorien.

ע׳ ערך נאמרות, מין, סוג, ראש (ראשים כללים).

ו׳) חבור, ספר, קונטרס, גם פרק או חלק ממנו (Werk, Abhandlung, Traktat; Abschnitt eines Buchs u. ä.).

ועוררתני פרידתך לחבר המאמר הזה (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: לחבר זה הספר). המאמר הזה ענינו הראשון וכו׳ (שם; בהעתקת ר״י אלחריזי: זה הספר).

„מאמר הנמצא והמציאות״, „מאמר במהות הנפש״ לאלפראבי, „מאמר על התדבקות השכל״ וכו׳, „מאמר הנהגה המדינית״ לאבונצר, „מאמר ההמשלים״, „מאמר בטחורים״, „מאמר הגאולה״, „מאמר האחדות״, „מאמר העיקרים״, והרבה כיו״ב.

ז׳) גדר כולל סוג והבדל (Definition).

אין הגשם א״כ אחד לא מצד חלוקתו ולא מצד הרכבתו, ר״ל היותו שנים במאמר (מו״נ ב׳ א׳; השוה מו״נ א׳ ל״ה: כי הגשם וכו׳ מורכב מחומר וצורה, שנים בגדר). [גם בהעתקת ספרי אבן רשד נמצאת מלת מאמר בהוראת גדר.]

ח׳) הוראה, משמעות, פֵּרוש (Bedeutung).

··· סובל ארבעה מאמרים (ר״י ן׳ גנאח, שרש צפה ועוד).

ט׳) מאמר ב···, ענינו אמונה באיזו דעה (Glaube).

בהכריע המאמר בחדוש על המאמר בקדמות (מו״נ ב׳ י״ו; ר״י אלחריזי מתרגם: לשום יתרון באמונתנו בחדוש העולם על המאמינים בקדמותו).

ע׳ ערך אמר.

י׳) האמרה הפועלת של הפילוסופים האלכסנדרונים (Logos).

וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב״ה שהוא חי בחיים שהיא רוח הקדש וחכם בחכמה שהוא המאמר (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הוצ׳ פאלק, הליכות קדם).

ע׳ ערך אמרה, מלה.

מְאַמֵּת, מחזיק בדעות אמתיות, חוקר דבר לאמתו (Warheitssucher, wirklicher Denker, Forscher, echter Philosoph).

זהו אשר צריך שיאמינוהו המאמתים (מו״נ א׳ ט׳; ר״י אלחריזי מתרגם: אנשי האמת). אין התנצלות אם כן למי שלא יקבל מן המאמתים המעיינים, אם יהיה מקצר מן העיון (שם א׳ ל״ו). וכבר דברנו בו אנחנו וזולתנו מן המאמתים (שם ב׳ מ״ח). מלת מאמתים... תואר לבני אדם המחזיקים בדעות ואמונות אמתיות שיגזור השכל אמתתם, לא יספיק להם המקובלות והמפורסמות (ר״ש ן׳ תבון, פרוש המלות הזרות, ערך אמת).

מְאֻנֶּה, כמו מְסֻבָּב (das Verursachte, die Folge, Wirkung).

והוא התואנה לכל מאונה וסבה לכל מסובב (ר׳ דוד הבבלי אלמקמץ).

ע׳ ערך מעולל, עלול.

מְאֻפָּס, בספרות הקראים: כמו נעדר (nicht vorhanden).

הדבר המאופס (יוסף הרואה).

ע׳ ערך אפס, אָפוּס, אפסי.

מַאֲצִיל, ע׳ ערך אצל.

מְאֹרָע, נרדף עם מקרה (Akzidens), בנגוד לעצם (עי׳ רמב״ם, ה׳ יסודי התורה א׳ ז׳ וג׳ ג׳; אשכול הכופר ל״א; ר״י אלברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה י״ד — המשתמש במלת מוֹרָע—; אֶפשטיין, קובץ על יד ב׳ ב׳).

ע׳ ערך אורע, ארען ברשימת המונחים המחודשים על ידי.

מְאֻשָּׁר, בספרות הקראים: מתואר בתארים עצמיים (qualifiziert, durch Wesensattribute beschrieben).

וההבדל שבין האשור ובין המקרה שהאשור אינו ענין שיבדל מעצם המאושר, אלא קיומו עם אותו האשור (עץ חיים לאהרן בן אליה, ד׳).

ע׳ ערך אשור.

מְבֹאָר, ברור, גלוי לכל, מה שאין בו ספק (klar, einleuchtend, evident).

זה מבואר מאד (מו״נ ב׳ כ״ט). מבואר התועלת (שם ג׳ ל״ו). מבואר העלה (שם). מבואר נגלה (שם א׳ כ״ט). מבואר בעצמו (אפודי, צ״ב). מבואר הבטול (מלחמות השם, הקדמה). מבואר הנפילה (שם, מאמר ה׳). מבואר הדחיה (עקדת יצחק, הקדמה). דברים מבוארי הדוחק (הכתב והקבלה לדברים א׳ ה׳).

מַבְדִּיל, א׳) כמו הבדל (ע״ש) הענין העצמי שבו יִבָּדֵל המין מזולתו (Artmerkmal, διαφορά).

שהאחד וההרבה ממבדילי הכמות (מו״נ א׳ נ״ז). המבדיל— חקקוהו שהוא הכללי הנפרד אשר בו יובדל ויוכר כל אחד מהמינים הנחלקים בעצמם מן המין המשותף לו בסוגו הקרוב (ר״ש ן׳ תבון, פירוש המלות הזרות; ועי׳ עוד: רמש״ש רשימת ליידן ר״מ; מסיר ליאון, הגיון מ״ו; מערכת ההעתקות נ״ב).

ב׳) מאמר מבדיל, מאמר המורה הבדלה, נגוד או שנוי ע״י אותיות הטעם אף על פי, לא... אלא (רמח״ל, הגיון ק׳).

עי׳ ערך מאמר.

מֻבְדָּל, מובדלות = שכלים נבדלים (separate Intelligenzen).

וכשמשלים עיונו בו [בשכל הפועל] וידע מעלתו מן המושכלות המובדלות וכו׳ (העגולות הרעיוניות ב׳).

מָבוֹא, במשמעות יחס ושייכות, אפשרות, מציאות, וכיו״ב (Beziehung, Zusammenhang; Einfluß, Zulässigkeit etc.).

ואלו אין מבוא להם בזה הענין (מו״נ א׳ ל״א). שאין מבוא למצוות ההן שעטנז וכו׳ לא בתקון הנפש וכו׳ ולא בתקון הגוף (שם ג׳ כ״ח). שכל אלו אי אפשר מבלתי שיהיה להם מבוא באחד מג׳ ענינים (שם). וראוי בזה ג״כ כשנרצה שנתן הסבה והמציאות שיהיה לגבול האמצעי מבוא בגבול הגדול (כל מלאכת הגיון ל״ח:). אם יש לקמיעות ולחשים מבוא בפעולות האדם (אור ה׳ ס״ז ד׳). ואין לרצון שום מבוא עליהם (שם). ואין מבוא לזה השמוש (אפודי ע״ז). שאין להם מבוא לא במקרא ולא במשנה ולא בגמרא (ר״מ קורדובירו). אין להם מבוא בדרך הפשט (הכתב והקבלה לשמות כ״ח ל״ה).

עי׳ ערך הכנסה.

מְבוּכָה, א׳) ספק ומצוקת־הנפש, וכיו״ב (Zweifel, Unschlüssigkeit, Verlegenheit ,dubitatio, fluctuatio animi, perplexitas).

והציקוהו פשוטי התורה וכו׳ ונשאר במבוכה ובהלה (מו״נ פתיחה). ולא יסור מהיות בכאב לב ומבוכה גדולה (שם). ובהלצה: מבוכה— גדרו אשר נראה עצמנו נבוכים בלי נדע מה לעשות ומה לדבר וכו׳,

מצאנוהו בדברי המשורר: אנה אלך מרוחך וכו׳ ואמנם בזה יבחן ויתחלף הסדר הזה מן הספק וכו׳ כי שם איננו רק מלה אחת תניע המאמר בדרך מסופק וכו׳ (רמח״ל, לשון למודים ל״ה). *

ב׳) פליאה והשתוממות (Erstaunen).

אמר הכוזרי: אתם היום במבוכה גדולה מאלה החובות הגדולות (כוזרי ב׳ נ״ז; עי׳ תרגומו והערתו של דוד קַסל שם).

מִבְחָן, סימן מובהק יוכר ויבחן בו דבר מזולתו (Kriterium).

ואם הוא מבחן זה הענין בכח המחשב או בשכל (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ט״ו; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ואם בחינת זה הענין ומַצְרֵפו בכח המדמה או בשכל). דרך המבחן הזה שאמרנו שבו יבחנו הפעולות הטובות והפעולות הרעות (ס׳ העקרים ג׳ ז׳).

מִבְחָר, באצטגנינות: בחירת פעולה לפי הוראת הכוכבים „electiones“ (ס׳ המבחרים לראב״ע, כת״י; ספר קצר במבחרים, כת״י; עי׳ רמש״ש תקע״א).

מִבְחָרִי, כמו בחירי (ע״ש) (freiwillig, voluntarius).

המעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים **) (כוזרי ה׳ כ׳; השוה גם מו״נ ב׳ מ״ח ועקדת יצחק כ״ו).

מַבָּט, א׳) מבטים בהוראת „Aspekten“ (בחכמת הכוכבים).

בעתים ידועים ומבטים כוכביים (כוזרי ג׳ נ״ג). כבר העירותיך על ידיעתם במבטים הברורים [נ״א הכדוריים] (שם ד׳ כ״ט). ומהנמצא במבטים מדבוק הכוכבים (העקרים ד׳ ב׳). ״ס׳ משפטי המבטים״ (רמש״ש תקצ״ה). מבט החבור = Konjunktion; מבט נכח = Opposition; מבט מורבע „quartel aspect“ (רמש״ש, שם).

ב׳) חכמת המבט = Optik.

לפי שחכמת המבטים יעוין בקוים ביותר ממה שיעיין בו המהנדס, אבל המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד, ובעל חכמת המבט יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ו). חכמה אחת

---

*) השוה „תורת המדות“ של שפינוזה, חלק שלישי, משפט י״ז, הערה על מבוכת הנפש (תרגומי העברי עמוד ק״ס).

**) "Die Handlungen sind göttlich oder natürlich oder zufällig oder Wahlhandlungen" — Cassel.

מלומדה חצבה עמודיה שבעה: מספר, תשבורת, מ ב ט י ם, תכונה מוסיקה, משקולות, תחבולות (חיי העולמים ליוחנן אלימאנו, כת״י). התכונות נכללים בהם חכמת הגלגלים, התשבורת וההנדסה, ה מ ב ט, הנגון וכיוצא (ס׳ ההגיון לרמח״ל ג׳).

ע׳ ערך ה ב ט ה, ח ז ה, מ ר א ה.

מַבָּט, א׳) במשמעות נוכחי, נשוא (Gegenstand, obiectum).

ב׳) נרדף עם מ ע ו י ן (ע״ש) = bestimmt, konkret.

ואלו המקרים הם המקרים הבלתי מיוחדים בסוג המעויין בהם (כמו השוה והבלתי שוה) ולא מתיחסים וכו׳ והם במעלה למטה מהאחרים וכאלו הם ממין הכרחי אשר איננו עצמי, וזה לפי יחסו אל הסוג ה מ ו ב ט בו (כל מלאכת הגיון ל״ה). ה מ ו ב ט אליה (ר׳ יוסף בן ש״ט, העתקת אפשרות הדבקות לן׳ רשד; ע׳ רמש״ש קצ״ו).

מִבְטָא, א׳) כח הדבור (Sprachvermögen).

ה מ ב ט א החיצון = דבור שפתים; המבטא הפנימי = כח השכל ועצם המחשבה והרעיון.

אשר נתן ללשוננו מ ב ט א להללו (עולם קטן, בראשיתו). בני מ ב ט א (שם כ״ד). ושמו המושכלות בעצמם על תנאי ה מ ב ט א (שם, שער ראשון). קול, מ ב ט א ואסוף (פי׳ רס״ג לס׳ היצירה).

ב׳) חכמת ה מ ב ט א: דקדוק הלשון; גם חכמת ההגיון — הנקראת ג״כ מ ל א כ ת המבטא — ; וביחוד חכמת הנצוח (Grammatik; Logik; Dialektik).

ואמתת חכמת ה מ ב ט א ודקדוקה (ר׳ שמריה האיקריטי, אוצר נחמד ב׳ צ״א). עפ״י אמתת חכמת ה מ ב ט א וההגיון (שם צ״ד). חכמת ה מ ב ט א וההגיון (רמש״ש ל״ט). מלאכת ה מ ב ט א (הוא, רשימת ליידן ש״ו). ספרי ה מ ב ט א של אריסטו (הוא, אלפראבי ר״מ). חכמת ה מ ב ט א, ר״ל חכמת הנצוח (ראב״ע, יסוד מורא י״א וי״ב).

ע׳ ערך ד ב ו ר, ה ג י ו ן.

מַבָּטִי, מה שמתיחס לחכמת המבט (optisch).

ומהן (מהחכמות) בדרכים מ ב ט י י ם וכו׳ (מקדש מעט לר״מ ריאטי, ג׳).

מְבַטֵּל, בהוראת מכחיש וסותר (entkräftend).

מאמר מבטל (ס׳ ההלצה לאבן רשד ט״ז וצ״ח).

מֵבִיא, מְבִיאִים, המקרים המעוררים והמביאים לידי מעשה (fördernde Beweggründe, Impuls, Agens).

ואי אפשר מבלתי מביא לתנועה (מו״נ ב׳ י׳). אמנם יפעל הפועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת לפי המונעים או המביאים המתחדשים לו בו (שם ב׳ י״ד). המביאים והמתחדשים והמונעים (שם ב׳ י״ח). יהיה הרצון ההוא בלי צריך למביאים (שם). וימצא מעצמו לזה מניע ומביא לעשות זאת (שם ב׳ מ״ח). ״הביא המביא״, וכיו״ב.

מַבִּיט, א׳) במשמעות תוכן (Astronom).

והוא חשבון דבק למביט הבאתני (כוזרי ד׳ כ״ט). אל תטעוי עלי באלה החדשים המביטים (שם ב׳ כ׳).

ב׳) מְעַיֵּן (Leser, Studierender).

דע לך המביט בספרי זה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״א, ועוד במקומות הרבה; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: המעיין).

מִבְּלִי, מִבַּלְעֲדֵי, מִבִּלְתִּי, משמש להורות על דבר מיוחד הנבדל מזולתו (ein bestimmtes).

ולא היתה קודם לשון שהסכימו עליה מֵהסכמת עם מבלתי עם על לשון מבלתי לשון (כוזרי א׳ נ״ו). ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח ומוצא מבלעדי מוצא וחיה מבלעדי חיה (שם ב׳ י׳). וכן אם יבואהו טרפו בסבה מבלי סבה ובמקום מבלי מקום וע״י איש מבלתי איש אחר (חו״ה, הבטחון ד׳, ד״ה ויש מב״א כתות). אלא שאין הפרש אצלם בין התייחד זה הצמח באדמימות מבלתי הלובן או במתיקות מבלתי המרירות, או התיחד השמים במה שהם עליו מן התכונה מבלתי הרבוע והשלוש (מו״נ ב׳ י״ט). אבל הוא בטל היותו בעת מבלתי עת (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ כ״ב).

מִבְנֶה, צורה, תמונה, תואר (Form, Struktur, Bau).

מבנה המאמרים, מבנה המשפטים, מבנה המלה, מבנה הגֵו וכיו״ב.

ע׳ ערך בנין.

מְבֹעָר, על דרך השלילה = negativ (עי׳ רקמה קנ״ה).

עי׳ ערך בעור, מאָיָן.

מֻבְצָע, דעת מובצע = שכל נאצל (כתב הדעת, כת״י).

מְבַקֵּשׁ, בהוראת חוקר ומעַיֵן (Forscher, Studierender).

״ס׳ המבקש״ (לרש״ט פלקירא). ג״כ יקרא בלשוננו ובלשון ערבי התלמיד מבקש (מלמד התלמידים, וארא).

מְבֻקָּשׁ, א׳) כמו בקשה, הנחה והקדמה שמביאים ראיה עליה; עִקר ושורש; שאלה עיונית ולמודית; ההקדמה הקטנה בהקש (ein zu beweisender Lehrsatz; Fundamentalsatz; Problem; Postulat; der Untersatz im Syllogismus).

והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות, אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא (מו״נ ב׳ י״ו). אבל הכונה במקום הזה לזכור ההקדמות אשר נצטרך אליהם במבוקשינו השלשה (שם ב׳, הקדמה כ״ו). הנה כבר בארתי לך כי הענין כולו נתלה בזה המבוקש (שם ב׳ כ״ה). מבוקשינו האלהיים (רש״ט פלקירא, מורה המורה ל״ד; ר״ש ן׳ תבון כותב: בקשותינו האלהיות). שלשה מבוקשים הם (באור השמים והעולם לאבן רשד, כת״י). המבוקש הוא הנושא אשר ידעתו ותבקש לדעת נשוא לו וכו׳ (ס׳ ההגיון לרמח״ל ק״ב וק״ג).

עי׳ ערך בקשה, דרוש, הנחה, הצעה, הקדמה, התחלה, שאלה.

ב׳) התכלית הנרצה (Zweck, Absicht).

שיגיע במחוברים האלה אל מבוקשו (אמונות ודעות, הקדמה). וזהו המבוקש מן האדם, ר״ל שזאת היא תכליתו (מו״נ ג׳ ח׳). הוא המבוקש אצלנו הֵנה (תגמולי הנפש א׳ א׳).

מבוקש ראשי = Hauptzweck; מבוקש שלם = vollkommener Zweck; מבוקש אחרון = Endzweck; מבוקשים משותפים או מצטרפים = Mitzwecke; מבוקשים טפלים = Nebenzwecke.

עי׳ ערך מכֻוָן.

מְבָרֵר, א׳) במשמעות גדר (Definition).

הנה במברר הזה יתרון והוא רחב... יען כי הוא יותר כולל מהמבורר (יתר באור למלות ההגיון ה׳).

ב׳) כח המברר: כשרון ההבחנה (עי׳ רמש״ש קנ״ח).

מְבֹשֵׁשׁ, עי׳ ערך מאֻחר.

מַגְבִּיל, מָגְבָּל, שֵׁם מגביל = השם הסומך (Bestimmungswort); שֵׁם מֻגְבָּל = השם הנסמך (Grundwort, nomen regens). מלות מגבילות = einschränkende Partikeln (מקנה אברם תמ״ט). שם־הגוף מגביל = bestimmtes Fürwort; שם־הגוף בלתי מגביל = unbestimmtes Fürwort. דרך המגביל = דרך ההחלטה (Indikativ). — ר״י אלחריזי בתרגום מו״נ משתמש במלת מגביל בהוראת מיַחד (ע״ש). השאלות המוגבלות (מאמר ר׳ יוסף בן יהודה ר׳). מאמר מוגבל = einschränkender Satz (רמח״ל, דרך תבונות ג׳). פעל בדרך מוגבל = verbum finitum; פעל בדרך בלתי מוגבל = מקור (Infinitiv).

מְגַבְּרִים, מְגַבְּרִיִּים, *) בספרות הקראים: סיעה פילוסופית המכחשת בחירת האדם החפשית (Mugebbire, Deterministen).

האמנם הדעת הרביעית היא דעת המגברים וכו׳... על כן אמרו כי פעולות האדם הם נמשכות לפי רצונו ית׳ וכו׳ והאדם מוכרח בפעולותיו (עץ חיים לאהרן בן אליה פ״ו). אמנם בפעולות האדם כת המגבריים נחלקו לשתי כתות (שם).

עי׳ ערך בחירה, גזרה, הכרח, מוכרח.

מָגְדָּר, מֻגְדָּר, נגדר, מבואר דרך גדר (definiert).

והחלק השלישי מהגדרים הם אשר קצת חלקיו מבוארי המציאות למוגדר (כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ג).

מְגֻוָּן, במשמעות בעל תכונה מיוחדת („geartet“, von besonderer Art).

מורשם מגוון (העולם הקטן; עי׳ דוד קויפמן, תורת התארים רפ״ג, הערה צ״ב).

מְגַזֵּם, מאמר מגזם = Ironie.

מגזם — מאמר נאות בו דברים אשר בעיניהם הם זולת מה שכוון בהם המאמר (נופת צופים קצ״ד).

עי׳ ערך גִזּוּם, גוזמא.

---

*) בערבית אלגבריה או אלמגבריה

מַגִּידִי = assertorisch (אוצר חכמה לד״ר בראאש).

מַגִּיעַ, הנמצא בפועל, היוצא אל הפועל (das Positive, Seiende, in die Aktualität Übergehende).

כי הנשמות הנשארות אחר המות אינה הנשמה ההוה באדם כשיתהוה, שזאת ההוה בעת התהוותו היא כח ההכנה לבד, והדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר ה מ ג י ע בפועל (מו״נ א׳ ע׳). ואולם השֵׁם אשר נקראהו בלתי מ ג י ע הוא שֵׁם מורכב ממלת לא והקנין, כאמרך לא רואה ולא חכם ולא מדבר (מלות ההגיון י״ג). וא״כ קוַּים שהאפשרות ענין מ ג י ע (מאמר אלגזאלי, הוצ׳ מלטר מ״ב).

סבות מ ג י ע ו ת (בנגוד לסבות חיצוניות) = unmittelbare Ursachen (עי׳ ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך ה ג ע ה, י צ א, פ ע ל.

מְגֻלָּל, בהוראת כלול, נכלל = enthalten (עי׳ דוד קויפמן בספרו על החושים קפ״ה).

מְגַמָּה, כונה, מטרה, פניה, תכלית (Tendenz, Richtung, Absicht, Ziel).

ושים מ ג מ ת ך וכונתך זך נפשך (כוזרי א׳ א׳). אין בדת הפילוסופים הריגת אדם מפני ש מ ג מ ת ם השכל (שם א׳ ג׳). מי שרוצה ללכת אל בית המלך ו מ ג מ ת ו אליו (מו״נ ג׳ נ״א).

מְגַמָּתִי, גם מ ג מ ו ת י = tendenziös (מצוי בספרות החדשה).

מְגֻמֶּה, מכוון, נכלל = enthalten, inbegriffen (גן עדן צא: וצב: ועוד).

מְגֻנֶּה, א׳) ראוי לגנות, מכוער (tadelnswert, schändlich, turpis)

אמנם ה מ ג ו נ ה והנאה הוא במפורסמות, לא במושכלות וכו׳ וכן בלשוננו יאמר על הקושט ועל הבטל אמת ושקר, ועל הנאה ו ה מ ג ו נ ה טוב ורע (מו״נ א׳ א׳). אפשר ונמנע וסובל והכרח ומחויב ו מ ג ו נ ה ונאה וראוי (מלות ההגיון ג׳). השם דבור וכו׳ יפול על ג׳ ענינים, הראשון הוא הכח אשר יוחד בו האדם, אשר בו ישכיל המושכלות וילמוד המלאכות ויכיר ה מ ג ו נ ה והנאה (שם י״ד).

ב׳) בלתי מתאים = inkongruent (מקנה אברם תל״ב).

ג׳) הבל, דעה משובשת, בטֵלה (ungereimt, absurd, undenkbar).

ולא תחשוב שזה אשר זכרתי לך הוא יותר מגונה מכל מה שיתחייב מאלו השלש הקדמות, אבל אשר יתחייב מהאמנת מציאות הרקות יותר מופלא ויותר מגונה וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). ויתחייבו משני הדברים דברים מגונים (שם, הקדמה ה׳). ״והוא מגונה מאד״, וכיו״ב.

ע׳ ערך אליל, בטל, גנות, דבה, הפסד, הרחקה, כזב, מָשחת, נפילה, סָר, שנוא, שוא.

מַגֶסְטִי, שם ספרו המפורסם של בטלמיוס (Claudius Ptolemaeus) בחכמת התכונה (Almagest).

כבר ידעת מעניני התכונה וכו׳ והבינות אותו ממה שכלל אותו ספר המגיסטי (מו״נ ב׳ כ״ד).

מַגָע, א׳) נגיעה ודבוק, גם בהשאלה לענינים רוחניים: השגה, וכיו״ב (Berührung, Kontakt; Erfassen) ב׳) הגעה (ע״ש), הגבול והקצה האחרון (Grenze).

אלו השלשה שמות וכו׳ יהיו פעמים לענין המגע וכו׳, ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע (מו״נ א׳ י״ח). הפילוסופים הרחיבו בדבר הזה כל אחד כפי השגתו ומגע דעתו*) (עולם קטן ג׳).

מְגֻרָה, נתיב החלב, העגול החלבי (Milchstraße).

וזה כמי שהאמין כי המגורה וכו׳ שיהיה עליה סבוב גלגל השמש (אמונות ודעות, הקדמה).

מִגְרַעַת, א׳) בחכמת החשבון: כמו חִסּוּר (Subtraktion).

הד׳ הוא מגרעת, לגרוע מספר צעיר מרב (חיי העולמים ליוחנן אלימאנו, כת״י).

ב׳) בהוראה מוסרית: חסרון, פחיתות (Fehler, Laster).

ולא יבקש גם כן הממון וכו׳, כי הן המביאות כל מגרעת (מלמד התלמידים, ואתחנן).

מִגָּשׁ, תמונה הנדסית (geometrische Figur)?

---

*) „nach dem Maße seiner Einsicht"—Kaufmann.

שבתמונות הששיות יתמלא כל השטח והפנוי אשר במוגשים ממששים (כך בכת״י ובדפוס ראשון, ולא: משושים שבד׳ האחר׳)סמוכים זה לזה (ס׳ העקרים, הקדמה).

מַגְשִׁים, המאמין בהגשמה, בגשמות האלהים (Anthropomorphist),
ואם נאמר זה בחק הגלגל, כ״ש שיאמר אותו המגשים באל (מו״נ א׳ ע״ו), הנה יאמר המגשים שלא היה נעדר ואח״כ נמצא (שם).

מָגְשָׁם א׳) מתואר בתכונת האדם (האל); גם דומם המצויר בתכונת חי (anthropomorphistisch; verkörpert, personifiziert).

מלות מוגשמות, ר״ל ע״ד ההגשמה; מוגשמות = דברים גשמיים, דבר מוגשם (מו״נ ג׳ ט״ו; מאמר אלגזאלי, הוצ׳ מלטר ע״ג).

ב׳) בהנדסה: גשם בעל שלשה רחקים (geometrischer Körper; körperhaft). תמונה מוגשמת = kubische Figur; זוית מוגשמת = kubischer Winkel, angulus solidus.

או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות (מו״נ ג׳ ט״ז). וזו החכמה (התשבורת) שני חלקים: חלק יעיין בקוים ובשטחים, וחלק יעיין במורגשים. והמעיין במורגשים הוא נחלק לפי מיני המוגשמים, כמו המעוקב והכדור וזולתם ממה שהוא מוגשם [נ״א מגושם] (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, מ״ג). וכהמצאו (המספר) מרובע או משושה, מוגשם או מעוקב וכו׳ (חיי העולמים ליוחנן אלימאנו, כת״י).

עי׳ ערך מְעֻקָּב.

מְגֻשָּׁם, א׳) גס, בלתי רוחני; גולם, בור (grobsinnlich, grobschlächtig, ungeschlacht u. ä.).

ב׳) כמו מוגשם = geometrischer Körper; kubisch.

וזו (התשבורת העיונית) חוקרת הקוים והשטחים והמגושמים על דרך כלל (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, מ״ב).

מְדַבֵּק, במשמעות מלה מדבקת, מלת הטעם (Partikel).

והמדבק אינו מורה על דבר בעצמו, אבל בהתחברו אל השם ואל הפועל (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, כ״ז). השם והפועל והמדבק (שם ל״ד). והנפרדות וכו׳ יש מהם שמות ויש מהם פעלים ויש מהם

מדבקות וכו׳ והמדבקות כמו את׳ גמ׳ רק (שם כ״ד). ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת (ראב״ע לדברים א׳ מ״א).

מְדֻבָּק׳ א׳) רצוף׳ בלתי נפסק׳ אחדי׳ מחובר (fortlaufend, stetig, kontinuierlich, ununterbrochen; einheitlich, ungetrennt).

וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת׳ הוא מחטא החושים (מו״נ א׳ ע״ג). דרך מדובקת (שם). להיות הגשם כולו גשם אחד ומדובק (שם). אבל הוא גשם אחד מדובק׳ לא יקבל החלוקה אלא במחשבה (שם א׳ ע״ו). שאי אפשר שיהיה דבר ממיני השינוי מדובק׳ כי אם תנועת ההעתק בלבד והסבובית ממנה (שם ב׳ הקדמה י״ג). והעתק העצם מדובק זולתי מפורק (לקוטים מס׳ העצמים החמשה המיוחס לאֶמְפֶּדוקלס׳ הוצ׳ דוד קויפמן בספרו ״חקירות ע״ד ר״ש ן׳ גבירול״). הדברים שנמצא מציאותם מדובק׳ כמו הגרמים השמימיים (מלחמות השם׳ ו׳ א׳ ה׳). שהזמן בכללו הוא אחד ומדובק ואין בו רבוי בעצמו (שם י״א). מתנועע בתנועה מדובקת (שם).

ע׳ ערך דבק׳ דבקות׳ התדבקות׳ מתדבק׳ נדבק.

ב׳) בהלצה: מאמר ידוע שמשתמשים בו דוברי צחות.

המדובק הוא מאמר כולל חלקים קצרים ומדובקים זה בזה׳ שבים אל ענין אחד קודם השלמת המאמר (נופת צופים ד׳ י״ב).

מְדַבֵּר׳ א׳) חושב׳ בעל שכל והכרה׳ וביחוד האדם (vernunftbegabt, rationell; Bezeichnung des Menschen).

ברוך ה׳ אלהי ישראל וכו׳ המאמת למדברים מציאות נפשותם אמת ברורה (הקדמה לס׳ אמונות ודעות). והרחקה מהרוג המדברים (שם ג׳). והגדולה שבטובות אשר הטיב בהם הבורא לעבדיו המדברים וכו׳ היא החכמה (חו״ה׳ הקדמה). ואיך לא יהיה בריאתה תפארת לעושה אצל המדברים (כוזרי ב׳ נ״ג). ואני אמשל לך בכח המדבר *) הנמצא באדם (מו״נ א׳ נ״ג). התלות השגתו באחד מבעלי חיים בלתי מדברים (שם א׳ מ״ח). הדבר שייוחד בו האדם והוא הכח המדבר׳ ר״ל השכל ההיולאני (שם א׳ ע״ב). דמיון זה׳ האדם מן הענינים הטבעיים׳ חמרו הוא החיות

*) ר״י אלחריזי מתרגם: המדברת׳ מפני שנמשך אחר לשון ערבי׳ שבה המלה המתאנת למלת כח (קוה̄) היא לשון נקבה.

וצורתו היא הכח המדבר (מלות ההגיון ט׳). הראשון הוא הכח אשר יוחד בו האדם אשר בו ישכיל המושכלות וכו׳ ויקרא גם כן הנפש המדברת (שם י״ד). „דומם, צומח, חי מדבר״, וכיו״ב.

ע׳ ערך דבר, דבור, דברי, הגיון.

ב׳) מדברים, החוקרים בעלי דת מחמד שהתאמצו לחזק את עקרי מסורתם הדתית (הדבור, דבר האל, בערבית כלאם) ע״י ראיות עיוניות, פילוסופיות (Mutakallimun).

ונקרא מדבר כל יודע חכמת הדברים, והיא חכמה תביא ראיות לבטל דברי החולקים על הדת מצד חקירת המציאות, כי יש יודע דברי הדת בקבלה באין חקירה, וזה נקרא אצלם פקיה וכו׳ ויש מי שחוקר דברי הדת ומביא אמתתם מצד המציאות, וזה נקרא אצלם מתכלם (מורה המורה לרש״ט פלקירא, קנ״ב).

ובכלל נקראו החוקרים הדתיים (Dogmatiker) וחכמי האסכולה (Scholastiker) בשם מדברים: כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים (מו״נ א׳ ע״א). המדברים מן היונים וזולתם, שאותם היו קרובים לפילוסופים (שם, ועי׳ עוד בפרק ע״א ועי״ג). דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונה על דרך המדברים (כוזרי ה׳ א׳, וע״ש ה׳ ט״ו). ושאגיד לך בהם כוונת המדברים (פתיחת מו״נ). ואלו התארים אשר לנו הם כלם מקרים לפי דעת המדברים (שם א׳ נ״ו). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (שם א׳ ס״ט).

ע׳ ערך עיון (בעלי העיון), דבר, חכמה (חכמת הדברים), מחקר (חכמי המחקר), שרשיים.

ג׳) מדבר ב...: חכם או חוקר במקצוע פלוני.

ואמנם מציאות תכלית אחרונה לכל מין, חשב כל מדבר בטבע שא״א מבלעדה (מו״נ ג׳ י״ג; אלחריזי מתרגם: מדבר על הטבע).

ד׳) בעל חכמת הנצוח; גם מליץ, בעל חכמת ההלצה (Dialektiker; Rhetor, Rhetoriker).

ה׳) בחכמת הדקדוק: מדבר בעדו (אל נפשו, בעד נפשו, המדבר המְחַל וכו׳) = הגוף הראשון (erste Person); שלישי המדבר=נסתר (dritte Person).

ו׳) מְדַבֵּר או מְדֻבָּר, קו מדבר, בהנדסה: הקו שימצא לו קו שימדדהו כולו (rationale Linie, ῥητός).

והיות קוים מדברים (נ״א מדוברים) וקוים בלתי מדברים (מו״נ א׳ ע״ג). מדבר בכח (מעשה חושב לרלב״ג)*)

מספר מדבר (בנגוד למספר אלם, חרש, שוטה) rationale Zahl.

ע׳ ערך מאֻזָּר, מספר.

מִדְבָּר, השתמשו בו בהוראת דבור, מבטא, מאמר, וכיו״ב (ע״ד „ומדברך נאוה״, שיר השירים ד׳ ג׳); גם במובן חכמת ההגיון (Logik).

חכמת המוסר וחכמת המדבר (ראב״ח, יסוד התבונה ומגדל האמונה, כת״י; ע׳ רמש״ש צ״ד, HB. 1864).

מִדָּה, א׳) תכונה מוסרית המוטבעת בנפש האדם, וביחוד קנין המדות הטובות (sittliche Beschaffenheit, Tugend, virtus, ἦθος, ἕξις).

והמדות הן התכונות הנפשיות שתגענה בנפש עד שעור היותם לקנין ותסדרנה מהן הפעולות, והפילוסופים יתארו המדות במעלות ובפחיתיות, ותקראנה המדות החשובות מעלות המדות, והמדות המגונות פחיתות המדות וכו׳ (מלות ההגיון י״ד). שכבר התבאר במופת כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות**) (מו״נ א׳ ל״ד). אבל (האל) פועל פעולות דומות לפעולות הבאות מאתנו ממדות, ר״ל מתכונות נפשיות (שם א׳ נ״ד). בטבע מטבעיו העיוניים או המדות (שם א׳ נ״ב). כי הדבר שיקנה אדם בחכמה וכו׳ הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג׳ נ״ד). והמין השלישי וכו׳ והוא שלמות מעלות המדות וכו׳ וזה המין מן השלמות ג״כ איננו רק הצעה לזולתו וכו׳ כי המדות כולם אינם רק בין האדם ובין זולתו (שם). והמעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב׳ תכונות רעות, האחת מהן יתרה והאחת חסרה (ח׳ פרקים לרמב״ם,

---

*) „etwas was sich nur als potentiell darstellen lässt, nicht aber genau erreicht werden kann, das ist das Irrationale“ (הערת המתרגם ג. לאנגה)

**) מעלות המדות = ἀρετή, ἦθος ethische Tugenden; מעלות דבריות או שכליות = dianoetische Tugenden, διανοητική, αἰσθάνεσθαι: ר״י אלחריזי משתמש בתרגומו במבטא מדות גופיות תמורת מעלות המדות של ר״ש ן׳ תבון, ובמקום מעלות שכליות הוא מתרגם: מדות שכליות, מדות נפשיות.

פרק ד׳). ושתי תכונות הנפש וכו׳ והיא התכונה היתרה··· התכונה החסרה, שתיהן יחד פחיתות מפחיתות המדות (שם). מדות מעולות, מדות פחותות, טובות, רעות, וכיו״ב. ״המדות הן תבונות״ (סוקרטס — כך העתיק י׳ סטנוב). ״ס׳ המדות״ לאריסטו. ״תקון מדות הנפש״ לר׳ שלמה ן׳ גבירול. חכמת המדות, תורת המדות (Ethica). חכמת המדות מה שאחר הטבע = Metaphysik der Sitten (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

עי׳ ערך טבע, יצירה, כושר, מעלה, פחיתות, קנין, תכונה.

ב׳) במשמעות תואר (Attribut).

אך באור המדות האלהיות וכו׳ והן מתחלקות לשני חלקים: עצמיות ופעליות *) (חו״ה, שער היחוד י׳). שלש מדות, והן שהוא נמצא ושהוא אחד ושהוא קדמון (שם). וכללו של דבר כי המדות מתחלקות, זולתי השם המפורש ית׳ לשלשה חלקים, שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות (כוזרי ב׳ ב׳). ורמז לו בדבור ובמדות (שם ד׳ ג׳). וכאשר נחשוב במדות שאי אפשר לדחותם וכו׳ כמו חי ויכול ויודע וחפץ (שם). כל מתואר אשר יסמכו עליו תואר או מדה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א). הדבר הגורם להאמין כי יש מדות לבורא (שם א׳ נ״ב; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מציאות התארים לבורא). ורובם הם מדות פעליו המתחלפים (שם; בהעתקת תבון: תארי פעולותיו). שהמדות הדבקות בבורא יתעלה (שם; תבון: התוארים העצמיים לו יתעלה). כי יש מדות עצמיות לספר בהם הבורא (שם א׳ נ״ה; תבון: תארים עצמיים). ונמצא שמוש מלת מדות בהוראת תארים גם בערוגות הבושם לרמב״ע ועוד (עי׳ רמש״ש תי״א). ובחכמת הקבלה מדות כנוי לספירות (עי׳ שעה״ש לר״א אירירה, א׳ ד׳).

ג׳) בהוראת „Modalität“ (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

עי׳ ערך אפניות, הודעה, צד.

ד׳) חכמת המדות = הנדסה, תשבורת (Geometrie).

תשבורת — שם לחכמת המדות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ה׳) כמו רוחק, מרחק (Dimension).

---

*) „Wesens- und Täfigkeitsattribute“. — עי׳ קויפמן, התיאולוגיה של בחיי ן׳ פקודה, ע״ה „המדות האלהיות הַפְּעָלִיוֹת“ (או הַפְּעֻלִּיּוֹת) — כך הוא הנוסחא הנכונה בחובות הלבבות שם, ולא „ההַפְּעָלִיוֹת“, כפי שנמצא גם בהוצאת ש״י הורוויץ.

ושלש גזרות ועתות ו מ ד ו ת (שיר היחוד ליום חמישי).

עי׳ ערך ג ב ו ל, ה מ ש ך, מ ש י כ ה, ה ת פ ש ט ו ת, ש ל ו ח.

ו׳) שעור זמן (Zeitspanne, eine Zeit lang).

אמנם קצתם מן המעתזלה יאמרו כי קצת המקרים ישארו מ ד ה אחת וקצתם לא ישארו שני זמנים (מו״נ א׳ ע״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: ישארו זמן). קצת הנביאים נבאו מ ד ת זמן אחת ואח״כ נפסקה הנבואה מהם (שם ב׳ ל״ו).

ז׳) משקל השיר (Metrum, Silbenmaß; Verszeile) (עי׳ מאור עינים ס׳).

ח׳) שלש מ ד ו ת: המוכרח והבינוני והאפשרי (עי׳ מדרש החכמה כת״י, שער י״ח).

מַדְוֶה, בהשאלה לענינים רוחניים ומוסריים: טעות, דעה נפסדת ובטלה, אמונה מזקת (Irrtum, Irrlehre u. ä.).

כי כן ירופאו האמונות הרעות שהם מ ד ו י הנפשות (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ מ״ו).

עי׳ ערך ח ל י, מ ח ל ה.

מַדּוּעַ, ה מ ד ו ע = הלמות (quaritas).

שמוש זה נמצא בספרות העתיקה, אבל אינו רגיל בה.

מִדּוֹתִי, מִדִּי מה שמתיחס למעלות המדות (sittlich, ethisch).

המעלות ה מ ד ו ת י ו ת והמדעיות והמעשיות (כוזרי א׳ א׳). כמו ההקדמות אשר יעשו מהם ההקשים בענינים הטבעיים, כי לא יעשו מהם ההקשים בענינים ה מ ד ו ת י י ם, ולא אשר ב מ ד ו ת י י ם יעשו מהם ההקשים בענינים הטבעיים (באור אבן רשד לס׳ ההלצה). מעלות מ ד י ו ת ושכליות (אגרת תימן, העתקת ר״ש ן׳ תבון; עי׳ רמש״ש תתק״ל, הערה קע״ו).

ה א מ ת ה מ ד ו ת י [ת] = moralische Wahrheit; — חוקים מ ד ו ת י י ם = moralische Gesetze, וכיו״ב.

מִדְחֶה, כמו טענה, השגה, סתירה (Einwand, Einwurf, Widerlegung).

צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאיי מ ד ח ה להם (כוזרי א׳ ו׳).

ואין מדחה במה שעשה וכו׳ (שם א׳ ט׳). וזכר יציאת מצרים, מפני שהיא טענה שאין בה מדחה וכו׳ (שם ג׳ י״א). ואראה תועלתו אשר אין ספק בה ולא מדחה (מו״נ ג׳ כ״ו).

מְדִידָה חכמת המדידה = הנדסה, תשבורת (Meßkunst, Geometrie).

בארבעה דרכים המדידה נקבצת, ואלו הן: המרבעת והמשֻלשת והעֻגלה והקשותה וכו׳ (משנת המדות א׳). הטרחתי את עצמי וכו׳ לחבר במדידת הארץ וחלוקתה חבור וכו׳ (ראב״ח, הקדמת חבור המשיחה והתשבורת). וראיתי רוב חכמי דורנו בארץ צרפת אינם בקיאין במדידת הארצות (שם). אם אתה שומע ממני במדידת הארץ וכו׳ אמה אחת בקו, הוי יודע כי היא אמה באורך בלבד (שם ב׳ מ״ב). החלק הראשון במדידת המרבעות וכו׳, והחלק השני במדידת המשלשות (שם). מלאכת המדידה (ספר המדידה, כת״י; עי׳ רמש״ש תקצ״ד). עד שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים (אמונה רמה א׳ ד׳).

„חכמת השעור והמדידה" (מצוי).

עי׳ ערך הנדסה, חכמה, טפח, (טפחות), מדה, מֹשֶׁח, משיחה, שעור, תשברת.

מְדִידִי המתיחס אל המדידה או אל חכמת המדידה (geometrisch).

גוף מדידי (ס׳ השם לראב״ע, אור נגה כ׳). ערך מדידי (שם י׳) = geometrisches Verhältnis; מערכה מדידית (שם) = geometrische Proportion. שורת מספרים ההולכת ערך מדידי, והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה וכו׳, תקרא בלשונם געאמעטרישע פראגרעסיאן, ואני אקראנה חרוזה מדידית (כליל החשבון, מפתח השמות).

עי׳ ערך הנדסי, חרוזה, תשברי.

מְדִינָה = Staat.

הנהגת המדינה = Polizei (מלות ההגיון י״ד, עי׳ פי׳ רמבמ״ן שם). „הנהגת המדינה החשובה", כך קראו את ספרו של אפלטון על המדינה („Republik"). המדינה החשובה = der beste (vorzügliche) Staat.

והמדינה החשובה יהיה הפכה המדינה הסכלה והמדינה הרשעה והמדינה הטועה (התחלות הנמצאים לאלפראבי, מ״ז). מדינת ההכרחיי, מדינה החמודה, מדינה הפחותה, מדינת הכבוד, מדינת

הנצוח, מדינה המקובצת*), מדינת הבני־חורים (שם). מדינת הפחיתות (ס' הגדרים). מדינה חשובה, שלמה, כהניית, ממוניית, קהליית, נצוחיית**) (הנהגת המתבודד לאבו בכר, א'; ועי' בספר אלפראבי של רמש"ש, ס"ו). המדינה החסידה (אלפראבי בספרו "האומה המעולה", עי' רמש"ש שם). המדינה המשובחת (מלחמות השם ה' ג' י"א). סדור המדינה (שם). מדינה קצובה = מדינה שבה הזכיות קצובות במדה שוה לכל האזרחים (עי' ס' הגדרים).

עי' ערך הנהגה, נִהול, נהילה.

מְדִינִי, מה שמתיחס אל המדינה, אל הקבוץ האנושי; חכם בחכמת המדינה (staatlich, politisch, sozial, gesellig; Staatsmann, Politiker).

כבר התבאר בתכלית הבאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ (מו"נ ב' מ'; ר"י אלחריזי מתרגם: טבע האדם הוא על מנהג המדינה). ההנהגות המדיניות (שם ב' ל"ט). א"א להגיע כל אדם אל זה השיעור אלא בקבוץ המדיני, כמו שנודע שהאדם מדיני בטבע (שם ג' כ"ז). החכמה המדינית (מלות ההגיון י"ד). פלוסופיה המדינית (העקרים א' י"ז). שיניקא (= Seneca) המדיני (ר"י אברבנאל לשמואל א' י"ח). המדיני וואליריו מאקשימו (הוא לשופטים ט').

"הנהגה המדינית" או "הנהגות המדיניות"—כך כנו את ספרו של אבונצר אלפראבי הנודע בשם "התחלות הנמצאים".

מְדִינִיּוּת, מְדִינוּת, סדור המדינה, חכמת המדינה, וכיו"ב (Staatsordnung, Politik).

תועלות עצומות כפי המדיניות (ר"י אברבנאל לשופטים ד' ד'). ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו (מנחת קנאות לר"י מפיסא, א').

מְדַמֶּה, א) הכח המדמה, ונקרא גם דמיון, הכח המחשבי(ת), המַצִיר וכו' (Einbildungskraft, φαντασία, Vorstellungsvermögen, imaginatio).

ומצוה המדמה להמציא ההדור שבצורות הנמצאות אצלו (כוזרי ג' ה'). ודע שזה הכח אשר נקראהו מדמה וכו' יפעל פעולותיו בשינה וכו' והוא שומר הצורות הנעלמות ואוצר החושים וירכיב קצתם אל

*) מדינה המקובצת או המדינה הקבוצית = Republik.

**) „vorzüglicher oder nobler, vollkommener, priesterlicher, geldlicher, gemeindlicher, kriegerischer oder kämpfender Staat“ (רמש"ש, שם)

קצת ויפריד קצתם מקצתם (אמונה רמה א׳ ו׳). מדמה ומחשב׳ כי הוא בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב׳ כי מדרכו שירכיב ויתיך מצורות מוחשות צורה בלתי מוחשת (שם). כח מדמה — שם לכח נמצא בבעלי חיים או בקצתם׳ ובאדם הוא כבר ידוע׳ שבו ידמה בלבו כל דבר נמצא או שאינו נמצא וכו׳׳ וזה הכח פעולתו בהקיץ או בשינה׳ כי החלומות דמיוניים וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות). והענין ההוא הוא תכלית שלמות הכח המדמה (מו״נ ב׳ ל״ו׳ וע״ש כל הפרק). שחלקי הנפש הם חמשה: הזן׳ והוא נקרא צומח׳ והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח׳ פרקים לרמב״ם׳ א׳). והחלק המדמה הוא הכח אשר יזכור רשומי המוחשים אחר העלמם מקרבת החושים אשר השיגום׳ וירכיב קצתם אל קצתם ויפריד קצתם מקצתם (שם). והמדמה הוא אשר ישמור רישומי המוחשים אחרי העלמם מן החוש וירכיב קצתם אל קצתם (התחלות הנמצאים לארפראבי). תקשה להצטייר במדמה הצורה המוחשת (באור ן׳ רשד לס׳ החוש והמוחש). והכח המקבל הוא זולת כח השומר׳ וזה הכח השומר יקראהו מדמה (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא).

ב׳) בהגיון: המדמה׳ שם א׳ ממיני ההקש (exemplum).

המדמה הוא אשר נוליד בו התולדה מדומה לדומה (לשון למודים לרמח״ל׳ למוד ד׳).

מְדֻמֶּה׳ בנגוד למושכל׳ מה שאין לו מציאות אלא בדמיון (eingebildet, imaginär, unwirklich; das Vorgestellte).

ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (מו״נ ג׳ ט״ו). או בשכל עצמו מבדילים בין המושכל והמדומה (שם). ועל אלו הענינים המדומים (שם ג׳ מ״ז). הכחות וההכנות וכו׳ כמו··· המדמה קודם שיגיעו בו רשומי המדומות׳ והמדברת קודם שיגיעו בו רשומי המושכלות (התחלות הנמצאים לאלפראבי׳ ו׳). הלובן והשחרות ויתר המראות וכן הקוים והשטחים וכו׳ הם הדברים המדומים׳ כמו שהצורות הן מושכלות (רוח חן ה׳). ישנה וישלש במדות הטובות ובעיון המושכלות׳ עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום ד׳ א׳) כי יש נמצא בפועל׳ והוא נמצא חומרי׳ ויש נמצא במחשבה׳ ד״מ האדם הוא נמצא חומרי; המליצה היא נמצא במחשבה׳ או נקראהו נמצא מדומה (לשון למודים לרמח״ל׳ למוד ג׳).

הקדמות מדומות=כוזבות (עי׳ ס׳ הגדרים לבונפוס). ״טובות מדומות״, ״הקנינים המדומיים״ וכיו״ב.

עי׳ ערך דמה, דמיוני.

גם השתמשו במלת מדומה בהוראת ציור מחשבי =Vorstellung (זאסניץ). מדומת השכל (רנ״ק, מונה״ז, הוצ׳ רבידוביץ, רע״ח).

מַדָּע, מַדַּע, ידיעה, השגה והכרה; חכמה מן החכמות (Erkenntnis, Wissen; Wissenschaft).

וכאשר יגיעו חושי האדם לדבר שיש לו מראה וקול וטעם ומשוש, אם לא יהיה הֵנה מדע תקבץ בו הנפש כל אלה המוחשים, לא תגיע אליהם (אמונות ודעות א׳). במדע אמרתם שאין מדע או באולת? (שם). ועל כן אמר הפילוסוף כי מדע ההרגש אינו כי אם באישים, כלומר לא ישיג בהרגש הכללות כאשר ישיגם בנפש וכו׳, וידיעת הנפש היא אמת הדברים וטבעם (עולם קטן א׳). מדע ההכרח או מדע מוכרחי, מדע מופתי או מדע הראיה (שם). כי פירוש שם המדע הוא להיות השכל היודע שולט ומקיף על כל הידוע (רמב״ע, ערוגת הבושם). שורש אמונתם (של הפילוסופים) כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני (כוזרי ד׳ י״ט). שהנפש אין מדעיה הווים בנסיון, כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גוזר גמור (שם ה׳ י״ב). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ, כי מדעו מיחד לכל אחד משני ההפכים ומדעו הקדמון הוא הסבה בכל חדש כאשר הוא (שם ה׳ י״ח). חפצו ית׳ קדמון נאות למדעו (שם). השני הוא הדבק מדע ונגיעת השגה, לא השגת מקום (מו״נ א׳ י״ח). וא״כ הוא נמצא ולא במציאות, וכן חי ולא בחיים, ויודע לא במדע (שם א׳ נ״ז). וחייבו (המדברים) לפי זאת ההנחה, שאלו הדברים אשר נדעם עתה אינם ידיעותינו אשר ידענום אתמול, אבל נעדרו המדעים ההם ונבראו מדעים אחרים כמותם. אמרו כן הוא, כי המדע מקרה (שם א׳ ע״ג). שהם (הפילוסופים) בארו במופת שעצמו יתעלה אין רבוי בו ולא תאר לו חוץ מעצמו, אבל עצמו מדעו ומדעו עצמו (שם ג׳ כ׳). שאיש שלם במדע המוטבע (שם ב׳ י״ז; אלחריזי מתרגם: שלם הבריאה, עי׳ מלטר בס׳ היובל לכבוד הרמן כהן, רנ״ד). שהיודע והמדע והידוע דבר אחד. לא שנה שנוי בו (העגולות הרעיוניות). ואין מדע אשר יגיעך (שיר היחוד

ב׳). כל מדע לא ישיג אותך (שם ב׳ וג׳). כל הנראים והנשכלים, והמדעים בעשר כלולים (שם ה׳). "ספר המדע" לרמב"ם. מדע חושי = sinnliche Erfahrung; מדע שכלי = rationale Erkenntnis (רנ"ק, מונה"ז, הוצ׳ רבידוביץ, רע"ח).

המדע הפועל = השכל הפועל (עי׳ ס׳ מוסר לר"י ן׳ עקנין, ג׳ כ"א). — המדעות הראשונות = המושכלות הראשונות (שם ב׳ י"ג). המדע והמשמע = המושכל והמקובל (בספרות הקראים). כי החכמה נפרדת למדע ולמעשה (פי׳ ס׳ יצירה לר"י בן ברזלי אלברצלוני, בשם ר"ד אלמקמץ, עמוד ס"ה). המדע העליון הנקרא מדע האלהי וכו׳ המדע השפל והתחתון והוא מדע דרך היצורים ותוכן הנבראים (שם). כמו שבארנו למי שיש לו עיון במדע ההקש (עולם קטן ב׳ ב׳, ג׳). חכמי המדע, אנשי המדע = פלוסופים (עי׳ הגיון הנפש לראב"ח, ט"ו ול"ב).

מדע במשמעות יֶדַע = Bewußtsein, conscientia (מצוי בגבעת המורה, גם במונה"ז).

מַדָּעִי, המתיחס אל המדע, אל ההכרה (theoretisch, spekulativ, gedanklich).

למוד המלאכות המדעיות (ס׳ השרשים לריב"ג, שרש אב). שאלו כולם קריבת מדע, כלומר השגה מדעית (מו"נ א׳ י"ח). דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית (רלב"ג למשלי כ"ד). המלאכות המדעיות יותר מעולות מהמעשיות (נופת צופים ב׳ י"ו). מאמרים מדעיים (עי׳ רמש"ש רי"ז, רכ"ב).

מְדַקְדֵּק, בעל חכמת הלשון (Grammatiker).

המדקדקים והמצחצחים (תשובת דונש על רס"ג, צ"ה). ר׳ יהודה המדקדק הראשון (ראב"ע לבראשית מ"א נ"א). התבה אשר יקראה מדקדק הערב הפעל היא אשר נקראה אנחנו הקנין (מלות ההגיון י"ג). יוחני המדקדק (מו"נ א׳ ע"א). = Johannes Philoponus.

עי׳ ערך דקדוק.

מְדֻקְדָּק, מְכֻוָּן, מְדֻיָּק (genau, eigentlich).

ועונשך יותר חזק והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק (חו"ה, חשבון הנפש ג׳). בדבור מדוקדק (אמונה רמה, זכר כלל). מדוקדק מאמר שיורה במלותיו כפי הוראתם בדקדוק, ולא־מדוקדק הוא שיורה במלותיו שלא כפי הוראתם בדקדוק. ד"מ אם תאמר על גבור א׳: זה

האיש הוא אריה, לא תבין אריה ממש, אלא לבו כלב האריה (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ז).

עי׳ ערך דקדק, דיוק.

מַדְרֵגָה, א׳) מעלה וגדולה (Rang, Würde).

הפחות שבצמח יותר מעולה המדרגה מן המעולה שבמוצאים וכו׳ (כוזרי ה׳ כ׳, ההקדמה הרביעית). גדולת מדרגה ומעלה ורוממות (מו״נ א׳ כ׳).

ב׳) מדרגה במציאות = Grad der Realität.

כי למציאות מדרגות עליונות ותחתונות (כוזרי ה׳ כ׳, ההקדמה הרביעית). במי שיש לו מדרגה חזקה במציאה... במי שיש לו מדרגה למטה ממנו = höherer oder geringerer Grad der Realität (מו״נ א׳ ל״ו). ומשים השכל הפועל קצתם שכל בפועל ויגביה אותם מן המדרגה אשר הם עליה מן המציאות אל מדרגה במציאות יותר נכבדת (התחלות הנמצאים לאלפראבי).

גם משמשת מדרגה בהוראת יחס וערך (Verhältnis, Beziehung).

ומדרגת השכל מהבורא ומדרגת הנפש מהשכל ומדרגת הטבע מהנפש וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב). מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (מלות ההגיון י״ד).

עי׳ ערך מעלה.

מִדְרָס, בהשאלה: דבור בדרך בזיון.

ולקחו הבורא ית׳ מדרס ללשונותם (מו״נ א׳ נ״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: מדרך לשונותם). והמזכיר שמו חנם וכו׳ ביזה את השם ונותן אותו מדרס לשונו (מלמד התלמידים, יתרו; וע״ע בתורת התארים של דוד קויפמן, תמ״ט, הערה קל״ה).

מִדְרָשׁ, בהוראת דרוש, מבוקש, שאלה (Problem, Gegenstand der Untersuchung).

לפי שמדרשנו הוא התמצא א׳ בג׳ או לאו (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן, כת״י, שער י״ז). וזה הפך ממדרשנו (שם). ומדרשות הפרט שנים, והן: אם הוא הפרט או לאו, ואם נודע שהוא פרט, אם הוא חסר או שלם (שם, שער כ״ט).

מַה, א׳) כמו מהות (das Was, Quidditāt, οὐσία).

המה באפשר, המה בכח (תגמולי הנפש).

ב׳) מה = irgendein, ein gewisses etc.

על אופן מ ה׳ דרך מ ה׳ התיחסות מ ה׳ חסרון מ ה׳ לתכלית מ ה *) וכיו״ב׳

ג׳) מ ה שבעצם׳ מ ה שבמקרה׳ מ ה שבכח׳ מ ה שבפועל (מלות ההגיון י״א)׳ מ ה שילוה = דבר הנלוה אל דבר; מ ה שבין = הדבר הממוצע (עי׳ בס׳ הגדרים לבונפוס)׳ ״מ ה ש א ח ר ה ט ב ע״ (מש״ה)**) = שֵׁם ספרו של אריסטו τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ובכלל: חכמת האלהות (Metaphysik).

ד׳) לְמַה ש··· = מאחר ש···׳ מפני ש··· (מצוי הרבה; עי׳ ערך ל מ ה).

ה׳) על מ ה שהוא עליו = כפי מה שהוא (עי׳ פי׳ המלות הזרות לר״ש ך׳ תבון)׳

ו׳) מ ה מצינו׳ נרדף עם ב נ י ן א ב (Analogieschluß).

ז׳) מ ה נפשך׳ מ מ ה נפשך = Dilemma, Alternative.

ויש מין מופת מכחיש שכחו חזק מאד׳ והוא — שנבאר כל הדרכים שאפשר להתפרש בם המאמר ונראה היותו כוזב בכולם וכו׳׳ וזה נקרא ג״כ מ מ ה נ פ ש ך (דרך תבונות לרמח״ל׳ ח׳)׳

מַהְבִּיל׳ בהוראת מ ט ע ה׳ משבש׳ הטעאי (sophistisch).

וידיעת הדרכים שבהם מטעין ו מ ה ב י ל י ם תקרא מלאכת הסופסטנית (תרגום אחיטוב הרופא למלות ההגיון ח׳)׳

עי׳ מְזַיֵּף׳ מטעה׳ מתעה׳ ובמלואים למלון זה׳ ערך ה ה ב ל ה׳

מְהֻגָּן׳ כמו ה ג ו ן (ע״ש)׳ ראוי׳ נאה (angemessen, geziemend, honestus).

״מ ה ו ג ן ומגונה״׳ וכיו״ב׳

מְהוּר׳ תכונת איש מהיר׳ מהירות (Schnelligkeit, Gewandtheit).

אין מדה טובה כמו ה מ י ה ו ר׳ ואין מדה רעה כמו האיחור (ס׳ שעשועים לר׳ יוסף בן זבארה׳ ח׳)׳ ובעבור תנועת האורך בו (בכוכב שבתאי) ישתנה ב מ י ה ו ר ואיחור ועמידה וניזור (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן׳ כת״י).

---

*) קרוב להוראה זו של מלת מ ה הוא השמוש „בפנים מן הפנים״׳ „תואר מן התארים״׳ „כלי מן הכלים״׳ „מקרה מן המקרים״׳ וכיו״ב׳ ועי׳ גם ערך מ ב ל י׳

**) בכתב הדעת׳ כת״י: „כתב אשר אחר כתב הטבעים״׳

מָהוּת, אמתת הדבר ועצמותו (Wesen, quidditas, essentia, οὐσία).

כי הנמצא מסודר מהקצה העליון אל הקצה התחתון על ארבע מדרגות, והם המציאות וכו׳ והמהות והאיכות והלמות (מקור חיים ה׳). כי המהות מורכב משני דברים, והם הגנס והפרק (שם). כי מהות הדבר זולת מציאות הדבר, ואלהים יתברך מציאותו הוא מהותו, כי מהות הדבר גדרו, והגדר מחובר מסוגו והבדלו וכו׳ (כוזרי ד׳ כ״ה). החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו, כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדברי, זה התואר, הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ב). שהשם יתברך כבר בא המופת שהוא מחויב המציאה וכו׳, ולא נשיג אלא ישותו לבד, לא מהותו (שם א׳ נ״ח). מהות — שם דבר נגזר ממה, שהוא מלת שאלה על אמתת הדבר מה היא, שאלה ראויה אחר ידיעת מציאת הדבר, כלומר ישותו (פי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון). המציאות תואר יתוארו בו המהויות המתחלפות (מאמר ר׳ יוסף עקנין במחויב המציאות). מתחלפי המהויות (שם). בטבע הסמים ובמהויות העשבים ובשמותיהם (ר״י פרובינצלו, שו״ת בלמוד החכמות).

מהות מלאכי[ת] = איכות מעשית (עי׳ רמש״ש תצ״ז). המהות הה׳: הגשם החמישי, חומר הגרמים השמימיים quinta essentia (שם תתכ״ד).

עי׳ ערך אדש, אמות, הלות, מה, ישות, למות, ובבאורים למונחים שבספרי תורת המדות לברוך שפינוזה, ת״ד.

מָהוּתִי, מה שמתיחס אל המהות (wesentlich, essentiell).

אבל עצמותו המהותיי אינו בכח (נוה שלום ח׳ ט׳). ולקחנו ממנו החלק המהותיי (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ל״ז).

מָהִיר, ממהר; בקי בחכמה או במלאכה (schnell, gewandt; tüchtig, bewandert).

לבנה וכו׳ הולכת בכל סדרי המהלך, המתון והמהיר והשוה (ראב״ח, צורת הארץ י״ג). מהירי הפילוסופים כבר בלבלם ענין הזמן (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳; בהעתקת ר״י אלחריזי: בקיאי הפילוסופים).

עי׳ ערך מחדד.

מְהִירוּת, תכונת האיש המהיר, הדבר המהיר (Schnelligkeit; Übereilung).

והמִּתּוֹן מגדול עוז׳ והמהירות מביאה אל החרטה (מבחר הפנינים, שער המהירות). אבל כל אחד (מן הגלגלים) דבק לטבעו במהירותו ובאופני תנועתו (מו״נ א׳ ע״ב). תנועת זה (הגלגל) מתחלפת לתנועת זה במהירות ובאיחור (שם ב׳ ד׳).

עי׳ ערך מהור.

מַהֲלָךְ, א׳) תנועת הכוכבים (Lauf der Gestirne).

לבנה וכו׳ הולכת בכל סדרי המהלך: המתון והמהיר והשוה (צורת הארץ לראב״ח, י״ג). ומהלך החמה והלבנה נמשך עם מהלך הגלגל והקפתו (פתיחת ס׳ העבור לראב״ח). המהלך השוה, האמצעי (אמצע המהלך), בנגוד למהלך האמתי (עי׳ רמב״ם, הלכות קדוש החודש י״א ט״ו; אגרת השבת לראב״ע, א׳; יסוד עולם לר״י ישראלי, מ״ד).

עי׳ ערך מסבה, מרוצה, סבוב.

ב׳) תנועה בכלל (Bewegung, Richtung).

השטין במים והפורח באויר וההולך על פני הארץ, והם כוללים כל מיני המהלך אשר יוכל להמצא בארץ, מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות וכו׳ והן מים ורוח וארץ וכו׳, ומהלך הרקיע וצבא השמים נפרד ממהלכות האלה וכו׳ ויהיו כל מיני המהלכות ארבעה (הגיון הנפש לראב״ח).

מאמר בהפכי המהלך או בהפכי האנה לר׳ ידעיה הפניני = „Über die Gegensätze der Bewegung oder Richtung" (עי׳ רמש״ש ק״ל).

מֵהֶם, מהם... ומהם, על דרך אם — אם (teils..., teils; erstens ... zweitens usw.)

והענינים המטעים שמונה סוגים: מהם במקרה, ומהם המשיגים, ומהם מקומות וכו׳ (כל מלאכת הגיון, המאמר בדבורים, נ״א:). ואשר במדרגת הנפש מן ההתחלות רבים, מהם נפשות בעלי הגשמים השמימיים, ומהם נפשות בעלי החיים המדברים, ומהם נפשות הבעלי חיים בלתי מדברים (התחלות הנמצאים לאלפראבי). אם מצד העיון יראה מפנים: מהם כי למה שהוא מבואר וכו׳ ומהם שאנחנו נראה וכו׳ ומהם שכבר התבאר וכו׳, ומהם שאם לא היה טבע האפשר נמצא וכו׳ (אור ה׳, ב׳ ה׳ א׳).

עי׳ ערך מזה, ממנו.

מְהַנְדֵּס, *) בעל חכמת ההנדסה (Ingenieur, Geometer; Architekt).

כמו שיכחיש מי שאינו מ ה נ ד ס (פי׳ חכם בתשבורת) דברים למודיים בא עליהם המופת (מו״נ א׳ ע״ג). כמו שיקבל ה מ ה נ ד ס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי (עקרים א׳ י״ז).

עי׳ ערך מ ֹשֵׁ חַ, מ ש ע ר, ת ש ב ו ר י.

מְהַנְדְּסִי = מהנדס.

ארקמידוס וכו׳ תוכן מופלג, מספרי ו מ ה נ ד ס י י (הקדמת נחמד ונעים לר״ד גנז).

עי׳ ערך ה נ ד ס, ה נ ד ס ה, ה נ ד ס י, ת ש ב ו ר ת.

מוּאָר, עי׳ ערך א ו ר.

מוּבָן, הוראה, משמעות, כונה (Sinn, Bedeutung).

על דרך העברה, לא על ה מ ו ב ן מהמלה (כוזרי ד׳ י״ג). צחות המלות אשר ידובר בהן ב מ ו ב ן מן הכַּוָּנות (הפרדס לר׳ ידעיה הפניני). נאמר על שני מ ו ב נ י ם (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מ״ה). פירושו ו מ ו ב נ ו האמיתי (ר״י אברבנאל לבראשית י״ח י״ב). כי שני ה מ ו ב נ י ם יכלול זה המאמר (הוא לשופטים י״ג). ״במלא מובן המלה״ וכיו״ב.

מוּג, בהתפעל: הזדעזע, התגעש (erschüttert werden; schwanken).

ומה שבו רוח י ת מ ו ג ג, הנה בו קול (כל מלאכת הגיון, מופת). וכאשר י ת מ ו ג ג האויר בגמר ההכאה וכו׳ י ת מ ו ג ג גם האויר אשר באזנים והרגיש העצב השטוח על הסמאך ב ה ת מ ו ג ג ו (אמונה רמה א׳ ו׳). גלגל המזלות מתגלגל בכוכביו ו מ ת מ ו ג ג (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ ו׳).

עי׳ ערך מ ת מ ו ג ג.

מוּדֶה, בהוראת ח י ו ב י, מְ חַ יֵּ ב (positiv, affirmativ).

ואמר ארסטטלס הפילוסוף כי החידות המכחשות (= תארי השלילה) אמת וישר לאמרן על הבורא יותר מן החידות ה מ ו ד ו ת (= תארי החיוב) וכו׳, וכשנאמר עליו שהוא חכם וצדיק וישר, הן החידות ה מ ו ד ו ת (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ו; רמש״ש שע״ט משער שבמקום החידות צ״ל ה מ ד ו ת).

עי׳ ערך ח י ד ה, ח י ו ב י, מ חַ יֵּ ב.

*) בתלמוד בבלי נמצא מ ה נ ד ז (עי׳ ע ר ו ך ערך הנדז).

מוּדָע, א׳) המודעים = המצוות השכליות (Vernunftgebote), בנגוד להמושמעים = השמעיות.

המודעים והמושמעים (בספרות הקראים ובספרי רס״ג).

ב׳) בהגיון: שם או תואר שרגילים לכנות בו איש או דבר מיוחד, אעפ״י שהוא צודק על רבים (Antonomasie).

המודע וכו׳ הוא שם נאמר על רבים בשוה וביחוד על אחד, להיות הענין ההוא חזק בו מאחרים וכו׳. ד״מ הגבור סתם יאמר על שמשון, אעפ״י ששם זה שייך לכל גבור (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ד׳).

ג׳) ידיעה, מדע, מושכל (das Erkannte, Gegenstand des Wissens, der Erkenntnis).

כי הידיעה היא יודעת מודעותיה בלי מחשבה ובלי תבונה (ס׳ הגבולים לר״י הישראלי, העתקת נסים בן שלמה; עי׳ תהלה למשה קל״ה).

מוּחָל, א׳) בעל ראשית והתחלה, נברא (einen Anfang habend, erschaffen).

שהגיד לנו מן הדברים כֻּלם שהם מוּחלים והוא הבורא את התחלתם (אמונות ודעות, הקדמה). מפני שאמרנו חדשו מחייב שיהיה העצם נברא, מוחל (שם א׳ ג׳).

עי׳ ערך מְחֻדָּשׁ, מֻתְחָל.

מאמר המוּחל בו = Anfangssatz.

עי׳ ערך מאמר.

ב׳) בספרות הקראים: נושא*) (Substrat, ὑποκείμενον).

היעבור מציאת השחור בזולת המוחל, אם לא (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י).

עי׳ ערך חנוי, חניה, מוסד, מֻנח, מצע, מקום, מרכבת, משכן.

מוּחָשׁ, הדבר המורגש, המושג ע״י החושים (das sinnlich Wahrgenommene oder Wahrnehmbare; Sinnesempfindung, sensatio).

---

*) בערבית: מַחַל.

מדע תקבץ בו הנפש כל אלה המוחשים (אמונות ודעות א׳). ההגדה יפול בה ההפסד מה שלא יפול במוחש (שם ג׳). והחוש הזה אינו פוסק מהשיג מוחשו (מקור חיים לרשב״ג). ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו, לא יושג בזולתו (חו״ה, היחוד י׳, ד״ה וממה שצריך שתדע). המוחשים והמושכלים (שם, הבחינה ו׳). וכאשר שם הבורא בחכמתו הערך הזה בין החוש הנראה והמוחש הגשמי (כוזרי ד׳ ג׳). והאיכיות ההתפעליות הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשים (אמונה רמה א׳ א׳). שהם אומרים כי הרבה ממוחשיהם יבצר מהם (מו״נ א׳ ע״ג). המשפטים אשר יָוָדעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתתם ד׳ מינים: המוחשים וכו׳ והמושכלות וכו׳ והמפורסמות וכו׳ והמקובלות וכו׳ (מלות ההגיון ח׳). והמרגיש מבואר ענינו, והוא אשר ישיג המוחשים בחושים החמשה (התחלות הנמצאים לאלפראבי). וכן האויר וכו׳ יקבל הצורה מהמוחש מפני שהוא דומה לו, ויביא אותו אל הראות מפני שדומה לו, והיה יותר עב מהראות וזך מהמוחש (קטעים מס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, בס׳ יסוד עולם, כת״י, הו״ל דוד קויפמן בספרו חקירות ע״ד רשב״ג). אבל המוחשות בזה העולם הם קליפות וגרמים חשים וכו׳ (שם רי״ב). ההקדמה המחיבת שעור נבדל למוחשות (אור ה׳). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח והטעם (עקרים ג׳ ב׳). „ס׳ החוש והמוחש״ לאריסטו.

המוחש היומי = die tägliche Erfahrung (הירץ אולמאן, חכמת השרשים רכ״ז). עולם המוחשות (בספרות החדשה). מוחש = Anschauung (וואהרמאנן, מערכת ההעתקות).

עי׳ ערך החשה, מחישה, מְרגש.

מוּחָשִׁי, המתיחס אל המוחש; מתרגש (sinnlich; empfindlich, sensibilis).

בראיות שכליות ומוחשיות (אוהב משפט לאיוב י״ז). הנשים המעוברות הן נעשות מאד מוחשיות ובעלות הרגש (עמודי השמים, תפארת אדם ד׳). הכאב הוא מוחשיי והרגשי מאד (שם).

מוּכָן, נרדף עם מזומן (bestimmt, prädestiniert); וביחוד: בעל הכנה ידועה בעקר יצירתו (veranlagt, disponiert).

השכל והמחשבה שהיו מוכנים לו להגעת השלמות (מו״נ א׳ ד׳). כענין סופר מהיר במלאכתו, מתרשל מהכתיבה, אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב וכו׳ (אלגזאלי, מאזני צדק ל״ד). אבל אפשר שיולד

בטבע מוכן למעלה או חסרון (ח׳ פרקים לרמב״ם, ח׳). כי אם יהיה האדם מוכן, א״א שלא יתנבא (שם טוב למו״נ ב׳ ל״ב). ובזה היו יותר מוכנים בהשגחה הזאת המיוחדת (אור ה׳, ל״א ו׳).

ע׳ ערך הכנה, הזמנה, כח, עתוד, תכונה.

מוֹלָד, א׳) נרדף עם טבע או תולדה, וביחוד מצב הכוכבים בשעת הִוָּלדו של אדם והשפעת המצב ההוא על גורל הנולד (Natur; Nativität).

שזה שיארע לכל ב״א מן המאורעות הוא קרי וכו׳, ולא יועיל בו לא מולד ולא טבע (אגרות הרמב״ם כ״ה:). כי יחשבו שמולד האדם ישימהו בעל מעלה או בעל חסרון (ח׳ פרקים לרמב״ם, ח׳). אבל אפשר שיהיה טבע מולדו מוכן לעשות מעשה יושר יותר ממעשה הרע וכו׳ (ס׳ מוסר לר״י ן׳ עקנין, ב׳ ט״ז). כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו (ראב״ע לשמות ל״ג כ״ג). ואשר יחייב עליו מולדו, הכל יגיע אל המועד אשר יעידו (משל הקדמוני ה׳). חכמי המולדות = אצטגנינין (ע׳ ראב״ע לשמות ב׳ ב׳).

ב׳) הויה (generatio).

ולא מולד ולא היפסד (ס׳ הגבולים לר״י הישראלי, העתקת נסים בן שלמה; ע׳ תהלה למשה קל״ה).

מוֹלִיד, א׳) הקש מְחַיֵּב; הקדמה (Syllogismus, Vernunftschluß; Prämisse; beweiskräftig).

ואולם מספר מיני ההקשים וכו׳ המוליד מהם או הבלתי מוליד וכו׳ הם ששה ושלשים חבורים בכל תמונה (כל מלאכת הגיון, הקש). סברא המוליד הינית, המוליד שללית וכו׳ (מדרש החכמה לר׳ יהודה בר שלמה הכהן, כת״י, שער י״ז). ומהם יבנה מופת מוליד, כל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו (תגמולי הנפש, פי׳ הכ״ה הקדמות). ב׳ המולידים — נקראם הנחה א׳ והנחה ב׳ — והתולדה (לשון למודים לרמח״ל, ד׳, חלק הדרוש).

מולידים ישרים = direkte Schlüsse; מולידים מעוותים = indirekte Schlüsse.

ע׳ ערך דיוק, הולדה, הקש, הרדפה, יוצא, יציאה, מסקנה, מְעֻוּת, רדיפה, תולדה.

ב׳) כח ההולדה (Fortpflanzung).

תחלת הכחות הכח הזן וכו׳ והמוליד בתכלית והמגדל באמצע וכו׳, ולמוליד ראשית וקדימה וכו׳ והמוליד נעבד והזן עובד (כוזרי ה׳ י״ב). וזה המוליד הוא תכלית הנפש הצומחת ושלמותה (אמונה רמה א׳ ו׳, הנפש הצומחת), והמוליד בדומה (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳).

מוּסָב, מאמר המצב (ע״ש), המאמר השביעי ממאמרות אריסטו (Lage, situm esse, κεῖσθαι).

עי׳ ערך מאמר; הנחה, יושב, ישיבה, נציב, תשומה; ועי׳ רמש״ש, אלפראבי כ״א.

מוּסָד, במשמעות נושא (Träger, Substrat, ὑποκείμενον).

שהבורא ית׳ הוא מוסד (בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: נושא) ינשאו עליו הנשואים, ואין המוסד ההוא כאלו המוסדים וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ט). ויצטרך עכ״פ לפועל, ר״ל מניע אשר יגיע המוסד עד אשר יכינהו לקבל הצורה (שם ב׳, הקדמה כ״ה).

עי׳ ערך חנוי, מוחל, מֻנָּח, מַצַּע, מֻצָּע, מקום, מרכבת, משכן, נושא.

מוּסָד, נרדף עם יסוד (Element).

בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים, וכו׳, והם האש והרוח וכו׳ והמים והארץ (ראב״ע לקהלת א׳). ומסיבות ארבעה מוסדי הגוף = ד׳ המזגים (ס׳ אסף, כת״י, קכ״ד).

עי׳ ערך חלט, טבע, יסוד, מזג, מטבע.

מוֹסִיף, במשמעות נוסף על הקודם (das weitere, fernere)

ובאר בפרקיו זה החדוש המוסיף (מו״נ ב׳ כ״ו).

מוּסָף, כמו נוסף (Hinzukommendes, akzessorische Bestimmung).

אבל כל פעולותיו יתעלה וכו׳ כולם בעצמו, לא בענין מוסף על עצמו וכו׳, שהוא ית׳ אחד מכל הצדדים, אין רבוי בו ולא ענין מוסף על העצם (מו״נ א׳ נ״ב). וכל אשר תחייב לו דבר מוסף תהיה מדמה ותרחק מידיעת אמתתו (שם א׳ נ״ט). והתבוננהו התבוננות מיוחד בו מוסף על התבוננותך לשאר פרקי זה המאמר (שם ב׳ מ״ח).

מוּסָר, א׳) ההנהגה הראויה והמדות הנכונות (Zucht, Sitte, Moral).

בל״ר: מוּסָרִים = אמרי מוסר (Sittenlehren).

השכל מתנה ו ה מ ו ס ר קנין וההרגל על כל דבל שלטון (תקון מדות הנפש לרשב״ג, כ׳). וחשוב באחריתך ושמור מ ו ס ר ך וצניעותך וכו׳ (חו״ה הפרישות ה׳). שהענוה חובה ו מ ו ס ר הנפש בכניעה ובשפלות חובה (כוזרי ג׳ ד׳). נצור דרכי ערמה, שמע ה מ ו ס ר י ם (שיר לדונש בן לברט). דברי הפילוסופים ו מ ו ס ר י הפרושים (חו״ה, הקדמה). כחובות הלבבות ו מ ו ס ר י הנפשות (שם). וחזוק הנפש ותקונה יהיה בהרגילה ב מ ו ס ר י ם ובחכמות (שם, חשבון הנפש ב׳). ואין הכונה הֵנה אלא לפרש דברי החסידים והמוסרים לבד (פי׳ המשניות לרמב״ם, אבות א׳ א׳). ומפני זה הוכיח שלמה ה מ ו ס ר י ם ההם כולם (מו״נ ג׳ ח׳). „מ ו ס ר י הפילוסופים״ (שם ספר לחונין בן יצחק). „אגרת ה מ ו ס ר״ לאריסטו. תורת ה מ ו ס ר = תורת המדות (Ethik).

ב) חכמת ה מ ו ס ר, דעת ה מ ו ס ר, נרדף עם חכמת ה ש מ ו ש או חכמת ה ל מ ו ד י ם (Mathematik, Propädeutik).

והחלק השני היא חכמת השמוש וכו׳ ויש מי שקראה חכמת ה מ ו ס ר, והיא חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים וחכמת הנגון הנקראת מוזיקא (חו״ה, הקדמה). והשני דעת ה מ ו ס ר, והוא נחלק על ד׳ חלקים: הא׳ דעת הטפחות והמדה, והב׳ דעת המספר והמנין וכו׳ (פי׳ הדברות לנסי בר נח, לקוטי קדמוניות ט׳).

עין ערך ה ר ג ל, ח כ מ ה, ט ר ח, ל מ ו ד, ל מ ו ד י, ש מ ו ש.

ג׳) שמות מ וּ סָ ר י ם, משפטים מ וּ סָ ר י ם (privative Nomina, privative Sätze).

וכל אחד מאלו השניים והשלישיים מהם פשוטיים וכו׳ והם הדבורים אשר יורו על הצורה והתכונה הנמצאת, כאמרנו ראובן יצא ושמעון חי; ומהם מ וּ סָ ר י ם, והם אשר נשואם שם או פועל בלתי מגיע, כמו אמרנו ראובן ל א ב ר י א וכו׳ ומהם העדרים וכו׳ כמו אמרנו ראובן עִוֵּר (כל מלאכת הגיון, ספר מליצה).

עי׳ ערך ה ס ר ה.

מוּסָרִי, א׳) בעל חכמת המוסר; מה שמתיחס על תורת המוסר (Ethiker; ethisch).

וילמד חכמת המוסר מקלסתאקס ה מ ו ס ר י (יוסיפון ע״ט).

ב׳) מה שמתיחס על החכמה הלמודית, השמושית (mathematisch).

והם מעט מהרבה מחכמות הטבעיות והאלהיות והמוסריות והגלגליות (כוזרי ג׳ ל״ט). והצטיירות הדברים המוסריים מהמנינים (שם ה׳ י״ב). וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות, והטבעיות מן הדבריות (שם).

מוֹעֲד, יעוד והבטחה (Verheißung).

והוא הנכבד שבמועדי בני ישראל אשר יעדם הבורא בם בעת הישועה (אמונות ודעות, ראש מאמר ז׳). יתברך ויתעלה וכו׳ המאמת דבריו, הצדיק במועדו (שם).

מוֹעִיל, א׳) בעל ערך או בעל ממשות בפני עצמו (selbständig).

והמאמר ממנו שלם וממנו בלתי שלם. והשלם הוא מה שהוא מועיל בעצמו והבלתי שלם הוא מה שהוא חלק המועיל (כל מלאכת הגיון, ספר מליצה).

ב׳) מורה על ענין מה (bedeuten).

כי כאשר אמרנו: יעשה, איננו מועיל תוספת בעצמו, אך מועיל שיש (לו) הֲנָה עשוי (אמונות ודעות ב׳ ד׳).

ג׳) מַקנה דבר מה (zuteil werden lassen).

כי היתה (השכינה) בישראל כמעלת הרוח בגוף האדם, מועילה אותם החיות האלהית ונותנה להם זיו והדר בגופותם וכו׳ (כוזרי ב׳ ס״ב; תרגום קסל שם אינו נכון. השוה פי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון, אות היו״ד [הועילהו הדעת אמת], ואות העי״ן [הועילהו ענין]).

מוֹפֵת, ראיה חזקה ומכרעת (Beweis, Beweisgrund, argumentum, demonstratio).

מופת ענינו בלשוננו ידוע בענין אות או ראיה וכו׳ ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים: ראיה חזקה שאין ספק באמתתה, והראיה למטה הימנה באמתות, יחדתי הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת, והאחרת סוגה ראיה; ופעמים יקרא המין השני מופת על צד ההעברה וההרחבה בלשון (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). *) וצורות המופת

*) על דבריו של תבון יש להוסיף עוד שהראיה היא עפ״י רוב הוכחה ע״ד החפוש (Induktion). בעוד שהמופת הוא ע״ד ההקש המחיב בהכרח (Deduktion).

אשר בחכמת הדבר (חו״ה, הבחינה ה׳). לָמָה שנתברר מהם (מהפילוסופים) המופת בחכמות ההרגליות וההגיון (כוזרי ה׳ י״ד). ועשית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא אשר נקראה מלאכת המופת (מלות ההגיון ח׳). וידע דרכי ההקש ועשות המופת (מו״נ א׳ ה׳). כי כל מה שיחשבו שהוא מופת על חדוש העולם ישיגוהו הספקות, ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל בין המופת ובין מחלוקת הנצוח וכו׳ ובין ההטעאה (שם א׳ ע״א). שזאת השאלה, ר״ל קדמות העולם או חדושו, לא יגיעו אליה במופת חותך (שם). הענין מבואר נגלה שהראיות ההם כולם יש בהם ספקות ונעשו בהם הקדמות לא בא עליהם המופת (שם). שמציאות השם ית׳ וכו׳ הורו המופתים החותכים האמתיים על מציאותו (שם ב ב׳). כי אריסטו הוא אשר למד בני אדם דרכי המופת וסתריו ותנאיו (שם ב׳ ט״ו). ויחשבו כי כל מה שזכרו מופת חותך אין ספק בו (שם). והחפוש לא יתבאר בו מבוקש מושכל במופת (כל מלאכת הגיון, הקש). שהמופת על הכלל הוא הקש מחובר משתי הקדמות אמתיות כלליות הכרחיות עצמיות (שם, מופת). ובעבור שהיו המבוקשות הנכספות בהקש המופתי שלשה מינים וכו׳, הנה המין הראשון יודיע במופת המוחלט, והוא מופת הסבה והמציאות יחד, והשני יודיע במופת הסבה, ושלישי יודיע במופת המציאות והראיה (שם). המופתים השוללים (שם). המופתים התנאים המדובקים (שם). וכאשר התבאר בו הקודם במתאחר היה הוראה, וכאשר יתבאר בו המתאחר בקודם היה מופת מוחלט (שם). מופת הוראה... כמו שבזה המקום אש לפי שבו עשן (שם). מופת משתנה במצב (שם, המאמר בגדרים). התחלת מופת ותולדת מופת (שם). ומהם יבנה מופת מוליד, ר״ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו (תגמולי הנפש, פי׳ הכ״ה הקדמות). מופת ראָיה, בנגוד למופת חותך (עי׳ נרבוני למו״נ א׳ ע״א ואפודי למו״נ ב׳ ב׳). מופת חותך או פוסק (הרקמה ט״ז; הקדמת ס׳ השרשים לריב״ג ועוד) הוא הוכחה על מציאות דבר מה עפ״י סבותיו, בעוד שמופת ראָיה הוא הלקוח מהמתאחרים, ר״ל ממציאות המסובבים. מופתים נחתכים (עולם קטן; אלחריזי) כמו חותכים.

מופת חותך, נחתך ״ גוזר, פוסק	entscheidender, stringenter Beweis
״ ישר	direkter Beweis
״ ראָיה או הוראה	indicium

מופת מחלט	absoluter Beweis
〃 מקשר	synthetischer Beweis
מופתים נצוחיים	topische Demonstrationen
מופת ההולך לפנים	progressiver Beweis
〃 ההולך לאחור	regressiver Beweis
〃 ע״י עצמו	idem per idem
〃 שולל	negativer Beweis
〃 תנאי מדובק	konjunktiver hypothetischer Beweis

עי׳ ערך הוכחה׳ הוראה׳ חכמה (חכמת המופת)׳ הקש׳ חפוש׳ טענה׳ מחלוקת הנצוח׳ ראיה.

מוֹפְתִי׳ על דרך המופת ההגיוני׳ מטבע המופת (bewiesen, beweismäßig, beweiskräftig etc.).

תקנו (הפילוסופים) החכמות המופתיות תקון אין תכלית אחריו (כוזרי ה׳ י״ד). שהקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים (מלות ההגיון ח׳). כי כל דבר שנודעה אמתתו אין מחלוקת בו וכו׳ אלא מסָכל יחלוק המחלוקת אשר תקרא המחלוקת המופתית (מו״נ א׳ ל״א; ר״י אלחריזי מתרגם: החלוק המופתי). ענינים מופתיים (שם ב׳ י״א וב׳ ט״ו). ולפי זאת ההקדמה המופתית (שם ב׳ כ״ד). דע שההקש חמשת מינין וכו׳ הראשון ההקש המופתי (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות׳ ערך מאמר). כמו שנקרא מאמר המין הראשון מאמר מופתי (שם). החבורים המופתיים (כל מלאכת הגיון׳ מופת׳ ל״ז). תולדות מופתיות (שם מ״ד). המלאכות המופתיות (שם מ״ה). בהלצה המופתית (שם מ״ח).

מוֹצָא׳ א׳) נרדף עם דומם ומתכת (Mineral, Gestein, Erz).

והחמישית סימן החכמה הנראה בצמחים ובמוצאים (חו״ה׳ הבחינה ד׳). אבל האבנים היקרות והזהב והכסף ושאר מיני המוצאים (שם ה׳) ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח ומוצא מבלעדי מוצא (כוזרי ב׳ י׳). וכי הפחות שבצמח יותר מעולה המדרגה מן המעולה. שבמוצאים (שם ה׳ כ׳׳ ההקדמה הרביעית). ולא חי ולא צמח ולא מוצא (רמב״ע׳ ערוגת הבושם). ולא בחק היסודות ומה שהורכב מהן ממוצא או

צמח (מו"נ ג' י"ב). צמח או בעלי חיים או מוצא (שם ג' ל"ז; ר"י אלחריזי מתרגם: מתכת).

ע' ערך מוצק, מחצב, מעדן, מקור, נקפא, קפא.

ב') מוצא־דבר: מה שיוצא מהדבר (Resultat).

ותדע ותַשְׂכֵּל מן מוצא דבר (דניאל ט' כ"ה; מצוי הרבה בספרות החדשה).

ג') נרדף עם מקור, שורש (Quelle, Ursprung).

צריך שנדבר הֵנה על משכי האמת ונותני הברור אשר הם מוצא כל ידוע ומבוע כל נודע (אמונות ודעות, הקדמה). כי מוצא הטוב אין לו תכלית מחמשה צדדים וכו', וכן מוצא הרע (שם א' ד'). ואלה הנפשות יש להם מוצא ומחצב מזרע האדם (כוזרי ד' ט"ו).

ד') מוצאי האותיות, מוצאי הלשון, מוצאי הדבור: המקום בפה המדבר שמשם יוצא כל קול וקול מקולות הלשון (Sprachwerkzeuge).

האותיות העבריות עשרים ושתים אותיות וכו', ויש להן חמשה מוצאים וכו' (הרקמה ב'). והנה יש לנו לספר בתחלה מוצאי האותיות כאשר הם כתובים בספר יצירה (צחות לראב"ע, שער האותיות).

מוּצָא, הדבר אשר יצא מן הכח אל הפועל (das in Aktualität übergeführte Ding).

וכל מה שיצא מן הכח אל הפועל יש לו מוציא בהכרח חוץ ממנו, וצריך שיהיה המוציא ממין המוצא (מו"נ ב' ד').

מוֹצִיא, העצם המניע את הדבר שהוא בכח לצאת אל הפועל (ע' הערך הקודם).

מוּצָק, א') דומם, מתכת (Mineral, Gestein).

שהדברים הנמצאים חמשה שרשים: המוצק והצומח ובעלי חיים והכוכבים ומלאכים (אמונות ודעות ב' ח'). כי הוא (האדם) חשוב בענינו ונשא במדרגתו ומעולה במתכונתו מן הבהמה והצמח והמוצק (חו"ה, חשבון הנפש ג', בתחלת הפרק). והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (שם, הכניעה ה').

ע' ערך מוצא, מחצב, מעדן, מקור, נקפא, קפא.

ב׳) בהנדסה: מחודד (Pyramide oder Kegel).

ומכאן אתה למד׳ אם תהיה תושבת המוצק הזה שטח משולש או מעוגל׳ אתה יודע רבוע התושבת ההיא׳ ומנה אותה בשלישית הגובה ויעלה בידך תשבורת המוצק (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ ד׳ קס״ד)· ראש המוצק׳ גובה המוצק (שם)· מי שלא ידע למוד מוצק העמוד בחציו וכו׳ (ר״י אלחריזי׳ מו״נ א׳ ל״ה; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מדת מחודד האיצטוונא׳ ע״ש)·

עי׳ ערך גדיש׳ חדודית׳ חרוט׳ חרות׳ מחודד׳ מחרוטה׳ מצוק׳

ג׳) מרכז (Mittelpunkt, Zentrum).

גובה הגלגל היוצא׳ אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא (הקדמת פי׳ ראב״ע על התורה)· כי יש לה (להלבנה) שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ (הוא לשמות ג׳ ט״ו)· מוצק הוא העמוד אשר תעמוד הארץ עליו, כלומר יסודה׳ כמו שנאמר: בצקת עפר למוצק (ר״י אלחריזי׳ פי׳ המלות הזרות)·

עי׳ ערך מרכז׳ מסלול׳ עמוד·

מוּצֶקֶת׳ כצו מוצק בהוראת מחודד: גוף שתחתיתו רחב והוא הולך ומֵצר עד כנקודה·

והמוצקות נחלקות לד׳ חלקים: האחד מוצקות אשר כל צלע תושבתם שוות או נעגלות וכו׳ והחלק השני הקוים היוצאים מן התושבת אל ראש המוצק שוים ואין צלעי התושבת שוות (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ ד׳ קס״ו)·

מוֹרֶה׳ א) בחכמת החשבון: המספר המורה לכמה חלקים נחלק האחד השלם (Nenner).

דמיון: רצינו לכפול ג׳ רביעיות על ג׳ רביעיות׳ והנה המורה ד׳ (ספר המספר לראב״ע׳ ה׳)׳

ב׳) במשפטי הכוכבים: המורה יקראו חכמי התולדות מקום באפודה שהוא הראשון או הקודם בסדר המזלות ומורה על איזה דבר׳ כגון על החיים או העושר (אילם ליש״ר מקנדיה׳ חוקות שמים ב״א)·

מוֹרָע, עי' ערך מאורע.

מוֹשָׁב, תושבת (Basis).

כי אם נחשוב המושב המתואר אשר בשטח אשר שמנוהו מושב המעוקבים (פי' תאמסטיאוס, קל"ד). כי המזלות הם ספיריים, מרובעי הצלעות, בסיסם ומושבם הוא השטח אשר יקרא מזל בגלגלו, וחדידתו הוא תוך הארץ (ראב"ח, אשפירא ב').

עי' ערך בסיס, כן, מכונה, תושבת, תחתית.

מוּשָׂם, בנגוד לטבעי או לאלהי: מונח, הנחי, הסכמי (konventionell).

ויהיה אצלך הבדל תכיר בו בין הנהגות הנימוסים המונחים (נ"א המושמים) ובין הנהגות התורה האלהית (מו"נ ב' מ').

מָוֶת, במשמעות מלחמה (ע"ד לשון ערב Krieg, Kampf (עי' רשימת המלות של מלטר במאמר אבוחאמד אלגזאלי).

מוֹתָר, א') הענין המקרי הנוסף על הענין הטבעי (das Hinzukommende, Akzessorische, Zufällige).

והמקרה הוא ממותר הענין הטבעי (מו"נ ב' מ"ח; עי' פי' קרשקש שם).

עי' ערך מוסף.

ב') מותר, מותרים, מותרות: התענוגים היתרים והצרכים שאינם הכרחיים (Luxus, Überfluß, überflüssig).

ייפה לנו (היצה"ר) המותרים שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה והתענוג (חו"ה, יחוד המעשה ה'). והמותרים על שני פנים: אחד מהם מותרים שהם חוץ לאדם ונפרדים ממנו, כקנינים הגופיים והמאכל והמשתה והמלבוש והמשכן, והשני מותרים דבקים לאדם וכו', כדבור והשחוק והמרגוע והמנוחה (שם, הפרישות ג'). אמנם ההכרחיים כלם הם מתי מספר בעלי תכלית, אבל המותר אין תכלית לו (מו"נ ג' י"ב). ותכלית כונתו בזה להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות (שם). וכמו"כ מאמר מי שחשב כי ההגיוז מותר אין צורך אליו וכו' כמאמר מי שחשב הדקדוק מותר (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב' ה').

"אהבת המותרות", "בקשת המותרות" וכיו"ב.

ג׳) יתרון לשון (Pleonasmus, Tautologie).

ודמיון המותר וההזיה אָמַרְנו: ראובן אדם וראובן חי׳ הנה ראובן אדם חי׳ וזה יתרון׳ שהחיות כלול באנושות על צד מה שיוכלל החלק בכל (כל מלאכת הגיון׳ הטעאה׳ נג׳). ואם לא ישיג בהם מותר וכפל (שם). והביאני תכונת ס׳ מקור חיים בדבור מדוקדק׳ נקי מהמותרות (אמונה רמה׳ זכר כלל). שאם הרחיב בו הבאור עוד׳ היה זה ממנו כפל ומותר אין צריך לו (מלחמות השם׳ הקדמה).

ד׳) בחכמת השעור: עודף (Differenz).

וכפל מרובע א׳ אשר הוא מותר החלק הגדול על המחצית׳ הוא ב׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ א׳ ל״א).

עי׳ ערך יתרון.

מוֹתָרִי׳ מסגולת המותר.

האידים העבים והלחיות המותריות הם מונעים אותנו מרוב ההשגות השכליות (אמונה רמה ב׳ ג׳). השחורה המותריית׳ ונקראת מרה שחורה (קאנון א׳ א׳׳ במזג הלחה). דבר בטל ומותרי (אור עמים לר״ע ספורנו׳ תנועת ההויה).

מָזַג׳ א׳) עֵרַב׳ הרכיב (את היסודות וכיו״ב)׳ ב׳) הפיג או הפשיר קצת (mischen, zusammensetzen; mildern, mäßigen).

כי היסודות כאשר ימזגו מזגים מתחלפים וכו׳ היו ראויים לצורות מתחלפות (כוזרי ה׳ י׳). בעבור שההרכבה מזוגה מארבעה (מנחם הקראי׳ לקוטי קדמוניות מ״ח). כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות׳ נמזגו ונתערבו וכו׳ (חו״ה׳ הבחינה ג׳). שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה (אמונה רמה א׳ ו׳) והוצרך (המוח) להיותו כן וכו׳ למזוג חום הלב וכו׳ ומן הלב [יצאו גידים] אל המוח למזוג קרירותו (שער השמים ט׳) ובהתפעל: יתבאר שהנפש אינה הווה מהתמזג יסודות הגוף וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב).

עי׳ הערך הסמוך וערך המזגה׳ התמזגות׳ מְמֻזג׳ מְמָסך׳ מסךְ׳ מסיכה.

מֶזֶג׳ א׳) ערוב היסודות הארבעה בנושא־מה בשעור וערך מיוחד (Mischung, Mischungsverhältnis der Elemente).

החכמה הנראית בצמחים ובמוצאים וכו׳ על התחלקות טבעיהם ו מ ז ג י ה ם וכחותם (חו״ה, הבחינה ד׳). ויהיה לכל מ ז ג הצורה שהיא ראויה לו (כוזרי ג׳ ב״ג). כי קצת ה מ ז ג י ם יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (אמונה רמה א׳ ז׳). שאלנו אריסטו ואמרנו לו: כבר עשית לנו מופת על היות חומר כל מה שתחת גלגל הירח חומר אחד משותף לכל, א״כ מה עלת התחלפות אלו המינים וכו׳ ומה עלת התחלף אישי כל מין מהם? ועננו על זה בשאמר: עלת ההתחלפות שנוי מ ז ג המורכבות מן החומר ההוא וכו׳, ויתחדש ההתחלפות בהתערבות המורכבות מהם בשיעורים מתחלפים מן החם והקר והלח והיבש, והיו בהם באלו ה מ ז ג י ם המתחלפים הכנות מתחלפות לקבל צורות מתחלפות, והצורות ההם ג״כ יהיו מוכנות לקבל צורות אחרות, וכן תמיד (מו״נ ב׳ י״ט).

מ ז ג ש ו ה = שווי המשקל והערך שבין היסודות והלֵחות שמורכב מהם גוף מן הגופים (harmonisches Mischungsverhältnis der Elemente und der Säfte).

כי הדבר השלם בתכלית מה שאפשר במינו, א״א שימָצא זולתו במינו אלא חסר מן השלמות ההוא, אם בתוספת או בחסרון ב מ ז ג ה ש ו ה אשר הוא תכלית שווי המין ההוא, כי כל מ ז ג יוצא מן השווי ההוא יהיה בו חסרון או תוספת (מו״נ ב׳ ל״ט).

מ ז ג ש נ י = מזיגה בת מזיגה.

מ ז ג ש נ י הוא המתחזק מדברים שיש להם בעצמם מ ז ג, כמו מ ז ג התרופות המורכבות (ס׳ הגדרים לבונפוס).

ע׳ ערך ה ר כ ב ה, ה מ ז ג ה, ה ת מ ז ג ו ת, מֶ ס ך, מ ס י כ ה.

ב׳) איכות מדות האדם, אפיו הטבעי ונטיותיו, הנמשכות לדעת הקדמונים ממזג ד׳ הלֵחות (החלטים) שבגופו (Temperament).

מ ז ג ו של מלך רע (ב״ר כ״ח). כי הוא (האדם) שוה ומכוון ב מ ז ג ו מכל בע״ח (תקון מדות הנפש לרשב״ג, ח׳). מתרכבות בו (באדם) צורות ו מ ז ג י ם ומדות מאביו ומאמו ושאר קרוביו (כוזרי א׳ א׳). והנה עפ״י ה מ ז ג תהיה שלמות הנפש וחסרונה (שם ב׳ י׳). שיהיה ה מ ז ג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדברת (שם ב׳ צ״ו). והמדות הולכות אחרי ה מ ז ג (שם ה׳ י׳). טבעי בני האדם משונים ב מ ז ג י ה ם כפי חולף

איכויותיהם בלחות ויובש וחום וקור (בינה לעתים לר״ע פיגו, דרוש ל״ב). מזג הקנוי (עי׳ רמש״ש, אלפראבי קי״ד).

גם מצב בריאותו וחליו של אדם תלוי במזג היסודות והלֵחות שבגופו: ואמנם הסבות הצוריות (של הבריאות והחולי) הם המזגים והכחות המתחדשים אחריהם (קאנון א׳ א׳ ב׳). והיהודים רכי הלב, חלושי מזג (שבט יהודה ח׳). שָׁמוּנֵי מתחלת היצירה חלוש ההרכבה, רפה המזג (בחינת עולם ו׳ א׳). ״במזג השוה״=במצב הבריאות. ״ס׳ רוע מזג מתחלף״ לגלינוס (עי׳ רמש״ש תרנ״ג).

ג׳) מזג האויר = Temperatur, Klima

והיותר ראוי שבמזגי האויר שישתנה אל העפוש הוא מזג האויר החם והלח (קאנון א׳ ב׳ ב׳ ד׳). וכבר ידעת איך יודעו מזגי האוירים ממרחבי הארצות ומעפרם וממשכנות ההרים (שם י״א).

מִזְגִּי, נרדף עם טבעי, יצירי: בעל מזג ידוע מתחלת בריתו (angeboren, von bestimmtem Naturell; auf bloßer Zusammensetzung beruhend).

שכחותם וטבעיהם (של המוצאים, הדוממים) מזגיים בלבד (כוזרי ה׳ י׳). ויש אנשים רבים שיש להם מתחלת הבריאה תכונה מזגית, אי אפשר עמה שלמות בשום פנים (מו״נ א׳ ל״ד). ולא ימנעוהו מונעים מזגיים (שם ב׳ ל״ו). וא״א גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה (שם ב׳ ל״ח). יהיה לו (להאדם) הכנה המזגית לבד וכו׳ שיקל לו ענין או יכבד, אבל שיתחייב או יהיה בו נמנע, אין זה כלל (ח׳ פרקים לרמב״ם, ח׳).

הכנה מזגית, טבעית = Naturanlage, Disposition.

עי׳ ערך הכנה, טבע, מֶטבע, תכונה.

מִזְגִּיּוּת, תכונת המזג (Naturanlage).

ונאמר שכבר נדמה שיהיה השכל הפועל דבר שופע ממניעי הגרמים השמימיים וכו׳ והוא מה שיתחיב ויושפע מהמזגיות (מלחמות השם ה׳ ג׳ י״ג). ואמנם הכח המוליד הוא שני מינים: מין יוליד הזרע וכו׳ ומין יבדיל הכחות אשר בזרע וימזגם מזגיות כפי אבר אבר (קאנון א׳ א׳ ו׳ ב׳).

מִזֶּה, ומזה... ומזה, במשמעות ועוד ראיה (ferner).

ומן הראיות על הפרד הנפש מהגוף וכו׳ כי הכחות הגשמיות וכו׳ ומזה כי הזוקן ישיג הגוף ולא ישיג הנפש וכו׳ ומזה שפעולות הגוף בעלות תכלית ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה׳ י״ב).

עי׳ ערך מהם, ממנו.

מְזִיגָה, בנגוד אל הרכבה שכנית, הרכבת מזג וערוב גמור (chemische Verbindung).

דרך המזיגה = chemisch (ר״י ישראלי; ועי׳ ערך הרכבה שכנית בפי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון). ויולידו בעת מזיגתם מינים מתחלפין מן הויות (אשפירא לראב״ח, א׳). ואמרו חכמי הרופאים שכחות הנפש נגררות אחר מזיגת תערובות גופו (ס׳ מוסר לר״י ן׳ עקנין, ה׳ כ״א).

עי׳ ערך הרכבה, מזג.

מְזַיֵּף, בעל מלאכת ההטעאה (Sophist).

המאמרות המתעות אשר ישמש אותם המזייף (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ה׳ ה׳).

מְזֻיָּף, במשמעות מוטעה, בלתי צודק (falsch, irrig).

ובעבור שמתבאר מהם ג״כ פסלות דברים מזוייפים אשר בידיהם (מו״נ, פתיחה). כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזוייפת הנפעלת (אגרת תימן לרמב״ם). והפילוסוף המזוייף הוא אשר יגיעו לו החכמות העיוניות מבלתי שיהיה לו זה על שלימותו וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ א׳). במה תוכר הדת האלהית מן המזוייפת וכו׳ (העקרים א׳ א׳).

מִזְכָּר, בהוראת „Reminiszenz" (מאמר בכחות הנפש של טומס די אקינו, הוצ׳ ילינק).

מַזָּל, מזלות, א׳) י״ב הצורות הידועות שבאזור הרקיע הנקרא גלגל המזלות; ובהשאלה: גם שאר הכוכבים (Sternbilder, Tierkreiszeichen; Sterne im allgemeinen).

לשמש לירח ולמזלות (מלכים ב׳ כ״ג ה׳). שנים עשר מזלות בראתי ברקיע וכו׳ (ברכות ל״ב: – ומצוי הרבה בתלמוד ובמדרש). שי״ב מזלות

קבועין בגלגל וכו׳ (ערוך, ערך כמה). הנה אלו הששה קוין יחלקו כל הכדור לשנים עשר חלקים וכו׳, וכל אחד מאלו הי״ב חלקים יקרא מזל (אשפירא לראב״ח, ב׳). וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות (כוזרי ד׳ כ״ט). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות, כל מזל ומזל שלשים מעלות, ומתחיל מתחלת מזל טלה (משנה תורה, קדוש החודש י״א ז׳). ומזל יקראו ג״כ הכוכב וכו׳ (מו״נ ב׳ י׳).

גלגל המזלות = Ekliptik, Sonnenbahn.

כאשר הוא מבקש שיספר הארץ על הדמיון שהיא במרכז הגלגל הגדול ואיננה במרכז גלגל המזלות (כוזרי ד׳ י״ג).

ב׳) כחות הגלגלים והכוכבים המשפיעים על הארץ ויושביה לדעת הקדמונים, ובהשאלה: גורל האדם ומאורעות חייו (Geschick, Schicksal, Glück u. ä.).

מזל מחכים, מזל מעשיר, ויש מזל לישראל וכו׳ (שבת קנ״ו). מזל יום, מזל שעה (שם). במזל תלוי הכל (רש״י, שבת ע״ה; זוהר נשא). עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם (כוזרי א׳ א׳). ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל (שם א׳ צ״ז). אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל (שם ג׳ י״ז). אין זווגם עולה יפה במזל טוב (רש״י, פסחים י״ט). טובי המזל, רעי המזל (מלחמות השם, ב׳ ב׳).

ע׳ ערך גזרה, הוראה, מולד, מערכת.

מְזֻמָּן, נרדף עם מוכן (disponiert, prädestiniert; determiniert).

כענין סופר מהיר במלאכתו, מתרשל מהכתיבה, אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב (אלגזאלי, מאזני צדק ל״ד). ומחכמתך אצלת חֵפץ מזומן כפועל ואומן (כתר מלכות לרשב״ג). חפץ מזומן = determinierter Wille (ע׳ תורת התארים לדוד קויפמן, קי״ג, הערה כ״ד). ומי שיִראה שלם בשכל, מזומן לזאת המדרגה העליונה וכו׳ (מו״נ א׳ ל״ג).

מְחַבֵּר, במשמעות מרכיב (der Zusammensetzende).

כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מאחד וכו׳, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (חו״ה, היחוד ה׳)

מְחֻבָּר, א') נרדף עם מורכב (zusammengesetzt).

שראיתי הגשמים חלקים מחוברים ופרקים מורכבים (אמונות ודעות א' א'). א"כ כל מחובר אינו קדמון (חו"ה, היחוד ה'; ועי' הערך הקודם). כאשר נסתכל בעולם הזה נמצאהו מחובר ומורכב (שם ו').

ב') דבק ומצורף (inhärent, anhaftend, verbunden).

ההעדר המיוחד אשר הוא מחובר לחומר לעולם (מו"נ א' י"ז).

ג') מחובר ל...., מחובר אל...., במובן עוד זאת, מלבד אשר... וכדומה (überdies, hinzu kommt..., abgesehen davon daß... u. ä.).

מחובר אל מה שיתחייב מהיות דברים רבים קדומים (מו"נ א' נ"א). מחובר אל היות זאת המלה גם כן מורה על ענין רצה (שם א' ס"ה). מחובר להיות החדוש דעת אברהם אבינו ונביאנו מרע"ה (שם ב' כ"ב) מחובר אל היותי ג"כ בעל סברא וכו' (שם ג', הקדמה).

עי' ערך מצֹרף.

ד') בנגוד למפורד: המליצה השירית, השקולה, המאֻזנה (metrisch geformt; gebundene, poetische, rhytmische Rede).

אבל יש יתרון לזולתה עליה (על העברית) בשירים המחוברים וכו' (כוזרי ב' ס"ט). ומי שזה כונתו, מבלי ספק שהוא דוחה המחובר, כי המחובר לא יתכן לאמרו אלא על דרך אחת וכו' (שם ב' ע"ב). אבל השיגנו באמירת המחובר מה שהשיג את אבותינו וכו' (שם ב' ע"ח). ודע שהשירים המחוברים וכו' צריך שיבחנו בעניניהם (פי' המשניות לרמב"ם, אבות א' ט"ז). וחבר מחברות מוסר וכו' מחובר או מפורד (ר"י אלחריזי, הקדמת תחכמוני).

עי' ערך חבור, חרוז, מחרוז, ממֻלא, מסֻדר.

מַחְבֶּרֶת, א') בחכמת החשבון = Komplexion.

מחברות מתחלפות בסדר לבד = Permutationen; מחברות מתחלפות בנושאיהן = Kombinationen; מחברות מתחלפות אם בסדר אם בנושאיהן = Variationen (מעשה חושב לרלב"ג). גם כל אחת ממערכות המספרים: אחדים, עשרות, מאות, אלפים.

ודע כי האחד איננו בחשבון, וכן העשירי וכו', כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה (ראב"ע, דברים י"ד כ"ב).

ב׳) במשפטי הכוכבים: חבור המזלות (Konjunktion).

וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור (ראב״ע, שמות ל״ב א׳).

ג׳) חבור, ספר (Werk).

וכבר בארנו זה בתחלת ס׳ הרקמה מן המחברת הזאת (ס׳ השרשים לריב״ג, ערך יהד). מחברות עמנואל, וכיו״ב.

מְחֻדָּד, בהנדסה: גוף רחב בתחתיתו ומֵצר ועולה עד שעור נקודה (sich zuspitzender Körper). מחודד האצטונה: צורת הגדיש (Kegel, conus).

ומחודד הוא שם תאר לגשם שתחתיתו רחב והולך ומצר עד כנקודה, והוא מנין חלוקים לפי התחלף התחתית (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה (מו״נ א׳ ל״ו). מי שחשב מחודד האיצטוונה חציה (שם). מחודד האיצטוונה הוא גשם שתחתיתו עגולה שטוחה והולך ומצר בשוה עד כנקודה, ובחכמת התשבורת יודע איך יעשה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך אלוני, אצטונה, גדיש, חרוט, חרות, מוצק, מחרוטה, מצוק, עמוד.

ב׳) מהיר ומופלג בחכמה מן החכמות או במלאכה מן המלאכות (tüchtig, gewandt).

כי אומרים חכם למי שהוא חכם מחודד במלאכתו, כמו שנאמר: חרש חכם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ א׳).

מְחַדֵּשׁ, במשמעות בורא (Schöpfer).

מחדש עולמו (סנהדרין צ״ז:). ואחר הפנים האלה וכו׳ עיינתי במלאכת העיון אם מחדשו עשהו מדבר או לא מדבר (אמונות ודעות א׳ ג׳). ויחסו לשם להיותו ראש בריאותיו המחייב ההויה וההפסד והוא מחדשו (מו״נ א׳ כ״ח). פועל או בורא או ממציא או מחדש וכו׳ (שם א׳ ע״ד).

מְחֻדָּשׁ, א׳) בנגוד לקדמון: נברא (erschaffen).

בשהנמצאות כולם מחודשים (אמונות ודעות, ראש מאמר א׳). כי אלהינו יתברך וית׳ הודיענו כי כל הדברים מחודשים והוא חדשם לא מדבר ולא על דבר (שם א׳ א׳). כי כל מחובר מחודש (חו״ה, היחוד ה׳). וכל מה

שאינו קדמון הוא מחודש, מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחודש (שם). שכל דבק למחודש מחודש (עולם קטן מ"ח).

ב׳) במשמעות מתחדש, משתנה (wechselnd u. ä.).

אבל לא כמו בחירתנו ולא הנהגתנו אשר הוא כלו בעניינים מחודשים (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ח׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: מתחדשים).

מָחוֹז, א׳) מקום מוגבל, מצב, גבול (Lage; von Materie erfüllter oder von einem Atom „eingeschränkter" Raum).

וכמאמר אחרים: העצם הפרדי אינו במקום, אבל יטריד המחוז (מו״נ א׳ ע״א כפי נוסחת רש״ט פלקירא בתרגום ר״ש ן׳ תבון; וגרסת ספרינו: יטריד הגבול; בהעתקת ר״י אלחריזי: כולל המקום). *) וענין מחוז בלשוננו כמו גבול (רש״ט פלקירא, מורה המורה קנ״א).

עי׳ ערך גבול, טרד, מלא, מתקומם.

ב׳) כמו נוף, פלך, מדינה, אקלים (Gegend, Bezirk, Zone, Provinz)

ויש מהם שפרשו (השם נוף) פלך ומחוז (ס׳ השרשים לריב״ג, ערך נוף) ונוף ואקלים ופלך ומחוז הכל אחד (ר״מ בוטריל, פי׳ ס׳ יצירה, בשם ברוך; עי׳ רמש״ש תרמ״ו, הערה שנ״ד). או גזרה כוללת מאבדת אומות רבות או מחוזים רבים (מו״נ א׳ נ״ג). הרצון במדינה מחוז בן עיירות רבות (רלב״ג, אסתר א׳ א׳). שראוי שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחד או באקלים אחד וכו׳ סדור מה בו יתנהגו לשמור היושר (העקרים א׳ ה׳). המחוזות הצודקים (הנהגת המתבודד לאבובכר ן׳ אלצאיג).

מְחוֹפֵף, מרחף, סוכך; גם סובב, מקיף (schwebend, beschirmend; umgebend).

וידע (האדם) שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם, והמלך ההוא הדבק המחופף הוא השכל השופע עלינו (מו״נ ג׳ נ״ב). מלפני ה׳ המחופף עליו ומציץ בו (ר׳ ידעי׳ הפניני, פי׳ תהלים י״ד). גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו, שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו (מנורת המאור ג׳ ג׳ ה׳).

---

*) עי׳ הערת שייאר להעתקת חריזי, מו"נ א׳ ג׳, וספרו של י. אפרת „Philosophical Terms in the Moreh Nebukim", ערך גבול.

ואז תצייר לעיני שכלך הכחות הרוחניות אשר למעלה, עד אשר תראם מונחות לפניך, נצבות לנגד עיניך, מחופפות עליך (קטע מס' מקור חיים לרשב"ג בהעתקת רמב"ע; רש"ט פלקירא מתרגם: מקיפים בך).

עי' ערך חפף.

מְחוֹקֵק, נותן חוק ומשפט (Gesetzgeber).

כי מחוקק יקרא נותן התורה וכו', מצד היותו מחוקק לא ירצה להעביר על החק (עקרים א' ד').

עי' ערך מנהיג, מניח.

מֻחוּשׁ, הרגשה, הכרה (Empfindung, Wahrnehmung).

ויש לה קצת הכר וקצת מיחוש (העגולות הרעיוניות; השוה: בית מיחוש, קדושין ה:; יבמות ק"ח).

מַחְזוֹר, א') בחכמת העבור: מספר שנים שבסופו החמה או הלבנה חוזרת למקומה הראשון (Sonnen-, Mondzyklus).

מחזור גדול של חמה כ"ח שנה, וז' מחזורים קטנים יש בו מד' ד' שנים (פדר"א ה'). מחזור הגדול של לבנה כ"א שנה, ז' מחזורים קטנים יש בו מג' ג' שנים (שם ז'). כל י"ט שנה שיהיה מהן ז' שנים מעוברות וי"ב פשוטות נקרא מחזור (משנה תורה, קדוש החודש ו' י'). מחזור כפול (עי' ס' העבור לראב"ח, מ', ב' ב"א).

ב') בכלל: תשובת איזה דבר אל נקודת מוצאו.

ויהיה מחזור חכמתו ועיונו אל מקום התחלתו (העגולות הרעיוניות, העתקת ר"ש ן' מוטוט).

מְחַיֵּב, בנגוד לשולל: חיובי (affirmativ, positiv, bejahend).

כאשר אמר אריסטו: השוללות במדות הבורא ית' אמתיות מן המחייבות (חו"ה, היחוד י'). ואלה (התוארים הטפלים) אם הם רבות, אינם מחייבות לו׳רבוי (כוזרי ב' ב'). אמנם תארו יתעלה במחייבות יש בו סכנה גדולה (מו"נ א' ס'). וכאשר תחייב בו (במשפט) דבר לדבר, נקראהו המשפט המחייב (מלות ההגיון ב'). המחייב הכללי, החלקי; ההקף הכללי המחייב וכו' (שם).

עי' ערך הֵני, חיב, חיוב, מודה.

מְחֻיָּב, נרדף עם הכרחי, מוכרח (notwendig).

ויסודר הנמצא על מעלות הן יותר כוללות מאלו, והן המחוייב והאפשר והנמנע (מקור חיים לרשב״ג, ה׳) המחויב והאפשרי והנמנע (ר״י אלחריזי, מו״נ ע״ב, הקדמה י׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הראוי והעובר והנמנע), והוא יתעלה מחויב המציאה (מו״נ א׳ נ״ב). שכל מחויב המציאות בבחינת עצמו אין סבה למציאותו כלל (שם ב׳, הקדמה כ׳). אבל הוא מחויב המציאות, לא אפשר המציאות. אמר עוד שלא ימלט היותו מחויב המציאות מהיותו בבחינת עצמו או בבחינת סבתו (שם ב׳ א׳, עיון שלישי).

עי׳ ערך ראוי.

מְחִילָה, במלאכת השיר: כמו התר (licentia poetica).

ומחלה המליצה מחילה רבה שיהיה הבורא מתפאר בבשר (כוזרי ב׳ נ״א). *)

מְחִילוּת,**) בספרות הקראים: תכונת הדבר הבטל, הנמנע (Undenkbarkeit, Widersinn, absurdum).

מחילותו ישוב אל כל א׳ וכו׳ (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י). בשער המחילות (שם).

עי׳ ערך מחל ב׳; וע״ע ערך אליל, בטל, גנות, דבה, הפסד, הרחקה, מגנה, מַשחת, שוא.

מְחִיצָה, א׳) מחיצה ענבית = das Traubenhäutchen im Auge, uvea.

עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג (מו״נ ג׳ כ״ה). מחיצות העין: ויש בעין שבע מחיצות וכו׳, השבע מחיצות הן אלו: הרשת והשליא וכו׳, והקרנית והחובבת (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳).

ב׳) בהשאלה לענינים רוחניים: מָסָך, דבר החוצץ ומבדיל (Scheidewand).

---

*) „und die Dichtkunst nimmt sich eine zu große Freiheit" (תרגום ד. קסל).

**) בערבית: מְחאל, מסתחיל.

במחיצה ועניניה (ח׳ פרקים לרמב״ם, ז׳). ואלו הפחיתיות כלם הם מחיצות המבדילות בין האדם ובין השי״ת (שם). שיש מן הנביאים מי שיראה השי״ת מאחרי מחיצות רבות, ומהם מי שיראהו מאחרי מחיצות מועטות (שם). החומר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד וכו׳ (מו״נ ג׳ ט׳).

עי׳ ערך מָסָךְ.

ג׳) בהנדסה: גבול (Grenze).

ותהיה הנקודה בגדר הזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ ג׳).

מְחִישָׁה, א׳) נסיון (Erfahrung).

המחישה היומית תלמדנו (ר״י סטנוב; ועי׳ עוד בחכמת השרשים להירץ אולמאן, ח׳).

ב׳) מחישה = Sinnlichkeit (מיזס).

ג׳) מחישה = Wahrnehmung, perceptio (עי׳ בבאורים למונחים שבספרי על שפינוזה).

עי׳ ערך החשה, התמחשות, מוחש.

מְחֻכֶּה, מקוה (ersehnt, erhofft).

ואלה האומות הם הצעה והקדמה למשיח המחוכה (כוזרי ד׳ כ״ג).

מְחֻכָּם, מבורר, מסוים (בספרות הקראים; עי׳ אב״ג, בקורת לתולדות הקראים רי״ד).

מָחַל, א׳) עי׳ ערך מחילה.

ב׳) בספרות הקראים: נמנע, בטל, לא יתכן (undenkbar, widersinnig sein).

ימחל היותם בעת א׳ (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י). ולמה נמחל מציאות שתי חתיכות (שם). ולא יתחייב כי ימחל הכנס שתי חתיכות (שם). ימחל הכנס חיי ראובן עם חיי שמעון (שם). ובהתפעל: כי זה לא נתמחל אלא מפני כי הם במשפט המתעברים (שם).

עי׳ ערך מחילות.

מַחֲלָה, בהשאלה לענינים רוחניים: טעות, דעה בטלה, נפסדת, (Irrtum, geistige Verirrung u. ä.).

ועתה שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זאת המחלה (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ל״ב; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: החלי).

עי׳ ערך חלי, מדוה.

מְחֻלֶּה, מחולים, בדקדוק הלשון: כמו נחים, עלולים (schwache, unregelmäßige Verba).

וכ״ש באלה הפעלים המחולים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ס״ו; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: העלולים). וכבר מצאנו בזה העיקר המחולה העי״ן (שם; ר״ל: בזה השורש מנחי ע״ו).

מְחֻלָּף, כמו מתחלף, שונה (verschieden).

הנזם והעגיל והחותם הנעשים מהזהב, (כי) צורותיהם מחולפות והיסוד הנושא אותם אחד (מקור חיים א׳ ז׳). וימצאו הנה בדבר עצמים ללא תכלית מחולפי הפעולות (תגמולי הנפש א׳ ג׳). שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוף שלם, לא היה האדם אחד במין (רש״ט פלקירא, מורה המורה ב׳ י״ט). וצורת כל גלגל מחולפת מצורת הגלגל האחר (שם).

עי׳ ערך חלף, משתנה, מתחלף.

מְחֻלָּק, א׳) בהלצה = Asyndeton.

המחולק הוא מאמר נופלות בו תיבות רבות מבלי אות קושר (נופת צופים ד׳ י״ג).

ב׳) בחשבון: המחולק ממנו = Dividend; המחולק עליו = Divisor.

וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו (ראב״ע, ספר המספר ב׳).

עי׳ ערך חלק.

מֻחְלָט, מה שאין בו שום הגבלה ותנאי (absolut, unbeschränkt).

או מורה על שלמות מוחלט (מו״נ א׳ נ״ג). ומפני זה אמרו גזרה מוחלטת שהרעות כלם העדרים (שם ג׳ י׳). אלה המדברים וכו׳ לא

יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת (ר״י אלחריזי שם; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: ההעדר הגמור). מוחלט ענינו ענין לגמרי, כלומר דבר שאין בו שום תנאי מיחד וממעט (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך גמור, החלט, משולח, שלוח.

מַחֲלֹקֶת, א׳) במשמעות הפרשה והפרדה (Absonderung).

לא יאמר לו (לנברא) אחד אלא ע״ד העברה וכו׳, והוא רב בעצמו מפני שמקבל הרבוי והשנוי והחלוק והמחלוקת והחבור והפרידה והתוספת והחסרון וכו׳ (חו״ה, היחוד ט׳).

ב׳) מחלוקת הנצוח, הנצחון: דרכי הראיות שמשתמש בהם בעל מלאכת הנצוח או ההלצה (dialektische, rhetorische Argumentation).

ובפנים רבים מורכבים ממחלוקת נצוח והטעאה (מו״נ א׳ נ״א). ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל בין המופת ובין מחלוקת הנצחון (שם א׳ ע״א).

עי׳ ערך הקש (הקש הנצוח), מופת, נצוח.

ג׳) מחלוקת מופתית, הכחשת דבר אמתי וברור שבא עליו המופת (Bestreitung eines erwiesenen Satzes).

כי כל דבר שנודעה אמתתו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה, אלא מִסָּכָל יחלוק המחלוקת אשר תקרא המחלוקת המופתית (מו״נ א׳ ל״א; ר״י אלחריזי מתרגם: החלוק המופתי).

עי׳ ערך מופתי.

מְחֻמָּשׁ, תמונה הנדסית בעלת חמש זויות (Fünfeck).

והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים, מהם מחומש, והוא אשר צלעותיו חמש (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ׳). מצבה מחומשת (שם ד׳ קס״א) = fünfseitiges Prisma.

מַחֲנֶה, ב׳) בחכמת הכוכבים: מחנות הלבנה, מחנות הגלגל, מחנות המזלות (Stationen, mansiones).

ואנשי החכמה הזאת הפרידו מן הצורות האלה צורות קראו אותן מחנות הלבנה וכו׳ (חשבון מהלך הכוכבים (כת״י) לראב״ח, י״ז). דע כי הקדמונים חלקו הגלגל לכ״ח חלקים ויקראו אותם מחנות (כלי נחושת

לראב״ע, כ״ו) ומן הכוכבים האלו שבמזל השמיני כ״ח כוכבים וכו׳ וכל כוכב מהם נקרא מ ח נ ה וכו׳ (רמב״ם, פי׳ על ר״ה י״א:).

ב׳) משכן, מושב (Sitz).

והוצרך אל החושים הנראים והנסתרים, והיה הראש מ ח נ י ה ם בעזרת הלב וכו׳, שב אל הנהגת הלב אשר הוא מ ח נ ה הראשון לנפש (כוזרי ב׳ כ״ו).

מַחְצֵב, מַחְצָב, א׳) נרדף עם דומם, מוצא, מוצק, מקור; מתכת (Mineral, Gestein; Erz).

וכבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל ה מ ח צ ב י ם, אל הצמחים, אל החי וכו׳ (כוזרי ד׳ ג׳). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת ה מ ח צ ב י ם לבד (אמונה רמה א׳ ד׳). אין בו מ ח צ ב ולא צמח (מו״נ א׳ נ״ח). ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיטורים כפי מיניהם החלוקים, ואח״כ ה מ ח צ ב י ם כפי מיניהם החלוקים וכו׳ (שם א׳ ע״ב). מ ח צ ב שם כולל למקורים כלם, כמתכות למיניהם ומיני המלחים שיש להם מקור וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ב׳) מקור ושורש (Ursprung; Schacht).

ואלה הנפשות יש להם מוצא ו מ ח צ ב מזרע האדם (כוזרי ד׳ ט״ו). והוא שם ה מ ח צ ב אשר חצבו ממנו האבנים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ט״ז; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: המקור אשר יחצבו ממנו אבני המקורים). כי טבע ה מ ח צ ב וכחו צריך שיהיה נמצא במה שנחצב ממנו (שם). אוהב התחקות על שרשי מ ח צ ב אנושותו (בחינת עולם א׳).

עי׳ ערך מ ו צ א.

מַחְצָבִי, מה שמתיחס על המחצב ועל טבעו (mineralisch).

ואולם הגופים ה מ ח צ ב י י ם הם מתפעלים, אלא שאין להם הרגש בהתפעלות (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, ג׳). גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מ ח צ ב י י וגשם חיוני וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳) הגופים האבניים ה מ ח צ ב י י ם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ א׳).

מְחַקֶּה, העושה מעשה בדמות מעשה זולתו (Nachahmer).

כשיעשה אדם מעשה אחד על דמות מעשה אחר לו נקרא מ ח ק ה,

מֵאָמרו מחוקה על הקיר, כלומר נעשה דמותו בקיר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך חקה.

מְחֻקָּה, א׳) עי׳ הערך הקודם.

ב׳) במשמעות טָבוּע = aufgeprägt (עי׳ מלטר, רשימת המלות למאמר אבוחאמד אלגזאלי).

עי׳ ערך חקה.

מֶחְקָק, דפוס, צורה (Form).

כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות (אגרת רמב״ם לר׳ חסדאי הנשיא).

מְחֻקָּק, כמו חקוק (eingeprägt, abgebildet u. ä.).

וזה סוד השם המחוקק הנרשם בשני אלפין פשוטים (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, ח׳).

מֶחְקָר, עיון וחקירה (Forschung, Untersuchung).

והרביעי איך דרך מחקרו (חו״ה, היחוד, פתח השער). וכתב נמי אחד מבעלי המחקר וכו׳ (פי׳ ספר יצירה לר״י ברצלוני, ס״ו). הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל הגוף (הגיון הנפש לראב״ח, א׳). חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש (כוזרי ג׳ נ״ג). וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה (שם ד׳ י״ט). הנה כבר הוציאתנו זאת הבחינה אל המחקר על ב׳ שאלות (מו״נ ב׳ י״ט).

אנשי (בעלי, חכמי) המחקר, עפ״י רוב: המשאיים ההולכים בעקבות אריסטו = Peripathetiker (עי׳ רמש״ש ו׳). סופרי הקראים מכנים את המדברים בשם חכמי המחקר.

הזכיר דעת חכמי המחקר, הם הנקראים מדברים בלשון החכמים, המאמיני הדקים באיכות ההויה וכו׳ והנקראים פילוסופים הם כת אריסטוטליס החכם וזולתו שהאמין בהויה חומר וצורה והעדר (דרך עץ החיים לכלב אפנדופולו, הערה לפרק רביעי; וע״ע קויפמן, תורת התארים שמ״ה, הערה ח׳).

מֶחְקָרִי, מענין המחקר ומטבעו.

הידיעה המחקרית (עקרים א׳ כ״א). החכמות המחקריות (ר״י אברבנאל, פי׳ יהושע א׳). העיון המחקרי (הוא, מפעלות ה׳, ג׳ א׳). החכמה המחקרית הנקראת פילוסופיאה (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ז׳). ובהקדמות מחקריות (שם מ״א).

מַחֲרוּז, מַחֲרֹזֶת, מליצה שירית (gebundene Rede, Poesie).

מחרוזו חכמה ומפרדו ערמה ומכתבו רקמה (תשובת יהודה ן׳ ששת על דברי מנחם, את מי חרפת). ולחרוז כל מחרוזת אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר (הקדמת רס״ג לס׳ האגרון).

ע׳ ערך מאֹזן, מחֻבר, ממֻלא, מסֻדר.

מַחֲרוּטָה, *) מחודד האצטונה, חרוט (Kegel, conus; Kegelschnitt).

ע׳ צונץ, געז׳ שר׳ ג׳ כ״א.

מְחַשֵּׁב, כח המחשבה; הכח המדמה (Denkvermögen; Einbildungskraft).

כח פנימי שלישי הוא מדמה ומחשב, כי הוא בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (אמונה רמה א׳ ר׳). ואם הוא מבחן זה הדבר בכח המחשב או בשכל (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ס״ו; ר״ש י׳ תבוי מתרגם: בכח המדמה או בשכל).

ע׳ ערך מדמה.

מַחֲשָׁב, א׳) רעיון, מחשבה (Denken, Gedanke).

כי קצתם (החלומות) יהיה מעניני היום מחולף אשר עברו על המחשב (אמונות ודעות, הקדמה). יסתלק ממנו כל מחשב וכל סברא (שם ג׳). המחשב והדמיון והחוש (כוזרי ד׳ ג׳). אין בלבו רעיון ולא מחשב (ראב״ע בשירו: „בן אדמה יזכור במולדתו״). ונהיו בזה במחשב עגולות נקראו עגולות מחשביות (העגולות הרעיוניות). ואמנם השכל שמשיבים אותו המדברים על לשונותם וכו׳ אמנם רוצים בו המפורסם בתחלת המחשב אצל הכל (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). — מחשב במובן זה נמצא גם בספרות הקראים, כמו אצל ר׳ משה הרופא הקראי.

---

*) בערבית: מכרוט, ובמלה זו השתמש גם בעל חו״ה, חשבון הנפש ד׳: וכן חוג החוזים וכו׳ לא יתכן למחברו אלא אחר עמדו על חכמת השעור ועל המכרוטאות (כצ״ל).

ב׳) הכח המחשבי השופט (Urteilsvermögen, νόησις, διανόησις).

ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון *) (כוזרי ג׳ ה׳). ומישר כלי המחשב ומפנה אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות (שם).

מַחֲשָׁבָה, א׳) פעולת החושב ועצם הרעיון; חקירה ועיון; הקש (Gedanke, Denken; Reflexion, Forschung; Schlußfolgerung).

אתה גדול מכל מחשבה (כתר מלכות לרשב״ג). ומן התימה בעיני איך תעלה בדעת מדבר בעודנו בבריאותו כמחשבה הזאת (חר״ה, היחוד ו׳). וכאשר נשתכל בו (בעולם), יורנו כי כולו מחשבת חושב אחד (שם ז׳). מחשבות האדם לא יצדקו על כל פנים, אבל לפעמים יחשוב בדברים הידועים והנעשים מחשבות צודקות וכוזבות (אמונה רמה א׳ ו׳). אך הכריע (אריסטו) הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת (כוזרי א׳ ס״ה). והוא השגת מה שלא השיגהו בהקדמות ותולדה ומחשבה (מו״נ ב׳ ל״ח; ר״י אלחריזי מתרגם: ותולדת מחשבה). ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד (שם ג׳ נ״א). כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דְעה (שם).

מחשבות הבינה = Ideen (כרם חמד ח״ב מכתב י״ב).

ב׳) דעה והשערה ודמיון (Meinung, Mutmaßung).

בעבור שאנצל מאנשי הכת הג׳ אשר אין להם דבריות כלל ולא חכמה, אלא דמיונות ומחשבות לבד (מו״נ ב׳ ל״ח; ר״י אלחריזי מתרגם: ומחשבות רקות). המחשבות העולות על הלב (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ ט״ו). אמרתי על צד המחשבה = בדרך השערה (מו״נ א׳ מ״ה).

מחשבה גוברת = vorwiegende Meinung (רלב״ג; עי׳ רמש״ש ע״ג, קמ״ז, קס״ז). או חושב אמתתה מחשבה גוברת (מאזני צדק לאלגזאלי, תרגום ר׳ אברהם בר חסדאי, ס״ז).

ג׳) תכונה מוטבעת בעִקר היצירה, אופי רוחני (Charakter, Natur, indoles).

וכאשר היה על שלמות עניניו ותמותם, והוא עם מחשבתו ומושכליו (מו״נ א׳ ב׳; ר״י אלחריזי מתרגם: והוא ביושר תולדתו ומושכליו, ורש״ט פלקירא מציע לתרגם: יצירתו. עי׳ מאמרו של מלטר: „Mediaeval Hebrew Terms for Nature" בספר היובל לכבוד הרמן כהן, עמוד רנ״ג).

עי׳ ערך טבע, יצירה, מדה, מדע, מֻטבע.

---

*) „Vorstellungsvermögen, Einbildungskraft, Urteilsvermögen, Gedächtnis" — Cassel.

מַחֲשָׁבִי א׳) הכח המחשבי = הכח השופט (Urteilskraft).

ואחריו הכח המחשבי, והוא כח השופט, דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו (כוזרי ה׳ י״ב). וההאמנה וההכזבה למחשבי (שם). והכח היצרי בהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי, וכשהשתמש בו המדבר יקרא מחשבי (שם). ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים*) המחשביים המתדמים (שם ג׳ ה׳). ויגער במחשבי ובשדיו (שם). והמחשבי הוא הכח אשר בו יסתכל בדבר אשר ירצה לעשותו אם אפשר לעשותו, אם לאו (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳).

עי׳ ערך מַחֲשָׁב ב׳.

מעלות מחשביות = dianoetische Tugenden (עי׳ הנהגת המתבודד לאבובכר ן׳ אלצאיג).

ב׳) עיוני; מפשט (theoretisch; abstrakt)

כי בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו, אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו וכו׳ (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והאחד ועשרים). והטעם שקראתיו מחשבי, מפני שהמנין אינו נכנס תחת החושים הגשמיים, אבל יושג במחשבה (שם, היחוד ח׳).

עי׳ ערך שכלי.

ג׳) הגיוני (logisch, rational u. ä.).

„האמת המחשבי[ת]״=logischeWahrheit; „הקדמות מחשביות״ = rationale Voraussetzungen (ס׳ הגדרים).

מחשביות = הקשים (Syllogismen).

הנה המקומות יורשמו בשהם יסודות ההקשים, כמו שעשה אריסטו כאשר אמר בהם שהם מלות המחשביות, ר״ל במחשביות ההקשים (כל מלאכת הגיון, הקש, כ״ו).

ד׳) דמיוני; גם שֵׁם הכח המדמה (imaginär, unwirklich; die Einbildungskraft).

ואם נקח מציאותו והעדרו מחשבי, כבר שבנו להקדמה העשירית בעצמה, והיא התבוננות הדמיונות והמחשבות וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ד). וימית

*) כך היא הנוסחה הנכונה; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, ר״ג, הערה קפ״א.

תאוותיו ותשוקותיו ה מ ח ש ב י ו ת (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ה׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הדמיוניות). ואין הפרש בין שיהיה מניעו מבחוץ וכו׳, או בין שיהיה מניעו ציור מ ח ש ב י (הוא, שם ב׳ ה׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: או יהיה מניעו ד מ י ו ן). גם נמצא התנועה הסובבת הגלגלית לא סביב האמצע, אלא סביב נקודה מ ח ש ב י ת (הוא, שם ב׳ כ״ה; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: נקודה נ ח ש ב ת). הכח ה מ ח ש ב י ת (הוא, שם ב׳ ל״ז; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הכח ה מ ד מ ה). ונהיו בזה במחשב עגולות נקראו עגולות מ ח ש ב י ו ת (העגולות הרעיוניות). מיני ההקשות והמלאכות ההקשיות, והן על דרך כלל חמש: אמתיות ו מ ח ש ב י ו ת וכו׳ ומתעות ומספיקות ומדמות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ה׳). הנקודה ה מ ח ש ב י ת שאין בה לא אורך ולא רוחב ולא רום (אילימה לרמ״ק, עין כל, ד׳ י״א).

מְטֻבָּע, בעל טבע או כשרון מיוחד (natürlich, naturbegabt, angeboren).

שהבורא יתברך חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מ ו ט ב ע (חו״ה, הבחינה א׳). ואין הנעשה כ מ ו ט ב ע (כוזרי ג׳ ב״ג). ותכלית המדבר הוא בכל מה שילמדהו ויְלַמדהו שיכנס בנפשו ובנפש תלמידו האמונות אשר בנפש התמים ההוא ה מ ו ט ב ע*) (שם ה׳ ט״ז). כאשר נראה מאשר לומדים מקצבי השיר ומדקדקים במשקלם וכו׳ ונראה מ ה מ ו ט ב ע הוא טועם משקל השיר ולא יעבור עליו דבר בשום פנים (שם). אמת כי ה מ ו ט ב ע הזה יוכל ללמד מ ו ט ב ע כמוהו וכו׳, וכן העם ה מ ו ט ב ע י ם לתורה וכו׳, וזולת ה מ ו ט ב ע הוא הצריך אל חכמת הדברים (שם). כאשר יבחר הבוחר היותר טוב, אין בינו ובין ה מ ו ט ב ע הפרש (אמונה רמה א׳ ח׳). נשפע השפע על המוכן ועל אשר הוא לו בקנין, לא כמו שיושפע על ה מ ו ט ב ע (שם ב׳ ה׳ א׳). כי אלו האנשים (המדברים) לא הניחו למציאות טבע מיושב כלל שתובא ממנו ראיה אמתית, ולא הניחו לשכל ידיעה מ ו ט ב ע ת ישרה שיוליד בה תולדות אמתיות (מו״נ א׳ ע״ה). שאיש שלם במדע ה מ ו ט ב ע באדם מאד (שם ב׳ י״ז; בקצת נוסחאות כת״י: שלם ה י צ י ר ה, ור״י אלחריזי מעתיק: שלם ה ב ר י א ה). והוא דומה להשגת החושים אשר לא יחלוק בה שום אדם משלמי הדעת ה מ ו ט ב ע ת באדם (שם ב׳ ל״ו).

עי׳ בתרגומי תורת־המדות לשפינוזה, ערך טבע טובע, טבע טבוע.

*) „Das Endziel des Dialektikers ist aber doch in allem was er lernt und lehrt, daß in seine und seines Schülers Seele der Glaube Eingang finde, der in der Seele jenes Naturbegabten schon vorhanden ist." — Cassel.

מַטְבֵּעַ, ארבע מטבעות = ארבעה יסודות; גם ארבעה מזגי ב"א (Elemente; Temperamente).

והשלישי מהם השכל התחתון, כדעת ארבע מטבעות (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי, לקוטי קדמוניות ב', עמ' ט'; עי' רמש"ש ר"ט, הערה תשל"ד ב', ומאמרו של ולפסון על חלוקת המדעים בפלוסופיה העברית בספר היובל של Hebrew Union College, עמ' רע"ד).

עי' ערך טבע (ארבעה טבעים).

מַטְעֶה, מָטְעֶה, כוזב, בלתי צודק, הטעאי (falsch, irrig, sophistisch).

וידיעת הדרכים שבהן מטעין ומהבילים תקרא מלאכת הסופסטנית (אחיטוב הרופא, תרגום מלות ההגיון ה'). והחמישי ההקש המטעה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך מאמר הגדי). ונדע כמו"כ כל הדברים המטעים המשבשים אותנו (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב' ה' ב'). והענינים המטעים שמונה סוגים וכו' (כל מלאכת הגיון נ"א). במאמרים שמשתדל אומרם לשמרם ברוב דברים ובהמשלים מוטעים (מו"נ א' נ"א).

עי' ערך הטעאה, זיוף, מתחכם, מתעקש, מתעה, עקשות, שלי.

מַטְרִיד, נרדף עם מונע (Hindernis, Störung).

ויעזוב שאר מותרי העולם ומשכיותיו המטרידים את הלבבות מן האלהים (חו"ה, הבחינה ג'). והחמרים הם המונעים והמטרידים מהשיג המוחשות והמושכלות (אמונה רמה ב' ג'). כי המונעים מן השלמות רבים והמטרידים רבים (מו"נ א' ל"ד).

עי' ערך חֹשֶׁךְ, מֹנַע, מסטין, מעיק, מעצור.

מְיַחֵד, א') מאמין באחדות האל הגמורה, ובפרט: שולל התארים העצמיים מהבורא (Einheitsbekenner, Verneiner der göttlichen Wesensattribute).

אבל אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משכים אשר למדעים וכו' (אמונות ודעות, הקדמה). ראיה חלושה שמע אותה מאחד מן המיחדים (שם). מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים וכו', מהם מי שמיחד אותו בלשונו בלבד וכו', ומהם מי שמיחדהו בלבן ולשונו וכו' (חו"ה, היחוד א'). ואנחנו מיחדים אמתתו (כוזרי א' ד').

ולזה נאמר אנו קהל המיחדים באמת וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ג, ע״ש). כמו שאין חסרון אצלנו קהל המיחדים וכו׳ (שם א׳ ע״ה). שמורה החץ יורה על הכפרן ויפול על המיחד (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פ״ו).

עי׳ ערך כפרן, יחוד, מַשנה, משלש, משתף.

ב׳) הבורא הקובע לכל נברא את צורתו ותכונתו המיוחדת (der Schöpfer als Festsetzer der Sonderart eines jeden Wesens).

וזה שהוא יכוין במחשבתו אל העולם בעצמו או לאיזה חלק שירצה מחלקיו ויאמר: זה עובר (ר״ל: אפשר) שיהיה לפי מה שהוא עליו מן התואר והשיעור ובאלו המקרים הנמצאים בו וכו׳ ועובר שיהיה יותר גדול או יותר קטן או בחלוף זה התואר או במקרים כך וכו׳, א״כ התייחדו בתכונה אחת או בשיעור או במקום או במקרה מן המקרים וכו׳ היא ראיה על מיחד בוחר רצה אחד משני אלו העוברים, וא״כ צורך העולם בעצמו או איזה חלק מחלקיו למיחד ראיה על היותו מחודש, שאין הפרש בין אמרך מיחד ובין אמרך פועל או בורא או ממציא או מחדש או מכוון (מו״נ א׳ ע״ד). כי כל מה שתחת הגלגל מן החלופים, ואע״פ שהחומר שלהם אחד כמו שבארנו, תוכל לשום מיחדם כחות גלגלים וכו׳, אמנם החלופים הנמצאים בגלגלים ובכוכבים מי הוא מיחדם כי אם השם (שם ב׳ י״ט).

עי׳ ערך מגביל, התיחדות, [דרך] התיחד.

ג׳) מתבודד (Einsiedler).

הנהגת המיחד; הנהגה למיחד המתבודד והמעיין האלהי (כבוד אלהים לר׳ יוסף בן ש״ט, י״ד; עי׳ רמש״ש שס״א).

מְיֻחָד, א׳) דבר נגבל, קבוע ומסוים; בנגוד לכללי: פרטי, חלקי (bestimmt, determiniert; besonders, speziell).

ספר מיוחד בחכמת המצפון (חו״ה, הקדמה). באור אופני חיוב היות כל מעשי העבודה מיוחדים לאלהים לבדו (שם, יחוד המעשה, פתח השער). כפי הכרתו בטובות הבורא הכוללות והמיוחדות (שם, חשבון הנפש א׳). עד שבאו בני יעקב כלם סגולה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלהיים וכו׳ (כוזרי א׳ ק״ג). האמתיות המיוחדות בהשגתו (מו״נ, פתיחה). זה השלמות הגדול המיוחד באדם (שם א׳ ב׳). מקום — זה השם עִקר הנחתו למקום המיוחד והכולל (שם א׳ ח׳). מיוחד פירושו

דבר נגבל ויחיד בלי דמיון (ר"י אלחריזי, פי' המלות הזרות). מין מיוחד, בנגוד למין כולל: בעל חק הראשון לסוג חלק המין לשני ענינים, לכולל ולמיוחד וכו' וחקק המיוחד שאינו כולל תחתיו מינין, רק אישים (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). אחד המיוחד בתכלית = omni modo determinatum (גבעת המורה).

ההעדר המיוחד (בנגוד להעדר הגמור, המשולח) = העדר צורה מיוחדת (Privation als Gegensatz einer bestimmten Form).

כי התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה: החומר והצורה וההעדר המיוחד (ר"י אלחריזי: והאפס המוגבל), אשר הוא מחובר לחומר לעולם (מו"נ א' י"ז).

עי' ערך אפס, העדר.

שֵׁם מיוחד = eindeutiges Nomen, univocus.

השם וכו' לפי הוראתו חלקיו ג': מיוחד, נרדף, משותף. המיוחד הוא שהוא לבדו מורה על ענין א' לבד (ספר ההגיון לרמח"ל, ד').

ב') מיוחדים = אנשים חשובים (Vornehme).

ויהיה (אדם) שֵׁם להמון, כלומר לפחותים מבלתי המיוחדים (מו"נ א' י"ד).

מְיֻחָס, א') סמוך אל נושא מה (zugeschrieben, beigelegt).

וזהו המיוחס אל פועל הטבע (כוזרי א' ע'). וכן הקריעה והבנין והתקון מיוחס אליו יתברך (שם א' פ"ט). וכל לשון נשיאה שבאה מיוחסת לבורא ית' וכו' (מו"נ א' כ'; בהעתקת ר"י אלחריזי: שהיא סמוכה לבורא יתעלה). לידיעת הפעולות המיוחסות לו יתעלה (שם א' כ"א). כל מה שבא מענין השמע מיוחס לאל יתעלה (שם א' מ"ח; ר"י אלחריזי מתרגם: ונסמך לבורא יתעלה). שאין אלו הענינים מיוחסים אליו ואלינו בענין אחד (שם א' נ"ו). התארים המיוחסים לשֵׁם (שם א' נ"ט).

ב') השם הנסמך (Grundwort, nomen regens).

יתקן אותו בהסירו המיוחס (ר"י אלחריזי, מו"נ א' כ"א; בהעתקת ר"ש ן' תבון: יחשבהו בחסרון המצטרף).

עי' ערך מגביל, נסמך, מצטרף.

מֵימִי, מטבע המים, מה שמתיחס אל יסוד המים.

שהאופן הראשון הוא נמנע, רצוני שתהיה הצורה האוירית מקבלת הצורה המימית, וזה כי הצורה האוירית כבר נעדרה, ואיך תקבל הצורה המימית (אמונה רמה א׳ ב׳). החלק השלישי (מן החומר) סבל צורה מימית ונהיה בו יסוד המים (רוח חן ד׳).

מֵימִיּוּת, סגולת המים.

והאשיות שוה בנערים ובבחורים, והאויריות והמימיות בנערים יותר, והעפריות בישישים (קאנון א׳ א׳, במזג השנים). והשתן הוא מימיות הדם ותמצית החלטים (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ד׳ ב׳).

מִין, א׳) קבוץ אישים או פרטים בעלי מהות משותפת (Art, species ,εἶδος).

האישים או המינים או הסוגים (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם, וכאשר נתבונן במיניהם הכוללים אותם, יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תחתיהם, כי כל מין מן המינים כולל אישים רבים, והמינים יש תכלית למספרם, וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם וכו׳ כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים (חו״ה, היחוד ז׳). שאין מין אלא שיש תחתיו נוע, ואין נוע אלא שיש עליו מין (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). וההתחלה והעלה, והעצם והמקרה, והסוג והמין (כוזרי ה׳ י״ב). והרבו המשלים ושָׂמוּם מתחלפים במין ואף בסוג (מו״נ, פתיחה; ר״י אלחריזי מתרגם: במיניהם הפרטים גם במיניהם הכללים). כי היחס אמנם ימצא לעולם בין שני דברים שתחת מין אחד וכו׳, אמנם כשיהיו תחת סוג אחד, אין יחס ביניהם (שם א׳ נ״ב).

והנה החי מין גבוה, כולל העוף והבהמה והאדם והדג, והאדם מין שפל, כולל ראובן ושמעון (יסוד מורא לראב״ע, ב׳). (המין הגבוה נקרא ג״כ מין קדמון או מין למינים, עי׳ עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). מין כולל—המסודר תחת הסוג או אשר יֵאָמֵר הסוג עליו ועל זולתו בעצם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). מין מיוחד — שאינו כולל תחתיו מינים, רק אישים (שם). המין המיוחד נקרא ג״כ מין קרוב (מו״נ א׳ נ״ב; אלחריזי: מין פרטי קרוב), מין אחרון (מלות ההגיון י׳). מין המינים = die letzte Unterart (כל מלאכת הגיון, מבוא, המאמר בסוג ובמין). נקרא שֵׁם העליון סוג הסוגים, ומין המינים סוף מדרגתם (ריאטי,

מקדש מעט כ״ו). מין רחוק = species remota; מינים אמצעיים; מינים שכניים = מינים קרובים. (ר״י אלחריזי מכנה בהעתקתו את הסוג (בערבית: גֹנס) בשם מין כללי ואת המין (נוע) בשם מין פרטי; מין עליון נקרא בלשונו של ר״י אלחריזי כל אחד מעשרה המאמרות — סוג עליון, summum genus). מינים נחלקים — אשר יתחלק בהם הסוג חלוקה ראשונה, כמו חלוקת החי אל ההולך והמעופף ואל השוחה; מינים בלתי נחלקים — הם אשר תחת סוגים מתחלפים, כמו האדם והנשר, שסוג האדם ההולך וסוג הנשר המעופף (כל מלאכת הגיון, שם).

קיום במין, בנגוד לקיום באיש (Fortdauer der Art, im Gegensatz zur individuellen Unsterblichkeit).

שבגוף אישי האדם דברים מכוונים, מהם מה שכוון בהם שמירת אישו, ככלי המזון, ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו, ככלי ההולדה (מו״נ א׳ ע״ב). קַיָּם במין, קַיָּם באיש (מצוי הרבה).

עי׳ ערך גנס, נוע, סוג.

ב׳) בהשאלה לענינים מפשטים וכדומה: הדבר השונה ונבדל מחברו (Art, Kategorie, Klasse u. ä.).

החלק הראשון, שיתואר הדבר בגדרו וכו׳ וזה המין מן התואר מרוחק מן האל יתברך (מו״נ א׳ נ״ב). וזה המין מן הראיה נבנה על שאלת העצם הפרדי (שם א׳ ע״ה). זה המין מן התנועה.... מין תנועה אחרת (שם ב׳ י״ט). ויאמר (מין) בענין כת, יאמר: „מזה המין" בענין „מזה הכת", ובערבי צנף וכו׳ עד שיאמרו: האדם על מינים רבים במקום על כתות רבים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ג׳) מין, מינים = הצורות האפלטוניות (Ἰδέα).

ואפלטון חשב שיש צורות כלליות נפרדות מחומר בפועל, שהם סבות ידיעת כל אישים הנמצאים, והמינים נקראים (אידיאי), כלומר דמיונות, סימיליטודיני (או סאלוטודני בלעז), שהש״י ב״ה מביט בהם ובורא כל הפרטים וכו׳ ואגוסטינו גדר ואמר: המינים אינם דבר אחד וכו׳ ודבריו בזה הם רחוקים מאד, וסברת אפלטון היא שכל אישי יש לו המין (אידיא) שלו למעלה, ואותו היא סבת המצא האישים, ואותם (האידיאי) המינים הם כללים (תגמולי הנפש י׳:).

עי׳ ערך דגמא׳ המשל (במלואים)׳ יעדה׳ מחשבה׳ מֻשכל׳ צורה׳ ציור׳

מִינוּת׳ מִינִיוּת׳ הצורה העצמית׳ הכללית׳ מהות הדבר (das Allgemeine, Wesentliche eines Dinges).

הידיעה היא מינות הדברים׳ רצה בזה כי מינות הדברים שאינה סרה לעולם (ס׳ הגבולים לר״י הישראלי׳ העתקת נסים בן שלמה; עי׳ תהלה למשה קל״ה)׳ כשיהיה עצם השכל הוא מינות הכל׳ כלומר צורת הכל׳ התחייב מזה שיהיה הכל מצוי בעצמו (מקור חיים ה׳ ה׳)׳ ושהשכל הזה אישי בכח מין בפועל וכו׳ ולזה יחוייב לו המינות (נרבוני למו״נ א׳ ע׳). שהחומר לא יתן המיניות (ס׳ הנפש לטואמס די אקוינו׳ תרגם חבילו׳ הוצ׳ ילינק׳ עמ׳ ל״ב)׳

מִינִי׳ מה שמתיחס על המין (auf die Art bezüglich).

ומתנועת גלגל המזלות חודשו בו הצורות המתחלפות והמיניות (אמונה רמה א׳ ב׳)׳ צלם שֵׁם משתתף או מסתפק׳ יאָמר על הצורה המינית ועל הצורה המְלאכיית (מו״נ א׳ א׳)׳ והצורה המינית האחת ימצא לחומר שלה רוחב גדול בכמותה ובאיכותה׳ ולפי הרוחב ההוא יתחלפו אישי המין (שם ב׳ י״ט)׳ אלו המים המיניים (שם ב׳ ל׳)׳ הקיום המיניי (עקרים א׳ י״א)׳ הטבע המיניי (רלב״ג לאיוב ל״ד)׳ ההכנה הזאת וכו׳ היא צוריית או מיניית (תגמולי הנפש א׳ ג׳)׳ השגחה מינית (בנגוד להשגחה אישית׳ פרטית): כי אלו כולם השגחה מינית׳ לא אישית (מו״נ ג׳ י״ז)׳ ולא יתכן שנאמר שההשגחה מינית׳ לא אישית (שם ג׳ י״ח)׳

מְיַסֵּד׳ מיסד תורה או נימוס (Gesetzgeber, Religionsstifter).

והוא הנביא אשר הוא מיסד הנימוסים והחקים (ר״י אלחריזי׳ מו״נ ב׳ מ״א; ר״ש ן׳ תבון מעתיק: מניח הנימוס)׳ תדע כי התורה ההיא נימוסית׳ והמיסד אותה (תבון: מניחה) הוא מכת המין השלישי (שם)׳

עי׳ ערך הנחה׳ מחוקק׳ מניח׳ משים׳

מְיֻעָד׳ מוכן׳ מעותד; מובטח (bestimmt, vorherbestimmt; verheißen).

הטוב ההוא המיועד היה מפאת ההשגחה האישית (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ב׳ ד׳ ב׳)׳ הטוב המיועד מפאת הגרמים השמימיים (שם)׳

מְיֻשָּׁב, במשמעות ־קַיָּם ומתמיד (fixiert, feststehend, beständig, beharrlich).

כי אי־אפשר חלקי העולם קצתם מבלתי קצתם בזה המציאות המיושב (מו״נ א׳ ע״ב). וידע שזאת היא צורת זה הנמצא המיושב־המציאות בלא־ספק (שם; ר״י אלחריזי מתרגם: הקיים במציאותו). כי אלו האנשים (המדברים) לא הניחו למציאות טבע מיושב (אלחריזי: קיים) כלל (שם א׳ ע״ה). ואין התנועה כדמות השחרות והלובן אשר הם ענין מיושב (אלחריזי: ענין שוקט), אבל אמתת התנועה ועצמותה שלא תתישב על ענין ואפילו כהרף עין (שם ב׳ י״ג). והיותו מיושב על השלם שבעניניו (שם ב׳ י״ז).

מִישׁוֹר, א׳) צורת הַקָּו הישר (gerade Richtung).

ועצב אחד הולך במישור ואחד נוטה מן המישור (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י״ט; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ואחד יורד ישר ואחד נברך).

ב׳) גלגל המישור = Welt-, Himmelsäquator.

עי׳ ס׳ העבור לראב״ח, ט׳; מגלת המגלה לראב״ח, קי״ב.

מַיְשִׁיר, בהגיון: ידיעה שהיא הישרה לעצם הענין.

וכאשר הושלמו שתי הידיעות, ימצא כל אחת מהם מתחלקת ג״כ לשני חלקים, אם פועל ואם מיישיר. אולם הפועל לאמות הנה הם הקדמות הלקוחות בהקש וכו׳, ואולם הַמְיַישֶׁרֶת לה הנה הוא הגעת המבוקש בחלקי ההקבלה. ואולם המיישיר לציור הנה הוא מה שיורה עליו השם (כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ח). ס׳ ״מישיר המתחילים״, כת״י (עי׳ רמש״ש תשצ״ז).

עי׳ ערך הישרה.

מְיַשֵּׁר, מדריך, מורה דרך (Führer, Wegweiser).

ומישר המקדים ומרגיל המתאחר (חו״ה, הקדמה). כלם ע״ה אמנם היו נביאים ילמדו בני אדם על תכונת דורשים ומלמדים ומיישרים (מו״נ ב׳ ל״ט).

מְיֻשָּׁר, א׳) נכון, מודרך בדרך ישר (richtig geleitet).

והתעסק בעיון ספרי זה וקריאתו וכו׳, והיה בו מיושר ואליו מֻיָשר (חו״ה, אהבת ה׳ ד׳). והנה עוררתני בו המחשבה המיושרת (אלחריזי: הנכונה) והעזר האלהי (מו״נ ג׳, הקדמה).

ב׳) ממוזג במזג השוה (ausgeglichen, harmonisch).

אבל האדם מפני שטבעו מיושר משאר הנבראים, נזקפה קומתו והתרחק מן הקצוות השנים (עולם קטן ב׳ א׳ א׳).

ג׳) שטוח, מושטח (eben, flach).

עי׳ ס׳ השם לראב״ע, אור נגה כ׳; ועי׳ ערך מִשטח, מֻשטח, פרוש, שטח.

מֵיתָר, א׳) מין ממיני הגידים (Sehne; Muskel).

הבשר והעצמות והמיתרים והעור והשער והצפרנים (חו״ה, הבחינה ד׳). והמיתר המניע למיתר החזה לעבודת הנשימה (כוזרי ב׳ כ״ו; עי׳ הערת דוד_קסל שם). אבל המתנועע אשר לא יניע דבר הוא העצָמות, ויניעו הם המיתרים, ומניע המיתרים העצלים, ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם וכו׳ (אמונה רמה א׳ ה׳). המיתרים והם גשמים צומחים מקצות העצלים, דומים לעצבים (קאנון א׳ א׳ ה׳, במהות האבר). המיתר הוא יותר רך מהקשורים ויותר קשה מן העצבים (פרקי משה א׳). והיד הניעוה המיתרים והמיתרים הניעום העורקים, והעורקים הניעום העצבים וכו׳ (מו״נ ב׳ א׳). אחר כן יצא העורק מקצה העצב וכבר החל להתקשות ולהתערב עמו מן החבל חתיכות קשות וישוב מיתר, וידבק המיתר באבר ויחובר בו וכו׳ (שם ג׳ ל״ב).

ב׳) בהנדסה: כמו יתר (ע״ש), הקו המחבר את שני קצות הקשת (Sehne des Kreisbogens).

כי תשיתמו שכם במיתריך תכונן על פניהם (תהלים כ״א י״ג). השער השני בחשבון הקשתות ומיתריהן וכו׳ (חשבון המהלכות לראב״ח, כת״י). וכל שבר ושבר משברי העגול יש לו מיתר וחץ וכו׳, ומיתרו הוא הקו הישר הנמשך מצד הקו העקום אשר לו אל צד שני (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳ ק״ב).

מְכוֹכָב, *) בעל כוכבים (gestirnt).

וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מ כ ו כ ב (מלחמות השם ה׳ ד׳). הגלגל השמיני וכו׳ ה מ כ ו כ ב (אלגזאלי, מאמר בתשובות שאלות; עי׳ רמש״ש של״ט ות״א).

עי׳ ערך מְצֻיָּר.

מְכַוֵּן, פועל בכונה, ה ב ו ר א המנהיג ומסדר את הבריאה בכונה ובחֵפץ (der planvoll Bestimmende (der Schöpfer), intendens).

אלה האנשים חשבו כי שכלם הורה אותם שהשמים והארץ היו במקרה, בלא כוונת מ כ ו י ן ולא פועל ולא בוחר וכו׳ (אמונות ודעות א׳ ד׳). ואיך יוכל לומר שיהיה (העולם) מבלי כונת מ כ ו י ן וכו׳, ומן הידוע אצלנו כי הדברים אשר הם מבלי כונת מ כ ו י ן לא ימצא במאומה מהם סימן לחכמה ויכולת (חו״ה, היחוד ו׳). שאין הפרש בין אמרך מיחד ובין אמרך פועל או בורא או ממציא או מחדש או מ כ ו ו ן, הכל ירצה בו ענין אחד (מו״נ א׳ ע״ד). ולא יהיו א״כ אלו הדברים כלם בכונת מ כ ו י ן בחר ורצה שיהיו כך, שאם היו בכוונת מ כ ו י ן, כבר היו בלתי נמצאים כן קודם שיכוונו (שם ב׳ י״ט). עד שיהיה הכל על צד החיוב הטבעי, לא על צד כוונת מ כ ו ו ן (שם, ועי״ש כל הפרק). והואיל ומצאנו שמתיחדים מקרים בגופים זולת גופים, הכריחם העיון להאמין שהם על פי כונת מְכַוֵּן, כִּוֵּן ויִחֵד קצת גופים זולת קצתם במקרים מיוחדים (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳).

עי׳ ערך ה ת י ח ד ו ת, כ ו נ ה, מ י ח ד.

מְכֻוָּן, נרדף עם כ ו נ ה, מ ב ו ק ש, מ ט ר ה (Absicht, Zweck).

אמר: ראו דבר ה׳ כמו שמעו דבר ה׳ כ י ה מ כ ו ו ן השיגו ענין דברו; כן: ראה ריח בני, כי ה מ כ ו ו ן השגת ריחו (מו״נ א׳ מ״ו). המכוון בדבריו = תמצית דבריו (רלב״ג, באור להגיון; עי׳ רמש״ש ע׳).

מ כ ו ו ן ר א ש ו ן = כונה ראשונה, מ כ ו ו ן ל ע צ מ ו, מה שהוא תכלית לכשעצמו (Selbstzweck), ולא אמצעי להשגת תכלית אחרת.

*) נקדתי מְכוֹכָב, ולא מְכֻכָּב, מפני שאות הו׳ בשֵם כוכב היא שרשית לדעת חוקרי הלשון החדשים (תמורת התמונה העתיקה כ ב כ ב).

ודע שרוב הספקות המביאות למבוכה בבקשת תכלית מציאות העולם בכללו או תכלית כל חלק מחלקיו אמנם שָׁרשם טעות האדם בעצמו ודַמותו שהמציאות כלו בגללו לבדי והסכלות בטבע זה החומר השפל וסכלות המכוון הראשון (מו״נ ג׳ כ״ה; בהעתקת אלחריזי: הכונה הראשונה). ותשאלני בלבך ותאמר לי: איך יבאו מצוות ופעולות עצומות וכו׳ והם כלם בלתי מכוונים לעצמם, אבל הם מפני דבר אחר, כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כונתו הראשונה (שם ג׳ ל״ב). והמביא לכל זה היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (שם ג׳ ל״ג).

עי׳ ערך כונה (כונה ראשונה, שניה), מְבֻקָּשׁ.

מְכוֹנָה, א׳) כֵּן ובסיס (Basis, Grundlinie, Grundfläche).

ויעש את המכונות עשר נחשת (מ״א ז׳ כ״ז). ואם היתה הצלע האחת (של המשולש) אחד, לא יתכן להיות המשולש כ״א שוה כולו וכו׳ כי המכונה תהיה אחת (ס׳ האחד לראב״ע).

עי׳ ערך בסיס, מושב, תושבת.

ב׳) בספרות החדשה השתמשו במלה זו בהוראת „Maschine".

מְכַחֵד, מכחיש, בלתי מאמין (Leugner).

ואם יאמר המכחד לנפש: היא מפעולת הגוף, ואין שָׁם אלא הגוף לבדו וכו׳ (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי).

עי׳ ערך הכחדה.

מַכְחִישׁ, בספרות הקראים: סתירה, נגוד, הפך (Gegenteil, Gegensatz).

שהמתנועע יתחדש אחר מכחישו, ועת חדושו להקרא מתנועע אינו אחר מכחישו (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳).

עי׳ ערך כחוש.

מְכִילָה, מדת דבר חלול, חללות (Rauminhalt).

ומתוך שנתגלגל לנו הדבור לזכור את הים שעשה שלמה וכו׳ אנו רואים לתרץ את המחלוקת הנמצאת במכילתו בין הנזכר בו במלכים, אשר הוא אלפים בת יכיל, ובין הנזכר בדה״י שהוא שלשת אלפים בת

יכילי והכל מודים שהנזכר במלכים הוא מ כ י ל ת הים מן הלחי והנזכר בדה״י מ כ י ל ת ו מן היבש (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קצ״ה)·

מֵכִין, נרדף עם מ נ י ע (ע״ש), המוציא נושא מה מן הכח אל הפועל·

ואי־אפשר מבלתי פועל, ר״ל מניע, הניע הנושא עד שהכינו לקבל הצורה ההיא, והוא המניע הקרוב ה מ כ י ן חומר איש וכו׳ (מו״נ ב׳, הקדמה כ״ה)· ומן התנועה ההיא יסתעף ואליה ישתלשל כל מניע ו מ כ י ן בעולם התחתון כולו (שם ב׳ א׳)·

מְכֻלֶּה, סופי, בעל תכלית (endlich).

כח מ כ ו ל ה (ר״מ נרבוני בפרושו לדרושים בטבעיות ובאלהיות, כת״י; עי׳ רמש״ש קע״ה, הערה תקל״ד)· וכבר באר ארסטו שהעולם מכולה, ואם הוא מ כ ו ל ה, לו כח מ כ ו ל ה, הנה מחויב שיהיה נפסד הווה (אגרת לאבן רשד, כת״י; עי׳ רמש״ש קפ״ה, הערה תקע״ב)·

עי׳ ערך ס ו פ י, ת כ ל י·

מִכְלָל, מִכְלוֹל, א׳) תכלית השלמות או הנוי (Inbegriff, Vollendung).

„מציון מ כ ל ל יפי״ (תהלים נ׳ ב׳)· „ס׳ ה מ כ ל ו ל״ לרד״ק (עי״ש בהקדמה)·

„ס׳ מ כ ל ל יופי״ לר׳ שלמה ן׳ מלך (עי׳ גם חכמת השרשים להירץ אולמן)·

ב׳) בספרות החדשה: מ כ ל ל=חבור כולל כל המדעים (Enzyklopädie*).

מֻכְלָל, נכלל, כלול (inbegriffen).

שמעלת הנוע מן המין מעלת האיש מן הנוע שוה בשוה, הואיל והנוע מ ו כ ל ל במין, כמו שהאיש מ ו כ ל ל בנוע (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳).

מַכְפֵּלָה, בחשבון = Produkt (ס׳ השם לראב״ע, אור נגה)·

עי׳ ערך כ פ ל·

מֻכָּר, מושג בהכרה (das Erkennbare, Gegenstand der Erkenntnis).

המכיר ו ה מ ו כ ר (תגמולי הנפש ט״ו)·

עי׳ ערך מ ו ד ע, מ ש כ ל·

---

*) בשם זה השתמש כבר המתרגם הבלתי־נודע של האנציקלופדיה הערבית (כ ל י א ת) לאבן רשד, כת״י רומי׳ השוה גם: ובזה המכלל שהכללנו מחכמת ההגיון (מדרש החכמה ליהודה בן שלמה הכהן, כת״י)·

מָכְרָח, מֻכְרָח, א׳) מחויב (notwendig, zwingend).

בשמוש המוכרח והבינוני והאפשרי וכו׳ המוכרח והבינוני אין ביניהן הפרש, אלא שהבינוני נאמר על מה שהיה מצוי בפועל בלי שיִתנו בו מציאת ההכרח, והמוכרח יאמר על מה שהיה מצוי בפועל ויִתנו בו מציאת ההכרח, והאפשרות גבולו שאינו במוכרח, וכשיוצע מצוי לא יקרה בעבורו שקר (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן, כת״י, שער י״ח). ואמונת חדוש העולם בציור המציאות לפי דעת הפלוסופים, גם לפי דעת חכמי המחקר וכו׳ מוכרחת (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳). „תולדה מוכרחת״, וכיו״ב.

עי׳ ערך מְחֻיָּב.

ב׳) בנגוד לבעל בחירה: אנוס במעשיו (unfrei, determiniert).

שהבורא ית׳ חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע (חו״ה, הבחינה א׳). ולא הוטבע (האדם) על הבושת וכו׳ כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו אותו (שם, הבחינה ה׳). אם האדם מוכרח במעשיו או לו בחירה עליהם (אמונה רמה, הקדמה).

עי׳ ערך בחירה, גזרה, הכרח, יכלת, צדק.

מַכְרִיחַ, במשמעות הכרח, אונס וכפיה (Zwang, Gewalt).

אבל הם (היסודות) שוכנים במקומותיהם הטבעים, ואם יוציאו אחד מהם ממקומו הטבעי בהכרח, בסור המכריח יתנועע לשוב למקומו הטבעי (מו״נ א׳ ע״ב).

עי׳ ערך הכרח.

מַכְרִיעַ, א׳) הבורא באשר הכריע מציאות העולם על העדרו.

א״כ היות זה האפשר־המציאות (העולם) נמצא, עם השתוות דין מציאותו והעדרו, הוא ראיה על מכריע הכריע מציאותו על העדרו (מו״נ א׳ ע״ד). אלא שהחליף מלת מייחד במכריע (שם). ושני העוברים המיוחסים לו נעדרים ממנו קודם הכרעת המכריע (שם).

עי׳ ערך הכרעה, התיחדות, מיחד, מְכֻוָּן.

ב׳) מאמר המכריע = principium exclusi tertii.

עי׳ ערך מאמר.

מַכְשִׁיר, בהוראת כלי־פעולה = Instrument (מצוי בספרות החדשה).

מֻכְתָּב, מְכֻתָּב, קבוע, מתואר (umschrieben, beschrieben, bestimmt).

תאר מכותב (מאמר במהות הנפש לאלפראבי). צורתו החושיית המוכתבת (שם; עי׳ רמש״ש רצ״ו, הערה ר״ג).

מַכְתִּים, פועל, עושה רושם (wirkend, einwirkend).

כי העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשיה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳). כבר נתחייב שיהיה המכתים עושה על דרך בחירה (ישועה בן יהודה, בראשית רבה).

עי׳ ערך כתום, כתם, מעשה, פעל, קניה, רֶוח, רשם.

מִלֵּא, ממלא מקום יאָמר על החומר התופס מקום או מתפשט במקום (einen Raum einnehmen).

וכשדבקו בו הגבולים השלשה (אורך, רוחב, עומק) הנזכרים, באלו ממלא מקום, ובהיותו ממלא מקום קבל שאר המקרים הגשמיים (עולם קטן א׳ ב׳). וימלא מקום יותר קטן (אמונה רמה א׳ ז׳). *)

עי׳ ערך גבול, טרד, מחוז, מקומם, מתקומם, עסוק.

מְלֹא, בהוראת צבא, המון (Schar, Menge)

וידבק במלוא העליון ויהיה חבר למלאכים (כונות הפילוסופים לאלגזאלי; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רי״א, הערה קצ״א, ותק״ו).

מְלֵאָה, שלמות (Vollkommenheit).

עולם על מליאתו נברא (ב״ר י״ד). שברא בריותיו שלמים, ברא חמה וירח על מליאתן (במדבר רבה י״ב).

מְלֵאוּת, בנגוד לרֵקות: המקום המלא חומר (von Materie erfüllter Raum).

לא ריקות ולא מלוא [מליאות] (אבן רשד, מאמר על השמים, כת״י; עי׳ רמש״ש, אלפראבי רנ״ד).

עי׳ ערך חלל, מְלוּא, רקות, ריקם, פנוי, פנָי.

---

*) פרושו של וייל בהוצאתו (עמ׳ ל״ז, הערה ב׳) אינו מחוור.

מְלָאכָה׳ א׳) בהוראת ח כ מ ה ו א מ נ ו ת (Kunst, ars, τέχνη, ποίησις; operatio).

והשם מ ל א כ ה אצל הקודמים שם משותף׳ יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו ג״כ על כל המעשים המלאכתים (מלות ההגיון י״ד)׳ מ ל א כ ה עיונית׳ מ ל א כ ה מעשית (שם)׳ חמש ה מ ל א כ ו ת: המופתית והנצוחית וההטעית וההלצית והשירית (אוצר החכמות לאבונצר אלפראבי׳ כת״י מינכן׳ נ״ה)׳ ובהערכתם אל האמת יִקראו: אמתיות׳ מחשביות׳ מטעות׳ מספיקות׳ מדומות (שם נ״ו; עי׳ רמש״ש׳ אלפראבי רמ״א)׳ ר״ל ה מ ל א כ ו ת החמשה׳ שהם המופתית והנצוחית וההטעאה וההלצה והשיר (כל מלאכת הגיוי׳ מבוא)׳ ואחר הפנים האלה אשר בטלו אצלי שיהיה הדבר מחדש את עצמו וחיבו שזולתו עשהו׳ עינתי ב מ ל א כ ת העיון אם מחדשו עשהו מְדַבר או לא מְדַבר כאשר נכתב בספרים (אמונות ודעות א׳)׳ מ ל א כ ת הצחות (ס׳ הרקמה לריב״ג׳ ד)׳ מ ל א כ ת המופת (מקור חיים א׳)׳ וכאשר קראת עמי מה שקראת מ מ ל א כ ת ההגיון (מו״נ׳ פתיחה)׳ *) ואם הדרכים ההם מופתיים׳ ואם לא׳ מאיזו מ ל א כ ה הם (שם)׳ ה מ ל א כ ו ת ההקשיות = syllogistische Operationen (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ ב׳ ד׳; ועי׳ רמש״ש׳ אלפראבי י״ג)׳ מ ל א כ ת העמידה = Skepsis (עי׳ רמש״ש נ״ה)׳ וה מ ל א כ ו ת וכו׳ יתחלקו אל שלשה חלקים: מ ל א כ ו ת תכליתם המעשה לבד׳ כ מ ל א כ ת הרפואה וזולתה וכו׳ ו מ ל א כ ו ת תכליתם החכמה לבד׳ ואלו הן ה מ ל א כ ו ת העיוניות כחכמת הטבע וזולת זה מהחכמות ו מ ל א כ ו ת הם עוזרות בזה׳ והם ה מ ל א כ ו ת אשר יחזק השכל לצד העיון באלו שתי ה מ ל א כ ו ת׳ והם מ ל א כ ת ההגיון או מה שייוחס אליה (כל מלאכת הגיון׳ מופת׳ מ״ה:)׳ ואולם מ ל א כ ת הנצוח וכו׳ הוא העיון המפורסם אשר יבוקש בו קיום הדבר ובטולו (שם מ״ה)׳ ואולם מ ל א כ ת ההטעאה הנה התחלותיה אשר יחשב בהם שהם אמתיות ואינם אמתיות׳ ואשר יחשב בהם שהם מפורסמות ואינם כן (שם)׳ מ ל א כ ת הפילוסופיא הראשונה (שם)׳ מ ל א כ ת המוסיקא ו מ ל א כ ת המספר (שם מ״ו:)׳ ספר מ ל א כ ת הרפואות או מ ל א כ ה קטנה (Ars parva) לגלינוס׳ ה מ ל א כ ה הלמודית = theoretische Wissenschaft (שם מ״ז:)׳ ה מ ל א כ ו ת החפשיות (artes liberales) והלא־חפשיות (ס׳ ההגיון לרמח״ל)׳ מ ל א כ ת התחבולות (ר״י אברבנאל לשמות ז׳ י״א)׳ מ ל א כ ת הנתוח

---

*) מלאכת ההגיון נקראת גם בשם מלאכת ה ד ב ו ר׳ ה ד ב ר׳ ה מ ב ט א׳ ה ש כ ל׳

= Anatomie (מצוי). מ ל א כ ת היד = Chirurgie (עי׳ רמש״ש תתל״ז), ועוד הרבה כיו״ב.

ב׳) אותיות ה מ ל א כ ה, בדקדוק: בנגוד לאותיות היסוד=אותיות השמוש (עי׳ מחברת מנחם, פתיחה).

מְלָאכִי, בנגוד ל ט ב ע י, המתיחס על מלאכת האדם, מ ל א כ ו ת י, מעשי, (künstlich; praktisch; ποιητική; πρακτική).

והשעורים ה מ ל א כ י י ם („Kunstmaße“ — Cassel) והשעורים הכוכביים והשעורים הנגוניים והשעורים המראיים (כוזרי ה׳ י״ב). אמנם אלה הצורות הם צורות מ ל א כ י ו ת, רצוני מלאכת האדם (אמונה רמה א׳ כ׳). ונאמר (שם ת ו א ר) בצורה ה מ ל א כ י י ת וכו׳ אמנם צ ל ם הוא נופל על הצורה הטבעית (מו״נ א׳ א׳). המהות ה מ ל א כ י = התכונה המעשית (עי׳ רמש״ש תצ״ז).

מַלְאָכִי, מטבע המלאך (engelhaft).

מדרגה שהיא קרובה מן הסוג האלהי ה מ ל א כ י (כוזרי ד׳ ג׳). צורה שכלית, מדברת, מ ל א כ י י ת, יהיה דומה בה למלאכים (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳). זו המדרגה מאצילות שנקראת מדרגה מ ל א כ י ת או עצם מ ל א כ י (הוספה לתגמולי הנפש). רוחות גלגליות ונפש מדברת מ ל א כ י ת (אגרת בע״ח לר׳ קלונימוס בר קלונימוס, ב׳ א׳). צורה מ ל א כ י י ת (ר״י אברבנאל לבראשית י״ח ב׳) טבע מ ל א כ י (רשב״ץ דוראן, מג״א, ח״י ד׳). פעולות מ ל א כ י ו ת (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב׳).

עי׳ ערך מַלְאֲכוּתִי.

מַלְאָכוּת, מדרגת המלאך וטבעו (Engelhaftigkeit).

כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן (של מלאכים) לבשו מ ל א כ ו ת (ב״ר ג׳). בנפשות וכו׳ הזכות, הברות, המתיחסות אל ה מ ל א כ ו ת (תקון מדות הנפש לרשב״ג). שהכיר (אברהם) בם מ ל א כ ו ת (ר״י אברבנאל לבראשית י״ח ב׳).

מְלָאכוּתִי, *) כמו מְ ל א כ י (künstlich).

והגשם אם טבעי ואם מ ל א כ ו ת י (כוזרי ה׳ י״ב). וצורך האדם

*) נקודו של בן־יהודה: מְלָאכוּתִי, אינו נכון.

לפעולות המלאכותיות (מו״נ א׳ מ״ו). שמציאותם טבעית, לא מלאכותית (שם א׳ ס״ו). מאלו הנמצאת אשר אינם מלאכותיות (שם ב׳ כ׳). וכהבדלות הפעולות הטבעיות מן הפעולות המלאכותיות (שם ג׳ כ״ג). מלאכותי — תאר נגזר ממלאכה, הוא מה שאינו ממעשה הטבע, רק ממלאכת האדם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

מַלְאֲכוּתִי, מטבע המלאך (engelhaft).

ולהקריבם אל המעלות המלאכותיות (תקון מדות הנפש לרשב״ג, ב׳). אבל המעלה הזאת אלהית, מלאכותית (כוזרי א׳ מ״ב). ואנחנו מתארים אותה בתארים מלאכותיים, רוחניים (שם א׳ פ״ט). כאלו הם מין אחד ועצם אחד מלאכותי (שם א׳ ק״ג). ותהנה בראית האור המלאכותי ושמיעת הדבור האלהי (שם). במי שהוא רואה אלה המעמדים הגדולים המלאכותיים (שם א׳ ק״ז). וכי הוא (משה) ע״ה הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית (פי׳ המשניות לרמב״ם, סנהדרין י׳ ז׳).

מְלַאכְתִּי, כמו מְלָאכִי, מַלְאֲכוּתִי (künstlich).

דמיון זה בענינים המלאכתים, בכסא ד״מ, חָמרו העץ וכו׳ (מלות ההגיון ט׳). ואלו ארבע הסבות הם מבוארים נראים בענינים המלאכתים כולם (שם). שלשון התמונה והתואר נופל בלשון העברי על הצורה המוחשת בחושים, בין שתהיה מלאכתית או בלתי מלאכתית (שם). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משותף, יפילוהו על כל חכמה עיונית, ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (שם י״ד). הצורה מתחלקת לב׳: הא׳ טבעית והב׳ מלאכתית (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ג׳).

מִלָּה, א׳) בדקדוק הלשון: מלות או מלות הטעם, כנוי לכל חלקי הדבור חוץ מן השם והפעל (Partikel).

דע כי התחלות הדבור כולו וכו׳ שלש, והם שמות ופעלים ומלות הטעם (הרקמה לריב״ג, א׳). אבל הם (הלשונות) חדשות מוסכם עליהם, מורה על זה חבורם מן השמות והפעלים והמלות (כוזרי א׳ נ״ד). בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה (מלות ההגיון א׳) ונקרא האות מלה (שם י״ג).

מלה או אות היא תיבה שלא תובן בהיותה לבדה, והיא מועלת להבנת צדי הפועל או השם ותנאיו וכו׳ (פי׳ הרמבמ״ן שם).

מלות באור המשפט —	umschreibende Bindewörter
„ הגוף — — — — — — —	Fürwörter
„ ההתנגדות — — —	adversative Bindewörter
„ החבור, העטוף, הקשור — — —	copulae
„ החיוב — — — — —	Affirmationen
„ החלוק — — —	partitive Bindewörter
„ הטעם והסבה — — —	kausale „
„ היחס — —	Verhältniswörter, Präpositionen
„ המבטלות — — —	exzeptive Bindewörter
„ המדמות, ההשואה — —	komparative „
„ צדדין — — — — —	Hilfswörter —
„ הקריאה — — — — —	Interjektionen
„ השלילה — — — — — —	Negationen
„ התנאי — —	konditionale Bindewörter

והרבה כיו״ב.

ע׳ ערך אות, מדבק.

ב׳) במשמעות **מונח** (Kunstausdruck, terminus).

ומונחי חכמת ההגיון וכו׳, והם המושכלות **והמלות** מצד שהם מורות על המושכלות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ה׳ ג׳). „**מלות** ההגיון״ לרמב״ם, וכיו״ב.

ג׳) **מלות נפרדות** = מאמרות (Kategorien).

כמו הסוגים והמינים והחלקים והמדות [**והמלות**] **הנפרדות** והמורכבות וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב; ועי׳ בפי׳ קול יהודה שם).

ד׳) האמרה הפועלת של הפלוסופים האלכסנדרונים והנוצרים (Logos).

ומצאתי קצתם חושב ענין ה׳ קנני ראשית דרכו שלבורא **מלה** קדמונה, לא סרה ברואה וכו׳ (אמונות ודעות ב׳ ה׳; ע׳ תורת התארים לדוד קויפמן, מ״ז, הערה פ״ח).

ע׳ ערך אמרה, מאמר י׳.

מְלוֹא, מְלוּי, א׳) בנגוד לְרֵקוּת: המקום המלא חומר (von Materie erfüllter Raum).

וכן מאמרנו שאין רקות ולא מלוא חוץ העולם, אי אפשר שיצוייר, אבל ישוער תמיד שחוץ העולם אם רקות ואם גשם (כל מלאכת הגיון נ״ז). לא ריקות ולא מלוא (ן׳ רשד, מאמר על השמים, כת״י; עי׳ רמש״ש, אלפראבי רנ״ד). רקות או מלוא (מאמר אלגזאלי, הוצ׳ מלטר, ע׳ ל״ב). שהוא מחויב שלא יהיה חוץ לעולם גשם, ואם אין שם גשם, הנה אין שם מלוי (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

עי׳ ערך מלאות.

ב׳) מלוא = המדרגה העליונה של השכל, הנקראת „Pleroma“ בתורת הידעות (Gnostizismus).

המלוא האחרון (דרך אמונה לר״א ביבאגו, מ״ב א׳; מ״ד ג׳; נ״ו ב׳; עי׳ מאמרו של רמש״ש על ביבאגו).

ג׳) במשמעות זוללות, גרגרנות (Völlerei).

המלאוי מן המאכל והמשתה והרבוי מן המשגל (ס׳ התחלות הנמצאים לאלפראבי, נ״ג). כי המלוי בכל ענין ממית, יהיה ממאכל או ממשקה (רש״ט פלקירא, אגרת החלום א׳). הנה ענין הבשר אינו מזון הכרחי והוא שאלת זוללות ומלוי מעים (ר״י אברבנאל, בשלח).

מְלִיצָה, א׳) מבטא, בטוי המחשבה בלשון (Sprache als Ausdruck der Gedanken).

והענין השלישי הוא המליצה בלשון מהענין ההוא הנרשם בנפש, ויקרא זה הענין ג״כ הדבור החיצוני (מלות ההגיון י״ד). עד שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו (שם). והשני (הספר השני מס׳ ההגיון לאריסטו) יכלול על המושכלות המורכבות, והוא ספר המליצה *) (שם י׳; בהעתקת אחיטוב הרופא: ספר הפירוש).

ב׳) דבור על דרך השיר, המשל, ההשאלה, וכיו״ב (poetische oder figürliche Redeweise).

ולבאר ענינו בכל לשון שאוכל ובכל מליצה שתזדמן לי (חו״ה, הקדמה). והמשלים המופלאים והמליצות הנכריות (שם, יחוד המעשה ה׳).

---

*) Περὶ ἑρμηνείας.

ומחלה המליצה מחילה רבה (כוזרי ב׳ נ״א). והרבו דברים בתפלות חברום ובמליצות קבצום להתקרב בהם לבורא לפי מחשבתם (מו״נ א׳ נ״ט). וזאת המליצה נמרצת מאד בזה הענין (אלחריזי, שם). ומשלים רבים כמו אלה המליצות (אלחריזי, מו״נ ב׳ ל׳; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: והרבה מכיוצא באלו השאלות). המליצות המורגלות (שם; תבון מתרגם: השאלות הנמשכות). אגרותיך ומחברות מליצותיך (אלחריזי, מו״נ פתיחה; תבון מתרגם: כתביך וחרוזיך). ולא היו החכמים ממריצים מליצות בהעלימו (מו״נ ב׳ כ״ט). מליצה חרוזה = ערוכה בחרוזים; מליצה פשוטה = בלי חרוזים. מליצת ההקפה = Paraphrase (י. וואהרמאן, אוצר נחמד א׳ כ״א).

עי׳ ערך מאָזָן, מחֻבָּר, ממֻלָּא. מְסֻדָּר; מְפֻזָּר, מפֹרד.

ג׳) נרדף עם הלצה, צחות (Rhetorik, Beredsamkeit).

דברי התינוק וכו׳ ומליצת הדברן ושירי המשורר (כוזרי ה׳ כ׳). ומיני המליצה והמאמרות המדברים בצחות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא ב׳ ה׳). וזה הספר [לאריסטו] נקרא ספר המליצה, ובלשון יון ריטוריקי (שם). *) אמר לו איש: מה המליצה? אמר לו: מיעוט הדברים וסיפוק ויושר במהירות מענה (מוסרי הפילוסופים ב׳ ג׳). כי כל אשר יתן חוק בענין הדבור ויודיע ההתנהג בו, הנה זה מגוף המליצה (לשון למודים לרמח״ל, א׳). כי הדקדוק יסדר הדבור למען יהיה זך ונקי מבלי שגיאות ומבוכה, והמליצה תסדרהו להיותו טוב ונעים (שם).

עי׳ ערך בטוי, דבור, דבר, הגדה, הגעה, הלצה, מבטא צחות.

מְלִיצִי, על דרך המליצה, המתיחס על המליצה (poetisch, figürlich; rhetorisch).

ומיני ההקשות והמאמרות אשר יבוקש בהם לאמת אמונה או מבוקש, חמשה: או שתהיינה מופתיות, או נצוחיות, או זיופיות, או מליציות, או שיריות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ה׳). והמאמרות המליציות הן אשר דרכן לבקש בהן הספוק באותו הדבר, ושתטה מחשבתו אל אותו הדבר וכו׳ (שם). וימנה הדברים אשר בהם תשלם

---

*) גם ר״י אלחריזי מכנה את ס׳ ההלצה לאריסטו „ספר במליצות״ (מו״נ ג׳ מ״ט; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: ספר ההגדה והספור).

מלאכת המליצה והיאך מלאכת המאמרות המליציות בדבר ודבר מהדברים (שם).

עי׳ ערך הלצי.

מְלַמֵּד׳ המלמד הראשון = אריסטו (רש״ט פלקירא, ס׳ הנפש ד׳:); המלמד השני = אבונצר אלפראבי (עי׳ רמש״ש ר״ץ).

מֵמַד *), מדה, התפשטות (Maß, Ausdehnung, Dimension).

מי שָׂם ממדיה (איוב ל״ח ה׳). ומצוי בשירי משוררי ספרד: מלך בורא בחסדו מרומים ויוסד ממדי הדומים (שירי רשב״ג, הוצ׳ ביאליק, ב׳ קנ״ח). קצתי בחיי מסבוב תבל וגם למוד ממדיה (ראב״ע, דיואן קמ״ח).

מָמוֹן = Produkt (פי׳ ס׳ יצירה לדונש בן תמים, כת״י; עי׳ רמש״ש ת״א).

מְמֻזָּג, א׳) מעורב במזג השוה, משוער, מאוזן (gleichmäßig gemischt, proportioniert, ausgeglichen u. ä).

והגשמים הממוזגים מאלה התמזגות קרוב מן השווי (אמונה רמה א׳ ר׳). ממוזג בין הקור והחום (מנורת המאור קס״ג).

ב׳) בנגוד לקיצוני: ממוצע, מתון (gemäßigt).

וארסטו רצה להיות בזה יותר ממוזג (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל, פ״ב:).

מְמַלֵּא, כמו מעמיד, מקַיֵּם (konstitutiv, wesentlich).

כי כל ענין נוסף על העצם הוא דבק בו ואינו ממלא אמתתו (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ב׳; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: בלתי משלים אמתתו).

מְמֻלָּא, דבור שירי, שקול (metrisch)

שיריו הממֻלָּאים (ס׳ המוסר, כת״י; עי׳ רמש״ש תתפ״ה).

עי׳ ערך מאֻזן, מחֻבר, מסֻדר; מפֻזר, מפֹרד.

---

*) כך מנקד אדוארד קֶניג במלונו; נִקוד גזניוס־בוהל הוא מֵמַד, ואחריו נמשך בן־יהודה.

מִמֶּנּוּ, ממנו... וממנו, על דרך אם — אם (teils ..., teils; erstens..., zweitens).

ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני, והמעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). שהמאמר המספיק וכו׳ ממנו מה שתהיה הספקתו בענין כללי, וממנו מה שיהיה בענין חלקי, ושני אלו ממנו מה שתהיה הספקתו מבוארת בנפשו, וממנו מה שתהיה הספקתו בזולתו (באור אבן רש״ד לס׳ ההלצה). והמדברת ממנה עיונית וממנה מעשית, והמעשית ממנה מלאכית וממנה מחשבית (התחלות הנמצאים לאלפראבי).

עי׳ ערך מהם, מזה.

מִמְסָךְ, מזג, המזגה (Mischung).

כי הנה הדבש מועיל ומזיק כפי השתנות ממסך גוף האוכל (ראב״ע, יסוד מורא ט׳). ובעבור היות כל המעשים כפי יושר ממסך העושה (הוא, צחות, אות כ׳). ואינו מפעל הממסך, אבל הממסך ענין החומר בלבד (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י״ג; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: המזג). כי בריאות גוף האדם וכו׳ הוא יושר הממסך בארבע יסודות הגוף (ר״י אלחריזי, מו״נ ג׳ י׳).

הרכבת ממסך = chemische Verbindung (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ כ״ג; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: הרכבה המזגית).

עי׳ ערך המזגה, מזג, מסך.

מְמֻסָּךְ, ממוזג, ממוצע (gleichmäßig gemischt, proportioniert, in der Mitte stehend u. ä).

אם ראית השתן והנה הוא שחור, ממוסך בין עב ורקיק וכו׳ (מראות השתן לר״י ישראלי, כת״י). בשר הפראים והחיה שאינה נכבשת בידי אדם ממוסך, לא קר ולא חם (אסף הרופא, כת״י). וכוכב חמה (= Mercur) ממוסך, כי הוא מתהפך להיותו פעם זכר ופעם נקבה (ראב״ע, ראשית חכמה א׳). רוחות הים וכו׳ יקררוהו (את האויר) ויעשוהו ממוסך (ש. בלוך, שבילי עולם ב׳, מרוקו).

עי׳ ערך ממֻזג.

מַמְצִיא׳ בורא׳ מחדש (Schöpfer).

כאמרנו שהוא ית׳ סבת הדברים וממציאם (אמונה רמה ב׳ ג׳). ומפני זה הענין נקראו השמים כסא׳ להוראתם וכו׳ עוצם ממציאם ומניעם (מו״נ א׳ ט׳). שאין הפרש בין אמרך מיחד ובין אמרך פועל או בורא או ממציא או מחדש או מכוון (מו״נ א׳ ע״ד). יסוד היסודות וכו׳ לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא (רמב״ם, משנה תורה, בתחלתו).

מְמַצֵּעַ׳ בתורת ההקשים: הגבול האמצעי (בארש, אוצר החכמה).
עי׳ ערך גבול׳ כנוי (כנוי אמצעי).

מְמֻצָּע׳ א׳) בתורת המדות: בינוני׳ רחוק משתי הקצוות׳ (der Mittelweg, τό μέσον, μεσότης des Aristoteles).

המעשים הטובים הם המעשים השוים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע׳ האחת מהן תוספת והשנית חסרון (ח׳ פרקים לרמב״ם, ד׳). תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב׳ תכונות רעות (שם).

ב׳) בכלל: דבר העומד בתָוך׳ מתַוך׳ אמצעי (in der Mitte stehend, Zwischending, mittelmäßig, Mittler u. ä.).

ולו׳ ושיפעל׳ ושיתפעל׳ ומציאותם ממוצע׳ לא יעָלמו כהעלם השלשה האחרונים׳ ואינם נגלים כמו הראשונים (אמונה רמה א׳ א׳). ומהאחרונים מי שחשב לבאר המנעות הרֵקות בשאמר שהממוצע תנאי במציאות התנועה וכו׳ והוא דבר לא התבאר ולא יתבאר׳ בשכבר אפשר שיאָמר שהכובד והקלות למתנועעים בטבע ואין צורך בהם לממוצעים (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). שההבטה אל המוחש אמנם תהיה טובה כשהיה בין המביט ובינו מרחק ממוצע׳ לא כשהיה ממנו רחוק מאד׳ ולא כשהיה קרוב ממנו מאד (באור אבן רשד לס׳ השיר). ולא יחוייב שיהיה הממוצע אמצעי (שם).

מַמָּשׁ׳ בהוראת חומר או גוף׳ וביחוד: החומר הקדמון והיסודות (Materie, Körper, insbesondere der Urstoff und die Elemente).

יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו (ס׳ יצירה ב׳ ה׳). לפי שהתחלתו לאבן קדומה׳ כלומר לממש הקדמוני וכו׳ (פי׳ ס׳ יצירה לר״נ, קונטרס המסורה

פ׳. כי היסודות יאמר למו שרשים ואמהות ועיקרים וממשים (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ז). כי הוא היסוד והשורש בממש הראשון אשר ממנו יצאו כלל הממשים (שם). כי אי־אפשר להיות ממש קדמוני חוץ מן היוצר (ברכיה הנקדן). שכל הממשים הנרגשים בחושים מתעוותים ומשתגשים במיני הספק (התרגום הקדום לאמונות ודעות, פתיחה; עי׳ תרגומו של בלוך, ו׳). וכת וכו׳ האומר כי הגלגל הגדול וכו׳ הוא ברא העולם וחידש הגלמים ויצר הממשים (ס׳ כתב תמים לר׳ משה תקו, אוצר נחמד ג׳ ע״ו). לממש וגודש לא נשערהו (שיר היחוד ה׳).

עי׳ ערך אב, אבן, אם, היולי, חמר, טבע, יסוד, שרש, תעלה.

מַמָּשׁוּת, ישות, מציאות (Realität).

הואיל ואין לה (להנקודה) שום מדה ושיעור ולא שום התפשטות ולא ממשות (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ א׳).

מַמְשִׁיךְ, נרדף עם מעמיד ומקים (der Erhaltende).

מן השקר שיאבד הממשיך והמקיים וישאר הנמשך והמקויים (מו״נ א׳ ס״ט).

עי׳ ערך המשכה, התמדה, מעמד, עמידה, קיום.

מְמַשֵּׁשׁ, א׳) נוגע, פוגש (berührend, anstoßend).

ויש לו תכלית מלמטה, מקום שהוא ממשש מוצא הרע וכו׳, ויש לו תכלית מלמעלה, מקום שהוא ממשש מוצא הטוב (אמונות ודעות א׳ ד׳). כי הצריך למקום הוא גשם, אשר הוא ממלא מה שיפגשהו ממששו (שם ב׳ ח׳). ממשש קצתו לקצתו (עולם קטן; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רפ״ג, הערה צ״א). שבתמונות הששיות יתמלא כל השטח הפנוי אשר במוגשים ממששים סמוכים זה לזה (הקדמת ס׳ העקרים).

עי׳ ערך פגש, מקום, משוש, משש, מתמשש.

ב׳) חוש ממשש (מו״נ ב׳ ל״ו). = חוש המשוש (Tastsinn).

מְמֻשָּׁשׁ, מורגש בחוש המשוש (greifbar, durch den Tastsinn wahrnehmbar)

וכבר נחלפו מראיו וממוששיו ולחותיו ומדותיו (כוזרי ד׳ ג׳; עי׳

קויפמן, תורת התארים קצ"ז). וכן היה יכול לתארו בטעם ובמשוש ויפורש בו שהוא ישיג הנטעמים והממוששים (מו"נ א' מ"ז). רגש חזק בממוששים (באור ס' החוש והמוחש). „גשם ממושש" וכיו"ב.

מָנָה, בהוראת כָּפַל מספר במספר (multiplizieren).

אתה מונה ברבוע המרובע הזה צלעו האחת בצלעו השנית הנדבקת בה וכו', כגון מרובע ארוך אשר בצלעו האחת ט' אמות ובצלעו הנדבקת אל הצלע הזאת ה' אמות וכו', מְנֵה ט' על ה' ותמצא התשבורת, והוא מ"ה אמה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' מ"ד).

עי' ערך הכה, הכאה, מנוי.

מִנְהָג, א') דרך וסדר קבוע, טבע, הרגל (Norm, Regel, Naturlauf, Gewohnheit).

אך תבא התורה בנפלאות ושִׁנּוּת המנהגים (כוזרי א' ס"ז). המושכלות הראשונות ישתתפו בהם כל בני אדם אשר על המנהג הטבעי (שם ה' י"ב). שיאמר להם (הנביא) וכו': הלא עשיתי לכם מהדברים הקורעים המנהג (אמונה רמה ב' ה' ב'). וכשתפשיט מעליך התאוות והמנהגים ותהיה בעל תבונה וכו', יתאמת לך מה שאמרנו בהכרח (מו"נ א' ג'). כן אמרו שהיות הארץ מתנועעת לנקודת המרכז והאש למעלה, או היות האש מחממת והמים מקררים, הוא משיכת מנהג, ולא ימנע בשכל שישתנה זה המנהג (שם א' ע"ג, הקדמה י'). שכל מה שיראהו נמשך, לא יפסד ולא ישתנה לו מנהג כלל וכו', הוא אומר שהוא בהנהגה וכו' (שם ג' י"ז). כמו שנודע כי האדם על מנהג המדינה בטבעו (ר"י אלחריזי, מו"נ ג' כ"ז). אדם מניח מנהגו ווסתו (רשב"ם לשה"ש א' ז'). רוב המנהג הוא טבע שני (צדה לדרך א' ג' ד').

ב') נמוס והנהגה (Gesetz, allgemeine Sitte, Gesellschaftsordnung u. ä.).

ותלויים בזה עניני המנהגים אשר בהם סדר הנהגת שאר האומות (חו"ה, הבחינה ד'). אבל זולתם ממנהגי המדינות כנימוסי יון וכו' (ר"י אלחריזי, מו"נ ב' מ'). חכמת המנהג, כלומר מנהג המדינה (אגרת אלפראבי בהצעה למלאכת ההגיון; עי' רמש"ש מ"ד).

מְנְהָגִי, כמו הנהגי, נמוסי, הסכמי, מפורסם (sozial, konventionell u. a.).

הנהגות ונמוסים מנהגיים (כוזרי א׳ ל״ה). שהקלו בתורות השכליות והמנהגיות (שם ב׳ מ״ח). המעשים המנהגיים והחקים השכליים (שם ג׳ ז׳).

מָנְהָג, מונהגים: העם שיש לו מנהיג ומושל(Regierte, Untertanen).

ראוי להתחיב מיחוד המלוכה שמחה וששון למונהגים (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ א׳ ו׳).

מַנְהִיג, עומד בראש מדינה או צבור, מחוקק, מורה דרך (Staatslenker, Gesetzgeber).

ולשופטים מנהיגי המדינות (מו״נ א׳ ב׳). ועם זה כולו צריך שיהיו פעולות הרחמנות וכו׳ באות ממנהיגי המדינה יותר הרבה מפעולות העונש (שם א׳ נ״ד). ואמנם זולתה מן ההנהגות המדיניות וכו׳, כל זה מפעולות אנשים מנהיגים, לא נביאים (שם ב׳ ל״ט). ומפני שטבעו (של האדם) נותן שיהיה וכו׳ צריך אל הקבוץ צורך הכרחי, א״א בשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג בהכרח וכו׳ (שם ב׳ מ׳). ועל זה השיעור נקרא פרנס הדור מנהיג (ר״א בדרשי, חותם תכנית).

מְנוּחָה, א׳) בנגוד לתנועה: מצב ההשקט (Ruhe).

כחום וכקור וכלחות וכיובש והכובד והקלות והתנועה והמנוחה והדומה להם (חו״ה, היחוד ו׳). החושים החמשה ידועים וכו׳, באמצעותם תושג הדמות והמנין והגודל והתנועה והמנוחה (כוזרי ה׳ י״ב). שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו, בעצם ולא במקרה (אמונה רמה א׳ ג׳). ובאור זה שהם לא יראו כי המנוחה היא העדר התנועה וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ז׳). כי הסבה בתנועתו (של בעל החיים) אחר המנוחה יגיע אל ענינים מביאים לתנועה ההיא המקומית וכו׳ (שם ב׳, הקדמה כ״ה).

ע׳ ערך השקט, נוח, ניחה, עמידה, שִׁכּוּן, שכינה.

ב׳) במשמעות הפסק התנועה (Pause, Ruhemoment).

אמרו (המדברים): זה שתראה שני מתנועעים ילכו שני דרכים מתחלפים בזמן אחד, אין עלתו היות תנועת זה ההולך הדרך הארוך

יותר ממהרת, אבל עלתו שזאת התנועה אשר נקראת מאוחרת, נכנסו בינה מנוחות יותר, וזאת אשר נקראה ממהרת נכנסו בינה מנוחות יותר מעט (מו״נ א׳ ע״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: שביתות).

מָנוּי, א׳) מה שנִתָּן להמנות (zählbar).

אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי (כתר מלכות לרשב״ג). אך המנוי הוא מורגש בחושים הגשמיים החמשה או במקצתם (חו״ה, היחוד ח׳).

ב׳) מספר נכפל, מֻכֶּה (multipliziert).

והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ״ב).

מָנוּעַ, מְנוּעִי, נמנע, אי־אפשר (unmöglich, undenkbar).

ומה שלא יפול ברשת המחשבה הוא אצלו אפס ומציאותו מנועה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ח). הדברים המנועים אצל טבע המציאות (הקדמת שער השמים לר״י ן׳ לטיף). כשם שהשגת מהותו מנועה אצלנו וכו׳ כך השגת דעתו מנועה (שם כ״ג). מכלל מה שעולה במחשבתן, אפשרי או מנועי (שם כ״ה). „דמיונות אפשריים או מנועיים“.

עי׳ ערך נמנע.

מֻנָּח, א׳) בנגוד לטבעי או לאלהי: העשוי ומתוקן ע״י אדם או בהסכמת בני אדם (willkürlich geschaffen, konventionell).

ויהיה אצלך הבדל תכיר בו בין הנהגות הנימוסים המונחים (נ״א המושמים) ובין הנהגות התורה האלהית (מו״נ ב׳ מ׳). הירידה והעליה שני שמות מונחים בלשון העברי (שם א׳ י׳). מונח, ר״ל מוסכם (ס׳ ההתחלות לאלפראבי, האסיף ל״ג).

ומזה מונחים במשמעות termini (מצוי הרבה, ביחוד בספרות החדשה). הַשְׁוֵה: ומונחי חכמת ההגיון וכו׳ והם המושכלות והמלות מצד שהם מורות על המושכלות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ה׳ ג׳). כי האפשר ומה שבכח אחד במונח ושנים במאמר (מורה המורה לרש״ט פלקירא ע״ב). מונחי החכמות (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ד׳).

ב׳) על דרך ההנחה וההשערה (hypothetisch; Annahme, Voraussetzung).

על צד עשות הראיה במפורסם אצל אומות כולם מן העולם, אשר יחייב בזה שהענין טבעי, לא מונח (מו״נ ב׳ י״ד). ולפי זה המונח היה נראה לומר (שו״ת שמש צדקה, יו״ד ד׳). שיהיה אצלו למונח קיים בראשונה (שי״ר, הקדמה לערך מלים). מספר מונח = gegebene Zahl.

עי׳ ערך מספר.

ג׳) במשמעות נושא (Träger, Substrat).

שהיסוד מונח והצורה נשואה עליו (מקור חיים לרשב״ג, הקדמה). הנפש היא המונחת לידיעות (שם א׳). כי כל פועל מלבד הפועל הראשון יצטרך בפעלו למונח יהיה מקבל לפעלו (שם ב׳ י״ד). כי כל אלו הסוגים צורות לעצם המונח להם (שם). כשיהיה החפץ בלי מונח ישכילו שלא ימלט שיהי הוא הוא והוא הוא מכל הצדדים (עולם קטן מ״ו). והמונח הראשון לזה הכח גוף (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳).

עי׳ ערך חניה, מוסד, מַצע, מֻצָּע, מִרכבת, משכן, נושא.

מֵנִּיחַ, במשמעות מחוקק, מיסד דת, מנהיג המדינה, וכיו״ב (Gesetzgeber, Religionsstifter).

מניחי ספרי המדות (אמונה רמה ג׳). והוא הנביא או מניח הנימוס (מו״נ ב׳ מ׳; ר״י אלחריזי מתרגם: מיסד הנימוסים והחקים). מניח הנִימוס (רשב״ץ דוראן, קשת ומגן).

עי׳ ערך הנחה, מיסד, משים.

מִנְיָן, א׳) נרדף עם חשבון, מספר ורבוי (Zahl, Zählung, Vielheit).

אתה אחד, ראש כל מנין (כתר מלכות לרשב״ג). גדר המנין: כלל מורכב מן האחדים (חו״ה, היחוד ח׳). שהמנין אינו נכנס תחת החושים הגשמיים, אבל יושג במחשבה (שם). והמדה והמשורה והמשקל וערך התנועות וסדור המוסיקא הכל במנין (כוזרי ד׳ כ״ה). וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשבורת (מו״נ א׳ ל״ד). כי כל מה שאינו גוף לא יושכל בו מנין, אא״כ יהיה כח בגוף (מו״נ ב׳, הקדמה ט״ז). כל מנין ורבוי אשר יהיה בין הדברים המתדמים (פי׳ שם טוב שם). חמשה דברים מצואים בשכל, לא מחוץ לשכל, והם: הנקודה והמרכז והמניי והמינים והזמן (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, י״ח).

חכמת המנין = חכמת החשבון (Arithmetik).

וראיתי חכמת המנין וחכמת השיעור נוהגות המנהג הזה (ראב״ח, הקדמה לחבור המשיחה והתשבורת). חכמת המנין מציאותה מורגשת, אלא שנמתחת והולכת עד לאין תכלית (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, ס״ג).

מנין הנאהב = (befreundete Zahlen).

כל מנין שנחלקהו לחלקים שוים, אותם החלקים השוים הם הנקראים מניי הנאהב (דברי מחבר בלתי־נודע מזמן הגאונים; עי׳ REJ. Oct. 1899 עמ׳ שי״ב).

עי׳ ערך חשבון, מספר.

ב׳) במשמעות תאריך (Zeitrechnung).

אם יש אצלכם מנין ברור מבריאת העולם (כוזרי א׳ מ״ד). ונמנה המנין לאלה האלהיים וכו׳ ובהם היה המנין (שם א׳ מ״ז). כקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרת אלפי שנים (שם א׳ ס״א).

מִנְיָנִי, מסגולת המנין; מה שמתיחס אל המנין (zahlenmäßig u. ä.).

האחד המניני אשר הוא שורש כל מנין ותחלתו וכו׳ שהוא אות וסימן לתחלה שאין תחלה לפניה (חו״ה, היחוד ח). אתה יחיד וכו׳ ולא כאחד המניני ולא כאחד המיני (כתר מלכות לרדב״ז).

מֵנִיעַ, א׳) מסבב התנועה, וביחוד המניע הראשון, ר״ל: האלהים; גם סבת היציאה מן הכח אל הפועל, או הכח הפועל בחומר לקבל צורה ידועה (Beweger, movens, πρῶτον κινοῦν; Prinzip oder Ursache des „Verwirklichungsvorgangs").

וכל מתנועע לא יתנועע רק ממניע הניעו וכו׳ וכל מניע הוא התחלה למתנועע (סהל בן תמים, פי׳ לספר יצירה ב׳). הנה במציאות שלשה מיני מניעים, אחד מהם מניע יניע מבלתי ידיעה וכו׳ והמין השני מניע בידיעה וכו׳ והמין השלישי מניע יניע מבלי שיתנועע וכו׳ (אמונה רמה ד׳ ב׳). ומפני זה הענין נקראו השמים כסא, להוראתם וכו׳ עוצם ממציאם ומניעם (מו״נ א׳ ט׳). כי כל מתנועע יש לו מניע בהכרח, אם חוץ ממנו וכו׳ או יהיה מניעו בו, כגוף בעלי חיים שהוא מחובר ממניע וממתנועע וכו׳ וכל מתנועע שיהיה מניעו בו הוא הנקרא מתנועע בעצמו (שם ב׳, הקדמה י״ז). וא״א מבלתי פועל, ר״ל מניע, הניע הנושא

עד שהכינו לקבל הצורה ההוא, והוא המניע הקרוב המכין חומר איש אחד, ויתחייב מכאן העיון בתנועה ובמניע ובמתנועע (שם, הקדמה כ״ה). וזאת היא ההקדמה הגדולה המביאה לחקור על מציאות המניע הראשון (שם). יתחייב לפי ההקדמה החמשה ועשרים שיש מניע הוא אשר הניע החומר הזה ההוה והנפסד עד שקבל הצורה, וכשיבוקש המניע ההוא הקרוב מה הניעו, יתחייב בהכרח שימצא לו מניע אחר וכו׳ (שם, ב׳ א׳). ומן התנועה ההיא (תנועת הגשם החמישי) יסתעף ואליה ישתלשל כל מניע ומכין בעולם התחתון כולו (שם, ועי״ש כל הפרק). שאתה יודע שמסיר המונע הוא המניע בצד אחד (שם ג׳ י׳). אני הצעיר יוסף אלבו היושב פה שוריאה אשר הניעני הִנה המניע הראשון (הקדמה לספר העקרים). שיש מניע ראשון קדמון, נבדל בהחלט מכל חומר (אור עמים לר״ע ספורנו).

מניע ראשון נקרא (מלבד האֱלהים) גם המניע הקרוב, כלומר הכח המניע בדרך ישר, מבלי אמצעי, את החומר לקבל צורה ידועה (עי׳ מו״נ ב׳ א׳). מניע לא יתנועע=movens non motum, האלהים (שם).

עי׳ ערך כח, מוציא, מכין, פועל, צורה, מתנועע, תנועה.

ב׳) כחות מניעים, כחות הנפש שתפקידם לקרב את המועיל ולדחות את המזיק לגוף (bewegende Seelenkräfte, κινητικά).

וכל כחות בע״ח אם משיגים ואם מניעים, והמניעים אם מניע להביא מועיל, והוא הכוסף, ואם מניע לדחות מזיק, והוא הכועס (כוזרי ה׳ י״ב).

ג׳) בהלצה: מניעי המאמר, סדרים אשר לא יתפשטו בכל המאמר, כי הם תלואים במלה אחת או שתים אשר תבאנה בתוך המאמר ההוא להיות בו כנשמה בגוף, ואותו תניעינה פעם כמצחק, פעם כזועם, פעם כמשתאה ומתמיה, וכיוצא, על כן קראתים מניעי המאמר (לשון למודים לרמח״ל, למוד ט׳, מ״ח).

מניעי המאמר:

הא׳	קריאה	exclamatio	„הוי גוי חוטא!״
הב׳	תמיהה	admiratio	„איכה יעיב באפו.״
הג׳	שאלה	interrogatio	„מה לך פה ומי לך פה?״
הד׳	אָלָה	imprecatio	„כה יעשה אלהים וכה יוסיף.״

הה׳ תאוה	optatio	„מי יתנני במדבר מלון אורחים.”
הו׳ בקשה	deprecatio	„שאוני ואנכי אדבר.”
הז׳ ספק	dubitatio	„מה נאמר לאדוני ומה נדבר.”
הח׳ הכנה	narratio	„שמעו שמים והאזיני ארץ.”
הט׳ לא־דעת	ignorare	„לא חילק ידענא ולא בילק ידענא!”

ד׳) מניע = Beweggrund, Motiv (מצוי הרבה).

ה׳) מניע בהוראת Motor (מצוי בספרות החדשה ובעתונות).

מְנִיעִי, המתיחס אל מניע (bewegend, motorisch).

ואי־אפשר לפעל בלתי סבות מניעיות תניעינה לפועל לעשותו (הקדמה לפי׳ אברבנאל לנביאים ראשונים).

מְנִיעָה, א׳) הִמָּנעות, אי־אפשרות (Unmöglichkeit, Undenkbarkeit).

אבל זה אשר זכרו אבובכר הוא ראית הרחקת זה, לא ראית מניעתו (מו״נ ב׳ ט׳; ר״י אלחריזי מתרגם: מניעות).

ב׳) נרדף עם הזהרה (Warnung).

כמו שאמרו על צד ההזהרה והמניעה (מו״נ א׳ מ״ז).

ג׳) עכוב (Hindernis) (מצוי הרבה).

ע׳ ערך מֹנֵעַ.

ד׳) זהירות שלא להחליט דבר (Zurückhaltung, Enthaltung vom Urteil).

כי כל דבר שנודעה אמתתו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (מו״נ א׳ ל״א).

ע׳ ערך עמידה.

מְנִיעוּת, א׳) אי־אפשרות, מניעה (ע׳ הערך הקודם).

ומדרך המניעות להדבק הנפש החכמה בגוף שאין בו נפש חיה, כמניעות היות הנפש החיה בגוף שאין בו נפש צמחונית (עולם קטן

ב׳ ב׳). ואני רואה לבאר מה שיש עליהם מן התשובות בקצרה על דרך המניעות וההסכמה (חו״ה, עבודת ה׳ ד׳, ד״ה והמדרגה השנית). ויש דברים אשר יתבאר לאדם מניעות ידיעתם (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל׳). כי יש טבע מניעות קיים ולא יתכן בשום פנים בטולו (הוא, מו״נ ב׳ כ׳).

עי׳ ערך המנעה, המנעות.

ב׳) שלילה (Negation).

ומן הצד הזה ישתתפו תארי המניעות עם תארי החיוב (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ז). אבל הצד אשר יבדילו בו תארי המניעות מתארי החיוב כי תארי החיוב וכו׳ ותארי המניעות לא יורונו דבר מן העצם המבוקש מהו (שם).

עי׳ ערך איון, בעור, מֹנֶעַ ב׳ שלילה.

מֹנֶעַ, א׳) כמו מניעה (Hindernis).

והחומרים הם המונעים והמטרידים מהשיג המוחשות והמושכלות (אמונה רמה ב׳ ב׳ ג׳). וכל אלה המונעים אשר ימנעו את האדם משלימותו האחרון (מו״נ, פתיחה). אבל אפשר שישאר [האדם המוכן לשלמות] על חסרונו, אם למונעים, אם למעוט למוד וכו׳ (שם א׳ ל״ד). כי המונעים מן השלמות רבים והמטרידים ממנה רבים (שם). אמנם יפעל הפועל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת לפי המונעים או המביאים המתחדשים לו בו, ויחייבו לו המונעים ביטול פעולת מה שירצהו (שם ב׳ י״ד). להֲעָלות המביאים והמתחדשים והמונעים בחוקו יתעלה (שם ב׳ י״ח). הנה כבר התבאר כי המתחדשים ישַׁנו הרצון, והמונעים יעמדו כנגד הרצון (שם). ואסיר ממך המעיקים והמונעים כולם (פי׳ המשניות לרמב״ם, פרק חלק).

עי׳ ערך חֹשֶךְ, מטריד, מסטין, מעיק, מעצור.

ב׳) שולל, שלילי (negativ).

דע כי ספור הבורא יתברך בשמות המונעים הוא ספור אמתי (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ז). ואני צריך לבאר לך תחלה, איך הם המונעים (ר״ש ן׳ בן תבון מתרגם: השוללים) מדות הבורא על צד אחד ובאיזה ענין יבדלו ממדות השמות המחייבים (שם).

מְנַעְנֵעַ, מניע (movens).

שכל דבר שמטבעו לרדת ויעלה בהכרח שום מנענע שיניעהו לצד מעלה, צריך בהכרח שישוב אל נקודתו ומרכזו הטבעי וכו׳ (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל). והיא (הנפש) מנענעת את גופנו זה המורגש לנו (שם). והוא (הקב״ה) מנענע כל בעלי חיים, וממנו חיים ומתנענעים (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה; עי׳ אוצר נחמד ג׳ ע״ב).

מְנֻעְנָע = מתנועע (sich bewegend).

וגבול המנוענע שלא ישרת שתי עתות במקום אחד, אלא יעתק אל מקום אחר (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳).

עי׳ ערך זיזה, נידה, נענוע, רחישה.

מְנַצֵּחַ, נצוחי, בעל חכמת הנצוח (Dialektiker).

השכל שמשיבין אותו המנצחים על לשונותם (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי; ועי״ש להלן: השכל שמשיבים אותו המדברים על לשונותם).

מְנֻצָּח, בהוראת נופל מפלוני, חסר ממנו (unterlegen).

מן המוסר וכו׳ שלא יתראה עליו ביתרון שלמותו או ביתרון כחו, אבל יֵרָאה שהוא מנוצח לו ולואה כמוהו (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳).

מְסַבֵּ, מאמר המצב (Kategorie der Lage, situm esse, κεῖσθαι).

עי׳ רמש״ש, אלפראבי ז׳; ועי׳ ערך הנחה, יושב, ישיבה, מאמר, מצב, נציב, תשומה.

מְסִבָּה, א׳) סבוב, וביחוד הקפת גרמי השמים (Kreisen der Gestirne).

גלגל ומסבה עצומה ורבה (כתר מלכות לרשב״ג). בהקיפך על גלגל שבתי גלגל שמיני במסבתו (שם). שיש להם מסבה וחזרה על דרך רחוקה (ס׳ העבור לראב״ח, ג׳ א׳). לשון מסיבה והקפה (רש״י לשמות ל״ד כ״ב). ובהתפרדות הרחיים במסבתם (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה י״ב; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: ובהתפוצץ הרכב בעת הסבוב). שע״י מסיבת השמים וכו׳ היום והלילה ניכרים ונבדלים זה מזה (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב׳ י״ז). המסיבה היומית (שם). המסבה המערבית (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳).

ב׳) עגולה (Kreis).

וכולה (הארץ) כנקודה על המסבה אשר עליה נתונה, ואף כי המסבה העליונה (הקדמת ראב״ע לפרושו עה״ת). ודומה לנקודת המסבה שהיא אחת מצד מה שאינה מתחלקת, והיא הרבה מצד קצות הקוים היוצאים ממנה אל המסבה (רש״ט פלקירא, ס׳ הנפש י״ב). או שהשמש איננה מסיבה (תרגום רש״ט פלקירא למו״נ א׳ ל״ה, מורה המורה כ״א; בהעתקת ר״י אלחריזי: כי אין השמש עגול. *) זה הכדור וזו המסבה (מורה המורה לרש״ט פלקירא, ל״ז).

ג׳) מסבות הזמן: חליפותיו ומקריו (Zeitumstände, Zeitläufte).

הזמן רב מסבות, יַהֲפֹך לבקרים (ר׳ יהודה הלוי, יש ארוכה). לדעת תהפוכות הזמן ותולדותיו וכו׳, תוצאותיו ומסבותיו (הקדמת צרי היגון לרש״ט פלקירא).

ד׳) כמו סבה (Ursache).

והוא התואנה לכל המאונה והמסיבה לכל המסובב (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם עמ׳ ע״ב). וכל מסבות חזק ורפה תבין מהלוך לשון הקודש ומן המקראות (רבנו תם בהכרעתו על תשובות תלמידי דונש).

עי׳ ערך סבה, נסבה, עלה.

מְסוֹבֵב, כמו סובב (kreisend).

כולם (הכדורים) מתנועעים תנועה מסובבת (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״א; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: תנועה סבובית).

מְסוֹבָב, מְסֻבָּב, נרדף עם עלול (Wirkung, Folge).

והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשלו, כאשר אתה רואה אותם (כוזרי א׳ א׳). יתקיימו סבותיו, כלומר מסובביו (מו״נ א׳ י״ג). הנה נאמר בסבה שהיא יותר קדומה מן המסובב (מלות ההגיון י״ב). סבה ומסובב כענין עלה ועלול, שמות נרדפים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). כל הסבה הראשונה היא תמיד שופעת על מסובביה (תגמולי הנפש; עי׳ רמש״ש, אלפראבי קי״ד).

מְסֻגָּל, א׳) מיוחד לדבר אחד (eigentümlich).

ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה

*) מהערת ש. שייאר להעתקת חריזי (עמ׳ ל״ז) נראה שהוא מפרש מלת מסבה בהוראת בינוני פועל (סובבת), והנכון שגם כונת פלקירא היא: „שהשמש איננה עגולה“.

עצם מסוגל (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). ועל כן כשירצה האדם לתאר דבר בענין מהענינים שהוא מיוחד לו, יאמר שזה הדבר מסוגל לו וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ג׳). כי יש מהמוחשים בעצם, והם המסוגלים בחוש יחוש, כגוון לראות והקול לשמע (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳).

ב׳) הדבר המוגדר בסגולתו, המורשם (das durch ein Merkmal beschriebene Ding).

ועל כן עמדה הסגולה במסוגל בו מקום הגבול במוגבל, לפי שהוא יסוב על המסוגל בו כאשר יסוב הגבול על מוגבלו (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ל״ג).

ע׳ ערך מֻגדר, מֻרשם.

ג׳) מסומן, מבורר, פרטי (bestimmt, deutlich; das Besondere).

מצוי בספרות הקראים, גם בתמונת מֻסגל.

שני הקולות וכו׳ המוסגלים בשני עתים, ימחל היותם בעת אחת (בראשית רבה לישועה בן יהודה, כת״י, דף ע״ז). שתי חתיכות מן השחור מוסגלים בשתי חנייות (שם). דבר שהוא כלל מאופן ומוסגל מאופן = כלל מצד האחד ופרט מצד השני (אשכול הכופר ק״ע א׳).

מְסֻדָּר, א׳) מתוקן; שקול, משוער, מאֻזן (geordnet; proportioniert).

ותבקש עוד: מה תכלית מניעת הזק קצתם מקצתם? ותענה: להתמיד מציאותם מסודר (מו״נ א׳ ס״ט). זאת העמידה הגשמית וכו׳ אשר לא תשלם מסודרת אלא בקבוץ המדיני (שם ג׳ כ״ז). כשייעד על הטוב המסודר מפאת ההשגחה האישית (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳ ב׳). כי כל איש איבריו מסודרים וערוכים ברוב בני אדם (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ מ״ח).

ב׳) שקול ע״ד השיר (metrisch geformt).

ומי שזה כונתו, מבלי ספק שהוא דוחה המסודר, כי המסודר לא יתכן לאמרו אלא על דרך אחת (נוסח בכוזרי ב׳ ע״ב).

ע׳ ערך מחובר.

מַסְטִין, מעיק, מונע (Widerstand, Hindernis).

מסטיני התנועה (ברוך לינדוי, ראשית למודים).

ע׳ ערך חֹשֶךְ, מטריד, מֹנע, מעיק, מעצור.

מְסִיכָה, כמו מֶסֶךְ, מֶזֶג (Mischung, Temperament).

ומסיכות ארבעה מוסדי הגוף למחלקותם (אסף הרופא קכ״ב). עם תכונות מסיכות ארבעת ריבעי הגוף ליסודיו (שם קל״ט וק״ם).

עי׳ ערך ממסך.

מְסֻיָּם, קבוע, ידוע, מבורר (bestimmt, genau bezeichnet).

שדה המסוימת במצריה (ב״ב נ״ד). מה איים הללו מסויימים בים (ב״ר מ״ד). האיש המסויים באנשים (תנחומא וישב). צורות ידועות ושעורים מסויימים (מו״נ א׳ ע״ג). וכאלו הם דברים שיש להם התחלה מסויימת (שם א׳ ע״ד).

מֶסֶךְ, בנגוד אל מזג, ערוב יסודות אחדים על דרך ארעי (vorübergehende Mischung einzelner Elemente).

וקצתם (החלומות) מפני המֶסֶךְ הגובר על המזג *) (אמונות ודעות, הקדמה). תחפוץ לשנות את המסכים, תן נא אליהם כל ההפכים (תרגום חרוזי ן׳ סינא לשלמה רופא, כת״י).

עי׳ ערך מזג.

מָסָךְ, בהשאלה: החומר וכדומה החוצץ ומאפיל בעד הענינים הרוחניים (Scheidewand, Schleier u. ä.).

כי אורו ית׳ עובר בכל מה שתחת גלגל הירח וכו׳, לא יבדילוהו הגופים הגסים והמסכים (פי׳ ספר יצירה לסהל בן תמים). ונכלל (משה) במעלת המלאכים, לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו (פי׳ המשניות לרמב״ם, סנהדרין י׳, היסוד הז׳). אינו מאיר לנו לא מפני שכבה, אלא מפני המסך המאפיל (ס׳ מוסר לר״י ן׳ עקנין, ב׳ ט״ז). וַתתן בטבע מדעינו אלו המסכים והמניעות (בחינת עולם י״ג). השבח לאל משפיע האורות וכו׳ ומגלה הסודות ומסיר המסכים (משכית אאורות לאלגזאלי, כת״י; עי׳ רמש״ש שמ״ז).

עי׳ ערך מחיצה.

---

*) מזג — die habituelle Mischung der 4 Elemente, durch welche der individuelle Charakter des menschlichen Organismus bestimmt wird, also das Temperament (הערת בלוך שם).

מַסְכִּים׳ א׳) מתאים (übereinstimmend; entsprechend).

ויש מהם מ ס כ י מ י ם בחומר (כמו אדם וחמור) ומתחלפים בצורה׳ ומהם מתחלפים בחומר (כמו האדם והגלגל) ו מ ס כ י מ י ם בצורה (עולם קטן א׳ ב׳). זאת התנועה הסבובית שהיא מ ס כ מ ת לטבע הגלגלים (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ד).

ב׳) המחליט דבר וגומרו בלבו (der einen Entschluß faßt).

ש ה מ ס כ י ם לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה (מו״נ א׳ י״ב).

מֻסְכָּל׳ בלתי ידוע או בלתי מובן (unbekannt, unverständlich).

וזה ענין שאעפ״י שהוא עמוק׳ איננו מ ו ס כ ל אצל כל האנשים (אמונה רמה א׳ ב׳). וכמו שעצמותו מ ו ס כ ל ת אצלנו (שם). אמנם המצוות שהם מ ו ס כ ל ו ת הסבות (=שסבתן בלתי ידועה) מדרגתם מן הדת מדרגה חלושה מאד (שם ג׳). כי היה פועל ההקש במה שהוא הקש לבאר ה מ ו ס כ ל בידוע (כל מלאכת הגיון י״ג). שיהיה המושכל לאחד מן האנשים מ ו ס כ ל לאחר (מלחמות השם א׳ ס׳).

עי׳ ערך ס כ ל.

מֻסְכָּם׳ א׳) כמו מ ס כ י ם (übereinstimmend).

יש מן הדברים שהם מ ו ס כ מ י ם בחומר וצורה [פי׳ שני אישים ממין אחד] (עולם קטן א׳ ב׳). שהנפש החכמה מ ו ס כ מ ת עם השכל בחומר (שם ב׳ ב׳).

ב׳) בנגוד ל ט ב ע י׳ מה שיסודו בהסכמת ב״א (konventionell, herkömmlich).

אבל הם (הלשונות) חדשות׳ מ ו ס כ ם עליהם (כוזרי א׳ נ״ד). הענין ה מ ו ס כ ם עליו אצל המון העם (מו״נ א׳ ס״ו). גזרה מ ו ס כ ם עליה מאריסטו ומכל מי שנתפלסף (שם ב׳ כ״ב). ובהם ג״כ קצת שמות שמוסכמים עליהם בחכמה הטבעית והאלהית והמדינית (מלות ההגיון י״ד) מ ו ס כ מ ו ת = מפורסמות (אברהם אבואלעפיה׳ שבעה נתיבות ס״ו).

עי׳ ערך ה נ ה ג י׳ ה נ ח י׳ ה ס כ מ י׳ מ ו שָׂ ם׳ מ נ ה ג י׳ מ פֻ ר ס ם׳ מ קֻ ב ל׳ נ מ ו ס י.

ג׳) שם מוסכם, או השם הנאמר בהסכמה: שם עצם כללי, שם הנאמר על דברים רבים הדומים זל״ז בעצמותם (Gattungsname, nomen appelativum).

והשמות המשותפים יחָלקו לששה חלקים, מהם משותפים שתוף גמור, ומהם מוסכמים וכו׳ (מלות ההגיון י״ג). שם מוסכם — כל שם שהסכימו בו ההמון ואין בו טעם רק הסכמת ההמון (הערת אחיטוב הרופא למלות ההגיון).

עי׳ ערך הסכמה, הסכמי, הסתפק, השתתפות, מסופק, תאום.

מַסְלוּל, א׳) מסלה, ביחוד מסלת הגרמים השמימיים (Bahn der Himmelskörper).

ותגרע מקום גובה השמש ממקום השמש האמצעי, והנשאר הוא הנקרא מסלול השמש (רמב״ם, קדוש החודש י״ג א׳). הירח שני מהלכים אמצעיים יש לו וכו׳, ומהלכו האמצעי באותו הגלגל הקטן נקרא אמצע המסלול (שם י״ד א׳). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע״י המהלך האמצעי, הוא שאקרא אותו מסלול החמה (ר״י ישראלי, יסוד עולם ג׳ א׳).

עי׳ ערך מהלך, מסבה, מעגל, מרוצה.

ב׳) בהוראת מרכז (Mittelpunkt).

גלגל יוצא מסלול או מרכז (עיון הכוכבים, כת״י; עי׳ רמש״ש תרל״ב).

עי׳ ערך מוצק, מרכז, נקודה, עמוד ציר.

מְסֻמָּךְ, מִסְמָךְ, מאמר המצטרף (die 4. Kategorie: πρός τι, relatio).

וחבר ומִסמך (שיר היחוד ה׳). קאטיגורס המוסמך (פי׳ רס״ג לס׳ היצירה, כת״י; עי׳ רמש״ש ת״א).

עי׳ ערך מאמר (בהערה), הצטרפות, חבר, טפל, טפול, יחס, מצטרף, צרוף.

מַסְמֵר, במשמעות קוטב (Pol).

והגלגלים ההם כולם על מסמרים אחרים (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י״ב; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: על קטבים אחרים). מסמרים — הם שתי נקודות על

שני צדי כל העיגול, וכשיסוב הוא נשען עליהם שלא יזוז ולא יפול (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות).

מַסְפִּיק, מה שיש בו די ואין צריך לזולתו; מה שיש בו הספקה (genügend; befriedigend).

ויהיה ענינו אשר די, הכונה בזה שהוא לא יצטרך במציאות מה שהמציא וכו׳ לזולתו, אבל מציאותו יתעלה מ ס פ ק ת בו (מו״נ א׳ ס״ג). כח יחייב הערוב וההרכבה, ואין ספק שזה מ ס פ י ק בהרכבת המחצבים (שם א׳ ע״ב). החמישי הקדימה בסבה, והוא שיהיו שני דברים מ ס פ י ק י ם במציאות ולא ימצא האחד בלתי האחר וכו׳ (מלות ההגיון י״ב). שהמאמר ה מ ס פ י ק אם שיהיה נותן הספקה לאחד מבני אדם, או לעדת בני אדם, או לרוב ב״א (באור אבן רשד לס׳ ההלצה).

ע׳ ערך ד י ו ת, ה ס פ ק ה, מְ עָ שָּׂ ר.

מ ס פ י ק ב ע צ מ ו ת ו = sich selbst genug.

דמיון זה שיהיה מבוקשנו אם הנפש מ ס פ ק ת בפעולתה ב ע צ מ ו ת ה בלתי האברים הגופיים (כל מלאכת הגיון כ״ז).

מספיק מן... (ע״ד הערבית) = מה שיש בו די עד שאין צורך ב... (überflüssig, entbehrlich machend).

ואם אמרם חי מ ס פ י ק להם מיכול, ואמרם חכם מ ס פ י ק להם משומע ורואה, ג״כ אמרם חכם מ ס פ י ק להם מחי, כי אין חכם בלתי חי (אמונות ודעות ב׳ ה׳).

הקדמות (או ראיות) מ ס פ י ק ו ת=הוכחות ע״ד ההלצה (rhetorische Prämissen oder Argumente).

מפני שלא הבאתי בו אלא הראיות ה מ ס פ י ק ו ת אשר תתיישב הדעת עליהן וכו׳, וכמו שאמר הפילוסוף: אין ראוי שנבקש בהשגת כל מחקר המצאה שהיא על דרך המופת וכו׳ ולא שנבקש בחכמת השמוש הדבר ה מ ס פ י ק (חו״ה, הקדמה). והשלישי ההקש ההגדי או הספורי, והוא שהקדמותיו מ ס פ י ק ו ת, כלומר שיספיק להמון אמתתם עד שיאמין בהם, והם למטה מן המפורסמות, כ״ש מן המופתיות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך מאמר הגדי).

ע׳ ערך מ ל א כ ה.

מְסֻפָּק׳ א׳) מה שיש בו ספק (zweifelhaft, fragwürdig).

הנה אם כן האמונה מ ס ו פ ק האמת בה (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ב׳ ד׳ ה׳)׳

ב׳) שם מ ס ו פ ק׳ שהונח לנושאים שונים הדומים זל״ז רק בתכונות מקריות (amphibolisches Nomen).

מהשמות ההם שמות משתתפים וכו׳ ומהם מ ס ו פ ק י ם׳ פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה׳ ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (מו״נ׳ פתיחה)׳ והשמות המשותפים יחלקו לששה חלקים: מהם משותפים שתוף גמור׳ ומהם מוסכמים׳ ומהם מ ס ו פ ק י ם וכו׳ (מלות ההגיון י״ג)׳ ואולם השם ה מ ס ו פ ק הוא אשר נאמר על שתי עצמיות או יותר בעבור ענין־מה השתתפו בו׳ ואין הענין ההוא מעמיד לאמתות כל אחד מהם׳ דמיון זה השם א ד ם הנאמר על ראובן החי המדבר׳ ועל איש אשר מת׳ ועל צורת אדם נעשה מן העץ או מן האבן או במין מטיט הצרור (שם)׳ שם מ ס ו פ ק — זה משותף ג״כ׳ ואולם שתופו מצד ספוק׳ כלומר שהיה שם ראשון לאחד הדברים׳ והקורא הדבר האחר בשם ההוא ידמה לו ששני הדברים הם ממין אחד (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)׳

עי׳ ערך ה ס כ מ ה׳ ה ס ת פ ק׳ ה ש ת ת פ ו ת׳ מ ו ס כ ם׳ ש ת ו ף׳ ת א ו ם׳

מִסְפָּר׳ א׳) נרדף עם ח ש ב ו ן׳ מ נ י ן (Zahl).

מפני שאם יוסיף על אחד יפול עליו ה מ ס פ ר ויכנס תחת חקי הגשמים (אמונות ודעות ב׳ ב׳)׳ כי האחד הוא מן ה מ ס פ ר והוא עיקר ה מ ס פ ר ואינו מספר (ראב״ח׳ יסודי התבונה ומגדל האמונה׳ כת״י)׳ ו ה מ ס פ ר המנוי במספר אחר וכו׳ כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה׳ והוא הנקרא מ ס פ ר ש ט ו ח׳ ו ה מ ס פ ר ה מ ר ו ב ע הוא ה מ ס פ ר הנקבץ מכפל מ ס פ ר כ מ ס פ ר אחדות הנמצאים בו׳ ו ה מ ס פ ר הראשון נקרא גדר המרובע וכו׳ ו ה מ ס פ ר ה מ ע ו ק ב וכו׳ הוא ה מ ס פ ר הנקבץ מכפל מ ס פ ר המרובע במנין גדרו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ א׳ כ״ב — כ״ד)׳ והכמות מ ס פ ר׳ וסוד ה מ ס פ ר איננו כ״א בעשרה (כוזרי ד׳ כ״ה)׳ האחד יספור כל מ ס פ ר וכו׳ וכל מ ס פ ר בכחו והוא בכל מ ס פ ר במעשה וכו׳ וכל מ ס פ ר הוה בעבורו וכו׳ וכל מ ס פ ר מתחדש׳ והוא סבת כל מ ס פ ר וכו׳ ואינו מ ס פ ר (ס׳ האחד לראב״ע)׳ הכמה ימצא בקו וכו׳ בשטח וכו׳ ובגשם וכו׳ וימצא בזמן וכו׳ וימצא ב מ ס פ ר׳

והוא לבדו הכמה המתחלק (אמונה רמה א׳ א׳). ומאלה החמשה הזמן והמספר הם כמה בעצמם (שם). כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות ההגיון י״א).

חכמת המספר: חכמת המנין המפשטת = abstrakte Arithmetik; חכמי המספר = Mathematiker.

העמוד הראשון מפרש חכמת המנין, והחכמה הזאת נקראת בלשון יון ארתמטיקא וכו׳ וקורין לחלק הזה חכמת המספר (ראב״ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה; ע״ש ע״ד ההבדל שבין חכמת המספר ובין חכמת החשבון).

בדקדוק: מספר השם = Numerus; שם המספר = Zahlwort.

מספר אלם, חרש, שוטה — —	Irrationalzahl
„ בלתי מוגדר (ס׳ השם לראב״ע, אור נגה י״ד)	„
„ זוג ואינו זוג *)	gerade und ungerade Zahl
„ יסודי — — — —	Grundzahl, cardinale
„ כללי — — — —	allgemeines Zahlwort
„ מיעד, מצמצם — — „	bestimmtes
„ מדבר, מדובר, מוגדר —	rationale Zahl
„ מֻנָּח (מעשה חושב לרלב״ג) —	gegebene Zahl
„ מעוקב — — — — — —	Kubikzahl
„ מרובע — — — — — —	Quadratzahl
„ משוטח, שטוח, מושטח — —	Flächenzahl
„ נפרד — — — — —	ungerade Zahl
„ סדורי — — —	Ordnungszahl, ordinale
מספרים נאהבים (ע״ד הערבית) —	befreundete Zahlen
„ נמשכים (מעשה חושב לרלב״ג)— —	Zahlenreihe

עי׳ ערך חשבון, כמה, מנין, סָפַר.

ב׳) כמו ספור, תואר (Attribut, Qualifikation)

ששמים אותו מספר ומסופר **) (עולם קטן ג׳).

*) אמונה רמה א׳ א׳, הוצ׳ וייל עמ׳ ו׳: ״המספר הסוג יתוסף עליו נפרד ויהיה נפרד״, וצ״ל המספר הזוג.

**) דוד קויפמן מתרגם: „sie machen ihn zu einer Qualifikation und einem Qualifizierbaren"

מְסַפֵּר, מתָאר (der Qualifizierende).

והרבוי הנמצא במדות הבורא יתעלה איננו מצד עצם כבודו, רק מצד קוצר כח מליצת המספר מהשיג ענינו במלה אחת שתורה עליו (חו"ה, היחוד י').

עי' הערך הסמוך וערך ספור.

מְסֻפָּר, א') כמו נשוא; מתואר (Prädikat; der oder das Qualifizierte).

ששמים אותו מספר ומסופר (עולם קטן ג'). וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו וכו', ר"ל הנושא והנשוא יחד, יקרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א'). וכל ספור שיסופר החי צריך לבקש על איזה פנים יסופר המסופר (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ע"ה).

ב') נרדף עם מקובל (Überlieferung).

והמסופר הצודק המקובל כבר אֻמת אצלנו היעודים (כוזרי ה' י"ד).

מִסְפָּרִי, א') מה שמתיחס אל המספר.

ומספר האחד הוא אמצעי, כי ממנו נכפלו כל המספרים והוא אינו מספרי (סהל בן תמים, ספר יצירה א'). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה' י"ב). כי מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (שם ה' י"ח). והאחד המספרי הוא אחד בעצמו (רמב"ע, ערוגת הבושם). היחסים המספריים (אמונה רמה ד' ג'). שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי (רלב"ג, מעשה חושב ה'). כי האחד הפשוט אשר איננו רבוי מספרי וצוריי ימציא ויסובב כל רבוי מספר וצורה (ר"א אירירה, שער השמים ד' ה').

ב') חכם בחכמת המספר (Arithmetiker).

המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד וכו', וכן המספרי יעיין ביחס הכפל (כל מלאכת הגיון, מופת). ר"א היה תוכן ומספרי (ספר יוחסין, ערך ר"א בן חסמא). ארקימידוס וכו' תוכן מופלג, מספרי ומהנדסיי (הקדמת נחמד ונעים לר"ד גנז).

מַסְקָנָה, כמו תולדה; מה שיוצא מתוך החקירה או המשא ומתן (Schlußfolgerung, conclusio; Ergebnis).

אשר שאלתי מהם מ ס ק נ ת הדברים, ואין גם אחד שידע להשיב (שבט יהודה ס״ד).

עי׳ ערך ד י ו ק, ה ר ד פ ה, י ו צ א, מ ו ל י ד, ר ד י פ ה, ת ו ל ד ה.

מְסֹרָג, בלתי־דבק, בלתי־רצוף (diskontinuierlich, unzusammenhängend, unterbrochen).

„רצוף שעשאו מ ס ו ר ג״.

עי׳ ערך סֵ ר ו ג.

מִסְתַּבֵּךְ, מסתעף, מתפשט (sich erstreckend).

הנה יורנו זה על שכח הגשם מ ס ת ב ך בגשם (אמונה רמה א׳ ד׳).

מִסְתָּעֵף, מתחלק לסעיפים רבים (sich verzweigend).

שכל המדעים בנוים על מה שהשגנו בחושינו וכו׳ ו מ ס ת ע פ י ם מהם (אמונות ודעות, הקדמה). שהאדם יעלה במדע מענין אל ענין אחר, מפני שהוא נולד משורש ו מ ס ת ע ף (שם ב׳, פתיחה). ועצב מ ס ת ע ף סעיפים ואחר לא יסתעף (מו״נ ב׳ י״ט).

עי׳ ערך ה ס ת ע פ ו ת, מ ת י ל ד.

מַעֲבָר, א׳) צנור, חלל, נקב שעובר בו דבר מה (Durchgang, Röhre, Kanal u. ä.).

אני תמיה ממי שעבר ב מ ע ב ר השתן והדם פעמים, היאך יתגאה ויגבה לבו (חו״ה, הכניעה ה׳). כל מי שהוא נקי ה מ ע ב ר י ם יתפשט החום הטבעי בכל אבריו (כל מלאכת הגיון י״ו). ולמה גשם נוזל עובר ב מ ע ב ר צר (שאלות הראב״ע י״ז—י״ח). אמנם אשר נרחיקהו ולא יתאמת המאמר בו כלל, הוא שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים ו מ ע ב ר י ם על מספרים ידועים וגדלים ידועים (אמונה רמה א׳ ו׳). ונותן לו הכח והיכולת דרך צנור או מ ע ב ר אחד (שער השמים לר״א אירירה, ח׳).

ב׳) כמו ה ע ב ר ה, הַשְּׁאָלָה (übertragener Sinn).

על צד ה מ ע ב ר = על דרך ההשאלה (אהרן בן אליהו, גן עדן, טומאה וטהרה י״ז). באמרו הנוגע כולל האמת ו ה מ ע ב ר (שם; עי׳ ס׳ המבחר לבראשית ו׳ ו׳, וע״ע אשכול הכופר א״ב קע״ב).

מַעֲבָרִי, מסגולת המעברי ההשאלה (uneigentlich, bildlich).

הזכיר (הכתוב) הדודה, שהיא שאר אמיתית, ואחר כן הזכיר אשת הדוד ששארותה הוא מ ע ב ר י (משה בשייצי הקראי, ס׳ עריות א׳).

מַעֲגִילִ, מַעֲגִילָה, א צ ט ו נ ה (Walze, Zylinder).

שפין את הסדקין ומעגילין אותן ב מ ע ג י ל ה (משנה מועד קטן א׳ י׳). הגבלת גוף הפריזמה ו ה מ ע ג י ל ה (הערת מו״ל חבור המשיחה והתשבורת לשער ד׳ קנ״ג). חשבון תשבורת ה מ ע ג י ל (שם, ד׳ קס״ב, בהערה).

עי׳ ערך א צ ט ו נ ה, מ צ ב ה, ע מ ו ד.

מַעְגָּל א׳) מהלך גרמי השמים ומסלולם (Bahn der Himmelskörper).

ויגלגל גלגל על מ ע ג ל י ו (ר״י הלוי, מי כמוך). מפני שהירח נלוז מעט ב מ ע ג ל ו (משנה תורה, קדוש החודש י״ז ג׳). וזאת המקצת וכו׳ היא הנקראת מ ע ג ל הירח (שם).

ב׳) בהוראת מחוגה (Zirkel).

אם תשים ראש ה מ ע ג ל הא׳ עד נקודת ה׳ וכו׳ (עין כל לרש״ט שפרוט, כ״י).

מְעֻגָּל, עגול, בתמונת עגולה (kreisrund).

ויכול תהיה תושבתו מ ע ו ג ל ת (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח ד׳ קס״ג). שטח משולש או מ ע ו ג ל (שם קס״ד א׳). לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מ ע ו ג ל י ם (עקרים, הקדמה).

מַעְגָּלָה, כמו מ ע ג י ל ה (ע״ש).

היה מעגל ב מ ע ג ל ה (מכילתא, משפטים ד׳).

מַעְדִן (מלה ערבית), דומם, מחצב, מוצא (עי׳ רמש״ש רל״ה, הערה תתקי״ב).

מְעוֹלָל, כמו ע ל ו ל, מ ס ו ב ב (Wirkung, Folge).

ואל תכניס עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדבור ומיני ההקשות ואופני הראיות ואיכות הלוך העלה עם ה מ ע ו ל ל (חו״ה, יחוד המעשה ה׳, ד״ה וכאשר מאבד סברו). והמקרה מ ע ו ל ל לגוף, הולך אחריו, נשוא עליו (כוזרי ה׳ י״ח). שכלם מ ע ו ל ל י ם בעלות (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳) כי משפט

העלה בהמצאה ובכל מקום שתהיה העלה גם יתחייב המעולל (שם פ׳).
עי׳ ערך מאֻנה.

מָעוֹן, א׳) שני המעונים: העולם הזה והעולם הבא.

וישתדל להוציא אהבת העוה״ז מלבו ולהגביר אהבת העוה״ב עליה, בהסתכלו באחרית שני העולמים ומה שיהיה סוף ענינו בשני המעונים (חו״ה, חשבון הנפש א׳, ד״ה והחמשה ועשרים; ומצוי עוד בחו״ה).

ב׳) מעון, מעונה, כמו מקום: כנוי לאלהים (Bezeichnung Gottes).

מעון אשר הכל בידו, וחפצו עושה בכל יצוריו (ראב״ע, שיר אבי הבן).
ראש דברי במה אקדם מעונה (רמב״ע, פתיחת ערוגת החכמה ופרדס המזמה).

ג׳) תקון המעון = הנהגת הבית (כוזרי א׳ ל״ה).

מְעוֹפֵף, בעל כנף (geflügeltes Wesen).

המעופף והשוחה והזוחל וההולך על ארבע (חו״ה, הבחינה ד׳).
יתחלק בהם הסוג חלוקה ראשונה, כמו חלוקת החי אל ההולך והמעופף ואל השוחה (כל מלאכת הגיון ד׳). *) כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות, כי לא יהיה אלא למעופף, ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות כי יש מעופף יעופפהו הרוח (אמונה רמה א׳ א׳, ההצטרפות).
התנועה המעופפת (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ח; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: תנועת העופפות).

מְעוֹרֵר, מעוררים, א׳) כמו מביאים (ע״ש).

כי הפועל יפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת, כפי המונעים או המעוררים המתחדשים לו בו (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ט״ו). בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא ית׳ (שם, ב׳ י״ט). הבחנה י״ב — המעורר, והוא מה שמעורר את הפועל ברצון שיפעל (דרך תבונות לרמח״ל, י״א).

ב׳) המעורר = הכח המתאוה (Begehrungsvermögen).

והמעוררת היא אשר בה יהיה ההתעוררות האנושית כשיבקש

---

*) השוֶה: כל שלשת בעלי חיים, שהם השטין במים והפורח באויר וההולך על פני הארץ (הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ד׳:).

הדבר או שיברח ממנו, או שיתאוהו או שימאסהו, או שיקריבהו או שירחיקהו (התחלות הנמצאים לאלפראבי).

עי׳ ערך מתעורר.

ג׳) כמו משפיע, מניע, מוציא אל הפועל.

וזה והדומה לו (ידיעת המושכלות הראשונות) הערה, וכל הערה מן מעורר, א״כ בכאן מעורר (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). כמו שאמרנו שלנפשות האנושיות מעורר, כי זה המעורר יתחיב בו בהכרח שלא יתנועע וכו׳ (שם).

עי׳ ערך מניע.

מְעֻוָּת, במשמעות בלתי־ישר (indirekt).

מולידים ישרים ומעוותים = direkte und indirekte Schlüsse (תקון הפילוסופים לר״י אלבלג; עי׳ רמש״ש ש״ה).

עי׳ ערך מוליד, עקיפה, סרך.

מְעַטִּי, א׳) בנגוד לשלם: השעור החסר (gering, unvollkommen).

ולזה היה שנחשוק יותר ההשגה המעטיית אשר אפשר לנו בדברים הנכבדים מההשגה השלמה אשר לנו במה שלמטה מהם (מלחמות השם, הקדמה). לפי מה שהתבאר מזה השעור המעטי אשר נודע לנו ממלאכת המשפט (שם ב׳ ב׳). שיהיה זמן הגלות הזה מעטי בהקש אל זמן גלות בבל (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ג׳ ח׳ ב׳). החלק המעטי ממנו (ר״י אברבנאל, הקדמה לפי׳ שמואל א׳).

ב׳) מה שיקרה לעתים רחוקות (selten).

ואפשר שימצא דבר מתחדש מהזדמן כמו האצבע הששי, וזה מעטי (מורה המורה לרש״ט פלקירא, קי״ח). ומהצד שהוא (הקרי וההזדמן) מוגבל ומסודר הוא מאדיי וכו׳ ואולם כשנעיין בו מן הצד אשר הוא בלתי מוגבל וכו׳ הנה הוא מעטיי (מלחמות השם ב׳ ב׳). שהדברים כולם הם בטבע ויתחלקו למאדיי ולמעטיי (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, י׳ ג׳).

עי׳ ערך מאדי, רַבִּי.

מַעְיָן, כנוי להחומר הקדמון (Urstoff, ὕλη πρώτη).

היסוד הפשוט והמעין והממש והאבן הקדומה (פי׳ רס״ג לס׳ היצירה, כת״י, תרגום משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ז, הערה תקל״ג).

עי׳ ערך אב׳ אבן׳ אם׳ היולי׳ חֹמר׳ יסוד׳ ממש׳ עִקר׳ שרש׳ תעלה׳

מְעַיֵּן׳ נרדף עם **מתבונן**׳ **חושב**׳ **חוקר** (Beobachter, Denker, Forscher, Theoretiker).

נמצא בכל אומה כת **מעיינת** מבני אדם (מו״נ א׳ ל״א). ותפול המחלוקת בין **המעיינים** ויתחדשו הספקות (שם). אין התנצלות א״כ למי שלא יקבל מן המאמתים **המעיינים** אם יהיה מקצר מן העיון (שם א׳ ל״ו). וכל אלו נודעים **למעיינים** עפ״י הקדמות רבות צודקות (רוח חן ג׳). ובזה נחלקו אלו **המעיינים** (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ ד׳). כמו שחשבו אנשים **מהמעיינים** (ר״י אברבנאל׳ בראשית).

מְעֻיָּן׳ א׳) שָׁקוּל עין בעין׳ מְאֻזָּן (im Gleichgewicht befindlich, gleichmäßig u. ä.).

כף מאזנים **מעויין** עוונות (ילקוט שמות; השוה מעיין׳ בנגוד למכריע׳ ב״ב פ״ט).

ב׳) בנגוד **למֻפשט**: הדבר המוחש׳ הנראה לעין׳ המיוחד בתארו (konkret, augenfällig, von bestimmter Beschaffenheit).

כי אין במעשה האל ית׳ וית׳ קיום לדבר מן הדברים בלתי **מעויין** ורמוז אליו׳ עד שנאמר שהוא ית׳ ברא דבר שיהיה בלתי נודע המהות׳ והדברים אמנם הם מה שהם בצורותיהם המיוחדות האישיות׳ ולא עוד אלא שג״כ **מעויינים** ורמוז אליהם במקריהם וכו׳ ולזה לא יהיה רֵק החומר לעולם מהצורה׳ ואין לסוג מציאות ולא למין׳ כ״א לאישים (אמונה רמה א׳ ב׳). שאין במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא והוא בלתי **מעויין**׳ א״כ החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה׳ ואיננו דבר **מעויין**׳ אך הוא דבר אפשר שיהיה ממנו כל גשם (שם). מקום הוא השטח **המעויין** מהגרם המקיף׳ הממשש לשטח המקומם (ס׳ הגדרים). ואלו המקרים הם המקרים הבלתי מיוחדים בסוג **המעויין** בהם (כל מלאכת הגיון ל״ד; וע״ש להלן: לפי יחסו אל הסוג המובט בו). כי לא תחנה הנפש לאי זה חומר שיזדמן׳ רק לחומר **מעוין** (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פ״ח). ועל כן המציא השם ית׳ את העולם בעת שרצה וכו׳ בעת **המעוין**׳ אחרי חכמתו׳ לא לצורך אליו (שם פ״ט).

עי׳ ערך מֻבָּט׳ רמוז׳

ג׳) בהנדסה: מרובע שצלעותיו שוות וזויותיו שתים חדות ושתים מרווחות (Rhombus), [מרובע] דומה למעוין: מרובע שצלעי ארכו וצלעי רחבו מקבילות ואין זויותיו נצבות, וארכו עודף על רחבו (Rhomboid).

מרובע מעויין, והוא אשר כל צלעותיו שוות ואין זויותיו נצבות (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ י״ט). ויש מהן (מהצורות ההנדסיות) המעוין, והוא שצלעיו שוין ואין זויותיו נצבות (מדרש החכמה, כת״י). מרובע דומה למעוין, והוא אשר צלעי ארכו נכוחיות ושוות וצלעי רחבו נכוחיות ושוות ואין זויותיו נצבות וארכו עודף על רחבו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, שם).

מְעִיק, נרדף עם מונע (Widerstand, Hindernis).

או מעיקים יעיקו מתנועה הכרחית, עד שכאשר יסתלקו תהיה התנועה (אמונה רמה א׳ ח׳). ואם יעיק מעיק מחוץ מהגיע זה המזג, לא יהיה שפע זאת הצורה או כחותיה על השלמות (שם ב׳ ו׳ ב׳). ואסיר ממך המעיקים והמונעים כולם (פי׳ המשניות לרמב״ם, פרק חלק). המונע את הפעולה נקרא מעיק. (הירץ אולמאן, חכמת השרשים קנ״ד).

עי׳ ערך חֹשֶׁךְ, מטריד מֹנֵעַ, מסטין, מעיק, מעצור.

מַעֲלָה, א׳) נרדף עם מדה (ע״ש): מדה טובה, כושר, שלמות המעשה (Tugend, virtus, ἀρετή, ἕξις).

והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות (כוזרי א׳ א׳). והיושר אם כן הוא ראש המעלות כלם בשלות (אמונה רמה ג׳). כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות (מו״נ א׳ ל״ד). פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחכמות או לקנות מעלות שכליות, או לקנות מעלות מדות (שם ג׳ נ״ד). ולפי זה הבאור יהיה החכם וכו׳ נקרא חכם משני פנים: מצד מה שכללה התורה ממעלות השכליות, ומצד מה שכללה ממעלות המדות (שם). אמנם המעלות הם ב׳ מינים: מעלות המדות ומעלות השכליות, וכנגדם ב׳ מיני פחיתות (ח׳ פרקים ב׳). ומעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב׳ תכונות רעות, האחת מהן יתרה והאחת חסרה (שם ד׳). ודע שאלו המעלות והפחיתות אשר למדות לא יגיעו ולא יתישבו בנפש רק בכפל הפעולות הבאות מן המדה ההיא פעמים רבות ובזמן

ארוך והרגילנו בהם וכו׳ (שם). והפילוסופים יתארו המדות במעלות ובפחיתויות, ותקראנה המדות החשובות מעלות המדות, והמדות המגונות פחיתות המדות וכו׳ וכן יתארו הדבור ג״כ — והוא ציור המושכלות — במעלות ובפחיתיות, ונאמר מעלות דבוריות ופחיתיות דבוריות (מלות ההגיון י״ד). מעלות הם התכונות הנפשיות אשר בהם יעשה האדם הדברים הטובים והפעולות היפות (ס׳ הגדרים). מעלות היצירית (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה א׳) = מעלות המדות. *) מעלה קצוית = מעלה תכליתית, מעלה אחרונה (עי׳ ס׳ המעלות לרש״ט פלקירא, ל״ח). אמנם כאשר חשב (סוקרטס) כי כל המעלות תבונות — חטא (ר״י סטנוב, ס׳ המדות לאריסטו).

מעלות המדות או מעלות מדותיות = ethische Tugenden, ἦθος, ἀρετὴ ἠθική; מעלות שכליות, דבריות, דבוריות, מדעיות = dianoetische Tugenden, ἀρετὴ διανοητική, αἰσθάνεσθαι.

עי׳ ערך חשיבות.

ב׳) נרדף עם מדרגה, גובה, גדולה, ערך, וכיו״ב (hohe Stufe, Grad, Rang, Vorzug u. ä.).

כשתשפל מעלת האיש יאמר ירד, וכשתגבה מעלתו בגדולה יאמר עלה (מו״נ א׳ י׳). וכאשר היינו המון האנשים למטה שבתחתיות במקום ובמעלת המציאה וכו׳ והוא יתעלה במעלה שבעליונים (שם). כי רם ונשא אין עניננו המובן ממנו עליונות מקום, אבל עליונות מעלה (שם א׳ כ׳). מעלת הצורה מהיסוד (= יחסה ומדרגתה) מעלת הנפש מהגוף ומעלת השכל מהנפש (מקור חיים לרשב״ג, ה׳).

עי׳ ערך מדרגה.

ג׳) מערכת מזל, חלק מחלקי גלגל המזלות; גם חלק מחלקי עגולי הארץ (Sternbild, Grad der Himmelskreise; Längen-und Breitengrad).

וחלקו המזל לשלשים מעלות וכו׳ והנה עלה מספר מעלות הגלגל ש״ס (ראב״ע, ס׳ המספר ב׳). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות, כל מזל ומזל שלשים מעלות (משנה תורה, קדוש החודש י״א ז׳). ויקחהו בהיות הַיָּרֵחַ במעלה הפלונית (מו״נ ג׳ ל״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: ושתהיה הלבנה במזל פלוני). כל החכמים הקדמונים הסכימו וחלקו קו הסובב על אמצע גלגל המזלות, וכמו״כ כל שער העגולים הגדולים העוברים

*) עי׳ רמש״ש ח׳ הערה נ״ג וש״ס, הערה חשנ״א, ומאמר מַלטר „Mediaeval Hebrew Terms for Nature" בס׳ היובל לכבוד הרמן כהן, עמ׳ רנ״ו.

נוכח מרכז הארץ, כל אחד ואחד מהם לשלש מאות וששים חלקים וקראו להם מ ע ל ו ת (נחמד ונעים לר״ד גנז, א׳ ל׳).

ד׳) בכלל: אחד מש״ס חלקי כל עגולה (Grad eines Kreises überhaupt).

והוי יודע שבעלי החכמות הסכימו לחלק במחשבה הקף כל עגולה וכו׳ לש״ס קשתות וכו׳ וקראו לכל קשת מהן מ ע ל ה וכו׳ (ברוך משקלוב, הקדמת עמודי השמים).

ה׳) מעלות חום וקור = Temperaturgrade (בספרות החדשה).

ו׳) בחכמת החשבון: מערכת מספר (Zahlenklasse).

ואלה יקראו האחדים שהם ב מ ע ל ה הראשונה וכו׳ ואם אין לו מספר באחדים ויש לו מספר ב מ ע ל ה השנית שהם העשרות וכו׳ (ראב״ע, הקדמת ס׳ המספר). כי המאתים מ ה מ ע ל ה השלישית שהם מאות וכו׳ ה מ ע ל ה הרביעית היא לאלף (שם א׳).

מַעֲלוֹתִי, כמו מ ד ו ת י (ע״ש): בעל מעלה וחשיבות.

הקדימה ה מ ע ל ו ת י ת (ס׳ פפנהיים, יריעת שלמה א׳ א׳).

מַעֲלִית, בנגוד ל ת ח ת י ת: ראש גוף הנדסי (Spitze eines Körpers).

כל גולם אשר מ ע ל י ת ו ותחתיתו, והם ראשו ותושבתו, שטחים ישרים ונכוחים זה לזה ושוים (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קכ״ג).

מַעֲמָד, א׳) התגלות האלהים לב״א (Offenbarungsakt).

מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכתב להם לוחות וזולת זה, הדין עמו שייחס עליכם דעת ההגשמה; וגם אתם אין להאשימכם, כי אין מדחה ל מ ע מ ד ו ת הגדולים הגלויים האלה (כוזרי א׳ פ״ח). מ ע מ ד הר סיני (שם א׳ צ״ז). ולפי זה הענין נאמר: וכל העם רואים את הקולות, אעפ״י ש ה מ ע מ ד ההוא היה מראה נבואה וכו׳ (ר״י אלהריזי מו״נ א׳ מ״ה: לפי דעת ש״י א״ר כך צריך לגרוס גם בהעתקת ר״ש ן׳ תבון שם). וזאת היא מדרגת הנביאים וכו׳ ישאל ויענה, ידבר וידובר עמו ב מ ע מ ד ההוא המקודש (מו״נ ג׳ נ״א). -ה מ ע מ ד הנבחר״ (מתן תורה), וכיו״ב.

ב׳) התמדה וקיום (Bestand, Dauer).

ואין לאחד מבעלי חיים מ ע מ ד בתוך האש (הציון הנפש לראב״ח).

והרצון הזה הנברא לפי דעת כולם, והיכולת הנבראת בו, וכן הפֹּעַל הנברא לפי דעת קצתם, כלם הם מקרים אין מעמד להם (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הו׳).

ג׳) גבול, תחום, ביחוד: מעמד שכלי, מעמד שכל = עמידה והפסקה לשכל, גבול ההכרה האנושית (Grenze der Erkenntnis).

והוצרך למעמד וגבול בכל זה (חו״ה, עבודת ה׳ ג׳, ד״ה והשני כי הערת השכל). וכבר ידע כל מעיין זך השכל וכו׳ שזאת השאלה, ר״ל קדמות העולם או חדושו, לא יגיעו אליה במופת חותך ושהיא מעמד שכלי (מו״נ א׳ ע״א; ר״י אלחריזי מתרגם: אבל הם מעמדות לשכל). דבר נסתר בטבעו ממין האדם עד שהוא לו מעמד שכל (רז״ה, פי׳ משלי ל׳ ד׳). חשב היותם מעמד שכל (עמנואל, מחברת י״ג).

ד׳) בהנדסה: כל אחד משני חלקי תושבת המשולש מתחלף־הצלעות שמצדי העמוד הנמשך אל ראש המשולש.

אנו צריכים בהוצאת העמוד במְשֻׁלָּשׁ הזה לדעת גבול מעמד העמוד מן התושבת, כי העמוד במְשֻׁלָּשׁ הזה אינו נופל על מחצית התושבת וכו׳ אבל במְשֻׁלָּשׁ הזה הוא נוטה בכל צלעיו ממחצית התושבת אל צד אחד, והצד הארוך מגבול מעמדו אנו קוראין לו מעמד הארוך, ומפני זה אנו צריכים תחלה להוציא וכו׳ ולדעת צד מעמד הארוך ומרחקו וצד המעמד הקצר ומרחקו וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳ ס״ד).

ה׳) מעמד הגלגל: העגול החמישי והששי מעגולי הארץ (עי׳ נחמד ונעים לר״ד גנז, ב׳ ל״ח).

מַעֲמִידִי, הענין המַקְיֵם עצמות דבר־מה (konstitutiv, wesentlich).

אבל נקרא בענינים הטבעיים צורה את הענין המעמיד להמין המיוחד בו, אשר אִלּוּ יכולת לסלקו מן הדבר ההוא, לא יהיה הדבר ההוא מאישי המין ההוא (מלות ההגיון ט׳). הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים, והוא מעמיד עצמות כל אחד מהם, נקראהו מין וכו׳; והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם, נקראהו סוג; והענין אשר בו יוּכּר ויִבָּדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו, ונקרא הבדל; וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד למין ההוא,

נקראהו סגולה; והענין אשר ימצא ברוב המין ההוא או למעט ממנו ולא יהיה מעמידו, נקראהו מקרה (שם י'). אמנם ב׳ הענינים המעמידים אותו (את הגשם) החומר שלו וצורתו (מו״נ ב׳, הקדמה כ״ב).

ע׳ ערך העמדה, מינות, ממלא, מקים, משלים.

מַעֲמָס, חסרון ופגם (Ungehörigkeit, Unziemlichkeit).

שאנחנו כל דבר שנאמר אותו שנכוון בו הגדולה והשבח (להבורא), נמצא בו מעמס*) אחד בחקו יתעלה ונשקיף בו קצת חסרון (מו״נ א׳ נ״ט).

מְעֻמָּת, (מל׳ לְעֻמַּת), נוכח דבר־מה וממולו (gegenüberstehend).

[משפטים] מעומתים = מתנגדים opposita (ע׳ רמש״ש תמ״ח).

ע׳ ערך נכחות, עמות, עמתי.

מַעֲנֶה, א׳) נרדף עם דבור, מבטא (Rede, Ausdruck).

כי כל הענינים המסופרים הם על שני דרכים: מהן שהן מתחלקין במעניהם מפני שהן מתחלקין בעיניהם וכו׳, ויש מהן מתחלקין במעניהם, ואם לא נתחלקו בעיניהם, כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוחני וכו׳, וכן אנו כיון שאנו משבחין את השם באמרנו: חי וחכם ורואה ומבין, אין אלו הענינים מתחלקין במשמען ובדבר המובן מהם, ואם הם מתחלקים במעניהם ובמוצא הגיונם מן הפה, (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ו). לפי מה שיתחייב מזה ההמשל מן הדבור והמענה (מו״נ א׳ מ״ו).

ב׳) כמו בערבית: כונה (בספרות הקראים; ע׳ אב״ג, בקורת לתולדות הקראים רי״ד).

לשון פתיחה מצאנוה בלשון העברי לשני מענים: המענה האחד לשון גלוי וכו׳ (גן עדן לאהרן בן אליהו, טומאה וטהרה ד׳). והדבור בשת כבר נאמר כי הוא כמענה ערוה (ישוע בן יהודה, ספר הישר מ״ה, כת״י).

ג׳) בהלצה: מענה לעצמו = subiectio.

מענה לעצמו – גדרו מענה אשר ישיב השואל לעצמו, מבלתי הוחיל יענוהו אחרים, וזה מצאנוהו בדברי אם סיסרא: מדוע בושש רכבו

*) לפי דעת שייאר צריך לנקד מְעֻמָּס, והוראתו נשוא; ר״י אלחריזי מתרגם: נמצא כי בו נגרע מחק הבורא יתעלה.

לבא וכו׳ אף היא תשיב אמריה לה: הלא ימצאו וכו׳ (לשון למודים לרמח״ל למוד ו׳ כ״ו).

מְעֻנָּן, [גוף] חשוך, בלתי מאיר (dunkel).

ואפשר שיהיה עצם הכוכב המאיר מהם עצם אחד ועצם הכוכבים המעוננים עצם אחר (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ כ״ג; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: החשכים שאין להם זוהר).

מַעְצוֹר, מַעְצָר, א׳) מניעה, עכוב (Hindernis).

כי אין לה׳ מעצור להושיע (ש״א י״ד ו׳). אין מעצר לרוחו (משלי כ״ה כ״ח; ומצוי גם בספרות הפלוסופית).

עי׳ ערך חשֶׂך, מטריד, מֹנֶע, מסטין, מעיק.

ב׳) שם חלק מכלי החוזים בכוכבים (Teil des Astrolabs).

המעצור יש בשני קצותיו שני לוחות נחושת, וכל אחד נקוב שני נקבים וכו׳ (ראב״ע, כלי נחשת א׳). והָרֵם והשפל המעצר, הוא הבריח, עד שיכנס אל אור השמש מהנקב הגדול וכו׳ (שם ב׳; עי׳ רמש״ש תקפ״ג).

עי׳ ערך בריח.

מְעֻקָּב, גוף בעל שלשת רחקים, וביחוד גוף מרובע או תמונה הנדסית בצורת מַלְבֵּן; בחכמת המספר: מספר הנולד כשנכפיל את המרובע עם גדרו (Würfel, cubus; kubisch; Kubuszahl).

גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י׳ ועמקו או גבהו י׳, והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קנ״ו). מספר ט׳ אשר הוא מרובע, אם אתה כופל אותו במנין מספר גדרו אשר הוא ג׳, יהיה הנקבץ כ״ז, והמספר הזה נקרא מספר מעוקב (שם א׳ כ״ד). והוא שורש ויסוד ומרובע ומעוקב (ס׳ האחד לראב״ע). וכל שאר הצורות וכו׳ הן צורות שטחיות, והן צורות מעוקבות (הקדמת צמח דוד לר״ד גנז). המספר המורכב ממעוקבי מספרים מונחים שוה למעוקב ההוה מהמספר המורכב מהמספרים המונחים ההם (מעשה חושב לרלב״ג, א׳ ס׳).

עי׳ ערך גו, גוף, גֹלם, מַגשם, עקב.

מַעֲרָךְ, א׳) מאמר המצטרף (Kategorie der Relation).

מערך, בערך והערוך — כך נקרא מאמר המצטרף בס׳ קצור מכל מלאכת ההגיון לאלפראבי (עי׳ רמש״ש מ״ו).

עי׳ ערך הצטרפות, חבור, טפל, יחד, יחס, מאמר, מסמך, מצטרף, מצֹרף, צרוף.

ב׳) מחשבה, הגיון לב (Gedanke).

לאדם מערכי לב (משלי ט״ז א׳). והשתמשו גם בתמונת מַעֲרוֹך: מי שימצא נועם האמת ישפיק לו מערוך השאלות (מוסרי הפילוסופים א׳ י׳).

מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, א׳) עמדת הכוכבים וסדרם ברקיע, שלפי דעת הקדמונים יש לסדר ההוא השפעה על גורל בני־אדם (Konstellation).

ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה (כוזרי א׳ צ״ז). אם יש במערכת הכוכבים וכו׳ רעה (ראב״ע לשמות ו׳ ג׳). מנצח ומשדד מערכות השמים (רמב״ן לבראשית י״ז א׳). וראוי שנדבר בהוראת המערכת וכו׳ (עקרים ד׳ ד׳). שהשם יתברך עזבם (את הרשעים) אל מקרי הזמן ויגיע מה שיגיע אליהם לפי הסדורים אשר מצד המערכת (מלחמות השם ד׳ ג׳).

מערכה הפכית, מערכה רעה = fortuna adversa, Unglück; מערכה טובה = glückliche Konstellation. שדוד המערכות: בטול פעולת המערכות, „הבורא משדד (מנצח, הורס) המערכה״ וכיו״ב.

עי׳ ערך גורל, גזרה, הוראה, מולד, מזל, ערך.

ב׳) בהגיון: הנחה שלא בא עליה מופת ורוצים להוכיח על ידה אמתת הנחה אחרת.

מערכה — הנחת הדרוש הראשון אשר יכוון ביאורו לעצמו, לא להוליד לזולתו (ס׳ הגדרים). והענינים המטעים שמונה סוגים: מהם במקרה ומהם המשיגים וכו׳, ומהם מקום המערכה (כל מלאכת הגיון, הטעאה, נ״א:). אולם המערכה הנה הוא שני חלקים: אם מערכה על קיום ההנחה הראשונה, ואם מערכה על בטולה וכו׳ ונאמר שהמערכה על ההנחה הראשונה בכלל הוא שיוקח הדבר בבאור עצמו וכו׳, והדבר כאשר לוקח בבאור עצמו, הנה לא יוקח בענין אשר יגיע בו מבוקש (שם נ״ד).

מערכה על הדרוש = petitio principii.

וזה שהטענה הראשונה מהיות קצת הדברים אפשר שנמצאו כל סבותיהם ושלא ימצאו׳ הנה הוא מ ע ר כ ה ע ל ה ד ר ו ש׳ וזה שאפשרות הסבות ההם הוא הדרוש גם כן (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ ב׳ ה׳). והוא מקום המחלוקת׳ שבעלי החדוש יאמרו שהמתנועע הראשון אינו נצחי׳ אבל נברא ומחודש׳ ואיך יוכיח הפילוסוף ממנו נצחיות׳ האין זה מ ע ר כ ה ע ל ה ד ר ו ש (ר״י אברבנאל׳ מפעלות ה׳׳ ה׳ ג׳). — ונמצא מונח זה גם בספרות ה ה ל כ ה המאוחרה: וגם לשון הש״ס „אמרה תורה הבא עומר בפסח״ הוא כ מ ע ר כ ה ע ל ה ד ר ו ש׳ היכן אמרה תורה להביא עומר בפסח כלל? (שו״ת חתם סופר׳ או״ח קמ״א).

עי׳ ערך ד ר ו ש (דרוש על המערכה)׳ ועי׳ע ספרו של מ׳ י ו א ל על ר״ח קרשקש׳ עמוד כ״ב׳ הערה א׳.

ג׳) שורה׳ טור (Reihe).

ושם מ ע ר כ ת האותיות האלה עם מ ע ר כ ת העולם הגדול והקטן׳ שהוא האדם׳ ו מ ע ר כ ת הזמן אחת (כוזרי ד׳ כ״ה). וחכמי המספר ברצותם לכפול חשבון על חשבון ב מ ע ר כ ה אחת או בשתים׳ יחסרו אחד למוסד וכו׳ והעקר כי ה מ ע ר כ ת השנית שם יחל הדמיון׳ ובעבור הָקל על התלמידים חשבו ה מ ע ר כ ת הראשונה׳ שהם האחדים וכו׳ כי מ ע ר כ ו ת העשרות באמת אחת׳ והמאות שנים׳ והאלפים שלשה (ס׳ האחד לראב״ע).

עי׳ ערך מ ע ל ה׳

ד׳) מ ע ר כ ה ה נ ד ס י ת א ו מ ד י ד י ת = geometrische Proportion

(עי׳ ס׳ השם לראב״ע׳ אור נגה י׳; ועי״ע הערת מו״ל חבור המשיחה והתשבורת לשער ב׳׳ קי״ד — קט״ו).

מַעֲרָכִי׳ מה שמתיחס על מערכת הכוכבים׳

שעשה מעשיו עפ״י התכונה ה מ ע ר כ י י ת (מגלת ספר לרשב״ץ דוראן). הסבה ה מ ע ר כ י י ת (ראשית דעת לר״מ אלבילאי ב׳ ז׳). פעולה מ ע ר כ י י ת (דרך אמונה לר״א ביבאגו׳ א׳ א׳). הטבע ה מ ע ר כ י (שם א׳ ג׳).

מַעֲשֶׂה׳ א׳) בנגוד ל ע י ו ן וכיו״ב = Handlung; Praxis, Übung, Technik.

לא המדרש עיקר׳ אלא ה מ ע ש ה (מס׳ אבות א׳). כי החכמה נפרדת למדע ו ל מ ע ש ה (ר״ד הבבלי אלמקמץ׳ מובא בפי׳ ס׳ יצירה לר׳ יהודה בן ברזלי). ובידיעה ו ה מ ע ש ה תדבק הנפש בעולם העליון (מקור חיים לרשב״ג׳ א׳ ב׳). שדרך ההצלחה הנצחית היא החכמה ו ה מ ע ש ה (מאזני צדק לאלגזאלי). כי

תכלית הפילוסופיה — ה מ ע ש ה (אמונה רמה, זכר כלל). והשם מלאכה וכו׳ יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו ג״כ על כל ה מ ע ש י ם המלאכתיים (מלות ההגיון י״ד). אמנם החלק הזן והחלק המדמה וכו׳ אין בהם מ ע ש ה כלל (ח׳ פרקים לרמב״ם, ב׳). ה מ ע ש י ם הטובים הם ה מ ע ש י ם השוים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רע׳ האחת מהן תוספת׳ והשנית חסרון (שם ד׳). כי לא ישיג ההמון אלא מ ע ש י העבודות׳ לא עניניהם (מו״נ א׳ ל״ו).

ב׳) ה ש פ ע ה׳ ר ו ש ם׳ (Einwirkung).

והמופת יעמוד על מציאות מ ע ש ה הנהגתו והשגחתו בכל חלק מחלקיו (מו״נ א׳ ע״ב). לא שיש ליד מ ע ש ה כלל ולא סבה בתנועת הקולמוס (שם א׳ ע״ג, הקדמה ו׳). וקצת האשעריה אמרו שיש ליכולת הנבראת בפועל קצת מ ע ש ה בפועל ויש לה בו הִתָּלוּת (שם). ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מ ע ש ה וכו׳ אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים וכו׳ וזה שהוא ירצה להיות מקבל מ ע ש ה׳ לא מקבל מ ע ש ה (שם ג׳ י״ב).

ע׳ ערך כ ת ו ם׳ פ ֹ ע ַ ל׳ פ ְ ע ֻ ל ה׳ ק נ י ה׳ ר ֶ ו ח׳ ר ש ם.

מַעֲשִׂי׳ בנגוד ל ע י ו נ י׳ ל ל מ ו ד י וכו׳: מה שמתיחס למעשה׳ לפעולת האדם (praktisch, technisch, mechanisch, künstlerisch, πρακτική, ποιητική).

המעלות המדותיות והמדעיות ו ה מ ע ש י ו ת (כוזרי א׳ א׳). [מדות מ ע ש י ו ת או טפליות או שולליות (שם ב׳ ב׳). והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות נקראת פעולתה שכל עיוני׳ וכאשר היא מקבילה לגִבּוּר הכחות הבהמיים נקראת פעולתה הנהגה ונקראת שכל מ ע ש י (שם ה׳ י״ב). אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהוא פילוסופיה מ ע ש י ת (אמונה רמה, זכר כלל). בזה הפרק נבאר שתכלית מה שיגיע אליו בפילוסופיה ה מ ע ש י ת הוא הגעת ההצלחה (שם ג׳). ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיה מלאכה עיונית׳ ויקראו כל אחת מהנגרות והחצבות ומה שדומה להן מלאכה מ ע ש י ת׳ ושם הפילוסופיה שם משותף וכו׳ ויפול אצלם השם הזה על שתי חכמות׳ יקראו אחת מב׳ החכמות הפילוסופיה העיונית, והחכמה האחרת הפילוסופיה ה מ ע ש י ת (מלות ההגיון י״ד). ואלו הפעולות מהן מ ע ש י ומהן עיוני׳ ו ה מ ע ש י

ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). המעשיי (הקנין המעשיי) הוא ידיעת תקון מעשה ומתחלק לג׳ מינים, והם: המוסר, המדינות, הפרנסה, המלאכתיי הוא ידיעת מלאכה אחת ומתחלק לב׳: הא׳ מלאכות החפשיות והב׳ הלא־חפשיות (ספר ההגיון לרמח״ל). והשתמשו בו גם (בנגוד לטבעי) בהוראת מלאכותי (künstlich).

שתי הרכבות: מעשי וטבעי (עולם קטן א׳ ד׳).

עי׳ ערך מלאכי, מלאכותי, מלאכתי, מפעלי.

מַעֲשֵׂר, שברי המעשר = Dezimalbrüche (ס׳ השם לראב״ע, אור נגה).

מְעֻשָּׂר, שטח בעל עשר צלעות (Zehneck).

והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים, מהם מחומש, והוא אשר צלעותיו חמש, ומהם משושת או משושה וכו׳, וכן עד המעושר ולמעלה ממנו (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ׳).

מְעֻשָּׁר, עשיר, בלתי מצטרך (nicht bedürftig, selbstgenügsam).

ואנו בזה מעושרים (ס׳ נעימות ליהודה הרואה; עי׳ רמש״ש, רשימת ליידן קס״ט).

מְעֻתָּד, א׳) מזומן, מיועד (bestimmt); ב׳) עתיד (zukünftig).

המעותד ההכרחי (בחינת עולם ט״ז). זמן מעותד, נמצא מעותד (הירץ אולמאן, חכמת השרשים קצ״ו).

מַעְתִּיק, א׳) מעתיקים: בעלי המסורה הדתית (Tradenten).

כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין (הקדמת ראב״ע לס׳ בראשית). ויש מצוות שלא ידענו פירושם באמת רק מפי הקדושים המעתיקים (יסוד מורא ד׳).

עי׳ ערך הגדה, העתקה, מסֶפר, מקובל, קבלה.

ב׳) מתרגם (Übersetzer).

כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב (ר״י ן׳ תבון, הקדמה לחו״ה). המעתיקים הקדמונים וכו׳, ר״ל בעלי התרגום (שם). העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר (פתיחת

ר״ש ן׳ תבון למו״נ). אבי המעתיקים אבא מורי ז״ל (שם). וע״ז הדרך נהגו לקרא מעתיק המסיע דבר מלשון אחר ללשוננו (ר״א בדרשי, חותם תכנית).

מְעֻתָּל, מעולל, מסובב (Wirkung, Folge).

עלה ומעותל (ר״י הרואה הכהן; ע׳ פינסקר, לקוטי קדמוניות ר׳).

מֻעְתָּק, א׳) כמו מקובל; מתורגם (tradiert, traditionell; übersetzt).

והלכה מועתקת היא ממשה (תשובות הגאונים ה׳). ודברי הספר המועתק הם החומר (פתיחת ר״ש ן׳ תבון למו״נ).

ב׳) שם מועתק = שם מושאל (übertragen, metaphorisch).

ע׳ מלות ההגיון י״ג וס׳ ההגיון לרמח״ל, ד׳.

מְפֻזָּר, בהוראת הדבור הפשוט, הבלתי שירי, (ungebundene Rede, Prosa).

[העתקתי] ממֻלאות וּמְפֻזרות במְפֻזרות (ס׳ המוסר, תרגום ר׳ יצחק בן קריספין, כת״י; ע׳ רמש״ש תתפ״ה).

ע׳ ערך מְחֻבּר, מְמֻלּא, מְסֻדּר; מפרד.

מֵפִיק, מסכים, מתאים, נאות, ראוי (angemessen, entsprechend, übereinstimmend).

רואה אני דבריך נכוחים ומספיקים, אך אינם מפיקים לשאלתי (כוזרי א׳ ב׳). ושָׂם הכלים מפיקים, ראוים לרוחות (שם ג׳ י״א). ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (שם ג׳ כ״ב).

ע׳ ערך הפקה.

מֻפְלָא, רחוק וזר (sonderbar, auffällig; absurd).

פירש אונקלוס בו פירושים מופלאים, לא התבאר לי כונתו ודעתו (מו״נ א׳ מ״ח). היתכן מציאות הכתב בלוחות יותר מופלא ממציאות הכוכבים בגלגל (מו״נ א׳ ס״ו; ע׳ בפי׳ שם טוב שם: הרצון בו: „יותר זר״). אבל אשר יתחייב מהאמנת מציאות הרֵקות יותר מופלא ויותר מגונה (שם א׳ ע״ג, הקדמה ג׳; ר״י אלחריזי מתרגם: יותר תימה).

מְפַלְסָף, מתפלסף, עוסק בפלוסופיה (דוד מרדכי פ״ג).

מְפַלֵּשׁ, בוקע וחודר (eindringend, durchdringend).

כי עצמו (עצם הידיעה) מקיף בדברים ומפלש בהם (מקור חיים א׳ א׳). כי זה הכח מפלש בכל חלקי הגוף, מתפשט בו (שם ג׳ י׳; ומצוי הרבה במקור חיים).

עי׳ ערך פלוש.

מְפֻנֶּה, מסולק, נעדר, בלתי נכחי (abwesend).

עי׳ חכמת השרשים להירץ אולמאן, קנ״ו.

מְפָּנִים, (גם: מפנים רבים) מבחינות או מסבות שונות (aus mehreren Gründen).

ואולם הדעת אשר זכרנו וכו׳ הוא ג״כ מבואר הבטול מפנים רבים, מהם וכו׳, ומהם וכו׳ (מלחמות השם א׳ ד׳). והנה ההקדמה הראשונה מההקדמות שזכרנו וכו׳ כבר יֵרָאה היותה צודקת מפנים, מהם וכו׳, ומהם וכו׳ (שם א׳ ט׳).*)

עי׳ ערך הראות, פנים.

מֻפְסָד, כמו נפסד: מוטעה, משובש, בלתי צודק (falsch, verderblich).

ואלה וכו׳ דברים מופסדים והויות שאין להם קיימא בעת המבחן והנסיון (אמונות ודעות א׳ ד׳). שלא יהרוס האדם לעיין בדמיונים המופסדים (מו״נ א׳ ל״ב). ״דעות מופסדות״ וכיו״ב.

עי׳ ערך מָשחת.

מַפְסִיד, הדבר המבטל ומקלקל פעולת כח מן הכחות.

הענינים התלוים בו והפנים המפסידים אותו (חו״ה, הקדמה). אך מפסידות היחוד בלב שלם הרבה (שם, היחוד י׳ בסופו). אך מפסידי הבחינה וכו׳ (שם, הבחינה ו׳). אבל מפסידי יחוד המעשה (שם, יחוד המעשה ד׳; ומצוי עוד הרבה בחו״ה). וההִפָּעלות שני מינים: האחד מפסיד וכו׳, והשני

---

*) בטוי זה חביב גם על ר׳ חסדאי קרשקש.

הפעלות משלים (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳). בבאור מפסידי הזהירות (מסלת ישרים לרמח״ל, ה׳).

עי׳ ערך משלים.

מֻפְסָק, מפורק, בלתי רצוף (diskret, diskontinuierlich).

הנמצא המופסק או הבלתי מתדבק (הירץ אולמאן, חכמת השרשים קצ״א)

עי׳ ערך מסרג, מֻפרד, מפרק, מתחלק, מתפרד מתפרק, נבדל.

מָפְעָל, מאמר שיתפעל (Leiden, pati, πάσχειν).

עי׳ ערך מאמר ורמש״ש תת״ר.

מִפְעָל, מאמר שיפעל (Tun, facere, ποιεῖν).

עי׳ הערך הקודם.

מִפְעָלִי, כמו מעשי (praktisch).

כי השכל המפעלי הוא בשביל הנהגת הגוף וכו׳, והשכל המפעלי הזה ישרתהו הרעיוני (מאזני צדק לאלגזאלי, ל״ח).

מְפֹרָד, הדבור הפשוט בלי משקל וחרוז (ungebundene Rede, Prosa).

ואם בא לשבחו ולהודות לו וכו׳ בחרוז או במפורד (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והתשיעי). אם במפורד נפשי תחרד, אך בחרוז יש לי תקוה (שיר לאחד מידידי רמב״ע, כ״י בודלי). וחבר מחברות מוסר וכו׳ מחובר או מפורד (ר״י חריזי, הקדמת תחכמוני).

עי׳ ערך מחֻבר, ממֻלא, מסֻדר; מפֻזר.

מִפְרָד, כמו מפרד.

מחרוזו חכמה ומפרדו ערמה ומכתבו רקמה (תשובת יהודה בן ששת על דברי מנחם, את מי חרפת; ואולי יש לנקד: וּמְפֻרָדוֹ).

מֻפְרָד, מֻפְרָד: מתפרד, מתחלק (getrennt, diskret, diskontinuierlich).

הגוף לא יצא מהיות אם מחובר ואם מופרד, וקיום גוף לא מחובר ולא מופרד לא יתכן (יוסף אלבציר). ואם הגיד לי מגיד ואמר: אני

ראיתיהו לא מחובר ולא מופרד, לא האמנתיהו (ראב"ע, כרם חמד ד', עמ' ג'; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, רפ"ג).

עי' ערך מסרג, מפרק, מתחלק, מתפרק, נבדל.

מְפָרֵט, מאמר מפרט, משפט מפרט = Paraphrase.

עי' ערך מאמר, משפט.

מְפֻרְסָם, גלוי וידוע לכל; גם נרדף עם מוסכם, הנחי, הסכמי, הנהגי, מנהגי (allgemein bekannt, anerkannt oder gebräuchlich; herkömmlich, konventionell).

דברים מפורסמים שאין מדחה להם (כוזרי א' ו'). הלא זה דבר ידוע ומפורסם (שם א' ח'). ומעת ששבה המלכות לרומיים, לא קם בהם (ביונים) פילוסוף מפורסם עד עתה (שם א' ס"ג). כי הצורה המפורסמת אצל ההמון, אשר היא תמונת הדבר ותארו וכו' (מו"נ א' א'). שורש מפורסם (ר"י וירגא, שבט יהודה י"א).

עי' הערך הסמוך; והשוה צונץ, געז' שר' ג' ע"א.

מְפֻרְסָמוֹת, בנגוד למושכלות: דעות מוסכמות (וביחוד מוסריות) שאינן מיוסדות על ההקש ההגיוני, אלא על דעת הקהל בעניני הצדק והעָול, הנאה והמגונה, וכיו"ב (konventionelle Wahrheiten, manifesta, τὰ ἔνδοξα).

ואלו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות וכו', היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (כוזרי א' ס"ה). והדתות מהם מפורסמות בלשון בעלי ההגיון ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות וכו', וזה כמו שהיושר טוב והעָול רע וכו', ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות ועליהם מסכימות האומות המתחלפות, עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים וכו', והמפורסמות יקבצום ויחבר ענינם וישימם מדינה אחת (אמונה רמה ב' ה' ב'). אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות, לא במושכלות (מו"נ א' ב'). והביא בזה השער ג"כ ענינים מזה המין ע"צ חזוק הדעת אשר אמתתו העיון אצלו במפורסמות (שם ב' י"ד). והמפורסמות כידיעתנו שגלוי הערוה מגונה וכי חסד

המטיב וכו׳ נאה ומקובל (מלות ההגיון ח׳). ואולם המפורסמים הנה יש בהם חלוף ויתרון, כי יש משפטים התפרסמו אצל אומה אחת ולא התפרסמו אצל אומה אחרת, וכל מה שיהיה הענין מפורסם אצל אומות רבות, תהיה האמתות בו יותר חזקה (שם). וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות, נקראהו הקש הנצוח, ועשִׂית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת הנצוח (שם). הדברים הנודעים בלא מופת וראיה ארבעה מינים: המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות (רוח חן ו׳). הקדמות מפורסמות (יצחק נתן, יאיר נתיב). ״המפורסמות אינן צריכות ראיה״.

עי׳ הערך הקודם, ועי׳ ערך שכלי.

מַפְרֵעַ, מפרע הגזרה = הִפּוּך המשפט (Konversion des Satzes).

כל גזרה ששוה הנשוא שלה לנושא שלה ונושא שלה לנשוא שלה, אם נשארה צודקת כמו שהיתה, אנו קוראים זה מפרע הגזרה ונאמר: זו הגזרה מופרעת (תרגום אחיטוב הרופא למלות ההגיון ה׳; ואולי יש לנקד מֻפְרָע).

מֻפְרָע, עי׳ הערך הקודם.

עי׳ ערך הִפּוּך, נזור.

מֻפְרָק, א׳) מֻפשט, נבדל (getrennt, abstrahiert; abstrakt).

כי הכמות מפורק בעצמו ואצל השכל מהעצם הנושא אותו, ואעפ״י שהם מתאחדים יחדיו במציאות (מקור חיים לרשב״ג, לקוטי המאמר הב׳). וכל מה שיקיף בו החוש והשכל מצורות הנמצאים מפורקות בעצמיהן, מפני שהן מפורקות אצל החוש והשכל, ואעפ״י שאינן מפורקות במציאות (שם).

ב׳) בנגוד למדובק: בלתי רצוף, בלתי תכוף (diskret, diskontinuierlich, unterbrochen).

והוא מדובק, זולתי מפורק (כת״י יסוד עולם, הוצ׳ דוד קויפמן בספרו ״חקירות ע״ד רשב״ג״).

עי׳ ערך מסֹרג, מֻפסק, מֻפרד, מתחלק, מתפרד, מתפרק, נבדל.

מֻפְרָשׁ, מֻפְרָשׁ, נבדל, עומד בעצמו (getrennt, separat).

וזה העצם לא ישאר עצמו מופרש מצורות המושכלות, עד שיהיה

לו מהות מ ו פ ר ש, ולצורות שבו מהות מ ו פ ר ש, אבל זה העצם נפשו ישוב אותה הצורה (ס' השכל והמושכלות לאלפראבי). שכל שתי גזרות מופרשות לא יתחייב מהם דבר אחר כל עיקר (תרגום אחיטוב הרופא למלות ההגיון ו'). והשמות בכל לשון נחלקים חלק הכרחי לשלשה סוגים: או מ ו פ ר ש י ם, או נמשכים, או משותפים (הוא, שם י"ג).

מֻפְשָׁט, א') הענין הכללי שאין לו מציאות אלא בשכל (abstrakt, abstrahiert).

אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו ה מ ו פ ש ט ת (כוזרי א' ס"ה). ואין השכל בפועל זולת צורת המושכלות מ ו פ ש ט ו ת בעצם השכל בכח (שם ה' י"ב). אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מ ו פ ש ט מכל צורה ואינו דבר מעויין (אמונה רמה א' ב'). וג"כ ישכיל מושכלות אחרות כוללות מ ו פ ש ט ו ת מחמרים (שם א' ד'). ולא נמצא לעולם עצם גשם מ ו פ ש ט במציאותו מבלי תואר (מו"נ א' נ"א). כשהשכיל (האדם) צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מ ו פ ש ט ת, שזה הוא פעל השכל, אז הוא משכיל בפעל, והשכל אשר עלה בידו בפעל הוא צורת האילן ה מ ו פ ש ט ת אשר בשכלו וכו', הנה כבר התבאר לך כי הדבר המושכל הוא צורת האילן ה מ ו פ ש ט ת (שם א' ס"ח).

עי' ערך ה פ ש ט ה, מ ֻ ע ְ י ָ ן.

ב') בהוראת ג ר י ד א, ב ל ב ד (bloß, nur, allein).

אבל ינוצלו עכ"פ ונִתַּן להם שבח על מה שטענו מ מ ו פ ש ט הקשיהם (כוזרי ה' י"ד).

מֻפְשָׁט, נמתח, מתפשט (ausgedehnt).

"קו מ פ ו ש ט", וכיו"ב.

עי' ערך ה מ ש ך, ה מ ת ח ה, ה ת מ ו ד ד ו ת, ה ת מ ש כ ו ת, ה ת פ ש ט ו ת, ה ת ר ק ע ו ת, מ ש ך, מ ת ו ח, מ ת י ח ה.

מַצָּב, א') שם אחד מעשרת המאמרות של אריסטו (Lage, situs, κεῖσθαι).

כי המושג ג"כ יושג שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשעור משוער ו ב מ צ ב נצב ובצרוף מצטרף (אמונות ודעות א' ג'). ומפני

שהמצב איננו כ"א השען גשם על אחר, ואופני המצב מחייבים שנוי וחלוף לנצב (שם ב' ח'). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וכו' (חו"ה, היחוד ז'). המצב — והוא יחס חלקי הגשם אל חלקי המקום וכו' זה הרושם שרשמו קצתם למצב. ומהם מי שיראה שהמצב הוא יחס חלקי הגשם קצתם לקצת (אמונה רמה א' א'). ודע כי הסוגים העֶליונים לכל הנמצאות וכו' י' מינים וכו' הסוג השביעי המצב (מלות ההגיון י'). חקקו המצב שהוא חלקי הגוף המוגבלים לנוכח חלקים מוגבלים מן המקום אשר הוא בו או מונח עליו כו' וכבר שמתי הנחה במקום מצב בהעתקה (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). והמצב הוא יחס מה שבין חלק מוגבל מן הגשם אל חלק מוגבל מן המקום, וזה היחס הוא נכחיות קצתו לקצת (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ח.). מצב — טבע ההצע אל מי שהוא לששת צדדיו (כתב הדעת, כת"י). המצב הוא מקרה יתבאר בו סדר חלקי הנמצא במקום המחזיקו (רמח"ל, לשון למודים ח').

מצב קצת אל קצת = Nebeneinander.

והכמה ג"כ ממנו ממה שיש לחלקיו מצב קצת אל קצת, וממנו מה שאין לחלקיו מצב קצתם אצל קצת. הִנה אשר לחלקיו מצב קצתם אצל קצת, הוא אשר יהיו חלקיו נמצאים יחד וכו' ואשר אין לחלקיו מצב קצתו אצל קצת וכו' כמו המספר והזמן (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ו:).

עי' ערך מאמר, הנחה ישיבה, יושב, מְסָב, תשומה, נציב.

ב') מצבי הכוכבים: ערכיהם והנחותיהם (Stellung der Gestirne, Konstellation).

שלכל הכוכבים ומצבי הגלגלים רושם ועזרבו (כוזרי ה' י"ד). שכל הדברים אשר תחת גלגל הירח ישתנו ויתחלפו מתנועות הכוכבים ומצביהם (אמונה רמה ב' ד' ג'). ועוד יהיו להם מצבים מה מן השמש, בסבתם יתרחקו מן הארץ או יתקרבו אליהם (שם). ואולם שיכזבו ג"כ (חכמי משפט הכוכבים) הרבה פעמים וכו' להיותנו רחוקים מאלו הגשמים האלהיים מרחק עצום בעצם ובמקום, ולקושי ההגעה לנו מן החוש מה שיחוייב מאלו הגרמים השמימיים במצב מצב ממצביהם

וכו׳ כי המצב אשר לכוכבים בעליה מה לא יתכן שישוב כ״א באלפים רבים מן השנים (מלחמות השם ב׳ ב׳).

עי׳ ערך הנחה׳ מערכה׳ ערך׳ עליה.

ג׳) בהנדסה: כמו מצבה׳ גוף בתמונת מעוקב׳ או בעל שלש צלעות ויותר׳ או אצטונה (Prisma oder Zylinder).

ואם לא תהיה התמונה הזאת שוה בכל מרחקיה וכו׳, כגון גולם שיהיה ארכו ד׳ ורחבו ד׳ וגבהו או עמקו י׳ וקורין לה מצב ארוך׳ ואתה מונה הרוחב באורך וכו׳ מנה אותם בגובה וכו׳ והיא תשבורת המצב הזה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קנ״ז).

מַצֵּבָה׳ בהנדסה: גוף נצב בעל שלש או ארבע צלעות ויותר או מעוגל (Prisma oder Zylinder).

מצבה מוצקת=מחודד האצטונה או מרובע מוצק או משולש מוצק וכו׳ (sich zuspitzender Körper: Pyramide oder Kegel). מצבה מתמוטטת׳ נוטה׳ קטומה: מצבה שאין ראשה מתמעט עד שעור נקודה (עי׳ חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קנ״ד).

עי׳ הערך הקודם.

מִצַּד׳ בבחינה אחת (in einer Beziehung, von einem Gesichtspunkt).

שהוא הוא והוא הוא מצד ומצד (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, מ״ה). והאחד בכמו הענינים האלה אשר זכרנו מקרה׳ והוא אחד מצד ורב מצד (חו״ה היחוד ח׳). וזה הכח (המצייר) הוא מצד — אחד׳ ומצד — הרבה (ספר הנפש לרש״ט פלקירא, י״ב). לפי שלא ימנע באחד במספר היותו נמצא בכח מצד ובפועל מצד אחר (מלחמות השם א׳ ט׳).

מצד עצמו: בעצם׳ בבחינת עצמו (im eigentlichen Sinne, per se).

הפועל הוא שעל ידו הנמצא הווה׳ ומיניו ב׳: פועל מצד עצמו ופועל במקרה (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ד׳).

עי׳ ערך אפן׳ בחינה׳ פאה׳ צד.

מְצַדֵּד׳ בספרות הקראים: בינוני פועל (אשכול הכופר א״ב, ל״ג וקס״ג; פינסקר משער, שמצדד בלשון הקראים הוא המקור).

מָצוּא, מָצוּי, א׳) נמצא (das Seiende, ens).

שהוא (הבורא) לא סר מהיות מצוי, ולא יסור מצוי מציאות לא יקנהו מזולתו (אמונה רמה ב׳ ג׳). שיש שם מצוי ראשון וכו׳ (משנה תורה, יסודי התורה א׳ א׳). ועל כן אמרו החכמים שהדבר יחלק מצוי ואפס (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳). ועל כן חלקו הדבר אל מצוא ואפוס (שם י״א). שהם מצואים בהכרח (ר״י ן׳ לטיף, צורת העולם). נמצאו שניהם מצוי אחד (שם). ההפרש העיוני שבין יש למצוי יש בו עיון דק (הוא, רב פעלים מ״ד). ממציא מצואים מאין (בקשת הממי״ן לר׳ ידעיה הפניני).

„כל המצוי בפני עצמו הוא מצוי״, „מצוי בכח ומצוי בפועל״. מצוי שלם = vollkommenes Wesen, ens perfectum, והרבה כיו״ב.

ע׳ ערך מציאות, נמצא.

ב׳) שכיח, רגיל, נמצא הרבה (häufig).

כי הדברים שהם מצואים בלי כוונת מכוין אינם תמידים ולא, מצואים ברוב (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ כ״א).

ע׳ ערך מאודי, מעטי, רַבִּי.

מְצוּאִי, כמו מצוי.

חי ומצואי לנפשו (יוסף אלבציר; ונמצא מונח זה עוד בספרות הקראים).

מִצְוָה, מצוות שמעיות, מצוות השמע = Offenbarungsgebote, Zeremonialgesetze; מצוות שכליות = Vernunftgebote.

מצוות שכליות ומצוות שמעיות (אמונות ודעות ג׳ ג׳). חובות האברים יחָלקו לב׳ חלקים: האחד מהם מצוות שמחייב בהם השכל וכו׳, והחלק השני מצוות השמע שאין השכל מחייב בהם ולא דוחה אותם (חו״ה, הקדמה). יאמין בחיובו במצוות השמעיות (שם, עבודת ה׳ ג׳). ועבדו את הבורא במצוות שכליות וכו׳, והוסיפום על המצוות הידועות (שם, אהבת ה׳ ז׳). ולא אמר זה על המצוות השמעיות (אמונה רמה, זכר כלל). אמנם הדברים הדקים המתוקנים בחכמה הוא שֵׁם נפילהו על מצוות יקראו שמעיות, ותועלותם מוסכלות (שם ג׳). ויקראו אותם קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חלי המדברים מצוות השכליות (ח׳ פרקים לרמב״ם, ו׳). (בס׳ הכוזרי (ב׳ מ״ח) נקראים המצוות

השמעיות בשם „התורות האלהיות השמעיות" בנגוד אל „התורות השכליות והמנהגיות", וע"ש ג' ז': המעשים המנהגיים והחקים השכליים הם הידועים, אבל האלהיים הנוספים עליהם וכו' אינם ידועים.)

ע' ערך ידוע, מדע, מודע, מנהגי, מְפֻרסם, משמע, שכלי, שמעי.

מְצוּעַ, א') מציעות, אמצעות; סבה אמצעית (Vermittlung; Mittelursache).

שכל הידיעות אינן נודעות כי אם במצוע הגשם (אמונות ודעות ב'). והוא הולך בשנויים וגלגולים וסבות מתחלפות ומצועים מתמידים וכו' (חו"ה, הבחינה ה'). סבות ומצועים מהם קרובים ומהם רחוקים (שם הבטחון ג', ד"ה וההקדמה החמישית). האמנת מי שראה המעמדות האלה כי הענין ההוא מאת הבורא בלי מצוע (כוזרי א' צ"א). אבל המדות התלויות בשם המפורש יתברך הם היצירות מבלי מצועים טבעיים (שם ב' ב'). והיה הגוף כולו מסודר וכו' אל הנהגת הלב אשר הוא מחנה הראשון לנפש, ואם תחול במוח, הוא חול שני במצוע הלב (שם ב' כ"ו). וכל זה במצוע האור והחשך הנמשכים אחר יושרם (של הגלגלים) והקפם סביב הארץ (מו"נ א' ע"ב).

ב') הדרך הממוצע, המזג השוה, שווי החלקים, שווי המשקל, וכיו"ב (Mittelweg, μεσότης; Ebenmaß, Gleichgewicht, Gleichartigkeit u. ä.).

ואומר בכלל מצוע בנגוד הצורות ביסוד והיותם שקולים (מקור חיים ב'). כי נמצא חלקי האש בתכלית ההתאחד והפשיטות והמצוע (שם). ובמצוע המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה (כוזרי ב' י'). זה כולו אמנם צונו הש"י להתרחק מקצת רוב התאוה רחוק גדול ולצאת מן המצוע אל צד העדר הרגשת ההנאה מעט וכו' (ח' פרקים לרמב"ם, ד'). „בתכלית המזג והמצוע" וכיו"ב.

ע' ערך מְמֻזג, מְמֻצע.

מְצוּעִי, מצוע, אמצעי (Mittel).

מצועי אל המבוקש (הירץ אולמאן, חכמת השרשים רכ"ד).

מָצוּק, א') עמוד, אצטונה (Säule; Zylinder).

מצקי ארץ (שמואל א' ב' ח'). מצוקים — הם העמודים (ר"י אלחריזי, פי' המלות הזרות).

ב׳) מחודדי מוצק (Kegel, conus). מצוקים חרותים=Kegelschnitte.

וכבר התבאר במופת בחלק השני מחכמות המצוקים החרותים וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה י׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: במאמר השני מספר החרוטים).

ע׳ ערך אלוני, אצטונה, אצטרובלי, גדיש, חדודי, חרוט, חרות, מוצק, מחודד, מעגילה, מצבה.

מָצוֹק, צר (eng).

צר ומצוק מצאוני (תהלים קי״ט). כי אין צורת הרחב צורת המצוק (הגיון הנפש לראב״ח). הנביאים וכו׳ הנעזרים מכח שיהיה מרחיב להם כל צר ומצוק (מאזני צדק לאלגזאלי, באור כ״ו).

מִצְטַדֵּק, המשתדל להיות צדיק (der Fromme).

וראוי למצטדק לדעת מדותיו ושמותיו ישתבח וכו׳ (עולם קטן, הוצ ילינק, עמ׳ ס״ה).

מִצְטַיֵּר, מתרשם, מקבל צורה (sich bildend, formend, abbildend).

ושהאויר וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדבורו וכו׳, וכן מצטייר מן הגשם הדק הרוחני הנקרא רוח הקדש הצורות הרוחניות (כוזרי ב׳ ד׳). והדבר ההוא שָׁם האויר מצטייר בשמע בעשרת הדברים ושָׁם המכתב מצטייר חרות בלוחות (שם ב׳ ו׳). וכליה הראשונים (של הנפש) הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח (שם ה׳ י״ב).

מִצְטַמְצֵם, בנגוד למתפשט (sich beschränkend).

רצונו שצמצם אורו הבלתי בעל תכלית וכו׳ ועזב בתוכו חלל או מקום פנוי, אמנם לא בלי רושם צורה ודפוס מהאור הקודם והמצטמצם (שער השמים לר״א אירירה, ח׳).

מִצְטָרֵךְ, בנגוד למספיק בעצמותו: צריך אל זולתו (bedürftig).

וכן באמרנו שאינו מצטרך יותר נכון מלומר שהוא עשיר (עולם קטן; ע׳ תורת התארים לדוד קויפמן, של״א). שמצטרכים לזולתם (שם).

ע׳ ערך מספיק, מֻצרך; מְעֻשָּׁר, עשיר.

מִצְטָרֵף, א׳) המאמר הרביעי ממאמרות אריסטו (die 4. Kategorie: πρός τι, relatio).

ועל המצטרף אומר כי הבורא ית׳ לא יתכן שיצרפו אליו וכו׳ ואין דבר מן העשוים מצטרף אליו ולא מיוחס (אמונות ודעות ב׳ ח׳). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך ומצטרף וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו י׳ מינים וכו׳, הסוג הרביעי המצטרף (מלות ההגיון י׳).

ע׳ ערך מאמר, הצטרפות, חבור, טפל, יחד, יחס, מסמך, מערך, מצֹרף, צרוף.

ב׳) מצטרפים = correlata.

כי משער המצטרף אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר (חו״ה, הכניעה ח׳). כי האב והבן, עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו, הנה מצד האבות והבניות הם במצטרף (אמונה רמה א׳ א׳). כי מסגולת שני המצטרפים ההתהפך בשווי (מו״נ א׳ נ״ב). ויש מן השמות שלא יגיע לך הענין ההוא שיורה עליו השם ההוא כי אם בהקשה בינו ובין דבר אחר, כאמרנו הארוך והקצר וכו׳, והנה זה היחס בין הארוך והקצר וכו׳ נקרא ההצטרפות, ונקרא כל אחד מהם המצטרף, ונקרא שניהם יחד המצטרפים (מלות ההגיון י״א). וסגולת המצטרפים וכו׳ שהוא כאשר ימצא אחד מהם ימצא [האחר] וכו׳, ומסגולתם ג״כ וכו׳ שיחזור כל אחד על חברו מתהפך וכו׳, וכן כאשר יָוָּדע אחד מהם על ההגעה, יָוָּדע האחר (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ז׳). ויש מן החכמים שלא חקק בזה המאמר רק המצטרפים, וחקקם שהם אשר תאמר מהות עצמם בהקש אל דבר אחר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ג׳) בלתי מָחלט, בלתי גמור (relativ).

ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות המצטרפות ומן הרעות הגדולות המצטרפות (מו״נ ג׳ נ״ג).

ד׳) שֵׁם סמוך, מחובר (nomen regens).

וזה כי כל דבר שימצאהו מיוחס אל הבורא וישיגהו גשמות וכו׳ יחשבהו בחסרון המצטרף, וישים היחס ההוא לענין אחר מצטרף לבורא, מחוסר (מו״נ א׳ כ״א).

ע׳ ערך מגביל, מיוחס.

מְצִיאָה, כמו מ צ י א ו ת (Dasein, Existenz; Weltall).

כי ההפקד לא יהיה כי אם אחר מ צ י א ה (ס׳ הגבולים לר״י ישראלי). ויחשוב בתחלת הויתו ויציאתו מלא־מ צ י א ה אל ה מ צ י א ה והעתקתו מאין ליש (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, בתחלת הפרק). שאין ב מ צ י א ה זולתי השי״ת ומעשיו כלם, והם כל מה שכללה אותו ה מ צ י א ה בלעדיו (מו״נ א׳ ל״ד). במי שיש לו מדרגה חזקה ב מ צ י א ה (שם א׳ ל״ו). ומה שלא יפול ברשת הדמיון אצלו נעדר ונמנע ה מ צ י א ה (שם א׳ מ״ט).

מְצִיאוּת, הויה, יֵשוּת; כלל הנמצאים (Sein, Dasein, esse; Weltall, univer-sum).

כי הוא מוציא יש מאין וכו׳ כלומר מלא־מ צ י א ו ת (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). לך ה מ צ י א ו ת אשר מוצל מאורו נהיה כל הוה (כתר מלכות לרשב״ג). ומכחך מ צ י א ו ת ו (שם). אחר אשר יבין בדרכי הראיות בירור מ צ י א ו ת ו ואמתת אחדותו (חו״ה, היחוד א׳). ב מ צ י א ו ת העצם והמקרה, ב מ צ י א ו ת העולם הרוחאני (עולם קטן). יתבאר מ צ י א ו ת הנפש בתנועות.(כוזרי ה׳ י״ב). כי ה מ צ י א ו ת למקרה אמנם הוא נקנה לו באמצעות מ צ י א ו ת העצם, ולכן העצם יותר ראוי בשם ה מ צ י א ו ת מהמקרה (אמונה רמה א׳ א׳). ידוע כי ה מ צ י א ו ת הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא וכו׳ אמנם מי שאין סבה ל מ צ י א ו ת ו, והוא השם יתעלה וכו׳ שהוא מחויב ה מ צ י א ו ת, תהיה מ צ י א ו ת ו עצמו ואמתתו ועצמו מ צ י א ו ת ו (מו״נ א׳ נ״ז). שופעות מאתו מ צ י א ו י ו ת רבות (שם א׳ נ״ח). זה ה מ צ י א ו ת כלו הוא איש אחד חי בתנועת הגלגל אשר הוא כדמות הלב מבעלי הלב וכו׳ (שם א׳ ע״ב). כן אי־אפשר חלקי העולם קצתם מבלתי קצתם בזה ה מ צ י א ו ת המיושב (שם). המקרים הנמצאים בגשמים מ צ י א ו ת ר א ש ו נ ה כמראים וכטעמים (שם ב׳ י״ג). ויגביה אותם (השכל הפועל) מן המדרגה אשר הם עליה מן ה מ צ י א ו ת אל מדרגה ב מ צ י א ו ת יותר נכבדת (התחלות הנמצאים לאלפראבי). יתנועעו ויתפשטו אל הפחות ש ב מ צ י א ו י ו ת י ה ם (שם). מחויב שתהיינה אלו הצורות הולכות בהדרגה וסדור מ ה מ צ י א ו ת החסר אל ה מ צ י א ו ת השלם (מלחמות השם א׳ י״ב).

ע׳ ערך ה ו י ה, ה י ו ת, י ש ו ת, ק י מ ה.

מְצִיאֻיִי, מה שמתיחס אל המציאות; הנמצא בפועל (das Wirkliche, Seiende, de inesse, του ὑπαρχεῖν).

והצדדים הראשונים שלשה: האפשרי וכו׳ וההכרחי וכו׳ והמציאויי, והם הדברים אשר נמצאו בפעל אחר שהיו אפשרים, ואפשר שיעדרו (כל מלאכת הגיון, מליצה, י׳). הכונה בזה המאמר שנחקור מההקדמה אשר תקרא המצִאויית והמשולחת מה היא וכו׳ (השאלות הדבריות וכו׳ לאבן רשד, כת״י; עי׳ רמש״ש צ״ט).

עי׳ ערך בינוני, משֻלח.

מְצִיעוּת, כמו אמצעות, מצוע (Vermittlung).

והשביעי כי התורה נגיע אליה במציעות אדם שיראו על ידו אותות ומופתים וכו׳ (חו״ה, עבודת ה׳ ג׳).

מְצַיֵּר, כח הציור (Vorstellungsvermögen, imaginatio; Einbildungskraft, φαντασία).

לפי שהוא (החוש המשותף) אמצעי בין חוש הראות הגשמי ובין המצייר וכו׳ הנקרא אלפנטסיא (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). עוד היה מחסד הבורא ית׳ ששָם לבעל חיים כח פנימי שני, בו יזכור רשמי המוחשים אחר הֶעָלמם מן החוש, והוא יקרא המצייר, בו נשיג צורת מה שנסתר מעינינו (אמונה רמה א׳ ו׳). וזה הכח הוא הנקרא החוש המשתתף והמצייר (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, י׳). הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה (עקרים ב׳ ל״א).

עי׳ ערך דמוי, דמיון, הצטירות, יצר, יצרי, יצורי מדמה, ציור.

מְצֻיָּר, א׳) מושג בכח הציור (das Vorgestellte).

הנה כבר התבאר ג״כ שאין הנפש אשר בה תהיה התנועה ולא השכל אשר בו יצוייר הדבר מספיקים בהתחדש כמו זאת התנועה, עד שתתחבר אל זה תשוקה לענין ההוא המצוייר (מו״נ ב׳ ד׳). ר״ל בהיות הגלגל כוסף להדמות במה שהשיג, והוא הענין ההוא המצוייר (שם).

ב׳) כדור מצויר, בנגוד להגלגל המקיף: גלגל שבו כוכבים (gestirnte Sphäre).

ויהיה מספר הכדורים המצויירים, ר"ל כדורי הצורות, אשר בם כוכבים — כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות וכו' — יהיה מספרם ארבעה כדורים (מו"נ ב' ט').

ג') בעל צורה (geformt, formbegabt).

ואלו היתה לצורה צורה היתה מצויירת, לא צורה (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי). העולם מצויר, וכל מצויר מחודש (כונות הפילוסופים לאלגזאלי). כי המושג ג"כ יושג שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצוירת וכו' (אמונות ודעות א' ג'). שאני מרחיק ואחשוב לשקר התהפכות דבר לא מצוייר בצורה עד שיצויר בצורת האש והמים והאויר והעפר (שם א' ד'). ואולם על דעת התורה הנה האל ברא העולם כמו שהוא ובעלי חיים שלו וצמחיו מצויירים (כוזרי ה' י"ד).

מֻצָּל, כמו מָאֳצָל, נאצל (emanierend).

לך המציאות אשר מֻצָּל מֵאורו נהיה כל הוה (כתר מלכות לרשב"ג; נ"א: מֻצַּל מְאורו). שהוא (האצילות) מוצל ונאצל ומשתלשל ממנה (מסבתה) באופן צוריי (שער השמים לר"א אירירה, ה' ד').

מְצַמְצֵם, משפט מצמצם = einschränkender Satz.

ע' ערך משפט.

מַצָּע, משכן, נושא (Substrat, ὑποκείμενον).

וכן נאמר באדם שבו כחות צמחיים, עליהם במדרגה הכחות הנפשיים ולמעלה מהם הכח המדברי, ולא נמצא למעלה ממנו כח אחר, אם כן יהיה הוא המכוון בו, ואותם האחרים מרכבות ומצעות קצתם לקצת (אמונה רמה ב"ע זכרון ההקדמה).

ע' הערך הסמוך.

מֻצָּע א') מונח, נושא (Subjekt, Substrat, Träger, ὑποκείμενον).

ומוצעיהם יותר נבל שבמוצעות (ס' השכל והמושכלות לאלפראבי). והשכל הנאצל דומה למוצע לאותם (שם). שהמוצעות שבהם יפעל השכל הפועל הם אם גופים או כחות בגופים (שם). ויחזור מוצע מושא ומושא מוצע (מדרש החכמה שער ט"ז, כת"י).

עי׳ ערך מוסד׳ מֻנָח׳ מקום׳ מרכבת׳ מֻשא׳ משכן׳ נושא׳

ב׳) נשוא (Prädikat).

כל נושא הוא גבוה ממוצע והמוצע תחתיו׳ ולפיכך נקרא בשם לועז פרידיגבלי׳ שפירושו בלשוננו רב אמור (?) (הגיון׳ כת״י ליידן; עי׳ רמש״ש׳ קטלוג ליידן רי״ב)׳

מַצְפּוּן׳ מצפונים׳ מחשבות הלב׳ עולם המחשבה והרגש (das Innere des Menschen, Gedanken- und Gefühlswelt).

ובזה ייטיבו מצפוני בני אדם (הקדמות אמונות ודעות)׳ והשני לדעת חובות הלבבות והם המצפונים׳ והיא החכמה הצפונה (חו״ה׳ הקדמה)׳ שלא נהרהר בעבירות ולא נתאוום וכו׳ ומה שדומה לזה במה שהוא במצפון האדם (שם)׳ וחקרתי עליהם ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצפון (שם)׳ והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה לגלותו ולהראותו (שם; מְצוי הרבה בחו״ה ועוד)׳

מֵצַר׳ הולך וצר (sich verengend, zuspitzend).

חדודית וחדוד ומחודד הוא שם תאר לגשם שתחתיתו רחב׳ והולך ומצר עד כנקודה וכו׳ מחודד האצטוונה הוא גשם שתחתיתו עגולה שטוחה׳ והולך ומצר בשוה עד כנקודה (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)׳

עי׳ ערך מוצק׳ מצוק׳ תצוקה.

מֻצְרָךְ׳ צריך אל זולתו (bedürftig).

ומי שלא תעבור עליו התאוה והתעוב׳ לא יתכן להיות מוצרך (יוסף אלבציר׳ מחכימת פתי כ״ד)׳ שהם מוצרכים למקום ואח״כ לדברים אחרים (עולם קטן; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן׳ רע״ג ורע״ה)׳

עי׳ ערך מספיק׳ מצטרך; מְעֻשָּׁר׳ עשיר׳

מִצְרָנִי׳ שכן׳ קרוב (angrenzend, benachbart).

כי חכמת הטבע מצרנית לחכמת האלהות (מו״נ׳ פתיחה)׳ חכמת ההגיון מצרנית לחכמות האמתיות (חי בן מקיץ).

מַצְרֵף, מבחן (Prüfstein, Kriterium u. ä.).

כסבורים שהם מצרף השכל ולטישה אליו, והוא באמת אבוד זמן (אמונה רמה ב', זכרון ההקדמה). ואם בחינת זה הענין ומצרפו בכח המדמה או בשכל (מו"נ ג' ט"ו).

ע' ערך מבחן.

מְצֹרָף, א') המאמר הרביעי ממאמרות אריסטו (Kategorie der Relation, πρός τι).

ההצטרפות והמצורף (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

ע' ערך הצטרפות, חבור, טפל, טפול, יחס, מסמך, מערך, מצטרף, סמיכות, צרוף.

ב') שם מצורף = שם לוי (Beiname, Beiwort).

ומה שקורין המדקדקים שם לווי הוא ענין שם מצורף (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

ג') מצורף ל... כמו מחובר ל... (ע"ש) = חוץ ממה ... מלבד אשר ... ונלוה אליו ג"כ ... וכיו"ב (abgesehn davon, daß . . ., hinzu kommt . . ., u. ä.).

מצורף אל המקום הרמוז אליו (מו"נ א' ח'). מצורף אל היותו ג"כ עולה אל ראש ההר (שם א' י'). ואמנם באור דבריו כבר זכרנו וכו', מצורף למה שנותן אותו השכל, מחובר אל היותי ג"כ בעל סברא במה שנודע לי ממנו (שם ג', הקדמה). ותועלת זאת האמונה מבוארת, מצורף אל היות הצרעת מתדבקת וכו' (שם ג' מ"ז).

מְקֻבָּב, נבוב, קערורי (hohlrund, konkav).

ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשוים מן הנחושת הציני הנקראים טנגהראת, הנה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש, השמע). ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשת כשיצעק הצועק במקום מקובב (שם *).

ע' ערך מקער.

*) תרגום ש. וייל שם: "gewölbt" — אינו מדויק, השוה מו"נ ג' י"ד "קבוב גלגל הכוכבים הקיימים", "עד חלל קבוב הגלגל הח'".

מַקְבִּיל, **מקבילים**, **מקבילות**, א׳) = **הפכים**, מושגים מתנגדים (Gegensätze, opposita).

אמנם השגות הפנימיות, הנה **מקביל** כל פועל מהם הוא לא־פועל, רצוני: **מקביל** נדמה — לא נדמה, **ומקביל** נחשוב — לא נחשוב, **ומקביל** נזכור — לא נזכור (אמונה רמה א׳ ו׳, מופת מציאות הכחות). הִמָּנע התקבצות **המקבילות** בנושא אחד מצד אחד ובזמן אחד (שם א׳ ז׳). **מקביליים** — אשר לא יתכן שימָצאו יחד בנושא אחד מצד אחד ובעת אחת (ס׳ הגדרים). הנה זה הוא המאמר בכל מיני הגזרות **המקבילות** באלו השלשה סוגים מן ההקבלה, ר״ל החיוב והשלילה, והקנין וההעדר, וההפך (כל מלאכת הגיון, מליצה, י״ב:). ור״ל **במקבילים** בכאן ההפכים, וההעדר והקנין, והחיוב והשלילה, **שמקביל** האחד אמנם **מקביל** לו אחר בהכרח, דמיון זה הכבדות הנאמר על הקול והגשם, הנה **מקביל** אחד מהם הקלות והאחר החדות (שם, הטעאה, נ״א:).

עי׳ ערך **הפך** (הפכים), **הקבלה**.

ב׳) במשמעות **מקבל**, **מושפע** = empfangend, leidend (עי׳ פי׳ עשר ספירות לעזריאל).

מְקַבֵּל, א׳) בנגוד **למשפיע**: מתפעל, מקבל פעולת אחֵר (empfangend, leidend).

ולא יעלה בלבך שהנפש החכמה היא מתחלקת בעצמה, אבל החלוק הזה והאישות הזאת מצד הגופים **המקבלים** (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). ורִבּוּ המדות והעצם אחד בעבור התחלפות הדבר **המקבל**, כהתחלפות הניצוצות והשמש אחד (כוזרי ד׳ ג׳). וזה כי הצורה האוירית וכל **מקבל** לדבר הוא ישאר עם המקובל, וזאת הצורה האוירית לא נשארה, ואיך תהיה **מקבלת**? (אמונה רמה א׳ ב׳). ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר, אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים וכו׳, וזה שהוא ירצה להיות **מקבל** מעשה, לא **מקבל** מעשה (מו״נ ג׳ י״ב). **מקבל** — רוצה בו **מקבל** המקרה או המקרים שמדבר בהם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). והיה הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים: **מקבל**, והוא האבר המרגיש, ומקובל, והוא הצורה המגעת אל כח המרגיש מפני ההרגש, ומניע, והוא המורגש הנמצא בפועל חוץ לנפש, הנה יתחייב שימָצאו בשכל אלו השלשה: שכל

מקבל, והוא השכל ההיולאני, ומקובל, והוא השכל הנקנה, ופועל, והוא השכל הפועל (מלחמות השם א׳ ט׳). שהוא (השכל הפועל) פועל תמיד בכל עת שימצא מקבל מוכן (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ג׳ א׳). שיחס איחור התנועה השרשית אל איחור התנועה השרשית כיחס המקבל אל המקבל (שם א׳ ד׳).

מְקֻבָּל, א׳) בנגוד למקבל: הרושם או השנוי שקבל נושא מה ע״י פעולות אַחֵר (עי׳ הערך הקודם).

ב׳) מקובלות, הענינים שנתאמתו ע״י המסורה (traditionelle Wahrheiten).

וממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל (אמונות ודעות ה׳ א׳). כי הבחינה בברואים וכו׳ אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל, כי השכל מעיד וכו׳ ומן המקובל, מה שאמרו ז״ל וכו׳ (חו״ה, הבחינה ב׳). וישובו המקובלות כמין המורגשות (עולם קטן עמ׳ ו׳). ואלו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם, היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (כוזרי א׳ ס״ה). והמספר הצודק המקובל כבר אֻמת אצלנו היעודים (שם ה׳ י״ד). ולזה יהיו המקובלות אצל אנשים מה בלתי מקובלות אצל אנשים אחרים, ויחשוב הסכל שזה חולשה במקובלות, והמקובלות — בהם יושמר סדור העולם ויתמיד בו הישוב, ולולא הם מתבטל זה (אמונה רמה ב׳ ה׳, הכלל). המשפטים אשר יָדעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם, ד׳ מינים: המוחשים וכו׳ והמושכלות הראשונות וכו׳ והמפורסמות וכו׳ והמקובלות וכו׳ (מלות ההגיון ח׳). אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות, ולא מכת המושכלות (מו״נ ב׳ ל״ג). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבעה מינים: המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות (רוח חן ו׳).

עי׳ ערך הגדה, העתקה, מוחש, מנהגי, מִסְפָּר, מֻעְתָּק, מפֻרסם, קבלה.

ג׳) מי שקבל דעות ואמונות במסורת, וביחוד: בעל חכמת הקבלה (Traditionsgläubiger; Kabbalist).

וכל ציור דבר אמיתי שאינו מצוי בעצמו בלא זמן אינו חכמה, וזה הסומך עליה אינו חכם, כ״א מקובל (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, ל״ט). כי אני

מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה, זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין (פתיחת הרמב״ן לפרושו עה״ת). או על דרך המקובלים שאין הבדל בין הנאצל והמאציל כי אם מה שבין עלה ועלול (שער השמים לר״א כהן אירירה, ה׳ ד׳).

„ס׳ חוקר ומקובל״ לרמח״ל.

מְקֻבָּץ, א׳) מורכב, מחובר (zusammengesetzt).

והנה היא (הארץ) כן (מורכבת), כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם מקובצים (אמונות ודעות א׳ א׳). ודבר מקובץ מן הארץ וכותלים סביביו וגג עליו הוא הבית (אמונה רמה ב׳ ג׳). וכשיתקבצו (העצמים הפרדיים) קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות, והוא אז גשם (מו״נ א׳ ע״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: יהיה המחובר מהם).

ב׳) כלל הענינים = das Gesamte (עי׳ ברשימת המלים של מלטר למאמר אבוחאמד אלגזאלי).

ג׳) דעתו מקובצת = מרוכזת (konzentriert), בנגוד ל„פזור הנפש״ (מצוי כמה פעמים אצל אלדד הדני).

מֻקְדָּם, במשמעות סבה (Ursache).

מוקדמים ומאוחרים ונמצאים (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ל״ח).

עי׳ ערך מְאֻחָר, מתאחר, קודם.

מֻקְדָּמָה, מֻקְדֶּמֶת, (ע״ד הערבית) הקדמה, הצעה (Prämisse, Grund-satz, Proposition, These).

וצורת השכל דומה לצורת האחד, מאחר שהיה משיג למוקדמה האחת (מקור חיים לרשב״ג, ד׳). מאחר שהיתה מתנועעת מהמוקדמות אל התולדות (שם). המוקדמות המושכלות בעצמם (עולם קטן הוצ׳ ילינק עמ׳ ו׳). המוקדמות הראשונות (מורה המורה לרש״ט פלקירא, ב׳; מוקדמה נמצאת גם בערוגת הבשם לרמב״ע, עי׳ רמש״ש תי״ג). המקודמת הראשונה וכו׳, המקודמת השניה וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב; בתרגום ר״ש ן׳ תבון: הקדמה).

„מוקדמת (הקדמת) הידיעה״ לאבוקרט, כת״י = Prognostikon.
„מוקדמה לפ׳ דברים״ ללוי בן יפת הלוי הקראי; „מוקדמה לעשרת הדברות״ המיוחסת לסלמון בן ירוחם הקראי (עי׳ רמש״ש תתקמ״ו).

עי׳ ברשימת המונחים המחודשים על ידי: מֻקְדָּמָה.

מָקוֹם, א׳) חללו של עולם וכל חלק ממנו (Raum, Ort).

וצריך שאבאר כי אמתת המקום וכו׳ הוא פגישת שני גשמים המתמששים, ויקרא מקום משושם מקום, אבל ישוב כ״א מהם מקום לחברו וכו׳, וכאשר לא תהיה ארץ ולא גשמים, יבטל שיאמר מקום בשום פנים (אמונות ודעות א׳ ה׳). ואומר במקומות (ר״ל: מאמר האנה), לא יתכן שיצטרך הבורא אל מקום, כי הוא בורא המקומות כלם, ועוד שלא סר לבדו ואפס מקום, ואיננו נעתק בעבור בריאותו למקום, ועוד כי הצריך למקום הוא גשם אשר הוא ממלא מה שיפגשהו ממששו, ויהיה כל אחד מהמתמששים מקום לאחר (שם ב׳ ח׳; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, ס״ג, הערה קי״ז). מקום — זה השם עיקר הנחתו למקום המיוחד והכולל (מו״נ א׳ ח׳; ר״י אלחריזי מתרגם: זה השם בא מעיקרו על כל חלק מן הארץ, הפרט והכלל). כי באריכות עמידת ב״ח במקום כולל או מיוחד, יאמר בו שהוא שכן במקום ההוא (שם א׳ כ״ה). העצם הפרדי אינו במקום, אבל יטריד הגבול [נ״א: המחוז] (שם א׳ נ״א). האנה הראשון הוא המיוחד בו וכו׳ וכל האחר הוא מקום כולל לו ולזולתו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, מאמר האנה). מקום הוא השטח המעוין מהגרם המקיף, הממשש לשטח המְקומם (ס׳ הגדרים).

מקום מקרי, מקום עצמי (עי׳ במנחת קנאות לר׳ יחיאל מפיסא, הוצ׳ דוד קויפמן כ״ו).

עי׳ ערך גבול, דרך, מחוז, מלוא.

ב׳) מאמר האנה (Ort, ubi, ποῦ).

ואומר במקומות, לא יתכן שיצטרך הבורא אל מקום (אמונות ודעות ב׳ ח׳; גם בפי׳ רס״ג לס׳ יצירה ובערוגת הבושם לרמב״ע, ציון ב׳ קי״ט, נקרא מאמר האנה בשם מקום).

עי׳ ערך אין, אנה, מאמר.

ג׳) בהשאלה: עמדה, נקודת־מוצא, וכיו״ב (Standpunkt, Ausgangspunkt u. ä).

אלא שהוא העירו על מקום עיון, ישיג ממנו תכלית מה שאפשר לאדם שישיגהו (מו״נ א׳ נ״ד). אלא שהֵנה מקום הספק (שם א׳ נ״ג). ועוד שמאמרו שהעולם צריך למכריע וכו׳ מקום ספק גדול מאד (שם א׳ ע״ד).

ד׳) בהגיון: מקומות=נקודות־מבט כלליות, צוריות (Gemeinplätze, loci communes, τόποι).

סדרים אשר יעשו בהם ההקשים והם הנקראים מקומות (כל מלאכת הגיון כ״ד:). ונאמר שהמקומות במה שהם מקומות יראו מענינם שהם יתנו לנו היכולת על קנין ההקדמות המיוחדות במבוקש מבוקש, מלאכה מלאכה. ולא יעשו זה לבד, אבל יתנו לנו ג״כ תמונת המאמר אשר יתחייב ממנו המבוקש. (שם כ״ה:). הנה המקומות יורשמו בשהם יסודות ההקשים, כמו שעשה אריסטו באשר אמר בהם מלות המחשביות, רוצה לומר במחשביות ההקשים (שם כ״ו). וזה אשר הניע אבונצר אל הגדרת המקומות באשר הם הקדמות כוללות ישתמשו בחלקיהם בהקש הקש (שם כ״ו:). ספר המקומות הנצוחיים, ובלשון יוני טוביקי (חלקי ההגיון לאבונצר אלפראבי). וזכרום ארסטו בספר הנצוח והפכם אלפראבי אל ספר המקומות (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳). ועשיית המקומות והצורות (אברהם בן שלמה כונת, הקדמה לס׳ נופת צופים).

ה׳) במשמעות סבה (Ursache).

אחד מהם שיאמר האומר שכך אמנם הוא כך למקום כך, כמו מאמר האומר ששתית הסכנגבין יועיל פלוני לפי שהוא מוקדח (באור אבן רשד לס׳ ההלצה). שיקשה חבור ההקדמות וסדרם הסדור המלאכותי למקום רבוי ההקדמות ואורך הזמן וכו׳ (שם). משל זה וכו׳ מאמר האומר: סקראט מתנשם בתכיפה, הנה סקראט מוקדח, כי שתי אלו ההקדמות צודקות, והתולדה כבר תהיה כוזבת, אחר שכבר יתכן שיהיה התנשם סקראט בתכיפה למקום מרוצתו (שם).

ו׳) בהוראת נושא (Substrat, ὑποκείμενον)

ולא יסופק לך במה שאמרנו כי העצם מקום לכמות, כי אמרנו זה להודיע שהוא נושא אותו ושקימתו וקיומו בו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). ואם יהיה לבורא יתעלה תואר מזה החלק, נעשה הבורא מקום למקרים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: היה הוא יתעלה נושא המקרים).

עי׳ ערך תנוי, מוחל, מוסד, מֶנח, מַצע, מֶצע, מרכבת, משכן, נושא.

מְקוֹמִי, מה שמתיחס אל המקום (räumlich).

מקומית, כלומר: עומדת במקום (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות). תנועה מקומית—שם לתנועת גוף ממקום למקום וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). תנועה רצונית מקומית (מו״נ א׳ מ״ו). ונבחרה תנועת העופפות וכו׳,

מפני שהיא השלמה שבתנועות וכו׳ המקומיות והנכבדת שבהן (שם א׳ מ״ט). ושמה שיחשב בבע״ח שלא תקדם לתנועתו המקומית תנועה אחרת כלל, אינו אמתי (שם ב׳, הקדמה כ״ו).

מְקוֹמָם, גוף או חֵפֶץ התופס מקום (Ding, räumlicher Gegenstand).

מקום הוא השטח המעוין מהגרם המקיף, הממשש לשטח המקומם (ס׳ הגדרים). כי המקום היה ראוי שיהיה שוה למקומם כולו (אור ה׳ לר״ח קרשקש). כמו שהוא המקומם במקום או המסובב בסבה (אילם ליש״ר מקנדיה).

עי׳ ערך מתקומם.

מָקוֹר, א׳) נרדף עם מבוע, מוצא, שורש (Quelle, Ursprung).

המקור אשר ממנו בא השפע, כלומר הרצון (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). מקור ההטבה = הרצון האלהי (שם, בסוף הלקוטים; בשם זה כתב רשב״ג גם ספר מיוחד, שבתרגומו הרומי נקרא „Origo largitatis“). במקורי הטובות והרעות (אמונה רמה ב׳ ו׳ ב׳).

ב׳) נרדף עם מוצא, מחצב, מתכת, דומם (Mineral, Erz; Schacht).

והוא (צור) שם המקור אשר יחצבו ממנו אבני המקורים (מו״נ א׳ ט״ו). בעלי החיים, המקורים והצמחים (שם א׳ ל״א). מחצב שם כולל למקורים כולם, כמתכות למיניהם ומיני המלחים שיש להם מקור וכו׳, ומינים מן העפר שיש להם מקור וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

מִקָּח, בספרות הקראים: כונה, תכלית (Zweck, Absicht).

צדיית הספר ומקחו ומטרתו (נסי בן נח, פי׳ י׳ הדברות; עי׳ פינסקר, לקוטי קדמוניות ל״ח).

מְקַיֵּם, הענין המעמיד עצמות הדבר; מחַיב (konstitutiv, wesentlich; positiv, affirmativ).

וכל תואר שיחייב לעצם אחד חיוב עצמי, הוא אם מקיים לעצם והוא הוא, או איכות לעצם ההוא (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: מתקן עצמו). ולזה לא נוכל לתארו (את הרקיע) אלא בשמות בלתי מקיימים, לא בחיוב המקיים (שם א׳ נ״ח).

עי׳ ערך גזר, מחַיֵב, מעמיד, משלים, מתקן.

מַקִּיף, א׳) הקף העגולה (Kreisumfang, Peripherie).

כשיתנועע הרכב סבוב שלם, הלא החלק אשר ב מ ק י פ ו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה, אם כן תנועת ה מ ק י ף יותר ממהרת מתנועת העגולה הפנימית (מו״נ א׳ ע״ג). כעלת התחלף היסודות בהנחתם בין ה מ ק י ף והמרכז (שם ב׳ י״ט). לסבת קֻרבו או רָחוקו מ ה מ ק י ף או מהמרכז (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

ב׳) הגלגל ה מ ק י ף, ה מ ק י ף בכל: הגלגל התשיעי, היומי, אשר אין כוכבים בו (die neunte, alles umfassende Sphäre).

שהם מנו הכדורים שיש בהם כוכבים ו ה מ ק י ף וכו׳, והכדורים במספרם תשעה: ה מ ק י ף בכל, וגלגל הכוכבים העומדים, וגלגלי השבעה כוכבים (מו״נ ב׳ ד׳).

עי׳ ערך ס ו ב ב.

ג׳) מ ק י פ י ם: סבות ומקרים (Umstände).

ו ב מ ק י פ י ם אחרים (הירץ אולמאן, חכמת השרשים ק״ג).

ד׳) דבר הסובב דברים אחרים או הכולל פרטים רבים (umfassend, umgebend).

כי המוקף יותר קטן מן ה מ ק י ף בלי ספק (אמונה רמה א׳ ד׳). והמים מ ק י פ י ם בארץ, והאויר מ ק י ף במים, והאש מ ק י ף באויר, והגשם החמישי מ ק י ף האש (מו״נ א׳ ע״ב). והידיעה היא ענין מ ק י ף וכולל הדבר (שם ג׳ ט״ז). בצירוף ל מ ק י ף מין שמותם, ובצירוף למוקף סוג נקראים (ר״מ ריאטי, מקדש מעט כ״ו). משפט מ ק י ף = übergeordnetes Urteil; משפט מ ו ק ף = untergeordnetes Urteil.

עי׳ ערך ה ק פ ה.

מַקְנֶה, עי׳ ערך ק נ ה.

מְקֻעָר, קערורי, שקערורי (hohlrund, konkav).

שאנחנו נמצא מיני הגשמים שהם עשרה או תשעה בהכרח, והט׳ מהם. שמימיים, והעשירי הוא החומר אשר בתוך מ ק ו ע ר גלגל הירח

(עקרים ב׳ י״א). ונמצא מונח זה גם בתרגום הפלת הפילוסופים לאלגזאלי (עי׳ בבאורים והערות למונחים שבספרי „תורת המדות״ לשפינוזה, ערך גבנונית).
עי׳ ערך מְקֻבָּב, קבוב.

מְקָקִי, עי׳ ערך מקיף.

מְקַפֵּל, עי׳ הערך הסמוך.

מְקֻפָּל, דבר מוסגר או מושם בתוך דבר אחר (umschlossen, umrahmt).
אז תהיה מקופלת על הגוף מקפלת אותו, ותהיה כמו שק לגוף (עולם קטן, הוצ׳ ילינק, ל״ו). וזמנו המקופל (שם נ״ד; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, שט״ז, הערה קס״ט).

מִקְצָב, משקל השיר (Metrum).
ואח״כ למוד מה שתזדיין בו אצל בני אדם מענין השיר והמקצב וצפוני הדקדוק והחידות הנכריות וכו׳ (חו״ה, יחוד המעשה ה׳, ד״ה וכאשר יאבד סברו). ותחלת מה שיפסיד במקצב השיר ענין אלה השני נחים (כוזרי ב׳ ע״ח). כאשר נראה מאשר לומדים מקצבי השיר וכו׳ (שם ה׳ ט״ז). ותכלית האנשים ההם שיהיו כמו אשר נראה סכל במקצב (שם).

מֻקְצֶה, דבר שיש לו קצה (begrenztes Ding).
והנקודה היא קצת הקו וכו׳ ואינה נפרדת ממנו, לפי שהקצה אינו נפרד מהמוקצה, שהוא הוא והוא הוא מצד ומצד וכו׳, מפני שאין קצה אלא למוקצה ואין מוקצה אלא בקצה (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, הוצ׳ פריעד עמ׳ מ״ה – מ״ו).

מִקְצֹעַ, בהנדסה: זוית, קרן (Winkel).
וכל משולש שתהא הצלע האחת שתים, לא יתכן להיות כ״א שוה כולו וכו׳, או המקצוע רחב (ס׳ האחד לראב״ע). ולעולם יהיו כל המקצועים חדים (שם). והדרך השלישי יקרא חד המקצוע (שם).

מְקַצֵּר, בעל ידיעה בלתי שלמה, או איש הממעט במעשיו מכפי הראוי (Teilwisser; ein unvollkommen, ungenügend Handelnder).

שמדרגות בני אדם בשער הזכיות והחובות עשר מעלות: צדיק, רשע; עובד, ממרה; שלם, מקצר; חוטא, מזיד; שב, כופר (אמונות ודעות ה׳ א׳). וכונתי בו להתחכם ולהעיר הפתאים והמקצרים מאנשי תורתנו וכו׳ (חו״ה, הקדמה). והמתעלם מחקור הרי זה מגונה ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה (שם, היחוד ג׳). מפני שכל אחד מהם נלאה ומקצר וכל אחד מהם חלש (שם, היחוד ז׳). והיה בעיניהם כמקצר וכמנהיג רע (שם, הבחינה, פתח השער). ואם לא ירצה אחד מן המקצרים להגיע לזאת המדרגה וכו׳, אין היזק בזה (מו״נ א׳ ה׳; ר״י אלחריזי מתרגם: החסרים שאין להם שלמות). ובאור זה כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו, כמו שישיג מענין האדם חיובי החיות ולא ישיג חיובי הִדַּבֵּר (שם א׳ ס׳). נאמר ִקצר בענין פלוני כענין לא עשה בו כל הצורך, וכן שמתיו בענין לֵאות שֵׂכל אדם להבין הדבר, אקרא האדם מקצר סתם כשתקצר יד שכלו להבין הדבר, שכן הוא לשון הערבי זה השורש בעצמו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך קצר.

מִקְרֶה, א׳) בנגוד לעצם: תכונה בלתי עצמית (Akzidens).

ואחר כן אדבר על האיכות והם המקרים, ואומר שהוא (האל) באמת לא יתכן שיקרהו מקרה, כי הוא בורא המקרים כולם (האמונות והדעות ב׳ ח׳). המקרים הראשונים והעצמים הראשונים, המקרים השניים והעצמים השניים (מקור חיים ב׳). שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם וכו׳, והוא יתברך הבורא העצם והמקרה לא תשיגנו מדה ממדותם בעצם כבודו (חו״ה, היחוד ז׳). שכל הנמצאים לא ימלטו מחומר וצורה ועצם ומקרה וכו׳ (עולם קטן ב׳ ב׳). וההתחלה והעלה, והעצם והמקרה, והסוג והמין, וההפך והדומה, וההסכמה והחלוף, והאחדות והרבוי (כוזרי ה׳ י״ב). כי המקרה עמידתו בגוף הנושא, והמקרה מעולל לגוף, הולך אחריו, נשוא עליו (שם ה׳ י״ח). הנמצאים נחלקים חלוקה ראשונה אל עצם ומקרה וכו׳, והמקרה הוא הנמצא בדבר והוא בו לא כחלק ממנו, ואין לו העמדה בלעדיו (אמונה רמה א׳ א׳). אמנם סוגי המקרה אצל הפילוסופים תשעה וכו׳ (שם). כי המציאות למקרה אמנם הוא נקנה לו באמצעות מציאות העצם, ולכן העצם יותר ראוי בשם המציאות מהמקרה (שם). ואם יהיה התואר בלתי המתואר, אבל הוא ענין

מוסף על המתואר, זה יביא להיות התואר ההוא מקרה לעצם ההוא וכו׳ כי כל ענין מוסף על העצם הוא משיג אותו, בלתי משלים אמתתו, וזהו ענין המקרה (מו״נ א׳ נ״א). כי המקרים נמצאים, והם ענינים נוספים על ענין העצם ולא ימלט גשם מהגשמים מאחד מהם (שם א׳ ע״ג, הקדמה ד׳, וע״ש גם הקדמה ה׳–ט׳). דע שהפילוסופים חלקו המלות הכלליות הנפרדות לחמשה חלקים וכו׳ והם הסוג והמין והמבדיל והסגולה והמקרה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך איכות). המקרה חקקוהו שהוא כללי הנפרד הנמצא לסוג או למין, יותר כולל ממנו או יותר מיוחד, מבלתי שיודע באחד משניהם עצמו וכו׳ והוא שני מינין: האחד מקרה מתמיד, בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו וכו׳ כשחור שאינו נפרד מן העורב והפחם, והחום שאינו נפרד מן האש; והשני מקרה נפרד, ימָצא עת ויפָקד אחרת ונושאו קיים, כיושב ועומד באדם (שם).

מקרה נשוא על מקרה: כי המקרה לא יהיה נקרה במִקרה אחר וכו׳ (אמונות ודעות ו׳ א׳). ועתה צריך לנו להודיע שיש מקרה שיחול בעצם בלא אמצעי, כחום שהוא יחול על הגוף המתחמם מבלתי שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר, ויש מקרה שא״א חולו בעצם עד שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר, כלהט והמרוק בגופות הלוהטים הממורקים, שאינו חל בהם עד חול המראה בהם, שאין להט ולא מירוק בגופים הבהירים שאין מראה להם, הנה הלהט הוא מקרה חל על מקרה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך מקרה).

מקרה עצמותי: כמו מציאת היושר והעוות בקו (ספר הגדרים).

תנועה במקרה: התנועות מהן בעצם, מהן במקרה וכו׳ ומהן בחֵלק, והוא מין ממה שבמקרה וכו׳ ואשר במקרה, כמו שיאָמר בשחרות אשר בזה הגשם שנעתק ממקום למקום (מו״נ ב׳, הקדמה ו׳).

מקרה חיצוני, מקרה מבחוץ *) —	äußerer Umstand
〃 מפאת עצמו *) — — — —	accidens per se
מקרים מתלוים — — — —	Begleitumstände
מקרה נפרד — — — —	accidens separabile
〃 נשוא על מקרה — —	indirektes Akzidens
〃 עצמותי — — — —	wesentliches 〃
〃 פנימי, מקרה מבפנים *) —	innerer Umstand

*) עי׳ הירץ אולמאן, חכמת השרשים.

accidens inseparabile — — — — מקרה קַיָם
primäre Akzidenzen — — — — מקרים ראשונים
sekundäre 〃 — — — — 〃 שניים
konditioneller Umstand — — — מקרה תנאי*)

עי׳ ערך אפע׳ אשור׳ זמיון׳ מאורע׳ משיג; עצם.

ב׳) נרדף עם הזדמן (Zufall, Ungefähr).

והדעה התשיעית דעת המקרה׳ אלה חשבו כי שכלם הורה אותם שהשמים והארץ הם במקרה׳ בלא כוונת מכוין ולא פועל וכו׳ (אמונות ודעות א׳ ד׳). ויש בני אדם שאמרו שהעולם נהיה במקרה מבלי בורא שהתחילו ויוצר שיצרו וכו׳ (חו״ה׳ היחוד ו׳). הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים׳ אשר לא יתכן למשכיל המשתכל שייחסהו אל המקרה׳ אך אל כונת עושה חכם וכו׳ (כוזרי ה׳ כ׳). אריסטו יבאר שהענינים הטבעיים כולם אינם נופלים במקרה וכו׳ ואם היו חלקיו לא במקרה׳ איך יהיה כולו במקרה? (מו״נ ב׳ כ׳; ועי״ש כל הפרק).

עי׳ ערך הזדמן׳ הכרח׳ כונה׳ קרי.

ג׳) מקרי המקרה׳ מקרי המקרים׳ בדקדוק: תארי הפעולה או יחסי השם (Umstandswörter; Casus).

מקרי המקרים הם לפי המדקדקים ששה: מכנה; נולד; נותן; התלות; משמיע; מבדיל. או: שם ישר; יחס ההצטרפות; יחס הגבול; יחס שאליו; יחס הפעול; יחס שממנו.

ד׳) שם המקרה׳ בנגוד לשם העצם=שם מֻפשט (abstraktes Nomen).

מִקְרִי׳ מה שמתיחס על המקרה (akzidentell; zufällig).

שהאחד וכו׳ נאמר על שני ענינים׳ האחד מהם מקרי וכו׳ והשני עצמי׳ קיים (חו״ה היחוד ח׳). המעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים (כוזרי ה׳ כ׳). שהוא (הטבע) יניע האבן אל מקום ויניחה בו הנעה והנחה עצמית׳ לא מקרית (אמונה רמה א׳ ג׳). ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים המקריים בעצמיים (מו״נ א׳ ל״ד). ושהחשך הוא טבע מציאות העולם התחתון כולו׳ והאור מקריי חוצה לו׳ מתחדש עליו מחוץ (שם ב׳ ל׳). בענינים המקריים מקרה גמור (שם ב׳ מ״ח).

*) עי׳ הירץ אולמאן׳ חכמת השרשים.

מִקְרִיוּת, ענין המקרי וסגולתו (akzidentelle Beschaffenheit).

ומופת מ ק ר י ו ת הכמה הוא שכמות מה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה (אמונה רמה א׳ ה׳). והשתוות המקרים ב מ ק ר י ו ת (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳; ר״י אלחריזי מתרגם: בכח המקרה).

מֻקָשׁ, בחכמת החשבון = Vorderglied.

וידוע הוא כי רבוע ה מ ו ק ש מן שני הנערכים האחרונים כרבוע ה מ ו ק ש מן האחרונים אל הנוקש מן הראשונים (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳ קי״ד).

ע׳ ערך נ ו ק ש.

מְקֻשֶּׁה, מלא, גושי, בלתי־נבוב (dicht, massiv, kompakt).

והתבאר לאחר שאינה (הספינה) עגולה ולא בעלת צלעות שוות, והתבאר לאחר שאינה מ ק ש ה (מו״נ א׳ ס׳). ואין רקות בו כלל, אלא מקשה מלא (שם א׳ ע״ב).

ע׳ ערך א ט ו ם.

מְקֻשִּׁי = מקשה.

שהפילוסוף יאמר שגרם השמש הוא יותר מ ק ש י י משאר חלקי הגלגל ויקרה לתנועתו החמום (מלחמות השם ה׳ ב׳ ו׳). שהספירי הוא רחוק מפשיטות השמש פחות מ ה מ ק ש י (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל, פ״ג:). וחקוי הענין ההוא בדבור הוא כחקוי אור השמש בגופים ה מ ק ש י ם (שם).

מְקֻשִּׁיּוּת, תכונת הדבר המקשי (massive Beschaffenheit, Dichte).

והעצם הגשמי הוא וכו׳ עצם שיש לו מן העובי ו ה מ ק ש י ו ת מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטויות נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א׳ ב׳). והספוגיות ו ה מ ק ש י ו ת (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

מַרְאֶה, א׳) הדבר הנראה לעינים, וביחוד בנגוד לאמתת הדבר ועצמותו; גם: מחזה נבואי וכיו״ב (Erscheinung, Anschauung; Gesicht, Vision).

כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כי אם מקריהם, לא עצמיהם, ואינם משיגים מן המלך על הדמיון זולתי ה מ ר א י ם והתבניות והשעורים

(כוזרי ד׳ ג׳). אם שיהיה המעמד הגדול ההוא כולו מ ר א ה נבואה בלא ספק וכו׳ הכל שכלי, אין חוש בו (מו״נ א׳ כ״א). אמנם ה מ ר א ה וכו׳, והיא אשר תקרא מ ר א ה הנבואה וכו׳ היא ג״כ תקרא מחזה, והוא ענין איום מחריד, יחובר לנביא בעת היקיצה וכו׳ (שם ב׳ מ״א).

״מ ר א ו ת מוחשיות״, וכיו״ב (עי׳ מיזס).

ב׳) צבע, גֹּוֶן (Farbe).

שכל תועלת ונזק מתקבצים תחת ה מ ר א ה, ושרשי ה מ ר א ה הטבעיות שבעה: לבן ושחור וירוק וירקרק ואדום ו מ ר א ה שמים ו מ ר א ה עפר (אמונות ודעות ב׳ ב׳). כשמש אשר היא אחת בעיקרה ובעצמה, ומתחלקות מ ר א ו ת נצוציה בשמשות הנעשות מן הזכוכית: הלבן והשחור והירוק וכו׳ וכמים שמשקין מהם הפרדס שפרחיו שונים זה מזה ב מ ר א ה (חו״ה, הבחינה א׳). כי הם עיינו אל מ ר א ה הלובן אשר בזה הנייר ד״מ, וראו שהלובן במוחלט יותר כולל ממנו וכו׳ אח״כ מצאו ה מ ר א ה יותר כולל מן הלובן וכו׳ אח״כ מצאו האיכות יותר כולל מן ה מ ר א ה (אמונה רמה א׳ א׳). מ ר א ה הגוף ותארו (מו״נ א׳ ד׳; ר״י אלחריזי מתרגם: צ ב ע י הגוף).

ג׳) חכמת ה מ ר א ו ת (שנוי ה מ ר א ה, חלוף ה מ ר א ה — שם ספר לאבקלידס) = Optik (עי׳ רמש״ש תקי״א, הערה ע״ו).

עי׳ ערך ה ב ט ה, מ ב ט.

מַרְאִי, מה שמתיחס אל המראה, אל חוש הראות; או אל חכמת המראות.

אם לא היתה ההשגה ה מ ר א י ת ההיא ג״כ במראה הנבואה (מו״נ א׳ כ״א). והשעורים הנגוניים והשעורים ה מ ר א י י ם (כוזרי ה׳ י״ב).

מַרְבֶּה, מ ר ב ה הצלעות או הצלעים (ע״ד מ ר ב ה רגלים, ויקרא י״א מ״ב) = Vieleck.

והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ו ל מ ר ב ה הצלעות (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת א׳ ט״ו).

מְרֻבֶּה, הקש מ ר ו ב ה = הקש ע״ד החפוש (inductio).

ה מ ר ו ב ה הוא אשר יוציא התולדה מכח מולידים רבים, כלם מיני סוג א׳ אשר אין ספק בהם (לשון למודים לרמח״ל ד׳, חלקי הדרוש).

מְרֻבָּע׳ תמונה מרובעת *); מספר מרובע (Viereck; Quadratzahl).

והמרובע הוא אשר יש לו ארבע צלעות׳ והוא נחלק במקום הזה לחמשה חלקים: הראשון מרובע רבוע וכו׳ והשני מרובע ארוך וכו׳ והשלישי מרובע מעויין וכו׳ והרביעי מרובע דומה למעויין וכו׳ והחמישי מרובע נפתל וכו׳ (ראב״ח׳ חבור המשיחה והתשבורת א׳ י״ט)· האחד סופר את עצמו וכו׳, והוא שרש ויסוד ומרובע ומעוקב (ס׳ האחד לראב״ע)· המולידים המרובעים (שם)· ובין מרובע למרובע דמות חלק וחצי חלק (שם)· ואין זה וכו׳ יותר מגונה מהיות אלכסון המרובע שוה לצלעו לפי זה הדעת׳ עד שאמרו קצתם כי המרובע דבר בלתי נמצא (מו״נ א׳ ע״ג׳ הקדמה ג׳)·

מְרֻבָּע רבוע		Quadrat
״	ארוך או נצב	Rechteck
״	מעוין	Rhombus
״	דומה למעוין	Rhomboid
״	נפתל	unregelmäßiges Viereck
״	נכוחי	Parallelogramm
״	מושש לעגול	ein dem Kreise umgeschriebenes Viereck
מרובעות דומות		ähnliche Vierecke

עי׳ ערך רבוע·

מַרְגִּישׁ׳ א׳) בעל הרגשה (empfindend, fühlend; wahrnehmend).

וכאשר הכחות ההרגשיים משיגים בכאן מה שמרגישים מן המורגש׳ כן הכחות השכליות וכו׳ אלא שכח המרגיש לא יפעל בעצמו כאשר יפעל המדבר וכו׳ ועל כן נאמר כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל (כוזרי ה׳ י״ב)· והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים׳ ויחויב לכולו אשר כבר יהיה מרגיש (אמונה רמה א׳ ו׳׳ כחות הנפש)· נפש שם משותף׳ הוא שם הנפש החיה הכוללת לכל מרגיש אשר בו נפש חיה (מו״נ א׳ מ״א)· חי שם הצומח המרגיש (שם א׳ מ״ב)· שחלקי הנפש

*) שמוש מלת מְרֻבָּע בהוראת שֵׁם נמצא כבר במשנת המדות׳ שחוברה בזמן הגאונים (בספרות התלמודית מרובע אינו יוצא ממשמעות בינוני פעול=viereckig), ביחוד הִרבה להשתמש בשֵׁם זה ראב״ח הנשיא בחבור המשיחה והתשבורת· גם בפי׳ ס׳ היצירה לר״י ברזלי נמצא מונח הנדסי זה. עי׳ הערות הפרופ׳ גינצברג שבסוף ספרו של י· אפרת ע״ד המונחים הפילוסופיים שבמו״נ·

הם חמשה: הזן וכו׳ והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). והחלק המרגיש ממנו הכחות הה׳ המפורסמים אצל ההמון וכו׳ (שם).

המרגישים, כך מכנה ר״י אלחריזי בטעות את כת האשעריה (עי׳ הערת שייאר להעתקת חריזי, מו״נ א׳ ס״ט, עמ׳ ע״ו).

עי׳ ערך כת ברשימת שמות האנשים, האסכולות וכו׳ שבסוף ספרי „אנתולוגיה של הפילוסופיה העברית״.

מֻרְגָּל, מה שהאדם רגיל בו; מצוי (gewohnt; häufig).

ואלה נמשכו אחר המורגל מתנועות הבעלי חיים (אמונה רמה א׳ א׳ ח׳). ויבחרו הענינים הרעים המורגלים על הענינים הטובים שאינם מורגלים (מו״נ א׳ ל״א). אך הוא מורגל בדברי הנביאים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״ו). המליצות המורגלות (הוא, מו״נ ב׳ כ״ט). ישנה וישלש במדות הטובות ועיון המושכלות עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום לר״א שלום, ז׳ א׳).

מֻרְגָּשׁ, מה שמושג ע״י ההרגשה או ע״י החושים, מוחש (Gegenstand der Wahrnehmung; wahrnehmbar).

כי בעל חכמת השיעור לא יכול ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו, אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצויר בצדו (חו״ה חשבון הנפש ג׳, ד״ה והאחד והעשרים). וישובו המקובלות כמין המורגשות (עולם קטן, הוצ׳ ילינק עמ׳ ו׳). אם כן אין מעלה במורגשים יתרה על מעלת בני אדם (כוזרי א׳ מ׳). שני החושים האלה, ר״ל הטעם והמשוש, לא ישיגו מורגשיהם עד שימששום (מו״נ א׳ מ״ז). במציאה ענינים רבים מבוארים, גלויים, מהם מושכלים ראשונים ומורגשים וכו׳ (שם א׳ נ״א). והלך בדעות ההם כנגד טבע הנמצא והרחיק המורגש (שם). שהם לא היו נבדלים מן המורגש ולא הושלמו שלמות שכלי (שם א׳ ס״ג). והיה הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים: מקבל וכו׳ ומקובל וכו׳ ומניע, והוא המורגש הנמצא בפועל חוץ לנפש (מלחמות השם א׳ ט׳). המורגשים מושגים ברגשים (ר״י ן׳ לטיף, רב פעלים י״ט).

עי׳ ערך הרגשה, משגה, מושג, מוחש, רגש.

מָרָה, מְרֵרָה, עי׳ ערך חלט, לֵחָה, מזג.

מַרְוִיחַ, מרויח הזית=בעל זוית מְרֻוַחַת (stumpfwinklig).

וכל אחד ואחד מאלו המשולשות השנים נחלק למשולש שיש לו זוית אחת נצבה וכו׳ ולמשולש שיש לו זוית נרוחת, והוא הנקרא מרויח הזוית (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת א׳ י״ז).

מְרוֹמָם, נעלה, גבוה (erhaben).

וזה מרומם מהבורא (אמונות ודעות א׳ ה׳). שהזמן איננו כי אם מדת קיום הגשמים, ואשר איננו גשם, מרומם מהזמן וממדת הקיום (שם ב׳ ח׳). נמצא הבורא יתברך נעלה ונִשָׂא ומרומם על כל נמצא וכל מושג בהרגשה ובשכל (חו״ה, עבודת אלהים, פתח השער). כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות (כוזרי ב׳ ב׳). והעצם האלהי מרומם מהדביקה והפרידה (שם). אך עצם השכל מרומם מהזמן (שם ה׳ י״ב).

עי׳ ערך נעלה, רוממות.

מֵרוּץ, בהוראת מהירות = Geschwindigkeit (ברוך לינדוי, ראשית למודים).

מְרוּצָה, א׳) מרוצת הגלגלים, הכוכבים = תנועתם ומהלכם (Lauf der Gestirne).

וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים והחלוקים בתנועות משתנות וכו׳ בהם יראה מסימני היכולת והחכמה (חו״ה, הבחינה ה׳). כאשר אם היה אדם אחד יראה השמש לבדו ויראה מקומות זריחתה ומקומות מרוצתה וכו׳ (כוזרי ד׳ ט״ו). הלא תראה החכמים יתארו גודל קול השמש בעת מרוצתה כל יום בגלגל (מו״נ ב׳ ח׳). כי אין לשום אחד מגלגלי השמים שום מסיבה או מרוצה אלא כלפי המערב בלבד (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ ט׳).

עי׳ ערך מהלך, מסבה, מסלול, מעגל.

ב׳) נרדף עם מנהג, דרך (Regel, Norm u. ä.).

שלא יניחו הנחלים מנהגן ומרוצתן (רשב״ם לשה״ש א׳ ז׳).

מָרוּק, ממורט, קלל (poliert).

נחשת מרוק (דה״י ב׳ ד׳). עד כשימצא (הכמות) גוף מרוק ישלח עליו צורתו (מקור חיים ג׳ י״ג).

מֵרוּק, ברק המתכת הממורקת (Glanz, Blitzen).

כלהט והמרוק בגופות הלוהטים הממורקים, שאינו חל בהם עד חול המראה בהם, שאין להט ולא מירוק בגופות הבהירים שאין מראה להם (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך מקרה נשוא על מקרה).

מֶרְחָב, א') בהשאלה: רוחב, התפשטות (Ausdehnung, Vielfältigkeit, Abstufung).

אמנם אישי האדם וכו' להם מרחב גדול מאד, יותר גדול מכל מה שהוא בכל מין אחר, עד שהפחות מזה המין הוא היותר רע שבעולם ההויה והפסד וכו' והחשוב מזה המין הוא היותר טוב שבו (אמונה רמה א' ו', כחות הנפש). ולבעל החיים מרחב גדול (שם, מופת מציאות הכחות). ובכל אחד מאלה שלשה המינים מרחב גדול (שם ב', זכרון ההקדמה).

ע' ערך רחב.

ב') ע' ערך מרחק ב'.

מְרֻחָק, א') כמו רחוק, זר (ungereimt, absurd).

וכשיובנו (דברי הנביאים) כמשמעם מדוקדקים ולא יָוָדע שהם הפלגה וגוזמא וכו', יחדשו ענינים מרוחקים (מו"נ ב' מ"ז; ר"י אלחריזי מתרגם: דבות גדולות).

ע' ערך אליל, בטל, גנות, דבה, הפסד, הרחקה, זר, מגֻנה, מחל, משחת, סר, רחוק, שנוא, שוא.

ב') רחוק, מסולק, בלתי ראוי (fernliegend, von jemandem fernzuhalten, unpassend u. ä.).

כי העול אין לו כי אם שלש סבות וכו', ושלשתם מרוחקות מאת הבורא ית' (אמונות ודעות ו' ג'). וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמיתות בלי ספק (חו"ה, היחוד י'). וזה המין מן התאר מרוחק מן האל ית' אצל כל אדם (מו"נ א' נ"ב).

מֶרְחָק, א') התפשטות הגוף בשלשה צדדים, רוחק (Dimension).

ואעפ"י שהגלגל בלא ספק בעל מרחקים, שאין גוף המרחקים הוא הגשם, אבל הגשם הדבר המורכב מחומר וצורה (מו"נ א' ע"ו). והמשל

על זה כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים העומדים הם מתדמים בשלשת המרחקים, ואעפ"י שזה בתכלית הגודל וזה בתכלית הקטנות, ענין מציאות המרחקים ביניהם אחד (ר"י אלחריזי, מו"נ א' נ"ה; ר"ש ן' תבון מתרגם: הרחקים). ואמנם המופת הד' יסודו ההקדמה האומרת שהִמָנע גשם בגשם הכנסו הוא מצד מרחקיו הג' בלבד (אור ה' לר"ח קרשקש, א' ב').

ע' ערך גבול, המשך, השטחות, התמודדות, התפשטות, התרקעות, מרחק, מֶשך, מתוח, קצה, רחק, שלוח.

ב') מקום (Raum).

כי המרחק והזמן והתנועה המקומית שלשתן שוים במציאות (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"ב, הקדמה ג'; ומצוי הרבה בגבעת המורה; השתמשו גם במלת מרחב במשמעות זו).

ע' ערך אנה, דרך, מקום.

ג') קרוב למשמעות ב': רֵקות, מקום רֵק (vacuum).

והם בעלי העקרים, יאמינו כי יש ריקם נמצא, והוא שום מרחק או מרחקים שאין בהם דבר כלל (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"ב, הקדמה ב'; ר"ש ן' תבון מתרגם: רוחק אחד או רחקים).

ע' ערך פנוי, פנאי, רקות, רקם.

ד') שעור הרוחק (Entfernung, Distanz, Abstand).

ויכיר מקומות הכוכבים ויעמוד על מרחקיהם ותנועות גלגליהם (חו"ה, הבחינה ה'). וידיעת מרחקי הדברים החלוקים (שם, עבודת האלהים ח'). והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד (אמונה רמה ב' ד' ב'). כמו שלחושים השגות ולא ישיגום על איזה מרחק שיזדמן (מו"נ א' ל"א). ואין הענין הולך אל אי זה מרחק שיזדמן ואי זה שיעור שיקרה (שם). וכבר התבאר במופת וכו' יציאת שני קוים שיהיה ביניהם בתחלת יציאתם שום מרחק, וכל מה שיתרחקו יתחסר המרחק וכו' (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"ב, הקדמה י', הערה; ר"ש ן' תבון מתרגם: רוחק). כפי מה שעשה מופת הקבאיצי באגרת המרחקים, שאתה כשתבחן המרחקים ההם יתבאר לך אמתת מה שעוררתיך עליו (מו"נ ב' כ"ד).

מֹרֶךְ, רך־לבב, פחד (Feigheit).

הבטחון, הענוה, הבֹשת, הרחמים והמורך (תקון מדות הנפש לרשב"ג, צורות היסודות, הטבעים והמדות). ובכלל מדותיך שתי מדות: הגבורה והמורך

(חו״ה, עבודת אלהים י׳).וְשָׂם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף, ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך (כוזרי ג׳ י״א).

מָרְכָּב, מְרֻכָּב, מחובר מחלקים (zusammengesetzt).

שראיתי הגשמים חלקים מחוברים ופרקים מרכבים (אמונות ודעות א׳ א׳). שהוא משים הבורא מרוכב (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). ודמיון זה חלוק העצם לפשוט ומורכב וכו׳ וחלוק המורכב לצומח וזולתי צומח ולחי וזולתי חי (מקור חיים ב׳). כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מא׳ (חו״ה, היחוד ה׳). לא יוכל לעבוד עלת העילות ותחלת ההתחלות אלא נביא הדור בטבעו או הפילוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה, אבל זולתם עובדים זולתו, מפני שאינם מבינים נמצא אלא מורכב (שם, היחוד ב׳). כאשר נשתכל בעולם הזה נמצאהו מחובר ומורכב (שם, היחוד ו׳). והמלות הנפרדות והמורכבות (כוזרי ה׳ י״ב). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם וירכיב מהם (שם ה׳ י״ד). אחרי כן (הגשמים) המורכבים, והם מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר (אמונה רמה א׳ א׳). כאלו תאמר שהדבר אשר שמו אדם הוא הדבר המורכב מן החיים והדבור (מו״נ א׳ נ״א). שאם היה לו (להבורא) חלק מהות, תהיה מהותו מורכבת (שם א׳ נ״ב). ואמרו (המדברים) שאי־אפשר שימָצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבה שכנית (שם א׳ ע״ג). וחמרי הגשמים המורכבים הרכבה אחרונית חלוקים מאד כפי הצורות המיוחדים לחמרים (שם, הקדמה י׳).

מָרכב אחרון = האדם.

ולרוב ההרכבה בזה המין (מין האדם), מפני שהוא המורכב האחרון, כמו שידעת, היה ההבדל רב בין אישיו (מו״נ ב׳ א׳).

עי׳ ערך הרכבה, מרכיב.

מִרְכֶּבֶת, מֶרְכָּבָה, נושא (Träger, Substrat, ὑποκείμενον)

איך שב הדם מהגידים הדופקים מרכבת לחום הטבעי (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, הוצ׳ פריעד, עמ׳ כ״ג). ואולם החום הטבעי הוא איכות יצטרך בלי ספק אל עצם שישאהו, ועל כן שָׂם הטבע דם הגידים הנזכרים מרכבה לו (שם עמ׳ כ״ד). הנה כבר התבאר לשכל וכו׳ שֶׁשָּׂם עצם הוא בכח אויר ומים ואש וארץ וכו׳, רק שהצורות חוזרות עליו חלילה, והוא

כמו המרכבת להם, והוא אשר נקראהו היולי (אמונה רמה א׳ ב׳). כי הוא (החומר המשותף) אין לו מציאות בעצמו וכו׳ ואין מציאותו בעבור עצמו, אלא כדי שיהיה מרכבת לאחד היסודות (שם ב׳, זכרון ההקדמה). ואותם האחרים מרכבות ומצעות קצתם לקצת (שם).

ע׳ ערך חנוי, מוחל, מוסד, מְנח, מצע, מְצע, מקום, משכן, נושא.

מֶרְכָּז, הנקודה האמצעית, ביחוד של עגולה או כדור (Mittelpunkt, Zentrum).

ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד, ובאמצעיתו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה, והנקודה הזאת נקראת ציר העגול, ונקרא בלשון הערבי מרכז (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח א׳ י״ד). והגלגל העליון נושא הכל ואין מקום לו ואין נטיה בתנועתו, וכדור הארץ מרכז עומד באמצעיתו (כוזרי ב׳ ו׳). ואין רקות בו כלל אלא מקשה מלא, נקודת מרכזו כדור הארץ (מו״נ א׳ ע״ב). ונקודת מרכזי אלו הגלגלים משתנים, מהם מי שמרכזו מרכז העולם, ומהם מי שמרכזו יוצא ממרכז העולם (שם; ר״י אלחריזי מתרגם: עמוד). מרכז, מלה ערבית וכו׳ והוא שם לנקודה האמצעית שבתוך העגולה, אשר כל הקוים היוצאים ממנה אל איזה חלק שיהיה מן הקו הסובב בעגולה כולם שוים, וכן יש בתוך הכדור נקודה באמצע שכל הקוים היוצאים ממנה אל אי זה חלק שיהיה משטח הכדור כולם שוים, היא מרכז הכדור וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ע׳ ערך מוצק, מסלול, נקודה, עמוד, ציר.

יוצא מרכז, יוצא חוץ למרכז = exzentrisch.

עוד מזה הכדור הנוטה יפרד כדור יוצא מרכז וכו׳ אחר כן מזה הכדור היוצא־המרכז יפרד כדור, מרכזו בחצי עובי הכדור היוצא מרכז, והוא יקרא גלגל ההקפה, והוא יותר חזק משאר גרם הכדור היוצא־המרכז (אמונה רמה א׳ ח׳). אבל אם יש לו (להשמש) גלגל יוצא חוץ למרכז או גלגל הקף, לא התבאר במופת (מו״נ ב׳ י״א; ר״י אלחריזי מתרגם: גלגל חוץ מעמודו). והסכים מהלכי הכוכבים למה שיֵרָאה על שני שרשים: אם גלגל היקף או יוצא חוץ למרכז או שניהם יחד (שם ב׳ כ״ד). יציאת המרכז, יציאת המרכזים (שם; אלחריזי מתרגם: יציאת העמוד, העמודים). גלגל יוצא מרכז או מסלול או יוצא הראות או מתחלף המרכז (עיון שבעה כוכבי לכת, כת״י; ע׳ רמש״ש תרל״ב, הערה רס״ד).

מְרֻכָּז, = konzentriert (מצוי בספרות החדשה).

מַרְכִּיב, מחבר חלקים נפרדים (zusammensetzend).

וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וכו׳ עלה בדעתנו ונתברר בנפשותינו כי מחברם זולתם וקושרם בלעדיהם ו מ ר כ י ב ם כנגד טבעם בעל כרחם הוא בוראם ית׳ (חו״ה׳ היחוד ו׳). ואחר זה כח מ ר כ י ב מה שמתקבץ בהרגשה המשתתפת (כוזרי ה׳ י״ב).

משפט מ ר כ י ב = synthetisches Urteil (עי׳ ערך משפט).

מֶרֶץ, השתמשו בו בספרות החדשה במשמעות Energie.

מָרַץ, בהפעיל: כמו המליץ (beredt sein, in poetischer Form sprechen u. ä.).

ולא היו החכמים מ מ ר י צ י ם מליצות בהעלימו (מו״נ ב׳ כ״ט; השוה: מה נ מ ר צ ו אמרי ישר, איוב ו׳ כ״ה).

מֻרְשָׁם, א׳) מסוים, קבוע (bestimmt).

מ ו ר ש ם מגוון (עולם קטן; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רפ״ג, הערה צ״ב).

עי׳ ערך מ ג ו ן, מ כ ת ב.

ב׳) מ ו ג ד ר, ביחוד על דרך הרושם (definiert, durch ein Merkmal beschrieben).

עי׳ ערך מֻ ג ב ל, מֻ ג ד ר, מֻ ס ג ל, ר ש ם.

מְרֻקָּק, רקיק, דק (fein, subtil).

כחתיכת העופרת המותכת באש כשמוציאים אותה, כי מקצתה נתכת מ ר ו ק ק ת וכו׳, ומקצתה בהפך (מקור חיים לרשב״ג, ב׳).

מַשָּׂא, א׳) נשיאות (Prädikament, Prädikabilien, Inhärenz u. ä.).

ולא יאמרו כי זה המקרה נשוי במקרה אחר והאחר על העצם, אבל המקרים כולם נשואים מ ש א ראשון על העצם (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ט׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: נשיאות ראשונית). עד יחקו צורה ה מ ש א י ם

(ר"מ ריאטי, מקדש מעט כ"ו). כי האחד ממנו מקבל ההפכים והם המ ש א ו (שם, ל"א). אין מ ש א על דרך השלילה (פי' תאמססיאות ט').

ב') מה שמוטל על האדם לעשותו (Aufgabe, Auftrag).

מ ש א המַקשה הוא במה שקודם הקשותו, בעת הקשותו ואחרי הקשותו וכו', מ ש א המשיב הוא וכו' (ס' הגיון לרמח"ל, כ"ג). יש מליץ אשר יצטרך לו להמציא גם הענין, וזה יהיה הדורש אשר מ ש א ו הדרוש, אך הענין לדרוש עליו לא נתן (לשון למודים ג' ט').

מְשָׂא, בנגוד לְמֻצע (נושא) = נשוא (Prädikat).

דבר מ ו ש א (פי' רס"ג לס' יצירה; עי' רמש"ש תמ"ה). ויחזור מוצע — מ ו ש א, ו מ ו ש א — מוצע (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י, שער ס"ו, בגזר ובהפך). יקרא מוצע דרוש בגזרה הקצה הקטן, ו ה מ ו ש א הקצה הגדול (שם שער י"ז).

עי' ערך מֻצע.

מַשָּׂאִי, הקש מ ש א י, משפט מ ש א י (בנגוד ל ת נ א י) = kategorischer Schluß, kategorisches Urteil.

ואלו י"ד המינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים וכו' (מלות ההגיון ד'). ההקש ה מ ש א י י הישר (שם).

עי' ערך הקש, משפט.

מֻשָּׂג, דבר הנתפס בשכל האדם או באחד מחושיו; מה שאפשר להשיג בחוש או בשכל (Begriff. Erkenntnis; Objekt der Sinneswahrnehmung; erkennbar, wahrnehmbar).

וכיון שנמנע משכלנו להשיג הוית עצם כבוד הבורא יתברך, איך יהיה לנו רשות להמשילו או להגבילו ולדמותו לשום דבר ממ ו ש ג י חושינו הגשמיים? (חו"ה, היחוד י'). וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מ ו ש ג י ו המוחשים והמושכלים (שם, הבחינה ה', ד"ה אח"כ חשוב). הענין הנעלם וכו' ואיננו מ ו ש ג בחושים הגשמיים, והיא התנועה הדבקה לכל מחובר (שם). והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים ה מ ו ש ג י ם מהמורגשות (כוזרי ה' י"ב). החושים החמשה ידועים ו מ ו ש ג י ה ם ידועים (שם). כי הכוחות הגשמיות יחלשו ב מ ו ש ג י ה ם החזקים, כעין אצל השמש והאוזן אצל הקול החזק (שם). ש ה מ ו ש ג י ם אשר אמנם יושגו

בכלי גשמי, ימצא בהם הכלי הגשמי אמצעי בין המשיג והמושג וכו׳ וכן בשאר המושגים וכו׳ הכלי הגשמי הוא אמצעי בין הנפש והדבר המושג (אמונה רמה א׳ ז׳). שהוא (שם תמונה) יאָמר על צורת הדבר המושגת בחושים חוץ לשכל וכו׳, ויאָמר על ענין האמתי המושג בשכל (מו״נ א׳ ג׳). אמר אלכסנדר הפרדוסי כי סבות המחלוקת בענינים שלש וכו׳, והשנית דקות הענין המושג בעצמו ועמקו וקשי השגתו, והשלישית סכלות המשיג וכו׳ (שם א׳ ל״א). ההקדמה השתים עשרה היא אמרם שהחושים יחטאו ויבצר מהם הרבה ממושגיהם (שם א׳ ע״ג). אמרם שהחושים לא יתנו האמת תמיד, וזה כי המדברים חשדו השגת החושים משתי פנים: אחד מהם שהם אומרים כי הרבה ממוחשיהם יבצר מהם, אם לדקות גשם המושג וכו׳ ואם לרחקם מן המשיג להם, והצד השני אמרו שהם יחטאו במושגיהם וכו׳ (שם הקדמה י״ב).

מֻשָּׂג אין־סופי (רֵק, שולל)	unendlicher Begriff
〃 אישי	individueller 〃
〃 גבוה *)	übergeordneter 〃
〃 חיובי	positiver 〃
〃 חלקי	partieller 〃
〃 יֵשִׁי *)	realer, konkreter Begriff
〃 כללי	allgemeiner Begriff
מֻשַּׂג הַמֻּשָּׂג	nota notae
מֻשָּׂגִים מצטרפים	correlata
מֻשָּׂג הממוצע **)	Mittelbegriff, terminus medius
מֻשָּׂגִים מתהפכים	konträre Begriffe
〃 מתיחסים, משתתפים	Wechselbegriffe
מֻשָּׂג נמוך *)	untergeordneter Begriff
〃 נִתָּן *)	conceptus datus
מֻשָּׂגִים סותרים	kontradiktorische Begriffe
〃 עומדים זה תחת זה *)	subordinierte 〃
〃 עומדים זה אצל זה *)	koordinierte 〃

*) מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון.

**) באראש, אוצר החכמה.

מְשָׂג צר — — — — — — — — — enger Begriff
מְשָׂגים קרובים verwandte (affine) Begriffe
מְשָׂג רחב — — — — — — — weiter Begriff
מְשָׂגים שוים בכל — — — äquipollente Begriffe
" " במקצת — — teilweise gleiche "
מְשָׂג שלילי — — — — — — negativer Begriff

תֹּכן המושג = Begriffsinhalt; הקף המושג = Begriffsumfang.
בבחינת המושג או מושג חיצוני = objektiv.

מַשִּׂיג, א׳) עי׳ הערך הקודם.

כחות משיגים = wahrnehmende, empfindende Kräfte.

וכל כחות בעלי חיים אם משיגים ואם מניעים וכו׳, והמשיגים שני מינים: אם נראים, כחושים הנראים, ואם נסתרים, כחושים הנסתרים (כוזרי ה׳ י״ב).

ב׳) בבחינת המשיג = subjektiv.

ג׳) תאר, מקרה, וכיו״ב (Attribut, Akzidens).

אמנם המקרים והמשיגים אינם בכונה ראשונה מן האל ית׳ ואינם הכרחיים בהיות היסוד מה שהוא (אמונה רמה א׳ ג׳). כי התורה היא הנהגה מחוברת מחלקים רבים, אחד מהם האמונה ומשיגיה (שם ג׳). וזה כי כל דבר שימצאהו מיוחס אל הבורא וישיגהו גשמות או משיגי ההגשמה, יחשבהו בחסרון המצטרף וכו׳ (מו״נ א׳ כ״א). והתנועה ממשיגי הגשמים (שם א׳ נ״ב). ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר (שם ג׳ י״ב). המשיגים ההיולאניים (מלחמות השם א׳ ו׳). משיגי הכמה (אור ה׳). משיגי המקום = Bestimmungen des Raumes (גבעת המורה). משיגי המושג = Merkmale des Begriffs (לוית הנפש).

ד׳) משיג על פלוני = טוען ומקשה על דבריו (מצוי).
עי׳ ערך השגה.

מֵשִׂים, א׳) פועל, עושה (der Wirkende, agens).

ולו רצה הפועל שישים מציאות לא יהיה אחר העדר, לא יוכל, כי היותו אחר העדר לא ישים משים, ואמנם רושם המשים במציאותו (מאמר אבוחאמד אלגזאלי).

ב׳) מיסד דת או חוק (Religionsstifter, Gesetzgeber).
עי׳ ערך מיסד, מניח.

מַשְׂכִּיל, חושב, בעל הכרה; הכח החושב (Denker, ens intelligens; die erkennende Intelligenz).

אבל המשכיל משכיל בעצמו ומשכיל עצמו בעת שירצה, ועל כן נאמר כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל וכו׳ ולכן נאמר שהשכל בפועל משכיל ומושכל יחד (כוזרי ה׳ י״ב). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח, אחר תהיה משכלת בפועל וכו׳, ובמציאות מניע, יניע הנפשות האנושיות מן הצד אשר תהיינה בו משכילות בכח אל הצד אשר תהיינה בו משכילות בפועל (אמונה רמה ב׳ ד׳ א׳). כבר ידעת פרסום זה המאמר אשר אמרוהו הפילוסופים בשם יתעלה וכו׳ שהוא השכל והמשכיל והמושכל (מו״נ א׳ ס״ח). דע כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח, וכשישכיל דבר אחד וכו׳ אז הוא משכיל בפועל (שם). והדבר אשר בו הושכלה צורת האילן והופשטה, אשר הוא המשכיל, הוא השכל ההוה בפעל בלא ספק (שם). ואם כן השכל והמושכל והמשכיל דבר אחד לעולם בכל מה שיושכל בפעל (שם, וע״ש כל הפרק) *) ואותו העצם אמנם היה משכיל בפעל, כאשר הם מושכלות בפעל והם שכל בפעל, דבר אחד בעינו (ס׳ השכל והמושכלות). ויהיה אז המושכל והמשכיל והשכל בו (באדם) דבר אחד בעינו ובזה ישוב במדרגת השכל הפועל (ס׳ התחלות הנמצאים לאלפראבי).

מֻשְׂכָּל, הדבר המושג בשכל, בנגוד למקובלות ולמפורסמות; גם בנגוד להמוחש ולהמדומה (Objekt der Erkenntnis, intellectum, νοητόν).

כי המושכלות וכו׳ יסודותם מושמים על המוחשים (אמונות ודעות, הקדמה). ואח״כ אִמֵּת לנו המדע ההכרחי כי כל מה שמביא לדחות מאומה מן המוחש או מן המושכל שהוא שקר (שם). דבר שלא נפל עליו ראות העין ולא השיגוהו החושים, אך הוא משתדל לקיים אותו מדרך הבאת הראיות מן המושכל (שם, פתיחה). והספרים כבר חברו הידוע אל המושכל ואל המוחש ואל הטבע (שם א׳ ד׳). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים (חו״ה, הקדמה). וכן נאמר בשכל שהוא משיג

---

*) שייאר מעתיק את המושגים שכל, משכיל ומושכל die Vernunft, der Vernehmende, das Vernommene; בוקסטורף: intellectus, intelligens, intelligibile. עי׳ ס׳ נפש האדם וכחותיה לשייאר, עמ׳ מ״ח בהערה.

הדברים המושכלים בעצמו ובדרך הראיות (שם, היחוד י׳). כי הבחינה בברואים וכו׳ אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה (שם, הבחינה ב׳). וז״ל של אריסטו וכו׳: החולק על המורגש וכו׳ ראוי ליסרו בשוטים, וכ״ש במושכל (עולם קטן, ועי״ש בהקדמת הורוויץ). והצורה השכלית איננה כי אם המושכל, והמושכל מהאדם ד״מ לא יקבל החלוקה (כוזרי ה׳ י״ב). וכלל הפילוסופים עוד איך לא ישכילו מושכליהם פתאום וכו׳, ולמה יצטרכו אל התכונה במושכליהם (שם ה׳ י״ד). וסברת אבן גבירול וכו׳ שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל, בלתי מוחש וכו׳, ושָׂם לעצם המושכל הבלתי מוחש כמות (אמונה רמה א׳ א׳). לעלות ממושכל נפלא אל מושכל יותר נפלא (שם א׳ ז׳). אשר הנראה מהם מרוחק מאד מן האמת, יוצא מדרך המושכל (מו״נ, פתיחה). אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות, לא במושכלות (שם א׳ ב׳). כי השגת הנקי מן החומר, הערום מן הגשמות לגמרי, כבדה מאד על האדם, ובלבד למי שלא יבדיל בין המושכל והמדומה (שם א׳ מ״ט). כי אין השכל דבר זולת הדבר המושכל (שם א׳ ס״ח; ועי״ש כל הפרק ובפי׳ המשניו לרמב״ם, אבות ג׳ י״ז). אבל יאמין החיוב ההוא כחיוב המושכל מהשכל, כי השכל הוא פוֹעַל המושכל מצד היותו מושכל (מו״נ ב׳ כ׳). אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות, לא מצד המושכלות (שם ב׳ ל״ג). ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (שם ג׳ ט״ו). הלובן והשחרות ויתר המראות, וכן הקוים והשטחים וכו׳ הם הדברים המדומים, כמו שהצורות הם מושכלות (רוח חן ה׳). עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום לר״א שלום, ז׳ א׳). ולפעמים משמש מושכל במשמעות אידֵאה: מושכל אריסטו אינו מושכל אפלטון (באור כוונות אבו בכר ן׳ אלצאיג בהנהגת המתבודד; עי׳ בבאורים והערות למונחים שבתרגומי „תורת המדות״ של שפינוזה, ת״ד). ולמושכל בכלל וביחוד לציורי הבינה הנזכרים הוא שקרא אפלטון בשם אידיאה, והם הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ״ק, מורה נבוכי הזמן י״ז).

מושכל בכח, מושכל בפועל — עי׳ מו״נ א׳ ס״ח, ועי׳ למעלה ערך משכיל.

מושכל ראשון, גם מושכל בעצמו, בל״ר: מושכלות ראשונות, מושכלים ראשונים א׳) הכרות שכליות שהאדם מוטבע עליהן ואינן צריכות ראיה (intelligibilia prima, ἀξιώματα).

ויהיו בו (בשכל) הצורות המושכלות אם בלמוד אלהי ואם בקנין, ואשר הם בלמוד, הם המושכלות הראשונות, ישתתפו בהם כל בני אדם אשר על המנהג הטבעי (כוזרי ה׳ י״ב). במציאה ענינים רבים מבוארים גלוים, מהם מושכלים ראשונים ומורגשים, ומהם מה שהם קרובים לאלו, עד שאפילו הונח האדם כמו שהוא, לא יצטרך עליהם מופת, כמציאות התנועה, ומציאות היכולת לאדם, והִגָּלות ההויה וההפסד, וטבעי הדברים הנראים לחוש (מו״נ א׳ נ״א). וקצתם אומר שזה מושכל בעצמו וידוע בתחלת המחשבה ואין צריך עליו מופת (שם א׳ ע״ג). מושכל ראשון הוא בלא ספק שהש״י צריך שימָצאו לו כל השלמיות וירוחקו מעליו כל החסרונות (שם ג׳ י״ט). המשפטים אשר יוָדעו ולא נצטרך ראיה על אמתותם ד׳ מינים: המוחשים וכו׳ והמושכלות הראשונות שהכל גדול מהחלק, והשנים מנין זוג, ושהדברים השוים לדבר אחר בעצמו כלם שוים (מלות ההגיון ח׳). מושכלות ראשונות — שידעהו האדם בלא למוד ואינו צריך בידיעתו לזולתו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). *)

ב׳) המושכל הראשון = האלהים.

„יאַחר האהבה תהיה העבודה ההיא וכו׳ והיא אצלי שישים האדם כל מחשבתו במושכל הראשון וכו׳ (מו״נ ג׳ נ״א; ע״ש בפרוש אפודי ובהערות מונק).

מושכלות שניות, הכרות שנתאמתו ע״י מופתים הגיוניים (demonstrative, erweisliche Sätze).

וכמו כן המושכלות כולן, הראשונות והשניות, הן אמתיות, ר״ל במושכלות השניות כתבניות התשבורת והחשבונות התכוניות, שזה כולו מושכל אמתי וכו׳ (מלות ההגיון ח׳). מושכלות ראשונות, שניות שלישיות, רביעיות או יותר מהם (רוח חן). לא שיהיה מה שהוא לחכם מושכל שני מושכל ראשון לנביא (מלחמות השם, הקדמה).

ההיולי המושכל = die abstrakte Materie (בנגוד להיולי המוחש = die sinnliche Materie).

---

*) ב„אמונה רמה" נקראו המושכלות הראשונות בשם ידיעות ראשונות: ואח"כ יגיעו לו (להילד) בהערה אלהית הידיעות הראשונות אשר אין מחלוקת בם, כמו שכל שני דברים שוים לדבר אחר שהם שוים וכו׳ (אמונה רמה א׳ ז׳).

בהיולי המוחש וצורות המלאכותיות, ב ה י ו ל י ה מ ו ש כ ל והצורות הטבעיות (אמונה רמה א׳ ב׳, בראש הפרק).

מ ו ש כ ל נ ח ו ץ = Postulat (מיזס).

מַשָּׁאִיִּים, (נגזר מן הפעל הערבי מ ש י = הלך), האסכולה הפלוסופית של תלמידי אריסטו (Peripathetiker).

חמש ועשרים הקדמות וכו׳, כבר עשה אריסטו ומי שאחריו מן ה מ ש א י י ם מופת על כל אחת מהן (מו״נ ב׳, בראש ההקדמות; ר״י אלחריזי מתרגם: ה ה ו ל כ י ם, וכך מכונה סיעת אריסטו גם בכוזרי ה׳ י״ד). מוזרים הם הפֵרושים הנמצאים לשֵם זה בספרי מחברים שונים. ר״ש ן׳ תבון בפי׳ המלות הזרות כותב: ״ופי׳ מ ש א י ם הולכים, כי היו לומדים והם הולכים חוץ למדינה, לא יושבים, כדי שיתעמלו בהליכה לשמירת הבריאות״. — כדברים האחרונים של תבון נמצא גם בפי׳ ר״מ נרבוני לאגרת חי בן מקיץ, כת״י ברלין, אבל נרבוני מוסיף ע״ז עוד: ״ואחשוב שהיו עושים זה ג״כ לבקשת ההתבודדות מן הצבועים, והם ההמון או האפעים בהם, הסכלים בחכמת הנמצאות האמתיות״ וכו׳.—ר׳ יוסף בן שם טוב בפרושו לאגרת הדבקות, כת״י ברלין, כותב: ״והם הנקראים ההולכים ו ה מ ש א י י ם אשר היות ממנהגם ההליכה (וההתעדד) [וההתבודד] בשדות ועזיבת העיירות לבקש הטיול וההפרדה מהמזיקים אנשי המדינות המעיקים כל שלמות״. — אפודי למו״נ ב׳ הקדמות: ״ה מ ש א י י ם — ר״ל פילוסופים הראשונים שהיו הולכים במדברות ובמקום ש ו א ה ו ש מ מ ה ללמוד חכמות אריסטו וידיעת הנמצאות״. — קרובה לאֶטימולוגיה תמוהה זו היא הגדרתו של ר׳ יהודה בן יחיאל בכת״י מינכן (עי׳ רמש״ש ע״ד, הערה קפ״ט).

עי׳ ערך ה ל ך (הולכים), ט י ל נ י ם, כ ת.

מְשְׁאָל, על דרך ההשאלה (figürlich, im übertragenen Sinne).

שֵם מ ו ש א ל = שם מונח על ענין מה, ואח״כ הושאל על עניו אחר (עי׳ מלות ההגיון י״ג ומו״נ, פתיחה).

עי׳ ערך ה ע ב ר ה, ה ש א ל ה, מָעְתָּק.

מְשֻׁבָּע, שטח בעל שבע צלעות (Siebeneck, Heptagon).

וכן ה מ ש ו ב ע והמשומן וכו׳ (הבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ׳)

עי׳ ערך מְחֻמש, מְשֻמן, מְשֻשה, מְעֻשר.

מש"ה = מה שאחר הטבע (מצוי הרבה).

מַשְׁהוּ, משהויות: חלקים קטנים מאד, דקים, פרָדים (Atome).

אם יחלק למשהויות (תגמולי הנפש, פי' הכ"ה הקדמות לר' הלל בן שמואל).

ע' ערך דק, חלק, חתיכה, עצם, פרד.

מַשְׁהוּיִי, מסגולת המשהו.

קדימה משהויית (= קדימת כל שהוא; שם, ג' ענינים נוספים).

מַשְׁוָיָה, השתמשו בו בחכמת המספר בהוראת Gleichung.

שטה שלמה בהתרת משויות ממדרגה שניה (הקדמת המו"ל לחבור המשיחה והתשבורת). משויות ממדרגה השניה עם שני נעלמים (שם).

מִשּׁוּשׁ, א') חוש המִשוש (Tastsinn).

וחוש הטעם אין לו ממשלת על המשוש (אמונות ודעות א' ד'). וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא ממנו והנאתו (תקון מדות הנפש לרשב"ג). חוש המישוש אשר הוא ממין הבינה (שם). והחום והקור והרבה מעניני האיכות בחוש המשוש (חו"ה, היחוד י'). והוא (הולד) חלש בחושיו זולתי חוש המשוש והטעם (שם, הבחינה ה'). וכבר נחלפו מראיו וממושיו *) (כוזרי ד' ג'). והראשונות שבהשגות הנגלות שתי השגות, והם המשוש והטעם, והמשוש מהם יקדם אל הטעם וכו' כי מי שאין לו משוש אינו בע"ח וכו' והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבע"ח וכו' והיה לזה משיג הפכים רבים וכו' עד שיש יחשוב שהמשוש כחות רבים, ישיגו השגות רבות וכו' וירבו החושים כפי סברת זה בעל הדעת (אמונה רמה א' ו'). כלי המשוש (מו"נ א' מ"ו). למה הושאלו לו יתעלה השמע והראות והריח, ולא הושאלו לו הטעם והמשוש (שם א' מ"ז). ושני החושים האלה, ר"ל הטעם והמשוש, לא ישיגו מורגשיהם עד שימששום (שם). וכל שכן אבר המשוש אשר באר ארסטו' במדות ואמר כי זה האבר חרפה הוא לנו (ר"י אלחריזי, מו"נ ב' ל"ז; ר"ש ן' תבון מתרגם: החוש הממשש). וחמישי הוא חוש המשוש, וכליו כל אברי הגוף (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). חוש הטעם וחוש המשוש

---

*) עפ"י הגוף הערבי צ"ל: וממוששיו. ע' קויפמן, תורת התארים קצ"ז, הערה קע"א.

שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם, וחוש המשוש אין לו אבר מיוחד, אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (רוח חן ב'). חוש המשוש, אשר עליו התיחסה חרפת האדם (ר"י הפניני, שו"ת רשב"א). תאות חוש המשוש, אשר חרפה הוא (רמ"א, תורת העולה ס"ב).

עי' ערך חוש.

ב') דבקות ונגיעה (Berührung).

כי אמתת המקום וכו' הוא פגישת שני הגשמים המתמששים, ויקרא מקום משושם מקום (אמונות ודעות א' ה'). כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום ותבטל כל קריבה ונגיעה וכו' או משוש או סמיכות (מו"נ א' י"ח). משוש וכו' — וענינו נגיעת גוף בגוף או קו בקו או שטח בשטח בענין שלא יתערבו כלל ולא יפסיק האחד את חברו ולא יהיה ריוח בין שני הממוששים עד שיהיה ביניהם שום גוף, אויר או זולתו (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

ג') בהשאלה לענינים רוחניים: הכרה והשגה שכלית (Erfassen).

ואין שם (בעולם השכל) משוש גשמי, אלא משוש שכלי ומשוש נפשי (ס' העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, נעתק מתוך ס' יסוד עולם (כת"י) לר' אלחנן בן אברהם ע"י דוד קויפמן במאמרו "חקירות על אדות רשב"ג").

עי' ערך מגע.

ד') בפיסיקה: דחיקת הגופים (Druck).

משוש ופגישה = Druck und Stoß (אילם ליש"ר מקנדיה).

מָשַׁח, בספרות התלמודית: מדד (messen). מושח (בארמית משוחא, משוחאה) = מודד הארץ (Feldmesser).

עי' להלן ערך משיחה.

מָשְׁחָת, בטל, מגונה, שקר (ungereimt, absurd).

ואשר לא יתבונן מן השכל, יחיב להיות מושחת (יוסף אלבציר; עי' קויפמן, תורת התארים רצ"ב). ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר וכו' הוא שקר מושחת (אמונות ודעות א').

עי' ערך אליל, בטל, גנות, דבה, הפסד, הרחקה, כזב, מגונה, מחל, מרוחק, סרי, שוא.

מִשְׁטָח, שֶׁטח (Ebene, Fläche).

ושאין מזיק הסכלות בידיעת האלהים אלא כהזקת הסכלות בידיעת הארץ שהיא משטח (כוזרי ד י״ג, וע״ש בהערת קסל).

מְשֻׁטָּח, מָשְׁטָח, תמונה שטוחה; שֶׁטח (eben, flach; Fläche).

משוטח ומוגשם (פרוש אלפראבי לפתיחות אקלידס, כת״י; עי׳ רמש״ש תק״ט). וזה כמו שיהיה המספר מרובע או משוטח (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ו׳ א׳) ערך מושטח אל מרובע (סטנוב, אדר היקר).

עי׳ ערך מֻגשם, מְיֻשר, פרוש, שטח.

מְשִׁיחָה, מדידה, וביחוד מדידת הארץ (Meßkunde, Geometrie).

„ספר ארכימידיס במשיחת העגולה״, כת״י (De Mensura circuli). (עי׳ רמש״ש תק״ב). „חבור המשיחה והתשבורת״ לר׳ אברהם בר חייא הנשיא. (לדעת י. אפרת במאמרו „Pre-Tibbonian Philosophical Terminology“, JQR 1927, January. משיחה היא ביחוד מדידת השטחים, בנגוד לשֵׁם תשבורת, שהונח למדידת הגופים. עי׳ ערך תשבורת).

מְשִׁיכָה, א׳) בנגוד לדחיה: פעולת המושך דבר־מה אליו, כח המושך (Anziehung).

משיכת תועלת והסרת נזק (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, נ״א). ולא יהיה נטותם אל קצת הצדדים רק למשיכת הצדדים את האויר ימין ושמאל (אותות השמים, מאמר ברושם). מפני משיכת השמש אותו אליו (באור ס׳ האותות העליונות, רמש״ש תתקצ״ד). כדי שישלמו בחום התנועות אצל המשיכה והדחייה (אמונה רמה א׳ ו׳, נפש צומחת). ויתחבר היובש אל המשיכה או החזקה (שם). וזה אצל התעסק האדם במשיכת דבר או דחיית דבר (שם א׳ ז׳). משיכת המשקלים (ח׳ פרקים לרמב״ם, ה׳). משיכה ודחיה (רנ״ק). „משיכת האבן השואבת״, וכיו״ב.

ב׳) משיכות במשמעות מרחקים, המשכים (Dimensionen)*).

ג׳) משיכה בהוראת תולדה, רדיפה (Folge, consecutio) *).

*) מראי־המקומות נעלמו כעת ממני. קרוב להוראה ג׳ הוא הבטוי משיכת המנהג (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳).

מֶשֶׁךְ, א׳) נרדף עם שורש, מוצא, מקור (Quelle, Ursprung u. ä.).

ומשך חכמה מפנינים (איוב כ״ח י״ח). משכי האמת ונותני הבירור אשר הם מוצא כל ידוע ומבוע כל נודע וכו׳, ונאמר שהם שלשה משכים (אמונות ודעות, הקדמה; השוה: ״ואלה השלשה שרשים״, שם). שהדבר הנופל במקרה אין לו קיימא, מפני שאין לו שורש הולך עליו ולא משך שמכלכל אותו ההתמדה (שם א׳ ד׳). שהמוֹצָאים וכו׳ אשר יצאו מהם משכי הטענה על זה ארבעה, אין להם חמשי (שם ז׳ א׳). ואחר שפרשתי מה שנזכר בשלשה המשכים: במושכל ובכתוב והמקובל, מהגמול והעונש בעוה״ב וכו׳ (שם ט׳ א׳). *).

ב׳) חומר (Materie, Stoff).

ואומרים כי הוא (החשק) משך נצוק אל הלב (אמונות ודעות י״ג). ומשך החכמה אתה (בקשה לרס״ג). למשוך משך היש מן האין (כתר מלכות לרשב״ג). **) והלב צריך אל משך דם = אל חומר הדם (כוזרי ב׳ כ״ו). כי משכי (נ״א: חמרי) ההויה וההפסד מחמת הגלגל (שם ד׳ ט׳). והסבות ארבעה, הראשון המשך, והוא החומר וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ס״ח).

ג׳) שפע, התאצלות; תגבורת מי הים (Ausfluß, Erguß; Flut).

חחכמה אשר היא רוח החיים ומשך השכל הרבני (= האלהי) העליוני (מוסרי הפילוסופים א׳ י׳; עי׳ תורת התארים קי״ג, הערה כ״ה). והיות המשך בַיָמים עם הקדים הירח והחסרון בשובו לאחור (מו״נ ב׳ י׳).

עי׳ ערך המשך.

ד׳) אורך, ובכלל: התפשטות (Länge, Ausdehnung, Dimension)

משכו בכמה (ערובין ה׳; וע״ש בפרש״י: בדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לומר לשון משך). חלל טפח במשך שבעה (סוכה ט״ז). אלטימטריא המודדת המשך והגובה (עי׳ רמש״ש תרי״ב, הערה קי״ט). המשך הרוחב והעומק (שם). מדידת כלי הרובע בגובה, בעומק ובמשך (שם, הערה קכ״ב). ״גוף בעל שלשה משכים״ וכיו״ב.

---

*) בכל המקומות שציינתי בזה מס׳ או״ד מלת משך היא תרגום המלה הערבית מאדה, שמשמעה העקרי הוא חומר. עי׳ להלן משך, משמעות ב׳, ובתורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ א׳, קי״ג ותק״ב.

**) קויפמן (שם א׳ הערה ב׳) מתרגם: „die Materie des Seins aus dem Nichts zu ziehen".

עי׳ ערך גבול׳ המשך׳ השטתחות׳ התמודדות׳ התפשטות׳ התרקעות׳ מרחק׳ משיכה׳ מתוח׳ קצה׳ רחק׳ שלוח.

מִשְׁכָּן׳ א׳) מקום׳ מושב (Ort, Stätte, Sitz).

אבל זה נראה כי הדם הוא משכנה ומרכזה [של הנפש] (אמונות ודעות ו׳ א׳). כי משכנה [של הנפש] בלב מבני האדם (שם ו׳ ב׳) ושהנפש משכן לכל הדברים (מקור חיים א׳). והלב משכן החום הטבעי ומבוע החיים׳ והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (חו״ה׳ הבחינה ה׳). ואם שכנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתחלק׳ והסתבכו והתפשטו בו׳ התחלקו בהתחלקו (אמונה רמה א׳ ז׳). ואחר שהוא (כח הגשם) בגשם מתפשט וכו׳ הנה הוא מתחלק בהתחלק משכנו (שם).

עי׳ ערך מבוע (במלואים)׳ מחנה.

ב׳) נושא (Substrat, ὑποκείμενον).

כי היה אותו העצם משכן להתחלת האחדות ותחלתה׳ והיה זה העצם משכן לתכליתה ואחריתה (מקור חיים ב׳). וישוב מגיע האפשרות אל תאר משכן בקבלת השנוי (מאמר אבוחאמד אלגזאלי׳ ועי״ש ברשימת המלות של מלטר).

עי׳ ערך מוחל׳ מוסד׳ מֻנח׳ מצע׳ מֻצע׳ מקום׳ מרכבת׳ נושא.

מָשָׁל׳ א׳) בנגוד לפשוט: הוראה מושאלת (Gleichnis, Allegorie).

היות המאמרים ההם אינם כולם כפי פשוטם׳ אבל יהיה קצתם כפשוטם וקצתם משל ויהיה לו תוך (מו״נ׳ פתיחה; ומצוי מאד).

ב׳) משל ראשון = הנחה ראשונה׳ המשמעות העקרית והפשוטה של איזו מלה (Grundbedeutung).

שהנביאים וכו׳ ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכונה בהם מה שיורו במשלם הראשון (מו״נ ב׳ כ״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: בדמיונם הראשון. עי׳ הערת שייאר למו״נ א׳ כ״א).

מְשֻׁלָּח׳ א׳) מוחלט׳ כללי; נמצא בפועל (absolut, generell; das Seiende, Wirkliche).

אחר כן׳ אחר יצירת גשם משולח נאצלה צורת מים וצורת אויר וצורת אש וצורת ארץ וכו׳ עם היות שהחומר הראשון אמנם הוא חומר הגשם המשולח׳ אבל הגשם המשולח אשר הוא כדמות היולי ליסודות׳ איננו על דרך האמת היולי׳ לפי שבו צורה׳ והוא ההתדבקות (אמונה רמה א׳ ב׳)׳ וארסטו יאמר בפירוש כי מה שאינו נמצא יאָמר על שלשה ענינים: על ההעדר המשולח ועל ההעדר המקביל לצורה מה ועל ההיולי (שם)׳ המשולח וההכרחי והאפשר (ס׳ ההיקש הישר לרלב״ג׳ כת״י)׳ ההיקש המשולח (שם)׳ המשולח הוא דבר מכוסה בטבע האפשר וכו׳ (משל הקדמוני)׳ הכונה בזה המאמר שנחקור מההקדמה אשר תקרא המצאויית והמשולחת (השאלות הדבריות וכו׳ לאבן רשד׳ כת״י; עי׳ רמש״ש צ״ט)׳ שנחקור מצדי תולדות המתערבים מהצדדים השלשה: מהמשולח וההכרחי והאפשר (שם ק״ב)׳ כי החי לא ימצא לבדו בזולת התחבר עמו צורה אחרת מינית וכו׳ אבל החיות המשולח לא ימָצא לבדו (עקרים ב׳ ה׳)׳ הנמצא המשולח (ר״מ ריאטי׳ מקדש מעט כ״א).

עי׳ ערך העדר׳ הקש׳ מֻחלט׳ מציאותי׳ שלוח׳

ב׳) נאצל׳ שופע (emanierend).

ומאחר שהשפל משולח מהעליון׳ התחייב שיהיה דמיון לו׳ ועוד נבאר כי השפל משולח מהעליון (מקור חיים ב׳ י״ב)׳ „אור משולח מאור״׳ וכיו״ב׳

עי׳ ערך אצילות׳ האצלה׳ המשכה׳ משך׳ שפע׳

ג׳) הנמשך אחר תאוותיו׳ פרוץ׳ מופקר (zügellos, ausgelassen u. ä.).

משולח על נפשו ויעשה מה שירצה (התחלות הנמצאים לאלפראבי; וע״ע מו״נ ג׳ ל״ג).

עי׳ ערך שלוח׳

מְשָׁלִי׳ על דרך משל = figürlich, allegorisch (מצוי).

מַשְׁלִים׳ א׳) מעמיד ומקַיֵּם (konstitutiv, wesentlich).

כי כל ענין מוסף על העצם הוא משיג אותו׳ בלתי משלים אמתתו׳ וזהו ענינו המקרה (מו״נ א׳ נ״א; בהעתקת ר״י אלחריזי: ואינו ממלא

אמתתו). המתקן והמשלים עצם כל אחד ואחד מהעצמים הנבראים על צורה זו (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, י״ג).

ב׳) בנגוד למפסיד: ממלא את החסר (ergänzend).

וההפעלות שני מינים: האחד מפסיד, כמו השחור כשיהיה נפעל מהלבן יפסידהו וכו׳ והשני הפעלות משלים, כהתפעל האויר מהאור, כי האור ישים האויר כאור ולא יפסידהו, אלא ישימהו שלם (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳).

ג׳) עלה המשלימה = סבה תכליתית (Endursache, causa finalis).

כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם וכו׳ וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו ודמותו ועילתו המשלימה אשר לה נברא (חו״ה, הבחינה ג׳).

עי׳ ערך מתמים.

מְשֻׁלָּל, נעדר, חסר (bar, ledig).

שכבר התבאר מטבע זה השכל ההיולאני שהוא משולל מכל הצורות (מלחמות השם א׳ ט׳). ולפי שהוא מבואר היותו משולל מכל סכלות ולאות, ישאר א״כ משולל מב׳ הסותרים או ההפכים יחד, רוצה לומר משולל מידיעה וסכלות ויכלת ולאות, וכל זה בתכלית הבטול והגנות (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ג׳ ג׳).

„משולל מן הגשמות״, „משולל ההבנה״, וכיו״ב.

מְשַׁלֵּשׁ, א׳) מין מאמר הלצי.

המשלש הוא מאמר כולל ג׳ יפויים יחדו מבלי אמצעי וכו׳, ואלה הג׳ יפויים המשל והחלוף וההמשכות (נופת צופים ד׳ י״ד).

ב׳) בנגוד למיחד: מאמין בשלוש, נוצרי (Anhänger der Trinitätslehre, Christ).

עי׳ בס׳ אבן בוחר לש״ט בן יעקב שפרוט; ועי׳ ערך איש (אנשי), בעל, כת, מיחד, משנה, משתף.

מְשֻׁלָּשׁ, שטח בעל שלש זויות (Dreieck, triangulum).

והמשולש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות

ויקיפו אותו שלשה קוים, וכל קו וקו מהם נקרא צלע וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ ט״ז). משולש שוה הצלעות, משולש שוה השוקים, משולש מתחלף הצלעות, משולש מוצב הזוית, משולש מרויח הזוית, משולש מחודד הזויות (ע׳ שם א׳ י״ז). ואם היתה הצלע האחת אחד, לא יתכן להיות המשולש כ״א שוה כולו, או שוה השוקים, רק חד המקצוע וכו׳ (ס׳ האחד לראב״ע). כמו שני משולשים אשר כשיחוברו יהיה מהם מרובע וכו׳ או המרובע כשיוסר חציו יהיה משולש (אמונה רמה א׳ א׳). משולש כדורי = sphärisches Dreieck. חכמת המשולשים הכדוריים = sphärische Trigonometrie.

מְשֻׁמָּן, שטח בעל שמונה צלעות (Achteck, Octogon).
וכן המשובע והמשומן וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ׳).
ע׳ ערך מְחֻמָּשׁ, מְעֻשָּׂר מְשֻׁבָּע, מְשֻׁשֶּׁה.

מִשְׁמָע, בנגוד למדע: קבלה, מסורה (Tradition, Offenbarung).
המדע והמשמע = המושכל והמקובל (בספרות הקראים).
ע׳ ערך מדע.

מֻשְׁמָע, מושמעים = מצוות שמעיות (Offenbarungsgesetze).
המודעים והמושמעים (בספרות הקראים).
ע׳ ערך מֻדָּע.

מַשְׁנִים, מְשְׁנִיִּים, בעלי השניות, המאמינים בשתי רשויות (Dualisten).
בעלי השנים המשנים (ר״ד אלמקמץ). וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שתוף, שאם ישמע דברי המשנים וטענותם אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (חו״ה, היחוד ב׳). החוזה והקוסם ועובד האש ועובד השמש והמשנים וזולתם (כוזרי א׳ צ״ח). המשניים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות וכו׳ (שם ג׳ כ״ג). וכי מי הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות, אלא הראיות? (שם ד׳ ג׳). ויאמר אומר שיש שני אלהות וכו׳, כמו שחשבו המשנים (מו״נ א׳ ע״ה; בהעתקת ר״י אלחריזי: בעלי השנים). *)

*) ע״ד הנקוד מַשְׁנִים ע׳ בספרו של י. אפרת "Philosophical Terms in the Moreh Nebukim" בהערות ל. גינצברג שבסוף הספר; וע״ע בהערת קסל לכוזרי א׳ צ״ח ובספרו של דוד קויפמן „התיאולוגיה של בחיי ן׳ בקודה", עמ׳ ל״א.

מְשְׁנֶה, המאמר הכפול (das Wiederholte).

וכן יֵרָאה במינים אחרים ש ה מ ו ש נ ה בהם אמנם יעויין כפי עיון המכוון (כל מלאכת הגיון כ:).

מְשֻׁנֶּה, א׳) מאמרים מ ש ו נ י ם והפכיים (diversa et opposita).

הבלתי שוים נחלקים ל מ ש ו נ י ם והפכיים (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ד).

ב׳) גופים ה מ ש ו נ י ם החלקים = משוני החלקים, כמו צמחים ובעלי חיים, בנגוד למִתדמי החלקים (אבנים, מתכיות).

אחר כך התחיל לעיין בגופים הטבעיים ה מ ש ו נ י ם החלקים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳).

מְשָׁעֵר, א׳) הכח המשער, כח אשר בנפש האדם לשער ולדמות את אשר יקרה בעתיד (Divinationsvermögen, Intuition).

וכן כח ה מ ש ע ר הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב וכו׳ ותמצא מבני אדם מי שדמיונו ו מ ש ע ר ו (ומְשָׁעֲרוֹ ?—עי׳ להלן) חזק מאד וכו׳ אלא שמכח זה ה מ ש ע ר יעבור השכל על ההקדמות ההם כלם ויוליד מהם בזמן מועט וכו׳ ובזה הכח יגידו קצת בני אדם עתידות עצומות וכו׳ (מו״נ ב׳ ל״ח). ודומה לזה הגידָם (הנביאים) דברים לא יוכל האדם בסברא ו ב מ ש ע ר הכולל לבד שיגידם (שם). כח מ ש ע ר הוא שם לכח שבו יחשוב האדם שכך יהיה, לא שיהיה לו בו שום ידיעה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ב׳) המודד ושוקל את הדברים כפי שעורם הראוי (der Abmessende, Abwägende).

הבורא היכול ה מ ש ע ר אשר נתן לכל דבר חקו מאין תוספת וחסרון (כוזרי א׳ ס״ט). וכל אשר יש בו חכמה לכונה, לא יתיחס כי אם לחכם יכול מ ש ע ר (שם א׳ ע״ז). אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם אשר חבר הרפואות ההם והיה מ ש ע ר אותם כראוי (שם א׳ ע״ט).

ג׳) בעל חכמת השעור, מהנדס, בנאי (Geometer, Ingenieur, Architekt).

ואומר עוד, כי מה שהם שוכרים האומן הבקי והרופא המומחה ו ה מ ש ע ר המופלג ממה שמורה כי לֹא יאמינו בענין העמידה (אמונות ודעות א׳, ד״ח והדעת השנים עשר).

מְשֻׁעָר, א׳) מכוון ומדוקדק בשעורו ובמשקלו; נִתָּן לְהִמדד (genau abgemessen, abgewogen; meßbar).

כי המוחש ג״כ יושג שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשעור משוער וכו׳ (אמונות ודעות א׳ ג׳). וסבוב הגלגלים וכו׳ והכוכבים והמזלות על הנהגה משוערת ומשקל מכוון (חו״ה, היחוד ו׳). כי מעשי התורה כהוויות הטבעיות כלם משוערות מאת הבורא (כוזרי ג׳ נ״ג). וכן הם המעשים התוריים המשוערים מאת האלהים (שם). או משוערים מן המציאות וממה שכבר נעדר (מו״נ א׳ ע״ג, בתחלתו). היחסים משוערים אצל הטבע (מלחמות השם א׳ ז׳). שאין תכלית הוא בלתי משוער (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳).

ב׳) משפט משוער = Hypothese (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

ע׳ ערך משפט.

מְשֻׁעָר, השערה (Ahnung u. ä.).

ולא תחשוב שהמדברים לא ישערו בדבר מזה, אבל ישערו בו קצת משער וידעוהו (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳).

מִשְׁפָּט, א׳) נרדף עם גזרה, מאמר: דבור מחליט איזה דבר (Satz; Urteil, iudicium, propositio).

וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו וכו׳, ר״ל הנושא והנשוא יחד, יִקָּרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א׳, וע״ש כל השער ושער ב׳, ג׳, ד׳).

משפט אין־סופי, בלתי תכליתי	unendliches Urteil
〃 אישי, פרטי	individueller, partikulärer Satz
〃 אפשרי	problematisches Urteil
〃 בלי תנאי *)	kategorisches 〃
〃 בלתי נשלם	unvollständiger Satz
〃 בתנאי *)	hypothetisches Urteil
〃 גלוי, מפורש	iudicium definitum
משפטי הדמיון, הדמוי	komparative Sätze

*) בארא״ש, אוצר חכמה.

assertorisches Urteil	משפט החלטי, ישי**)
apodiktisches Urteil	〃 הכרחי, מכרחי
Prämisse	〃 ההנחה
propositio inversa	〃 הפוך
konträre Sätze	משפטים הפכיים
analytische Urteile	משפטי הפרדה, (〃 היתר משפטים מחתכים 〃 מפרידים)
synthetische Urteile	משפטי הרכבה (〃 הקשור משפטים מרכיבים 〃 מקשרים)
wechselseitige Urteile	משפטים חוזרים
bejahender, positiver Satz	משפט חיובי, מחיב
partieller 〃	〃 חלקי
Satz mit fehlendem Subjekt	〃 חסר הנושא
〃 〃 〃 Prädikat	〃 〃 הנשוא
allgemeiner Satz	〃 כללי
reduplikative Sätze	משפטים כפולים
theoretischer Satz	משפט למודי**)
propositio conversa	משפט מהופך
exzeptive Urteile	משפטים מוציאים, ממעטים
affirmatio universalis	המשפט המחיב הכולל
〃 particularis	〃 〃 הפרטי
absoluter Satz	המשפט המחלט, הנמצא
Thesis	משפט מֻנח (מיזם)
dictum de omnio et nullo	משפט מן כל ומן מאום*)
übereinstimmende Sätze	משפטים מסכימים, מתאימים
praktischer Satz	משפט מעשי**)

*) באראש, אוצר החכמה.

**) מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון.

übergeordnetes Urteil — — — — —	משפט מקיף**)
untergeordnetes „ — — — — —	„ מֻקף**)
zusammengesetzter Satz — — — —	„ מורכב
Paraphrase — — — — — — — —	„ מפרט
einschränkender Satz — — — — —	„ מצמצם
kategorisches Urteil—	„ משאיי׳ משפט מסֻדר ראשון
Hypothese — — — — — — —	„ משוער **)
iudicia contraria — — — — —	משפטים מתהפכים
Antithesis — — — — — — —	משפט מתנגד (מיזס)
iudicia opposita — — — — —	משפטים מתנגדים
bedingter Satz — — — — — — —	משפט מֻתנה
Erfahrungssatz — — — — — — —	משפט נבחן**)
das Unmögliche — — — — — — —	המשפט הנמנע
vollständiger Satz — — — — — —	משפט נשלם
Vorurteil — — — — — —	„ סומא (חכמת השרשים)
kontradiktorische Sätze — — — —	משפטים סותרים
unbestimmter, indeterminierter Satz — —	משפט סתמי׳ סתום
einfacher Satz — — — — — — — —	משפט פשוט
enunciatio modificata vel modalis (Buxtorf)	„ צדדי
Prämisse (רנ״ק) ;Vorurteil (ב׳	„ קדום א׳)
negatio universalis — — — —	משפט השולל הכללי
negatio particularis —	„ „ הפרטי או החלקי
iudicium cum verbo— — — — — — —	„ שניי
„ „ copula — — — — —	„ שלישיי
entlehnter Satz, Lemma — — —	„ תושב **)
iudicia subcontraria — —	משפטים תחת מתהפכים
hypothetisches Urteil —	משפט תנאי׳ משפט מסֻדר שני
konjunktives hypothetisches Urteil— —	„ „ מדובק
disjunktives hypothetisches Urteil —	„ „ נחלק או נבדל

**) מלבי״ם׳ יסודי חכמת ההגיון׳

איכות המשפט, החלטת המשפט (אפשר, משולח, הכרחי) העתקת המשפט (contrapositio), הקף המשפט, חומר המשפט, יחס המשפט, כמות המשפט, נושא המשפט, צורת המשפט, וכיו"ב (עי' מלות ההגיון).

ב') קרוב למשמעות א': פעולת הדָן על אמתת דבר מה, החלטה, אמות (Urteil).

ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד (כוזרי ה' י"ב).

עי' ערך גזר, גזרה, דין, הקש, מאמר, מחשבי.

ג') דין אחד, ערך השווי שבין שני דברים (gleiches Wesen, gleiche Geltung).

כי משפטם כלם בשער הזה כמשפט דבר מדבר (אמונות ודעות א' ג'). כי כל מה שידמהו ההמון חסרון או אי־אפשר לציירו בחק השם יתעלה, לא השאילוהו ספרי הנבואה לו יתעלה, ואף על פי שמשפטו משפט הדברים אשר הושאלו לו (מו"נ א' מ"ז). כי משפט השגתם כולם אחד (שם).

ד') בתורת המדות, בנגוד לחסד ולצדקה: התנהגות עפ"י שורת הדין (strenges Recht).

כבר התבאר שחסד נופל על גמילות חסד גמור, וצדקה על טובה שתעשה אותה מפני מעלות מדות להשלים בה נפשך, ומשפט פעמים שתהיה תולדתו נקמה, ופעמים שיהיה טוב (מו"נ ג' נ"ג, ע"ש).

חכמת המשפט = Rechtswissenschaft.

וחכמת המשפט הוא אשר בה יוכל האדם להוציא שיעור דבר ודבר ממה שלא גלהו העושה אותו הדת וכו' (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב' ט').

ה') משפט הכוכבים = גזרת הכוכבים, הוראת הכוכבים (Astrologie).

ומי שעיין במלאכת משפטי הכוכבים (אמונה רמה ב' ו' א'). ומְהֻנה נכָּנס למשפטי הכוכבים (מו"נ ב' י"ב). הוברי שמים החוזים בכוכבים וכו' במשפטי גזרת הכוכבים (יסוד עולם לר"י ישראלי, ג' י"א). שהם מחייבים זה למשפטי הכוכבים (אוהב משפט לאיוב ו'). חכמת המשפט בהוראת משפטי הכוכבים (דרך אמונה לר"א ביבאגו, כ' א'). "ס' משפטי הכוכבים ומשפטי הנולד" לבטלמיוס (רמש"ש תקכ"ז). "ס' המשפטים", מיוחס לגאלינוס (שם תת"ה). מלאכת משפטי הגורל = Geomantie (שם תתנ"ח).

עי' ערך גורל, גזרה, הוראה, מערכה.

מִשְׁפָּטִי, מענין המשפט.

כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית*) (כוזרי ה׳ י״ב). והטענה תחָלק אל ג׳ חלקים, ר״ל: סבריית, ראויה ומשפטית (נופת צופים א׳ י׳). אמנם הטענה המשפטית היא כאשר יודה המתנצל על עשית הדבר, אבל אם נעשה בדין או לא, זה ישאר במחלוקת וכו׳, הטענה המשפטית השלמה וכו׳, הטענה המשפטית הגרועה וכו׳ (שם). החכמים המשפטיים = אצטגנינים (רמ״ש תקע״ט).

מַשְׁפִּיַע, המאציל שפע פעולתו או מדת טובו על זולתו, וביחוד: הבורא (das „ausstrahlende“, Emanation bewirkende Wesen; speziell: der Schöpfer).

זה המניע הוא המשפיע הצורות על החמרים והנפשות על הגשמים. ולא נחקור הֶנה אם זה המשפיע ראשונה ובלי אמצעי הוא האל ית׳ וכו׳ (אמונה רמה א׳ ד׳). ולא יהיה הוא המשפיע על גשם מה נפש הנביא והפילוסוף, ועל גשם אחר [נפש] הנמלה או התולעת (שם). נאמר שהעולם נתחדש משפע הבורא ושהוא המשפיע עליו כל מה שיתחדש בו (מו״נ ב׳ י״ב). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (יסוד עולם לר׳ יצחק ישראלי, ב׳ ט׳).

ע׳ ערך אצילות, השפעה, שפע.

מֻשְׁפָּע, מקבל ההשפעה; מקבל פעולה או רושם (Objekt der Emanation; empfangend, leidend).

והוא (הטבע) ענין אלהי מושפע ממה שאחר הטבע (ר״י ן׳ לטיף צורת העולם י״ג). ונשאר הוא (השכל הפועל) לפי זה כנקבה שהוא מושפע ואינו משפיע (עקרים ב׳ י״א).

ע׳ ערך מֻצָּל, מקבל, נאצל.

מִשְׁקָל, א) משקל השיר = Metrum, Versmaß; ב׳) משקלי השמות והפעלים = Nominalformen, Paradigmen (מצוי הרבה בשתי ההוראות).

ע׳ ערך מאזן, מִקצב, מחֻבר, ממֻלא, פלס, שקול, שקל.

*) „denn geometrische, arithmetische, logische Formen sind unendlich“ (תרגום דוד קַסֶל שם).

ג׳) חכמת המשקלים׳ המשקלות = Mechanik.

וחכמת הכבדים כוללת שני דברים: האחת כוללת העיון בכבדים מצד שישוערו או ישוער בהם׳ והוא חקירת שרשי המאמר במשקלות וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ ב׳ ו׳ ו׳)׳ ולהרבות משאלות אל ההנדסה ומשיכת המשקלים (ח׳ פרקים לרמב״ם׳ ה׳)׳

עי׳ ערך חכמה׳

מִשְׁקָלוֹת׳ = חכמת המשקלים׳

חכמה אחת מלומדה׳ חצבה עמודיה שבעה: מספר׳ תשבורת׳ מבטים׳ תכונה׳ מוסיקה׳ משקולות׳ תחבולות (חיי העולמים ליוחנן אלימאנו׳ כת״י)׳

מְשֻׁקָּף׳ נראה קצת כמבעד למסך (durchschimmernd).

כי כונתי שיהיו האמתיות מושקפות ממנו ואחר יעלמו (מו״נ׳ פתיחה)׳

מְשָׁרֵת׳ א׳) בנגוד לראשי: טפל׳ אמצעי (nebensächlich, nachgeordnet, Mittel zum Zweck).

וכמו שיש טבע משרת אל טבע׳ וטבע ראשי משתמש בטבע המשרת׳ כמו כן נמצאת נפש ראשית וכו׳ ונפש אחרת משרתת (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ ג׳ ג׳)׳ וכמו שהבדיל בחכמה הטבעית בין הטבע הראשי ובין הטבע שהוא משרת או כלי וכו׳ (שם)׳ הכחות המשרתים והמושלים (המבקש לרש״ט פלקירא׳ ח׳)׳ כמו הענין במלאכה הראשיית עם מלאכות המשרתות לה (מלחמות השם א׳ ו׳׳ ע״ש)׳

עי׳ ערך עֶבֶד׳

ב׳) משרתים׳ כוכבי לכת׳ וביחוד חמשת הכוכבים הנבוכים חוץ מן החמה והלבנה (Planeten).

כפי השתנות מערכת המשרתים (ראב״ע לשמות כ״ג כ״ה)׳ מהם מי שיקיף ז׳ הקפות לה׳ הכוכבים המשרתים מלבד שני המאורים׳ ומהם מי שיקיף ז׳ הקפות לז׳ המשרתים אשר שני המאורים בכלל (מו״נ ג׳ ל״ז)׳ עיון הכוכבים המשרתים׳ כת״י (עי׳ רמש״ש תרמ״ה)׳

עי׳ ערך שַׁמָּשׁ׳

מָשַׁשׁ׳ נגע׳ פגש (berühren, tangieren).

המרובע הממשש לעגול בארבע צלעותיו (הקדמת חבור המשיחה

והתשבורת לראב״ח). תמצאנו מתקרב אל קו ג״ד עד שימושנו (שם א׳ י״ב). בפְּעל: ויש לו תכלית מלמטה ממקום שהוא ממשש מוצא הרע וכו׳ (אמונות ודעות א׳, הדעת הה׳). ממשש קצתו לקצתו (עולם קטן, הוצ׳ הורויץ מ״ט). הגשמים אפשר שיתערבו וימזגו, ואפשר שימשש הא׳ את חברו וכו׳ ואפשר שיהיה האחד סמוך לחברו ולא ימשש אותו (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך סמיכות). מקום הוא השטח המעוין מהגרם המקיף, הממשש לשטח המקומם (ס׳ הגדרים). בהתפעל: כי אמתת המקום וכו׳ הוא פגישת שני הגשמים המתמששים (אמונות ודעות א׳, בסוף המאמר).

עי׳ ערך ממשש, משוש.

מְשֻׁשֶּׁה, מְשֻׁשֶּׁת, תמונה הנדסית בעלת שש זויות או שש צלעות (Sechseck, Hexagon, sexangulum).

והשטח המרבה הצלעים נחלק למינים רבים, מהם מחומש וכו׳ ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ כ׳). ומהם משושתות ומשובעות וכו׳ (שם ב׳ קכ״ד). הנה להיות תמונת המרובעת יותר רחוקה מלהדמות אל העגולה, שהיא התמונה הטבעית, מן המשושה, לא בנאוה ממנו (עקרים, הקדמה). מצבה משושתת (חבור המשיחה והתשבורת ד׳ קס״א) = sechsseitiges Prisma.

עי׳ ערך מְחֻמָּשׁ, מְעֻשָּׂר, מְשֻׁבָּע, מְשֻׁמָּן.

מִשְׁתַּוֶּה, = שוה (gleich).

ואלו היה חיוב התורה מפני שבראנו, היה וכו׳ כל אדם, הלבן והשחור, משתוים עמנו (כוזרי א׳ כ״ז). והתבאר לאיש אחר כי איננה עגולה ולא בעלת צלעות משתוות (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״ט; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: בעלת צלעות שוות).

עי׳ ערך מתדמה, מתמשל.

מִשְׁתַּלְשֵׁל, נמשך מסבתו, נאצל (in kausaler Verkettung hervorgehend, abgeleitet u. ä.).

ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה (כוזרי ה׳ כ׳). ומציאות זו, ר״ל מציאות השכלים, משתלשלת ג״כ ונמשכת עד השכלים האנושים (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, י׳). והמשתלשלים ג״כ מן הקושר האמצעי וכו׳ קשורים זב״ז (שם י״ג). שהאצילות וכו׳ והבריאה

הם מהסבה ראשונה משתלשלים (שער השמים לר״א אירירה, ה׳ ז׳). שכולם משתלשלים בהתאצלות פתאומיי מסבותיהם העצמיות (שם). ושהוא מוצל ונאצל ומשתלשל ממנה באופן צוריי (שם). האור המשתלשל מאין סוף ב״ה כחיה באופן (שם ח׳).

עי׳ ערך השתלשלות, התאצלות.

מִשְׁתַּנֶּה, א׳) מקבל שנוי, עלול להשתנות (wandelbar, veränderlich; vergänglich).

כי הדבר יתהוה מהפכים רבים והויות משתנות, הויה אחר הויה (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). ומפני זה היה האפשרי, כפי מה שאחשוב, נפעל משתנה (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). וכל מה שתכנס ההויה וההפסד עליו משתנה (חו״ה, היחוד ח׳). והיו התנועות ארבעה: תנועה ברצון והיא בלתי משתנה וכו׳ ותנועה בבלתי רצון ואיננה משתנה וכו׳ ותנועה ין עמה רצון והיא משתנה וכו׳ ותנועה ברצון והיא עם זה משתנה וכו׳ (אמונה רמה א׳ ג׳). שֶׁכָּל משתנה מתחלק (מו״נ ב׳, הקדמה ז׳). וההשתנות קדם לו קריבת המשנה אל המשתנה (שם ב׳, הקדמה י״ד). והעיוני אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות כפי מה שהן עליו (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). ושהיצירה האנושית מבחר כל המשתנים בעצמם = האובדים באיש (בחינת עולם י״ז, ע״ש).

ב׳) שונה (verschieden).

הנה התבאר שגוף האדם הווה מדברים מתחלפים ומשתנים (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ס״ה). ומפני שהבורא יתברך חפץ במעשהו וכו׳ עשה הדברים משתנים זה מזה (חו״ה, הבחינה א׳). ויגיעו עד שני מרחקים משתנים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). והטבע וכו׳ אינו נודע מצד עצמו כלל, אלא מצד הטבעיים המשתנים המקבלים פעולותיו המשתנות (ר״י ן׳ לטיף, צורת העולם י״ג).

עי׳ ערך מתחלף.

מִשְׁתָּעֵר, עי׳ ערך מתאזן.

מְשַׁתֵּף, א׳) בנגוד למיחד: מאמין בהרבה רשויות (Polytheist).

הכופרים והמשתפים (אמונות ודעות ט׳ ד׳). ואיני אומר שהמחייב תארים לאל ית׳ מקצר בהשגתו או משתף וכו׳ אבל אומר: הרחיק

מציאות השם מאמונתו (מו״נ א׳ ס׳). כן יאמר **המשתף**: נמנע שיעשה האחד לבדו, ואין זה ליאות בחק אחד מהם, שמציאותם המחויב שיהיו שניהם (שם א׳ ע״ה).

עי׳ ערך **שתוף**.

ב׳) בנגוד **למבדיל** (ע״ש): ענין **הסוג** בגדר (Artmerkmal, genus).

כיפיה, חומר וצורה פשוטים שכליים, נרמזים **במשתף** ומבדיל (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף, ס״ד).

מְשַׁתֵּף, א׳) **שם משותף** או משתתף (Homonym).

אחור **שם משותף** (מו״נ א׳ ל״ח). נפש **שם משותף** (שם א׳ מ״ה). כנף **שם משותף** (שם א׳ מ״ג). שמע **מלה משותפת** (שם א׳ מ״ה). **השם המשותף** הגמור (מלות ההגיון י״ג, ע״ש). **שם משותף** הוא כשתמצא מלה אחת שֵׁם למינים שונים, ולא יהיה א׳ מהמינים ראוי להקדים בשם ההוא יותר מן האחר ולא יותר נאות בו, זה השם ממנו יקרא **שם משותף**, כמלת עין בלשוננו, שהיא **משותפת** לעין שהוא כלי הראות, ולעין המים, ולמראה הגופות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). **משותף מוחלט** הוא שמוֹרה על ב׳ ענינים שאין ביניהם שום יחס ודמיון; **משותף** מתיחס מורה על ב׳ ענינים שיש ביניהם איזה יחס ודמיון. **משותף מתיחס** יתחלק לד׳: כולל (שם הכללי במקום שם הפרטי); מושאל; מועתק (שניהם בלטין metaphoricus); מודע (antonomasticus). כולל, ד״מ ראובן, שמעון לוי, כל א׳ מהם יקרא אדם וכו׳. המודע הוא שם נאמר על רבים בשוה וביחוד על אחד, להיות הענין ההוא חזק בו מהאחרים וכו׳ (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ד׳).

עי׳ ערך **הסכמה**, **הסתפק**, **מְסֻכָּם**, **מְסֻפָּק**, **מָעְתָּק**, **מֻשְׁאָל**, **שתוף**, **תאום**.

ב׳) **דעת משותף**, ההכרה הפשוטה המשותפת לכל בני אדם (der gemeine Verstand).

אמנם כשיהיו שני הדברים תחת שני סוגים עליונים, אין ספק שאין יחס ביניהם בשום פנים ולא בתחלת **הדעת המשותף** (מו״נ א׳ נ״ב; בהעתקת ר״י אלחריזי: המחשבה המשתתפת). הנה אתם בזאת ההקדמה תבחנו המחויב והאפשר והנמנע פעם בדמיון ולא בשכל, ופעם בתחלת הדעת **המשותף** (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳; בהעתקת ר״י אלחריזי: הסברא המשתתפת). **דעת**

משותף, מאמר במקום השם לדעת המוטבע באדם, ידע בו דברים מאליו, אין צריך לשום אדם לדעתם מזולתו על דרך למוד (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הקדמות לקוחות מתחלת המחשב המשותף (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי).

ג׳) חומר משותף: החומר התחתון, הראשון, המשותף לכל הגופים שבעולם ההויה וההפסד (ὕλη πρώτη, materia prima).

וא״א בהכרח מבלתי סבה אחרת חוץ לחומר ההוא המשותף, היא אשר חייבה היות קצתו בתאר אחד וקצתו בתאר אחר (מו״נ ב׳ י״ט, וע״ש).

ע׳ ערך היולי, חֹמר, יסוד.

ד׳) החוש המשותף, ההרגשה המשתתפת: כלל ההשגות החושיות והתאחדותן בנפש האדם (Gemeingefühl, Zentralsinn, sensus communis, αἰσθητήριον κοινόν).

ונתן (השכל) לצורות ההם צורות אמצעיות בין הגשמות והדבר הרוחני, בעבור שתהיינה מוטבעות בחוש המשותף במהרה (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). ולכן נקרא שמו החוש המשותף, בעבור שמקבל מהחוש הגשמי וכו׳ גשמות הדברים ויביאם אל חוש הרוחני, כלומר המצייר הנזכר (שם). החוש המשותף, והוא נמצא לבעל־חיים הבלתי מדבר, כל שכן למדבר (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש).

ע׳ ערך הרגשה, חוש, משתתף.

מִשְׁתַּתֵּף, א׳) שוה, דומה, מסכים (gleich, ähnlich, übereinstimmend).

העצמים הרוחניים משתתפים ביסוד ומתחלפים בצורה (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ א׳). הצורות ההם משתתף קצתם עם קצתם בתבנית ונפרדים בתבניות אחרות (כוזרי ה׳ י״ב).

ע׳ ערך מסכים, מֻסכם, נסכם, מתאחד, מתדמה.

ב׳) שמות משתתפים, הרגשה משתתפת, סברא משתתפת: ע׳ למעלה, ערך מְשֻׁתף.

ג׳) שוה, דרוש לכל איש (allgemeines Bedürfnis).

וראו שאלו ענינים משתתפים והקדמות יצטרך אליהם כל בעל תורה (מו״נ א׳ ע״א).

מִתְאַוֶּה, הכח המתאוה = הכח המעורר (Begehrungsvermögen).

נפש המתאוה; נפש מתאוה וצמחה (מגלת המגלה לראב"ח, עמ' נ"ה, נ"ח וע"ג). הנפש המתאוה (שאר השמים לר' גרשון בן שלמה ושבילי אמונה לר"מ אלדבי; עי' רמש"ש כ"ו).

עי' ערך מעורר, מתנועע, מתעורר.

מְתֻאְזָּן, שקול ומדוד בשעורו הראוי (abgemessen, abgewogen).

כאשר תראה ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמָזגם מן הטבעים הארבעה (כוזרי ג' נ"ג).

עי' ערך מאֹזן, מְשׁער.

מִתְאַחֵד, א') הדבר האחד; אחדי (eins, das Eine; einheitlich).

...כגוון והתבנית והגוף, כי כל אחד מאלה הדברים מפורק מהאחר בעצמו, ואע"פ שכולם מתאחדים במציאות, וכן המאמר בכמות וכו' כי הכמות מפורק בעצמו ואצל השכל מהעצם הנושא אותו, ואע"פ שהם מתאחדים יחדיו במציאות (מקור חיים לרשב"ג, ב'). גוף האדם מורכב ביסודות חלוקים וטבעים שאינם דומים, חברם הבורא יתעלה וכו', והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו, מתחלק בטבעיו (חו"ה הבחינה ה'). בדברים מתחלפים מתרבים מצד, אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחר (כוזרי ד' כ"ה). וכמו שהמנין אינו עצם המנויים, כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד (מו"נ א', נ"ז). וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מתאחדת (ר"ש ן' תבון מתרגם: מדובקת) הוא מטעות הרגשים וקצורם (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"ב, הקדמה ג'). כי המתאחדים אינם בעצמם אחד (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ו'). והיודע מתאחד בידוע (ראב"ע לשמות ל"ג י"ז). ואם לא היה המקבל מתאחד במקביל והמקביל במקבל וכו' (דרך אמונה לר"מ גבאי).

ב') מתאחדים, פלוסופים המחזיקים בשטת אחדות הכחות = Monisten (בספרות החדשה).

מִתְאַחֵר, א') מתאחרים או מתאחרות = מסובבים (Wirkungen).

כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (כוזרי ה' כ'). וסבות זה רבות מענינים קודמים ומתאחרים והווים (מו"נ ב' ל"ח). ומציאות השם ג"כ במופת ראיה התבאר, ר"ל מן המתאחרים, לא מן הקודמים (ר"מ נרבוני ט"ז).

ב׳) מאוחר בזמן (später). — מהקודם אל המתאחר = a priori.
לְמה שהוא ילך מהקודם אל המתאחר או ההיפך (מאמר בכחות הנפש). מתאחר ממנו איחור עצמותי (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין). הקדמת המתאחר להקודם (אפודי). ״מתאחר המציאות ממנו״, וכיו״ב.
עי׳ ערך מְאֻחָר.

ג׳) בנגוד לממהר: מתון, מבושש, נמשך זמן רב (langsam).
תנועה מהירה ותנועה מתאחרת (מלחמות השם ה׳ ד׳).

מַתְאִים, א׳) מסכים = übereinstimmend (מצוי הרבה, ביחוד בספרות החדשה).

ב׳) המתאימים = השמות המוסכמים (Gattungsnamen, nomina appellativa).
עי׳ רוח חן ורמש״ש תכ״ו, הערה שצ״ט.

מֻתְאָם, השם המוסכם.
שם התאום הוא המותאם (רוח חן).
עי׳ ערך הסכמה, מֻסכם, מסֻפק, משֻתף, תאום.

מְתֹאָר, א׳) מי שמיחסים לו תארים (der Qualifizierte).
כשתתאר הדבר בשהוא גשם, תקיים תאר ומתואר (מקור חיים לרשב״ג ב׳). מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים (כוזרי ה׳ י״ב). אכן לא יובן לנו מזה וכו׳ שעצמותו מחובר מתואר ומתואר (אמונה רמה ב׳ ג׳). כשיתאר מתואר בדברים רבים (שם). שהתואר בלתי עצם המתואר (מו״נ א׳ נ״א). והוא (האדם) המתואר בחיים ובדבור (שם). כל מתואר שיחוייב לו תאר וכו׳ לא ימלט התאר ההוא מהיותו מאחד מאלו החלקים החמשה (שם א׳ נ״ב).
ב׳) המתואר = הנזכר (יהודה רומאנו בתרגומיו מרומית, כת״י; עי׳ רמש״ש תס״ג, תצ״ב, תצ״ג).

מִתְבּוֹדֵד, א׳) יושב בדד, נבדל מחברת ב״א (Einsiedler, Anachoret).
ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים (רמב״ם, יסודי התורה ז׳).
שהמוכי אל השלמות הזאת הוא הדבק בו והמתבודד תמיד בעבודתו

(אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳ ד׳). בזה הפרק יבאר הנהגת המתבודד (אפודי למו״נ ג׳ נ״א). ״בהנהגת המתבודד״ (שם ספר לאבו בכר ן׳ אלצאיג).

עי׳ ערך מיחד, מתיחד.

ב׳) בנגוד לכולל, למחובר: פרטי, מיוחד, נפרד (einzeln, besonders).

ושאר תועלותיו הכוללות והמתבודדות (חו״ה, הבחינה ו׳). הדבורים המתבודדים (ס׳ מליצה לאריסטו, כת״י; עי׳ רמש״ש מ״ו). מתבודד הוא דבר נפרד מזולתו (ר״י אלחריזי, פי׳ המלות הזרות).

מִתְגַּשֵּׁם, נעשה גשם או גשמי (sich verkörpernd u. ä.).

מפני שקיומם (של המלאכים) אינו בדבר המתגשם (רמב״ן לשמות ט״ז ו׳).

מִתְדַּבֵּק א׳) בנגוד למתפרק או למתחלק: דבק, רצוף, מתאחד (stetig, kontinuierlich, einheitlich).

מתדבק ומתחלק (עולם קטן; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רפ״ג ושי״א). ותאמר בזמן על דרך הדמיון בגוף המתדבק: יום אחד ושנה אחת (כוזרי ב׳ מ׳). והכמה שני מינים: מתדבק ומתחלק, והמתדבק הוא אשר אפשר שהונח בו חלק יחלקהו ויהיה משותף לשני המתחלקים, רצוני: סוף האחד מהם והתחלת האחר (אמונה רמה א׳ א׳). מתדבק בעצמו — הדבר אשר יושג לחוש המשוש דבר אחד (ס׳ הגדרים). מתדבקות ומתפרקות (מאמר האחד והאחדות לבואיציאו, תרגם יהודה רומאנו, כת״י; עי׳ רמש״ש תס״ז). הנמצא המופסק (diskontinuierlich) והבלתי מתדבק (הירץ אולמאן, חכמת השרשים קֻצ״א). ״יחס מתדבק״ וכיו״ב.

עי׳ ערך התדבקות.

ב׳) חלקי החומר המדובקים זה בזה (zusammenhängend, kohärent).

ואחרי שההתדבקות והמתדבק הם בגשמי שמים ג״כ, יש בהם חומר וצורה (אמונה רמה א׳ ב׳).

מִתְדַּמֶּה, א׳) דומה, בעל חלקים דומים או שוים (ähnlich, gleichartig, homogen).

אחר כן תחשוב באיבריו (של האדם) המתדמים בחלקיהם (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ו׳). ותחת זה קימת מקצת חלקי הגופים המתדמים החלקים

(= שְׁוִי החלקים) במקצת (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). והוא שאנו מוצאים אותו (את העולם) מתדמה בתולדותיו ושוה בחלקיו (חו״ה, היחוד ז׳). מפני שהם מתדמים ושוים (שם). וכן הדמות במתדמה מקרה (שם, היחוד ח׳). והחלקים ההם כולם הם מתדמים, מתמשלים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב). כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה וכו׳, וכן השעוה הנתכת בשמש ויסוד האש מתדמים בחום (מו״נ א׳ נ״ו). אחר כך עיין בגופים המתדמים החלקים הנהוים מהיסודות, כמו האבנים והגופות האבניים וכו׳, אחר כך התחיל לעיין בגופים הטבעיים המשונים החלקים וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳, בפילוסופית ארסטו). כמו הענין בצורות המתדמה החלקים המורכב מהיסודות (מלחמות השם א׳ ה׳). כי הוא (הזרע) מתדמה החלקים, לא כליי (שם ה׳ ג׳ ד׳). במה תוכר הדת האלהית מן הדת המזויפת המתדמה באלהית (עקרים, פתיחה). מתדמים — הדברים אשר הפכיהם אי־אפשר שישתנו אל דבר מהדברים אשר ישתנו הם אליהם (ס׳ הגדרים). המתדמה הוא שכל חלק ממנו מתדמה לכל בשם ובטבע, ד״מ: האש; הבלתי מתדמה הוא שאין כל חלק ממנו מתדמה אל הכל בשם ובטבע, ד״מ: האדם או הבית (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י׳).

ע׳ ערך משתוה, משתתף, מתמשל.

ב׳) כח הדמיון וההזיה (Phantasie).

הדבור בדמיון הנה זה הכח יקראוהו הרופאים מתדמה וכו׳, וכשתשתמש בו המחשבה יקרא מתדמה (אבן סינא).

ג׳) מתבולל (sich assimilierend).

ולפי שאי אפשר שיתדמה כל הנמשך בנמשך אליו, נשאר ממנו מלבד המתדמה מותר וכו׳ (אמונה רמה א׳ ו׳, נפש צומחת).

מִתְהַוֶּה, מתחדש, בא לידי הויה (das Entstehende, Werdende).

המתהוה יתהווה על ג׳ פנים: הא׳ על דרך היצירה, והא׳ טבעי, והא׳ מלאכותי (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ח׳). שהדבר שיתהווה ממנו דבר הויה טבעית הוא עצם עומד קודם הוית המתהווה ממנו (שם י״ג). שזאת התנועה הגדולה וכו׳ מפשטת צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהוים (אמונה רמה א׳ ב׳). והוא (הגלגל) ישלח לכל מתהוה כחותיו הנמצאות בו (מו״נ א׳ ע״ב). שאתה כשתבחן פעולות אלו הכחות,

תמצאם שני מינים: הוית כל מה שיתהוה, ועמידת המתהוה ההוא (שם ב׳ י׳). כלל ארבעה היסודות וכו׳ וכל המתהוה מהם (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳). מקרה התנועה מתהוית בכונת המניע (גנת אגוז לר״י גיקטיליה, ב׳ ס״ז).

עי׳ ערך מתחדש, מתילד, נהוה.

מִתְהַפֵּךְ, א׳) משפטים מתהפכים = iudicia contraria; משפטים תחת המתהפכים=iudicia subcontraria (מלות ההגיון ד׳).

עי׳ ערך משפט.

ב׳) מתהפכים בשוה: מסגולת המצטרפים (correlata) שהם מתהפכים בשוה: האב אב לבן; הבן בן לאב (עי׳ אמונה רמה א׳ א׳; מו״נ א׳ נ״ב; כל מלאכת הגיון ז׳).

מְתוּחַ, התפשטות, המתחה (Ausdehnung, Spannung).

אם התקינה למיתוח טמאה (כלים י״ג ה׳).

מַתְוִיךְ, מְתַוֵּךְ, ממציע (vermittlend).

המתויכים גוף האדם (פי׳ ס׳ יצירה לרס״ג, כת״י; עי׳ רמש״ש תמ״ח).

עי׳ ערך מְתַוֵּךְ.

מָתוּן, מְתוּנִי, בנגוד לממהר: מתאחר, ממושך (langsam).

לבנה וכו׳ הולכת בכל סדרי המהלך: המתון והמהיר והשוה (ראב״ח, צורת הארץ י״ג). תנועה מתונית (מלחמות השם ה׳ ד׳).

עי׳ ערך מְאֻחָר, מבשש, מתאחר, מתינות.

מִתְוָעֲדִים, כנוי לסיעת פיתאגורש (Pythagoräer).

ועדת המתועדים (מוסרי הפילוסופים; עי׳ רמש״ש שנ״ג).

עי׳ ערך כת ובספרי „אנתולוגיה של הפלוסופיה העברית״, ברשימת שמות האנשים, האסכולות והכתות שבסוף הספר.

מֶתַח, התפשטות, המתחה = Ausdehnung (בוקסטורף).

מִתְחַבֵּר, בדקדוק: תאר המחובר אל הנושא (Apposition).

הבחנה ט״ו — המתחבר, והוא כל מקרה שיתלוה ויתחבר לנושא,

נוסף על עצמותו, ויחלק לג׳ מינים: הא׳ מה שמתחבר בעצמו של הנושא, או עליו, או אליו (דרך תבונות לרמח״ל, י״א, ל״ו). המתחבר הוא מה שמתחבר אל נושא (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ט׳).

מִתְחַדֵּשׁ, א׳) מחודש, נברא; מתהוה (erschaffen; entstehend).

אי אפשר למתחדש בלי סבה שתחדשהו וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ח). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר (אמונה רמה א׳ ב׳). כי כל מתחדש מאתו יתעלה ייוחס לדברו: בדבר ה׳ שמים נעשו (מו״נ א׳ כ״ג). כל מתחדש תהיה אפשרות חדושו קודמת על חדושו בזמן (שם ב׳ י״ד).

עי׳ ערך מְחֻדָּשׁ, מוּחָל, מֻתְחָל.

ב׳) משתנה (wechselnd, veränderlich).

הגלגלים והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים, אבל לא כבחירתנו והנהגתנו, אשר היא כולה בענינים מתחדשים (מו״נ ב׳ ז׳).

ג׳) המתחדשים=המקרים המתרחשים (Ereignisse, Wechselfälle).

והגוף אינו נמלט מתנועה ומנוחה, ושתיהם מקרים מתחדשים עליו (כוזרי ה׳ י״ח). המביאים והמתחדשים והמונעים (מו״נ ב׳ י״ח). וכשיתחדשו מתחדשים כחום או קור, יביאוהו לבקש המעון, אז יבנה (שם). הנה כבר התבאר כי המתחדשים ישנו הרצון והמונעים יעמדו כנגד הרצון ולא יעשה בעבורם (שם; ועי׳ גם מו״נ ב׳ י״ד: ויחייבו לו המקרים רצון מה שלא היה רוצהו מקודם).

עי׳ ערך מֵבִיא, מֹנֵעַ.

מִתְחַיֵּב, מחויב, דבק בהכרח, יוצא ונמשך בהכרח, וכיו״ב (notwendig anhaftend, logisch folgend).

וכמו שיש מהצורות מה שהוא מתחייב ליסוד, אינו נבדל ממנו וכו׳, ומהם מה שהוא זולתי מתחייב (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). אבל לרשום אותם אפשר מצד סגולותיהם המתחייבות להם (שם ה׳). כן אי אפשר שיהיה החום הוא במים החמים מקרה ובאש צורה ועצם, א״כ הוא מקרה מתחייב לאש ומקרה נפרד למים (אמונה רמה א׳ ג׳). והמשפט השלישי המתחיב מחבור שתי ההקדמות יקרא תולדה (מלות ההגיון ו׳). ובהקדמה השביעית נתן תכונותיה, ר״ל דברים המתחייבים ממנה (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, פי׳ כ״ה הקדמות).

מִתְחַכֵּם, קונה החכמה; מְעַיֵּן וחוקר; מתעקש (Weisheit erwerbend; Forscher, Grübler; Klügler, Sophist).

כגון מי שיאמר שהוא (השם) קנה החיים שהוא חי בהם, כמו שקונה החכם החכמה ומתחכם ממנה (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). מבלי ראותם מכחישים אותם, וכאשר רואים אותם, מתחכמים ושמים להם סבות (כוזרי א׳ ה׳). ואל תאמין למתחכם וכו׳ (שם ד׳ ה׳). המדברים שֵׁם לכת מן המתחכמים בלא חכמה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך מתעקש, מתפלסף.

מֻתְחָל, מה שיש התחלה למציאותו, נברא (aus dem Nichts erschaffen).

ולא יקיימו (הפילוסופים) שהעולם מותחל המציאות, הווה אחר שלא היה (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין).

עי׳ ערך מוחל, מְחֻדש, מתחדש.

מִתְחַלֵּף, בנגוד למשתתף, משתוה, מסכים וכו׳: שונה, מחולף (verschieden).

העצמים הרוחניים משתתפים ביסוד ומתחלפים בצורה (מקור חיים לרשב״ג, ד׳ א׳). וסבוב הגלגלים אשר תנועותם מתחלפות (חו״ה היחוד ו׳). ואלו היה לעולם יותר מבורא אחד היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם ומשתנת בכלליו ובחלקיו (שם, היחוד ז׳). מפני שמעשה שני עושים מתחלף ואיננו שוה ומסודר על ערך אחד (שם) והמה מתחלפים ושונים זה מזה (שם, הבחינה ה׳). ואוסיף לך ביאור בדמיון מהשמש שהיא אחת, אך מתחלפים מערכות הגשמים המקבלים אורה (כוזרי ד׳ ט״ו). הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים, מתרבים מצד, אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחר (שם ד׳ כ״ה). והחומר וכו׳ הוא נושא המתחלפים, ר״ל הגשמים המתחלפים (אמונה רמה א׳ ב׳). וכבר נשאר שיתנועעו הגשמים הארבעה על הצדדים המתחלפים אם בצורותיהם המתחלפות, ואם במקריהם המתחלפים (שם א׳ ג׳). ורבים תארי פעולותיו המתחלפות (מו״נ א׳ נ״ג). כאשר השגנו ממנו יחסים מתחלפים הענינים וכו׳, איך נחייב מזה שיהיו בו ענינים מתחלפים, עצמיים לו (שם). כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני הפכים, או כל אחד משני המתחלפים בשוה (שם א׳ ע״ד). כי השמים והארץ והחי והצמח מתחלפים במהות

ומסכימים במציאות (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין)· המהויות המתחלפות· מתחלפי המהויות (שם)· תנועות מתחלפות (עקרים ב׳ י״ב). ההצלחות המתחלפות· בפנים מתחלפים· במינים רבים מתחלפים (שם ב׳ כ״ו)·

עי׳ ערך חלוף, מַחֲלָף, מפֹּרָק·

מִתְחַלֵּק· נחלק; נִתָּן להחלק; מופרד (zerfallend; teilbar; diskontinuierlich, diskret).

וזה החלק עוד מתחלק לשני חלקים (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). חם ויבש מתחלקים· קור ויבש מתחלקים וכו׳ (תקון מדות הנפש לרשב״ג)· החכמה מתחלקת לשלשה חלקים (חו״ה, הקדמה)· והתחבר מהם (מן היסודות) גוף עומדי מתאחד במראיתו· מתחלק בטבעיו (שם, הבחינה ה׳)· כי המדות מתחלקות וכו׳ לשלשה חלקים (כוזרי ב׳ ב׳)· והכמה שני מינים: מתדבק ומתחלק· והמתדבק הוא אשר אפשר שהונח בו חֵלֶק יחלקהו· ויהיה משותף לשני המתחלקים וכו׳ והכמה המתחלק אי־אפשר זה בו (אמונה רמה א׳ א׳)· וימָצא (הכמה) במספר· והוא לבדו הכמה המתחלק (שם)· אלה הצורות המושכלות והכוללות· הנה אם ישכילם בכלי גשמי· כלב או המוח· ישיגם במתחלק וכו׳ ואם שכנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתחלק וכו׳ התחלקו בהתחלקו (אמונה רמה א׳ ז׳, ע״ש)· אם שֶׁכָּל גשם מתחלק· הנה כבר בארנוהו במופת וכו׳ אמנם שהכח הגשמי מתחלק· הנה זה מופתו וכו׳ (שם)· כי הגשם אינו אחד וכו׳ והוא ג״כ מתחלק· מקבל החלוקה (מו״נ א׳ ל״ה)· שאם היה הזמן נדבק ויקבל החלוקה אל לא תכלית· יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו בלתי מתחלק· וכן כשתשים הדרך מדבקת· יתחייב בהכרח התחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק (שם א׳ ע״ג, הקדמה ג׳)· השביעית היא שכל משתנה מתחלק· ולזה כל מתנועע מתחלק (שם ב׳, הקדמות)·

חֲלָק שאינו מתחלק = עצם פרדי· דק (Atom).

ואולם מה שהודית להסכמת המעתזלה· והם הנבדלים· בטענתם באמרם שהגופים מורכבים מחלקים שאינם מתחלקים (ס׳ היסודות ג׳, עמ׳ מ״ט)· ומקצת המאמינים הוצרכו להודות בחלק שאינו מתחלק (אמונות ודעות א׳ א׳). ויביא (אריסטו) מופת על בטול החלק שאינו

מתחלק (מו"נ א' נ"א)· כמו שהיה חושב אפיקורוס וזולתו מן המאמינים בחלק שאינו מתחלק (שם א' ע"ג, הקדמה א')·

עי' ערך דק, חלק, חתיכה, יחס, עצם, פרד·

מָתַי, המאמר הששי ממאמרות אריסטו (Zeitbestimmung, πότε, quando).

וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי וכו' (חו"ה, היחוד ז')· וההצטרפות ואנה ומתי, ואלה ענינים חלושי המציאות, מאד נעלמים (אמונה רמה א' א')· מתי — והוא יחס הדבר אל הזמן אשר בו מציאותו או השוה למציאותו וכו', וענין מתי איננו הזמן, כי אתה כשישאלוך: מתי היה זה? לא יתכן שתאמר שזה הענין וכו' הוא חודש פלוני, אך בחודש פלוני (שם)· חקקו המתי שהוא יחס הדבר אל הזמן המוגבל אשר [בו מציאותו או] השוה [אל] מציאותו ואשר תהיה תחלתו עם תחלתו ותכליתו עם תכליתו וכו', ואינו הזמן ולא דבר מורכב מעצם וזמן (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות)·

עי' ערך מאמר, נאמרות, סוג (סוגים עליונים), ראש (ראשים כללים)·

מִתְיַחֵד, א') מיוחד, משתנה (sich unterscheidend).

ולמְשֻׁלש הזה מדה שהוא מתיחד בה משאר המשֻלשות (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, ב' ס"ט)· והוא מתיחד בשם הקוטר (שם ב' קי"ט)·

ב') המתדבק באלהים; המתבודד·

אשר לא יחשוב השלם המתיחד וכו' (מו"נ ב' ל"ו; עי' בספרו של י· אפרת על המונחים הפלוסופיים שבמו"נ)·

מְתִיחָה, מתוח, המתחה (Ausdehnung, Spannung).

עי' ערך מתח, ועי' המנוחה והתנועה לצבי הירש רבינוביץ·

מִתְיַחֵס, מיוחס (ע"ש), סמוך על דבר מה = beigelegt, zugeschrieben (מצוי הרבה)·

מְתַוֵּךְ, עומד בתָוך, ממֻצָע, מתַוֵּך (in der Mitte befindlich, vermittelnd)

זמן ועת מתויך ביניהם (אשכול הכופר א"ב קצ"ה, אות כ')·

עי' ערך מַתְוִיךְ, תיוך·

מִתְיַלֵּד, א׳) מסתעף לתולדות (sich verzweigend).

ואמרתי שמא המין הזה מן המצוות אינו מתילד למצוות רבות (חו״ה, הקדמה).

ב׳) נולד, מתחדש (entstehend, sich bildend).

באבני מחצב המתילדים מן הארץ (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ב׳ ב׳).

מְתִינוּת, אִחור התנועה (עי׳ צורת הארץ לראב״ח, כ״ט).

עי׳ ערך מתון.

מַתִּיר, האומר דבר מה על דרך מוחלט (bestimmt, entschieden aussprechend).

שלא בהיותם (בעלי התארים) בלתי מתירים מלת ההרכבה, יבטל ענינה מן העצם בעל התארים (מו״נ א׳ נ״ג). וכן דניאל תמצאהו מתיר המאמר שהם חלומות (שם ב׳ מ״ה).

עי׳ ערך נתר (התיר).

מַתֶּכֶת, מחצב נִתָּך באש, ובדרך כלל: מוצא, דומם (Metall, Erz; Mineral, Gestein).

אחרי כן (הגשמים) המורכבים, והם מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר (אמונה רמה א׳ א׳). מתכת וכו׳ ידוע המקבל התוך האש, והרב ז״ל שמהו בחבורו יותר כולל מן הידוע בו, במקום מקור או מחצב (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). באבני מחצב המתילדים מן הארץ ובמוצא המתכות (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ב׳ ב׳). המתכות והמחצבים (נוה שלום לר״א שלום, ו׳ ז׳; עי׳ רמש״ש רל״ו). היסודות, הקיטורים, המתכות, הצמחים וכו׳ (ר״י אלבלג, תקון הפילוסופים, כת״י) ובעבור כי העולם השפל והברואים כלם מב״ח מדברים ובלתי מדַברים והצמחים והמתכות וכו׳ (החפץ השלם לאלזהראוי, תרגום משולם בן יונה, כת״י; עי׳ רמש״ש תתרי״ח).

עי׳ ערך דומם, מוצא, מוצק, מחצב, מעדן, מקור, נקפא, קפא.

מַתְכוּתִי׳ מחצבי׳ מטבע המתכת (mineralisch).

העצמות המתכותיים (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה; עי׳ רמש״ש רל״ו).

מִתְלַבֵּד׳ א׳) ספוגי (porös).

נקפאים׳ מתעבים׳ נתכים׳ נבללים׳ רכים׳ נלושים׳ נשחטים׳ מתלבדים וכו׳ (פי׳ רלב״ג לאותות השמים׳ כת״י; עי׳ רמש״ש קל״ז ות״א).

ב׳) דבק׳ מחובר (eng verbunden).

שהוא ראה גוף אחד תחת החיות׳ מתלבד בהם (מו״נ ג׳ ב׳; ר״י אלחריזי מתרגם: דבק)

מִתְלַכֵּד׳ מתאחז׳ מתקשר (anhaftend, anhangend).

והטבע הוא סוד אלהי וכח רוחני נעלם׳ מתלכד התלכדות ראשונה בתנועת הגלגל העליון (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף׳ י״ג).

מִתְלַמֵּד׳ לומד׳ תלמיד (Lernender. Schüler).

וכן המלמד והמתלמד׳ כי החכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח (אמונה רמה א׳ ה׳). שאין יחס השכל הפועל מאלו המושכלות יחס הצורה אשר בנפש המלמד אל הצורה הנקנית ממנה למתלמד (מלחמות השם א׳ ר׳).

עי׳ ערך התלמדות.

מִתְמוֹגֵג׳ מזדעזע׳ מתמוסס׳ נלוז (schwankend. abweichend u. ä).

גלגל המזלות מתגלגל בכוכביו ומתמוגג וכו׳ אלא מתמוגג הוא ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהחגורה השנית ונלוז מהגלגל המישור וכו׳׳ ומפני זה הסכמתי לקרוא החגורה השנית הזאת בשם החגורה המתמוגגת׳ וכן אקרא למזלותיה הקבועים בה בשם מזלות המתמוגגים (יסוד עולם לר״י ישראלי׳ ב׳ ר׳).

מִתְמוֹטֵט׳ מצבה כתמוסטת׳ מוצק קצוץ׳ קטום (Pyramiden- oder Kegelstumpf. frustum).

ואם לא יהיה ראש המצבה הזאת מגיע במיעוטו עד נקודה׳ אבל יהיה תמונת ראשה כתמונת תושבתה׳ אלא שהוא מעט ממנה בשיעורה

תהיה תמונה ומצבה מתמוטטת או נוטה, ויש שקוראין לה מצבה קטומה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, ד' קנ"ד).

עי' ערך נטה, קטום, קצוץ.

מַתְמִיד, קָיִם, תמידי; ממשיך, משאיר, מְקַיֵּם (dauerend, beständig; erhaltend, Bestand verleihend).

כי דבר המתמיד יותר נפלא מן הנפסק (אמונות ודעות, הקדמה). הקדמון במציאותו המתמיד טובתו (חו"ה, הקדמה). והוא הולך בשינוים וגלגולים וסבות מתחלפות ומצועים מתמידים (שם, הבחינה ה'). ושב הקצף מתמיד עליהם ועל המונם (כוזרי א' ד'). גם אלה אין בהם מדחה, מה שמתמיד ארבעים שנה וכו' (שם א' פ"ו). ראוים לנבואה מתמדת (שם א' צ"ה). זולת שהוא (תואר הנמצא) תואר מתמיד לתמידי המציאות ובלתי מתמיד לבלתי תמידי המציאות (אמונה רמה ב' ג'). כי נצב עליו: מתמיד, קיים, נשאר, לא שהוא התיצבות גשם (מו"נ א' ט"ו). ויהיה החלוף בין התארים ההם ובין תארנו בגדול או בשלם או במתמיד או בקיים, עד שיהיה מציאותו וכו', וחייו יותר מתמידים מחיינו (שם א' נ"ו). הלא תראה שהצורות המיניות כלם מתמידות עומדות (שם ג' ח').

עי' ערך התמדה.

מַתְמִים, משלים (vollendend).

וראה איך אמר הפילוסוף במליצת משלו, בשומו רושם הנפש שהיא עצם מתמים לגוף טבעי כלי, בעל חיות בכח (עולם קטן ב' ב') *).

עלה מתמימה, מַתְמֶמֶת = סבה תכליתית (causa finalis).

ומה שאמר מתמים, ר"ל שהעצם הזה היא עלה מתמימה לאדם, הואיל והיא סבה להעולם הבא, הואיל ובגלל הטוב הזה נבראנו (שם). **)

עי' ערך משלים, עלה, תמימי, תכלי.

---

*) השוֵה ההגדרה שבס' יסודות לר"י ישראלי, חלק א' (עמ' י"ב): שהנפש הוא עצם משלים גוף טבעי בעל כלי, בעל חיות בכח; וע"ע כוזרי ה' י"ב: והנפש שלמות לגשם טבעי כליי, בעל חיות בכח — ע"ש בהערת דוד קסלי.

**) השוֵה חו"ה, הבחינה ג': וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו ודמותו ועילתו המשלימה אשר לה נברא; וע"ע תורת התארים לדוד קויפמן, שט"ו וש"כ.

מִתְמַצֵּעַ׳ א׳) בהגיון: מתמצעים, הפכים שיש ביניהם אמצעי (mediata);
לא־מתמצעים: הפכים שאין ביניהם אמצעי (immediata).

המתנגדים מתחלקים למתמצעים ולא־מתמצעים. המתמצעים שיש ביניהם אמצעי, הלא־מתמצעים שאין ביניהם אמצעי. ד״מ: החום והקור יש ביניהם הפושר, אך היום והלילה אין ביניהם אמצעי (ס׳ ההגיון לרמח״ל, ט״ו).

ב׳) שקול, שוה לנגודו בענין האפשריות (das Gleichgewicht haltend).

ואומר בכלל מצוע בנגוד הצורות ביסוד והיותם שקולים וכו׳ והיו הצורות מצד הרצון מתוקנות מתמצעות (מקור חיים לרשב״ג, ב׳).

עי׳ ערך מצוע.

מִתְמַשֵּׁל׳ משתוה, שוה (gleich).

והחלקים ההם כולם (העצמים הפרדים) הם מתדמים מתמשלים, אין חלוף בהם בצד מן הצדדים (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: וכל החלקים ההם דומים, שוים).

עי׳ ערך משתוה, מתאחד, מתדמה.

מִתְמַשֵּׁשׁ׳ מתמששים: גופים נוגעים זה בזה (einander berührend).

כי אמיתת המקום וכו׳ הוא פגישת שני גשמים המתמששים ויקרא מקום משושם מקום (אמונות ודעות א׳ ה׳). ויהיה כל אחד מהמתמששים מקום לאחר (שם ב׳ ח׳).

עי׳ ערך ממושש, משוש, משש.

מִתְנַגֵּד׳ משפטים מתנגדים = entgegengesetzte Sätze, opposita.

כל שני משפטים שהנשוא שלהם אחד בעצמו, אלא שאחד משניהם מחייב והאחר שולל, אנו קוראין אלו השני משפטים מתנגדים (מלות ההגיון ד׳).

מאמרים מתנגדים = repugnantia.

עי׳ ערך מאמר, משפט.

מִתְנַגְּדִי׳ נכוחי (parallel).

עי׳ צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ ה׳ ו׳.

מִתְנוֹעֵעַ, דבר שהוא במצב התנועה; גם: היוצא מן הכח אל הפועל
(sich bewegend; in Aktualität übergehend).

יש מהם אומרים שהוא (היסוד) אחד בלי מתנועע, ויש מהם אומרים שהוא מתנועע (ס׳ היסודות ג׳, ע״ש). וכאשר נראה האבן, אשר אין לה תנועה, מתנועעת בהכרח עד שתגיע מוצאה (אמונות ודעות א׳ ד׳). ולכן הביא ההכרח לזכור מיני התנועה ושכולם ממניע, ושהמניע הוא בלתי המתנועע (אמונה רמה, זכר כלל). הגשמים המתנועעים אל צדדים המתחלפים (שם א׳ ג׳). שאם יתכן זה, עד שיהיה דבר מן הדברים יתנועע מאליו, היה הוא המניע והמתנועע מצד אחד וכו׳, אמנם עתה נאמר, שכל מניע הוא נוצח למתנועע, וכל מתנועע הוא נצוח למניע, ואם היה הדבר אחד הוא המניע והמתנועע, היה הוא הנוצח והוא הנצוח יחד (שם א׳ ה׳, וע״ש כל הפרק). וכל מתנועע אל דבר, כאשר נח מאין מכריח, הנה כבר הגיע אל מכוונו האחרון (שם א׳ ו׳). ושאשר בכח יותר חסר מן המתנועע ליע את הכח ההוא לפעל, והמתנועע גם כן חסר בהצטרפו למה שבעבורו התנועע עד שיגיע בפעל (מו״נ א׳ נ״ה). כל מתנועע מתחלק, והוא גשם בהכרח (שם ב׳, הקדמה ז׳). וכל מתנועע במקרה, ינוח בהכרח (שם ב׳, הקדמה ח׳, וב׳ א׳). כי כל מתנועע יש לו מניע בהכרח, אם חוץ ממנו וכו׳ או יהיה מניעו בו כגוף בעלי חיים שהוא מחובר ממניע וממתנועע וכו׳ וכל מתנועע שיהיה מניעו בו, הוא הנקרא מתנועע מעצמו, ענינו שהכח המניע וכו׳ נמצא בכללו (שם, הקדמה י״ז). שאנחנו נמצא דברים רבים מורכבים ממניע וממתנועע וכו׳ ונמצא מתנועע לא מניע כלל, והוא המתנועע האחרון (שם, עיון ב׳). *)

הכח המתנועע = המתעורר (ע״ש).

והכח המתנועע להביא מה שיצטרך מקירוב וריחוק ודחית המזיק (כוזרי ה׳ י״ב). כי אין ראוי לקבוע לו (להחי הבהמי) הכח המתנועע לתקן לו סבות ההרגש והיצר (כוזרי ה׳ י״ב).

---

*) מתנועע לא מניע או המתנועע האחרון = molum non movens של אריסטו וסיעתו, לאמר: ההיולי המתפעל בהחלט, החומר המשולל מכל צורה. עי׳ י׳ אפרת. המונחים הפלוסופים שבמו״נ.

מִתְנוֹצֵץ, מבריק, מזהיר (strahlend).

ומנגה נגדו זה השפיע הבורא ית' שכלים נפרדים כ מ ת נ ו צ צ י ם מאשו הגדולה (צורת העולם לר"י ן' לטיף, י').

מִתְנַעְנֵעַ, = מתנועע.

זה יחייב להוסיף משפט ה מ ת נ ע נ ע (בראשית רבה לישועה בן יהודה, כת"י). והואיל והיא (הנפש) מתנענעת במקום, וכל מ ת נ ע נ ע במקום הוא גוף, א"כ היא גוף? (תגמולי הנפש דף ג').

ע' ערך מְנַעְנָע, נ ע נ ו ע.

מִתְנַפֵּשׁ, בעל נפש (beseelt).

שאם תאמר שהנפש היא גוף, לא ימָלט מהיות זה הגוף על אחד משני פנים: כלומר או שיהיה גוף מ ת נ פ ש או שיהיה גוף בלתי מ ת נ פ ש (תגמולי הנפש דף ג'). וזה נמנע שיהיה ה מ ת נ פ ש, הוא המתנועע, עומד (קטעים מס' העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, הוצ' דוד קויפמן, עמ' ל"ג).

מִתְנַשֵּׁם, מתנפש (ע' הערך הקודם).

ולא מה שישיג ל מ ת נ ש ם במה שהוא מ ת נ ש ם (ר"י אלחריזי, מו"נ א' נ"א; וע' גם מגלת המגלה לראב"ח, עמ' נ"ט וס"ד).

מִתְעַבֶּה, נעשה עב, גס, גשמי (sich verdichtend, vergröbernd).

ע' ערך ה ת ע ב ו ת, מ ת ג ש ם, מ ת ל ב ד.

מִתְעַבֵּר, פ ע ל מ ת ע ב ר = פעל יוצא (transitives Verbum).

אבל החכמים וזולתם שמוהו מענין המנוחה ושמוהו פעל מתעבר (מו"נ א' ס"ז, ע' פי' ש"ט שם). אלא שהוא פועל עצמוני וכו', אבל פועל מ ת ע ב ר לא מצאנו מלשון זה כלל (כתאב אלרסאיל לרמ"ה, צ"ח).

מַתְעֶה, מטעה, הטעאי (irreführend, sophistisch).

כי הראיות מ ת ע י ם (כוזרי ד' ג').

ע' ערך ה ט ע א ה, ה ת ע י ה, ז י ו ף, מַ ט ע ה, מְ ט ע ה, ע ק ש ו ת, ש ל י.

מִתְעוֹרֵר, כח מכחות הנפש החיונית, ונקרא גם כח המתאוה, התאוה, התאויי (Begehrungsvermögen, Trieb, ὀρεκτικόν).

ושניהם (כחות ההשגה וההנעה בבע"ח) יעבדו כח בו יברח מן המזיק ויקרב אל הערב, והוא יקרא כח מ ת ע ו ר ר (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). ואלה החושים אשר זכרנום הם צופים לכח ה מ ת ע ו ר ר ומרגליו, יביאו על הנפש ענינים, ישלח הכח ה מ ת ע ו ר ר על הקרוב או על הרחוק וכו׳, הנה הם א"כ עובדי הכח ה מ ת ע ו ר ר (שם, הראות). וחלק ה מ ת ע ו ר ר, הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם לדבר אחד או ימסאהו, ומזה הכח יבא אל פעולות בקשת הדבר והבריחה ממנו ובחירת דבר אחד או התרחק ממנו, והכעס והרצון, והפחד והגבורה, והאכזריות והרחמנות, והאהבה והשנאה, והרבה מאלו המקרים הנפשיים (ח׳ פרקים לרמב"ם, א׳). דע שהעברות והמצוות התוריות אמנם ימצאו בשני חלקים מחלקי הנפש, והוא החלק המרגיש והחלק ה מ ת ע ו ר ר לבד (שם ב׳). אבל מעלות המדות ימצאו לחלק ה מ ת ע ו ר ר לבדו, וחלק המרגִיש בזה הענין אינו רק שַׁמָּשׁ לחלק המתעורר (שם), וקצתו ימצאו לו (להחי בלתי מדבר) הכח המרגשת והכח ה מ ת ע ו ר ר ת לבד (התחלות הנמצאים לאלפראבי).

עי׳ ערך כח, מ ע ו ר ר, מ ת נ ו ע ע.

מִתְעַטֵּף, מתקשר, מתחבר (verbunden, verknüpft).

אבל העצם הרוחני הוא אחד מדובק, מ ת ע ט ף*) קצתו על מקצתו (מקור חיים לרשב"ג, ה׳).

מִתְעַלֵּל, מעולל (מצוי בס׳ נעימות ליוסף הרואה ועוד בספרות הקראים; עי׳ רמש"ש, קטלוג ליידן קס"ח).

מִתְעַלֵּם, הנמנע וחדל מעשות דבר מה (der Unterlassende).

ו ה מ ת ע ל ם מחקור הרי זה מגונה ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה (חו"ה, היחוד ג׳).

מִתְעָרֵב, מ ת ע ר ב בגוף: מתיחס על הגוף, גופני (körperlich).

ותאמין שאיננו גוף ולא כח מכחותינו, מ ת ע ר ב ובלתי מ ת ע ר ב (בחינת עולם י"ז).

---

*) ע"ד לשון ערבי השנָה: מלות העטוף, ו׳ העָטוף, וכיו"ב.

מִתְעַצֵּם, מקבל תכונת עצם (sich zu einer Substanz, zur Aktualität gestaltend).

וחומר כל אחד מהם (מהשכלים הנפרדים) היא מציאותם, והשגתם מה שעליהם היא צורתם שבה מתעצמים (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, י׳). וצורתו שבה מתעצם היא השגת עלתו הקרובה אליו (שם). השכל מתעצם ממושגיו (אור ה׳ לר״ח קרשקש). שהם מתעצמים מן הראשון (התחלות הנמצאות לאלפראבי). מתעצם בכחניותו (מפעלות אלהים). הנה אם היה מתעצם בהשכלה היה משתנה מעצמות לעצמות (נוה שלום לר״א שלום, ח׳ ז׳).

עי׳ ערך התעצמות.

מִתְעַקֵּשׁ, א׳) עקש, עקשן (ein Verstockter, Starrsinniger).

ואם יתעקש מתעקש שהוא ספק וכו׳ (אמונות ודעות ו׳, ה״ה והדעת השביעית). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש חנף, יאמר מה שאיננו מאמין בו (כוזרי ה׳ כ׳).

ב׳ מתעקשים: בעלי ההטעאה, בעלי העקשות (Sophisten).

עי׳ ערך הטעאה, זיוף, כת, מתחכם, מטעה, מתעה עקשות, שלי.

מִתְפַּלְסֵף, מתעסק בפלוסופיה (Philosophierender, Philosophant).

וכבר עשה קצתם זה, כל שכן המתפלספים מאנשי התורות (כוזרי ד׳ ג׳). ולא בדאו הוא (אבן גבירול) מלבו, אך כבר חדשו מהמתפלספים מי שטעה בו (אמונה רמה א׳ א׳). וממי שסבר זאת הסברא רבים מהמתפלספים החדשים על דעת אבן סינא (דרושים לאבן רשד, כת״י; עי׳ רמש״ש קפ״א). המתפלספים הערבים (תקון הפילוסופים לר״י אלבלג; רמש״ש ש״ה, וע״ש ש״ח).

עי׳ ערך התפלספות.

מִתְפַּסֵּק, נפסק (intermittierend, unterbrochen).

והחושים כלם חסרון בבחינת ההשגה וכו׳ להיותם מתפעלים, מתפסקים, כואבים כשאר הכלים (מו״נ א׳ מ״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: נפסקים).

מִתְפָּעֵל, מקבל פעולה (leidend, passiv, empfangend).

ולא ימלט כל דבר נעתק משני דברים: פועל ומתפעל, כדי שתהיה מן הפועל הפעולה ומהמתפעל החוש בכאב (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, ג׳). וכשיהיה (היסוד) מתפעל, יצטרך בהכרח אל פועל ומניע וכו׳ (שם). ועל כן נאמר כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל (כוזרי ה׳ י״ב). כי נושא הפועַל הוא הפועֵל ונושא ההפעלות הוא המתפעל (אמונה רמה א׳ א׳). אחר שהיה היולי מתפעל ולא פועל (שם א׳ ו׳). כי החומר, כמו שידעת, מקבל לעולם, מתפעל לפי בחינת טבעו, ואין פעולה לו כי אם במקרה, כמו שהצורה פועלת לעולם בעצמה, מתפעלת במקרה (מו״נ א׳ כ״ח). והמשל השלישי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות (מו״נ א׳ נ״ב). ואינו (הבורא) מתפעל, שתשיגהו איכות ההפעליות (שם). ושהפועל להפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק, ואלו היה הוא יתעלה מתפעל בשום פנים מאופני ההפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (שם א׳ נ״ה). המתפעל שֵׁם למקבל השנוי (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וההשתנות יקדם לו קריבת המשנה אל המשתנה, פי׳ התקרב הפועל, שהוא המשנה בכחו, אל המתפעל שמשתנה מכחו (פירוש כ״ה הקדמות של המורה לר׳ הלל בן שמואל). החוש בכלל הוא כח לגוף מתפעל מהמוחש (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳). כי לא יחויב שימָצא זה הענין בפועֵל על האופן שימָצא במתפעל כשיצא אל הפועל (מלחמות השם א׳ ו׳). הפָּעלות — תואר לשנוי הנמצא על המתפעל בערך אליו (ס׳ הגדרים).

עי׳ ערך הפעלה, הפעלות, מקבל, מקביל, פועל.

מִתְפָּרֵד, מתחלק, מתפרק (diskret, diskontinuierlich).

„יחס מתפרד״, בנגוד ליחס מתדבק (מצוי). המין השני של הכמות נקרא בפי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון (ערך איכות) כמה מתפרד; בס׳ רוח חן: כמה מתפרק; באמונה רמה ובס׳ כל מלאכת הגיון: כמה מתחלק (פי׳ רמש״ש תכ״ח).

מִתְפָּרֵק, עי׳ הערך הקודם.

מִתְפַּשֵּׁט, כמו התפשטות (Ausdehnung, Größe).

מתפשט בפנימיות=intensive Ausdehnung; מתפשט בחיצוניותו=

extensive Ausdehnung (רנ"ק). מתפשט חיצוני, מתפשט פנימי = extensive, intensive Größe (גבעת המורה).

מִתְקַבֵּץ, א') נקבץ, נאסף יחד (gesammelt, vereinigt).

ומאחר שהיו הצורות המתקבצות בצורת השכל אינן מפורקות וכו' יתבאר בזה כי אלו הצורות לא יטרידו מקום (מקור חיים לרשב"ג, ה').

ב') בעל קבוץ חברותי, מדיני (gemeinschaftsbildend, gesellschaftlich).

כבר התבאר וכו' כי האדם מדיני בטבע, ושטבעו שיהיה מתקבץ (מו"נ ב' מ').

מִתְקוֹמֵם, כמו מקומם: תופס מקום (Raum einnehmend, räumlicher Gegenstand).

לפי שאין מקום מבלי מתקומם ואין מתקומם בלי מקום (עולם קטן א' ג'). מקום הוא המעמיד למתקומם (ס' הגדרים). מתקומם נעתק לפעמים אל המקום *) (רי"ל מרגליות, אגרת המליצה ומשפט לשה"ק י"ט).

ע' ערך מקום, מקומם.

מִתְקוֹשֵׁשׁ, מתקוששים: בעלי ההגיון המשתמשים בהקשים מופתיים.

מתקוששים מן השכל והפלילה; וכתבי המתקוששים (נסי בן נח, פי' י' הדברות; ע' פינסקר, לקוטי קדמוניות ל"ז—ל"ט).

ע' ערך קשש.

מְתַקֵּן, נרדף עם ממלא, מעמיד, מקַיֵּם, משלים (wesentlich, konstitutiv).

והלא החום הוא מתקן עצם האש וכו', ולמה לא אמרת שהוא בו עצמי (ס' היסודות לר"י ישראלי, עמ' ל"א). הצורה מתקנת דמות הנוצר (הגיון הנפש לראב"חע'). כי כל גוף הוא מורכב משני ענינים בהכרח וכו', ושני הענינים המתקנים אותו הוא החומר והצורה (ר"י אלחריזי, מו"נ ב', הקדמה כ"ב; בהעתקת ר"ש ן' תבון: המעמידים). וכל תואר המחוייב לשום עצם חיוב אמתי או יהיה מתקן עצמו וכו', או הוא איכות לעצם ההוא (ר"י אלחריזי, מו"נ א' נ"א; ר"ש ן' תבון מתרגם: הוא אם מקיים לעצם וכו').

---

*) ר"ל: שנקח את המקום תמורת המתקומם בו.

מְתֻקָּן, בהוראת מדויק, מכוון (genau, präzise),

עי׳ ס׳ העבור לראב״ח עמ׳ ט״ו, כ״א וע״ד.

מִתְקָרֵב, קרוב, שָׁכֵן, מצרן (anstoßend, benachbart).

ויהיו השכלים הם המלאכים המתקרבים אשר באמצעותם יתנועעו הגלגלים (מו״נ ב׳ ד׳).

מִתְרַבֶּה, בנגוד למתאחד: בעל רבוי; ״לול להתרבות (vielfältig, zusammengesetzt; sich vermehrend).

ועל כן היתה האחדות המקיימת ליסוד השכל אחת ופשוטה, זולתי מתחלקת ולא מתרבה (מקור חיים ב׳). ועצמי האחדיות המתרבות קמו מעצם האחדות האחת (שם). והששי מצד המקרים הדבקים אל כל מתרבה (חו״ה, היחוד ד׳). והיה הרבוי הנכנס על עצם המתרבה מקרה (שם). הורה על אלהותו ואחדותו בדברים מתחלפים מתרבים מצד, אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחר (כוזרי ד׳ כ״ה).

מִתְרוֹשֵׁשׁ, דבר שאינו נמצא בפני עצמו, אלא תלוי בדבר אחר.

הקול וכו׳ אינו עומד בנפשו, אלא הוא מתרושש אל האות (אשכול הכופר א״ב קס״ד, אות י׳).

מִתְרַכֵּב, מורכב (zusammengesetzt).

ואם אינו כן, לא יקרא הוא טבעי, אבל הוא מלאכותי, או מתרכב או מקרי (כוזרי ד׳ כ״ה). וכגון אלו אתה מוצא צורות רבות מתרכבות (חבור המשיחה והתשבורת ב׳ קי״ד).

מִתְרַשֵּׁם, מצטיר, מתחקה (sich einprägend, abbildend, spiegelnd).

התחייב שתהיה האחדות המתרשמת לה וכו׳ בעלת התחלה ותכלה (מקור חיים ב׳).

עי׳ ערך התחקות, התרשמות, מתחקה.

תקוני טעיות·

ח"א	עמ׳ 8	שורה	ט"ז:	במקום	תרעובת	צ"ל תערובת·
"	" 17	"	ב׳:	"	מתוו	" מתוכו·
"	" 18	"	כ׳:	"	לס	" לס׳·
"	" "	"	ל׳:	"	כוזר	" כוזרי·
"	" 139	"	ז׳:	"	בן	" בין·
"	" "	"	ח׳:	"	ב׳ ט׳	" ב׳ ט"ז·
"	" 236	"	ו׳:	"	הַתִיכָה	" הֲתִיכָה·
"	" 299	"	כ"א:	"	חכאת	" חכמת·
"	" "	"	"	"	כינה	" בינה·
"	" 326	"	כ"א:	"	כת"י	" העתקת נסים

בר׳ שלמה· תהלה למשה (החלק העברי) עמ׳ 141·

492.43 K63Z v.2 416034